

**Eszterházy Károly Egyetem
Neveléstudományi Doktori Iskola**

DOKTORI ÉRTEKEZÉS

Közművelődés és a romák

Roma közösségi házak vizsgálata az Észak-magyarországi régióban

**Témavezető:
Dr. Kállai Ernő PhD. habil.**

**Készítette:
Ponyi László**

Eger, 2017

Tartalomjegyzék

Bevezetés	4
1.1. A témaválasztás bemutatása, indoklása	4
1.2. A dolgozat hipotézisei.....	5
1.3. A dolgozat felépítése.....	6
1.4. Közösségtanulmányok, kisebbségi közösségek kutatásának módszertani kérdései	8
1. A kultúra elméleti alapjai, változásai, kihívásai	14
2.1. A kultúra fogalmi megközelítései, a művelődés és közművelődés elméleti alapja.....	14
2.2. A kultúra néhány globális és európai kihívása.....	17
2.3. A kulturális átalakulás magyar sajátosságairól.....	20
2.4. A magyar lakosság kultúrafogyasztási, szabadidő felhasználási szokásai, az életmód és a magatartás típusai a rendszerváltástól napjainkig.....	22
2.5. Tőkeelméletek, a társadalmi és kulturális tőke szerepe és megjelenése a közművelődési tevékenységben	24
2. A közművelődés jogszabályi alapjai és változásának főbb trendjei a rendszerváltás után	29
3.1. A kulturális, közművelődési tevékenység jogszabályi alapjai.....	29
3.2. A közművelődési tevékenység változásai	33
3.3. Szervezeti változások	44
3.4. A finanszírozás változásai	51
3. A roma közösségek történeti aspektusai, oktatása és közművelődése	59
4.1. A roma közösségek magyarországi története napjainkig	59
4.2. A romák oktatási helyzetképe a rendszerváltást követően	62
4.3. A roma közösségi házak kialakulása, előzményei – nemzetközi és hazai tapasztalatok... ..	65
4.4. A roma közösségek közművelődési tevékenységének jogszabályi alapjai, főbb jellemzői 70	70
4. Társadalmi egyenlőtlenségek – Szegregáció – Multikulturalizmus – A társadalmi integráció kérdései az oktatás és nevelés dimenzióiban	73
5.1. A társadalmi egyenlőtlenségek megjelenése az oktatás területén	73
5.2. A szegregáció fogalma, megjelenési formái, az iskolai szegregáció megjelenési formái, társadalmi hatásai.....	75
5.3. Multikulturalizmus – multikulturális társadalom	77
5.4. Multikulturális oktatás és nevelés a leszakadó, hátrányos helyzetben lévők oktatási esélyegyenlőségének biztosítására, az iskolai eredményességet befolyásoló tényezők	80
5. A kisebbségi oktatás-nevelés történeti, társadalmi dimenziói, jogszabályi alapjai	83
6.1. A roma közösségek társadalmi integrációját segítő kormányzati programok.....	83
6.2. A kisebbségek, kiemelten a cigányság oktatása történeti megközelítésben	87
6.3. A nemzetiségi-kisebbségi oktatás jogszabályi alapjai – a nemzetiségi-kisebbségi oktatás formái a 21. század Magyarországon.....	88

6.	<i>Roma közösségi házak empirikus vizsgálata</i>	91
7.1.	<i>A kutatás előzményei – kutatástörténeti áttekintés</i>	91
7.2.	<i>A kutatás adatbázisainak bemutatása</i>	93
7.3.	<i>Az alkalmazott kutatási módszerek</i>	95
7.4.	<i>Kérdőív fókuszpontjai</i>	100
7.5.	<i>Interjúk fókuszpontjai</i>	150
7.5.1.	<i>A roma közösségi házak vezetőivel, képviselőivel felvett interjúk fókuszpontjai</i> . 150	
7.5.2.	<i>A látogatókkal felvett interjúk fókuszpontjai</i>	173
7.6.	<i>A roma közösségi színterek fogalma és típusai a vizsgálat tapasztalatai alapján</i>	178
7.	<i>Összefoglalás</i>	186
8.	<i>Summary</i>	201
9.	<i>Felhasznált irodalom, jogszabályok, dokumentumok</i>	203
10.	<i>Függelék – ábrák, táblázatok, térképek jegyzéke</i>	218
11.	<i>Melléletek</i>	222

Köszönetnyilvánítás

Ajánlom a disszertációt egykori barátomnak és tanáromnak, a tragikus hirtelenséggel, fiatalon elhunyt **Kakuk Jenőnek**, akinek emberi és szakmai példamutatása, tudása, erkölcsisége, máig meghatározó minta az életemben.

Mindenekelőtt köszönöm feleségemnek, **Ponyiné Hatvani Ilonának**, akinek a türelme, szeretete, folyamatos biztatása nélkül nem készült volna el a dolgozat. Köszönöm a gyerekeimnek, **Annának, Rékának és Andrisnak** a türelmet és azt a rengeteg időt, amit elraboltam tőlük. Köszönöm a **szüleimnek**, hogy itt lehetek.

Köszönöm a témavezetőmnek, **Dr. Kállai Ernőnek** a nagyfokú szakmai és emberi segítséget az elmúlt évek során.

Köszönöm **Dr. Bárdos Jenő** professzor úrnak a sokéves bizalmat, bátorítást, segítséget és jóindulatot, amit irányomban és a disszertáció témája iránt mutatott. Ugyancsak köszönöm **Dr. Falus Iván** és **Dr. Sári Mihály** professzor uraknak azt a sok értékes jótanácsot, amik a dolgozat szakmai, módszertani színvonalát nem kis mértékben emelték.

Külön köszönöm **Dr. Juhász Erika** baráti és szakmai segítségét, aki több mint egy évtizede segíti a tudományos pályámat, és tanácsaival sokat segített a disszertáció elkészítésében is. Köszönöm a műhelyvita tagjainak (**Dr. Simándi Szilvia, Dr. Tengely Adrienn, Dr. Verók Attila, Dr. Tóth Tibor**) a disszertációval kapcsolatos segítő tanácsait.

Köszönöm a kollégáim, elsősorban **Juhász-Nagy Ibolya** és **Kőműves Anikó** segítségét a dolgozat írása közben.

Köszönöm az Eszterházy Károly Egyetem Tittel Pál Könyvtára kollégáinak, elsősorban **Oszlanczi Krisztinának** és **Varga Istvánnak** a sok segítséget a szakkönyvek gyors megszerzésében.

Köszönöm a **roma közösségi házak vezetőinek és látogatóinak** a türelmét és segítségét a disszertáció empirikus részének elkészítéséhez. Külön köszönet **Berki Juditnak** a sok értékes szakmai tanácsért.

Köszönöm **Dr. Racskó Rékának** és **Dr. Komló Csabának** az értékes tanácsokat a dolgozat megírásával és a doktori folyamat lebonyolításával kapcsolatosan.

Köszönöm az Eszterházy Károly Egyetem Neveléstudományi Doktori Iskola Titkárságának, elsősorban **Gortva János** ügyvivőnek a segítségét.

Végül köszönöm a barátaimnak, kollégáimnak, ismerőseimnek a sok-sok biztatást, türelmet és támogatást az elmúlt években.

Nyilatkozat a munka önállóságáról, a szakirodalmi források megfelelő idézéséről

Alulírott Ponyi László ezennel kijelentem, hogy a Közművelődés és a romák. Roma közösségi házak vizsgálata az Észak-magyarországi régióban című doktori értekezést magam készítettem, és abban csak a szakirodalmi hivatkozások listáján megadott forrásokat használtam fel. Minden olyan részt, amelyet szó szerint, vagy azonos tartalomban, de átfogalmazva más forrásból átvettem, a forrás egyértelmű megadásával megjelöltem.

Eger, 2017. május 28.

.....
doktorjelölt

Bevezetés

1.1. *A témaválasztás bemutatása, indoklása*

A kultúra a 21. század elejére mennyiségében, minőségében és értékeiben is átalakult. A globalizáció, az Európai Unióhoz való csatlakozás, a modern területfejlesztési elképzelések megjelenése, a társadalmi integráció, a felzárkózási folyamatok, a civil társadalom fejlesztése fontos és elkerülhetetlen szemponttá vált a közművelődési folyamatok tervezésében, megújításában. Az új jelenségek az eddigi feladatok újragondolását, a régi fogalmak újraértelmezését, új tudás, új kompetenciák, új szakismeretek kialakulását és használatát kívánják meg. A közművelődési tevékenység megújulása is csak úgy képzelhető el, ha az a valós társadalmi helyzetből és elvárásokból indul ki. Reagálva azokra, olyan tevékenységszerkezetet alakít ki, amely segít a szegények és kirekesztett rétegek felzárkózásában, megerősíti és fejleszti a helyi közösségeket, csökkenti a demokrácia deficitet, erősíti az aktív állampolgárságot.¹

Véleményünk szerint a roma közösségi házak² lényegében a közművelődési, kultúraközvetítő intézményrendszer azon elemei, amelyek olyan fontos, hiánypótló és komplex szociokulturális³ tevékenységeket, részben önkormányzati és részben állami feladatokat látnak el, amelyek a romák társadalmi integrációjának felgyorsítását szolgálják.

Témaválasztásunk kezdeti időszakában még sok megválaszolatlan kérdéssel bírtunk velük kapcsolatban. A roma közösségi házak rendszerváltást követő időszakáról lényegében nem rendelkezünk információval. Megbízható adatbázisok napjainkig sem állnak rendelkezésre, az interneten időnként lát napvilágot egy-egy hír roma közösségi házak létrejöttéről vagy éppen bezárásáról. Nem tudtunk biztos adatokat a számukról, szervezeti felépítésükről, típusaikról, tevékenységükről, finanszírozásukról. Néhány korábbi forrástól eltekintve, a mai napig nem állnak rendelkezésre objektív adatok a fenntartóikról, a vezetőikről és arról sem, hogy kik, milyen számban és milyen összetételben látogatják ezeket a közösségi tereket. Azzal, hogy nevükben és tevékenységükkel elsősorban a roma lakosságot célozzák, olyan szegregáló intézményeknek, szervezeteknek tekinthetjük-e őket, ahonnan lényegében kizárnak más, nem roma származású rászorulókat? Maguk a roma közösségi házak is szegregálnának lényegében?

A felmerülő kérdések megválaszolására, adatok, információk gyűjtésére merült fel Dr. Kállai Ernő részéről, hogy empirikus eszközökkel is vizsgáljuk meg a roma közösségi házakat Magyarországon.

Mindezen felvetések alapján, a disszertáció megírása során, több célkitűzést is szeretnénk elérni. Egyrészt tudományos igénnyel tervezzük bemutatni az elmúlt 30 év alapvető változásait, főbb tendenciáit a közművelődés területén. Vizsgálatunk három nagy iránya a szervezet, a finanszírozás, valamint a tevékenység alakulása. Másodsorban olyan átfogó munkát tervezünk, amelyet korábban más szakirodalom, tanulmány ebben az összefüggésben nem részletezett. Harmadrészt a roma közösségi házak feltárásával, az abban folyó oktatási és nevelési tevékenység bemutatásával és elemzésével a pedagógiai ismeretanyag is bővülni fog. Negyedrészt olyan más

¹ Ezúton jelezzük, hogy a hivatkozott szerzők, idézetek, lábjegyzetek esetében a Kozma Tamás és Sike Emese (2004) által összeállított Pedagógiai Informatika jegyzetben leírtakat alkalmaztuk. Azokban az esetekben nem írtunk oldalszámot a hivatkozások esetén, amikor magára a dokumentumra (könyvre, cikkre, tanulmányra) hivatkoztunk, illetve az internetről letöltött tartalmakban nem volt oldalszám feltüntetve. Ezeket a felhasznált irodalomban o.n. jelezzük.

² A roma közösségi házakkal szinonim kifejezésként használjuk a roma közösségi színtereket, roma közösségi tereket, roma házakat is. Ugyancsak szinonim fogalomként használjuk a roma és a cigány megnevezéseket is. Utóbbi okát a 4.1. fejezetben részletezzük.

³ Tevékenységükben egyszerre kulturális, szociális, egészségügyi és pedagógiai feladatok is megjelennek.

tudományágakból származó elméleti kereteket próbálunk felállítani a dolgozatunkban, amelyek korábban nem hasznosultak, és vélhetően új, tudományosan is feldolgozható eredményeket hoznak a közművelődés, illetve a roma kultúrák közvetítés számára. Ötödrészt az eredményeink – reményeink szerint túlmutatnak majd jelen dolgozatunkon – új kutatási irányok, tanulmányok alapjává válnak majd. Hatodrészt bizonyítani próbáljuk, hogy a roma közösségi szintek fontos és kihagyhatatlan elemei a társadalmi integrációnak, a társadalmi felzárkózás folyamatának, a szegénység elleni küzdelemnek. Hetedrészt olyan gyakorlati javaslatokat tudunk megfogalmazni a kutatás eredményeként, amelyek a roma közösségi házak fennmaradását és megerősödését szolgálják (pl. központi normatíva a szintek fenntartására, roma kultúrák közvetítő szakemberképzés a felsőoktatásban). A témaválasztásunkat követően, az elmúlt években tanulmányoztuk a rendelkezésre álló empirikus és elméleti ismeretanyagot. Ezeket az ismereteinket korábbi publikációinkban és több konferencián is a szakmai nyilvánosság elé tártuk. A hivatkozott tanulmányokat a disszertáció releváns fejezeteibe beépítettük, az arra történő hivatkozásokat ugyanott jelezzük. Mindezeket követően, a kutatásban szereplő változók vonatkozásában állítottuk össze fő- és alhipotéziseinket, amelyek bemutatására a következő alfejezetben kerül sor.

1.2. A dolgozat hipotézisei

1. Hipotézis

Feltételezzük, hogy a kultúra minőségi, mennyiségi és értékbeli változásai, a kultúra digitalizációja és mediatizációja, a kulturális globalizáció és annak magyarországi hatásai a hagyományos közművelődési tevékenységek és azok látogatói létszámának csökkenését hozta a rendszerváltást követő évtizedekben.

2. Hipotézis

Feltesszük, hogy a közművelődési feladatok ellátásában, az intézmények, közösségi szintek fenntartásában és finanszírozásában továbbra is meghatározóak a települési önkormányzatok.

2.1. Alhipotézis

A fenntartó önkormányzatok költségtakarékos szemlélete a közművelődési területen olyan szervezeti változásokat hoz magával, mint az intézmények összevonása, szervezeti önállóságuk megszüntetése, a feladatok egyszerűbb szervezeti formában való ellátása.

2.2. Alhipotézis

Feltételezzük, hogy a civil szervezetek növekvő mértékben kapcsolódnak be a közművelődési feladatellátásba.

3. Hipotézis

Feltételezzük, hogy a korábbi kutatásokban vizsgált tevékenységük alapján, a roma közösségi szintek alapvetően a közművelődési intézményrendszer, a közművelődési közösségi szintek országos hálózatába tartoznak, azok egyik speciális fajtájaként értelmezhetőek. Éppen ezért a vizsgált időszakban is, a szintek elsődlegesen közművelődési tevékenységet láttak el.

4. Hipotézis

Úgy gondoljuk, hogy a közoktatási intézményekhez hasonlóan, a közművelődési intézményekben és közösségi szintekben is megjelenik és hasznosul a társadalmi és a kulturális tőke.

4.1. Alhipotézis

Feltételezzük azt is, hogy a roma közösségi szinterek – hasonlóan a hagyományos közművelődési intézményekhez, közösségi szinterekhez – társadalmi és kulturális tőkét hordoznak, azt fejlesztik.

5. Hipotézis

Úgy gondoljuk, hogy a társadalmi integrációt szolgáló szociokulturális tevékenységek ma már meghatározóak a roma közösségi szinterek életében.

5.1. Alhipotézis

Azt is gondoljuk, hogy a pedagógiai, oktatási, nevelési tevékenység a szinterek egyik meghatározó tevékenységévé vált az elmúlt években.

6. Hipotézis

Feltételezzük, hogy a fenntartók szűkös anyagi forrásai, a központi normatíva hiánya miatt, a szinterek léte elsősorban a rendelkezésre álló pályázati lehetőségektől függ. Mivel nem áll rendelkezésre olyan központi és helyi finanszírozás, amely biztosítaná a közösségi szinterek folyamatos működését, azok léte esetleges, nem kiszámítható. A szakmai tevékenységet így nagyban befolyásolja a biztos, kiszámítható jövőkép hiánya.

7. Hipotézis

Feltesszük azt is, hogy komoly problémát jelent azoknak a szakembereknek a hiánya, akik képesek a roma közösségi házak vezetésére, fenntartására, vagy pályázatírásra, az uniós projektek lebonyolítására.

A dolgozat hipotéziseinek, illetve alhipotéziseinek igazolását, illetve cáfolatát a disszertáció összefoglaló fejezetében végezzük el (lásd 8. fejezet).

1.3. A dolgozat felépítése

A dolgozatunkban törekedtünk arra, hogy kutatási céljainkkal, megfogalmazott hipotéziseinkkel és választott kutatási módszereinkkel mind az elméleti, mind pedig az empirikus fejezetek koherensek legyenek. Részletesen bemutatjuk azt a fogalmi apparátust, amelyet a disszertáció során használunk, és amelyhez következetesen leszünk a disszertáció megírása során. Tárgyaljuk a kisebbségi közösségi kutatások módszertani kérdéseit, ezek segítségével az empirikus kutatásunk elméleti dimenzióit is feltárjuk. Terveink szerint először a tágabb összefüggéseket mutatjuk be, majd ezeket – az elérendő kutatási célunknak megfelelően – további alfejezetekben részletezünk. Disszertációnk a kultúra, ezen belül a közművelődés, a magyarországi kisebbség és a pedagógia elméleti és gyakorlati dimenzióit vizsgálja, főként a roma közösségi szinterekre vonatkoztatva annak megállapításait. Disszertációnk témaválasztása alapvetően így multidiszciplináris, a vizsgált területek elméleti és gyakorlati dimenziói sokrétűek és maga a kutatni kívánt intézményrendszer tevékenységrendszere is összetett.

Az elméleti rész első fejezetében, a fent jelzett célok elérése, az elméleti keretek felállítása érdekében elemezzük a kultúra fogalmi megközelítéseit, a művelődés és közművelődés elméleti alapját. A továbbiakban vizsgáljuk a kultúra főbb változásait a rendszerváltást követően. Külön

alfejezeteket szánunk a kulturális globalizáció jelenségére, a kulturális átalakulás magyar sajátosságaira, a magyar lakosság kultúrafogyasztási szokásaira és az életmód változásaira. Úgy gondoljuk, hogy ezek az elemzések az empirikus kutatásunk megállapításait meggyőzően tudják majd alátámasztani és az elméleti keretekben elhelyezni.

Fontos aspektusnak tartjuk a tőkeelméletek kulturális, közművelődési vonatkozásainak elméleti feltérképezését is, mivel az empirikus kutatásunk egyik fontos mozzanata lesz a társadalmi tőke kutatása a roma közösségi színterekben. Ez reményeink szerint igazolni fogja majd a társadalmi és kulturális tőkével kapcsolatos hipotéziseinket is (lásd 1.2. fejezet 4. hipotézis és 4.1. alhipotézis). Tudomásunk szerint sem elméleti, sem empirikus kutatás korábban nem vizsgálta a társadalmi és kulturális tőke jelenlétét sem a közművelődési intézményrendszerben sem a roma közösségi színterek vonatkozásában Magyarországon.

Ezt követően elemezzük majd a közművelődés változásainak főbb trendjeit a rendszerváltás után. Kapcsolódóan az ezekkel kapcsolatos hipotéziseinkhez, kiemelt vizsgálati szempontunk lesz a szervezet, a finanszírozás és a tevékenység elemzése. Vizsgáljuk a szervezeti változások alakulását, valamint az új típusú intézmények létrejöttét. Tárgyaljuk a rendszerváltás óta egyre markánsabban jelentkező szervezeti változások trendjeit. Fontos fejezetet szánunk a közművelődés finanszírozásának, annak változásainak elemzésére. A fejezetben a kultúra finanszírozásának lehetséges módjain keresztül vizsgáljuk a közművelődés támogatásának állami, önkormányzati és egyéb formáit, valamint azok változásait (lásd 1.2. fejezet 1-2-2.1.-2.2. hipotézisek)

Az elméleti fejezetek között bemutatjuk a roma közösségek múltját és jelenét Magyarországon. Foglalkozunk a cigányság társadalmi viszonyaival napjainkban és röviden felvázoljuk a roma közösségek oktatási helyzetképét. Ebben a fejezetben elemezzük a roma közösségek közművelődési tevékenységét meghatározó jogszabályi alapokat, valamint a roma közösségi színterek kialakulását, nemzetközi és hazai előzményeit. Vizsgáljuk továbbá a társadalmi egyenlőtlenségek megjelenését az oktatás és kultúra területén, a szegregáció, illetve az iskolai szegregáció megjelenési formáit, társadalmi hatásait. Tárgyaljuk a társadalmi integráció kérdéseit az oktatás-nevelés dimenzióiban (lásd 1.2. fejezet 5. hipotézis és 5.1. alhipotézis).

Foglalkozunk napjaink egyik legvitatottabb kérdésével, a multikulturalizmussal, valamint a multikulturális társadalmakban megjelenő multikulturális alapú pedagógia elméleti és részben gyakorlati aspektusaival. Történeti megközelítésben elemezzük a kisebbségek oktatását, leírjuk a nemzetiségi-kisebbségi oktatás jogszabályi alapjait és formáit a 21. század Magyarországon. A roma kisebbségek helyzetét nem érthetjük meg az azok társadalmi integrációját segítő kormányzati programok nélkül. Ezek a programok alapvetően befolyásolják a roma közösségi terek tevékenységét is. Tárgyaljuk azokat az oktatás-módszertani kérdéseket is, amelyek a leszakadó, hátrányos helyzetben lévők oktatási esélyegyenlőségének biztosítását célozzák.

A disszertáció empirikus részében kutatási célként jelentkezik, hogy adatokat kapjunk a roma közösségi színterekről. A kapott eredmények, reményeink szerint megfelelően reprezentálják majd a roma közösségi házak vezetőinek, munkatársainak és látogatóinak a véleményét is. Az empirikus kutatás eredményeként a hipotéziseinkben feltett állításokra is választ kapunk majd (lásd 1.2. fejezet 4-7 hipotézisek).

A kutatásunk előzményének egy 2001-ben napvilágot látott tanulmányt tartunk, amely empirikus eszközökkel vizsgálta a roma közösségi házakat (Lukács 2001a). A tanulmány 78 roma közösségi színteret vizsgált meg alapvetően az infrastruktúra, a belső erőforrások és az üzemeltető szervezetek alapján. A továbbiakban részben erre a kutatásra alapozva szeretnénk megvizsgálni,

hogy – ahol az összehasonlítás lehetséges – milyen változások történtek 2001 és 2016 között. A szervezet vizsgálatánál figyelemmel kísérjük a szinterek szervezeti változásait, tanulmányozzuk a humán erőforrást és az infrastrukturális ellátottságot. Elemezzük a fenntartó szervezeteket is (CKÖ, roma civil szervezetek, egyház, települési önkormányzat). Az adatok alapján következtetünk a szervezeti változások trendjeire, a működés új módozatainak megjelenésére is. Az empirikus vizsgálati kérdéseinket a hipotéziseinkkel való összefüggésben állítottuk össze. A tevékenység szempontjából vizsgálati kérdés lesz, hogy a hagyományos kultúrák közvetítés és a társadalmi integrációt segítő szolgáltatások aránya hogyan változott az elmúlt időszakban. A dolgozatunkban szeretnénk bizonyítani azt is, hogy a megerősödő formális, nem formális képzések, az informális tanulás módozatai, valamint az intézményrendszerben működő roma művelődő közösségek maguk is társadalmi tőkét jelentenek, illetve fontos szerepet játszanak annak fejlesztésében. Keressük a választ arra is, hogy a tevékenység szerkezetének változásaiban milyen okok játszanak szerepet. Kiemelt szempont lesz annak vizsgálata, hogy a társadalmi integrációt, a felzárkózást szolgáló nevelési és oktatási feladatok milyen mértékben jelennek a roma közösségi szinterek tevékenységében. Úgy gondoljuk, hogy a roma közösségi házak működését is, napjainkban elsősorban a forráshiányos gazdálkodás, a takarékoskosság és a hatékonyság szempontjai határozzák meg. Ez alapvetően determinálja a tevékenységet és a mindezekhez igazodó szervezeti formákat is. Az empirikus kutatásban részletesen vizsgálni fogjuk a támogatások alakulását, az uniós projekteket és azok költségvetését. Vizsgálati kérdésünk lesz az is, hogy a támogatások révén megvalósult programok mennyire szolgálják a társadalmi integrációt.

1.4. Közösségtanulmányok, kisebbségi közösségek kutatásának módszertani kérdései

Az alfejezetben tárgyaljuk a disszertációnk témája és empirikus kutatásunk elméleti megalapozásának szempontjából fontos közösségi tanulmányok (community studies) jelentéstartalmait, tudománytörténeti előzményeit és jellegzetességeit. Ugyancsak, empirikus kutatásunk elméleti megalapozásaként, röviden ismertetjük a főbb magyarországi kisebbségi, ezen belül is főként a roma kutatásokat, valamint a kisebbségi közösségek kutatásának főbb módszertani kérdéseit. Az empirikus kutatásunk módszertani vonatkozásait a 7.3. alfejezetben fejtjük ki.

A közösségtanulmányok elméleti megalapozása, szellemi előkészítése elsősorban Ferdinand Tönnies és Max Weber nevéhez fűződik. Tönnies az emberi akaratok viszonyait, más néven az emberi kapcsolatokat nevezi a közösség lényegének, amit valóságos és szerves életnek is tekint. Gondolkodásában a közösség körébe tartozik a családi élet, melynek sajátos alanya a nép, a falusi élet, amelynek alanya a község és a városi élet, melynek az egyház az alanya. Tönnies a közösség fogalmához – a család és a vallás – mellett olyan szociális alapon szerveződő konstrukciókat is rendel, mint a szomszédság és barátság (Tönnies 2000, 441-459). Weber alapján:

„Közösségnek nevezzük azt a társadalmi kapcsolatot, ha a társadalmi cselekvést – az egyes esetekben, vagy az esetek nagy átlagában, vagy a tiszta típusban – a résztvevők szubjektíve átértzett (érzelmi, indulati vagy tradicionális) összetartozásán alapuló beállítottság jellemzi.” (Weber 1987, 66)

Hasonlóan a társadalmi cselekvés megközelítéséhez, a társadalmi kapcsolat azt jelenti Webernél, ha több személy kognitív magatartása kölcsönösen igazodik egymáshoz, és azt az egymáshoz

való közös igazodás irányítja. Ez a kapcsolat aztán a legkülönbözőbb társadalmi formációkban, közösségekben ölthet testet. Beszélhetünk rendi, nemzeti, osztály, vagy éppen egy falu közösségéről is (Weber 1987, 68).

Ahhoz, hogy közösségről beszélhessünk, négy feltételnek kell fennállnia. Elsőként kell említenünk a társadalmi tér, vagy lokalitás meglétét. Másodsorban a közös érdekeket és közös identitásokat, amelyek közösséggé formálják az embereket. Harmadrészt a közösség tagjai között szükségképpen interakciók történnek, negyedrészt pedig arra van szükség, hogy a közösség önmagát is azonosítsa ezekben a cselekvésekben (Cohent (1985), idézi Kovács 1997, 10).

A közösségtanulmány fogalmának és jellegzetességeinek megragadásánál Sárkány Mihály definícióját vesszük alapul. A közösségtanulmányok

„...mint módszer lényege egymással összefüggő, egymást átható társadalmi folyamatok leírása és értelmezése egy világos társadalmi kereten belül, melynek körvonalait mind a kutató, mind a vizsgált csoport tagjai személyesen érzékelik.” (Sárkány 2000, 57)

A definíció alapján így a közösségtanulmányok egyelőre nem tekinthetők sem tudománynak, sem valamilyen más tudomány aldiszciplinájának. Inkább a társadalomtudomány egy módszerének nevezhetjük, ahogyan Kovács is fogalmaz:

„...e kutatási tradíció semmiképpen aldiszciplinája a szociológiának, a néprajznak, az antropológiának, netán a kultúrákutatásnak. Sokkal inkább módszer, műfaj és zsáner ezeken belül, vagy ezek elegyében.” (Kovács 2007, 9)

A nyugati típusú közösségtanulmányok három, történelmileg kialakult nemzedékéről lehet beszélni. Az első generációs közösségtanulmányok lényegében a szociológiából fejlődtek ki, a közösséget adottnak, statikusnak gondolták, a történeti távlattal nem foglalkoztak, a közösséget túlidealizált organikus és egészséges egységnek fogták fel. A 20. század hetvenes éveiben a kutatási módszerek gyökeres megújulását hozta magával a második nemzedék jelentkezése. Itt elsősorban négy új kutatási módszert kell megemlítenünk. A megalapozott elméletet (Glaser – Strauss 1967), Clifford Geertz „sűrű leírását” (Geertz 1994), Granovetter kapcsolatháló elemzését (Granovetter 1973) és Kevin Lynch mentális térképezési eljárását (Lynch 1960).

A továbbiakban – mivel dolgozatunkban és az abban lévő empirikus kutatásban is próbáltuk hasznosítani azok elméleti megállapításait, tapasztalatait – a megalapozott elmélet és a „sűrű leírás” főbb megállapításait vázoljuk fel. A megalapozott elmélet (grounded theory) kidolgozása Barney Glaser és Anselm Strauss nevéhez fűződik. Véleményük szerint az elméletet a konkrét tapasztalatra, empiriára épülő kutatásoknak és arra épülő következetes elemzéseknek kell megelőznie (analitikus indukció).

„A grounded theory azon a feltételezésen alapul, hogy az általánosság különböző szintjein megfogalmazott értelmezések fontosak a társadalmi jelenségek mélyebb megértéséhez, ám az is fontos, hogy ezek az elméleti érvek ne szakadjanak el a cselekvések és jelenségek helyi értelmezésétől.” (Fleischmidt 2007, 238).

Clifford Geertz úgynevezett sűrű leírása – hasonlóan a megalapozott elmülethez – paradigmatis változásokat hozott a közösségtanulmányokban, a tudományos gondolkodás a hermeneutikus

megértés mintájának is nevezte azt.

Geertz szerint:

„...az elméletalkotás legfontosabb feladata nem az, hogy elvont szabályszerűségeket kodifikáljunk, hanem az, hogy lehetővé tegyünk sűrű leírásokat. (...) nem az, hogy az esetektől elvonatkoztatva, hanem az, hogy az esetekben általánosítsunk.” (Geertz 1994, 220)

Geertz azt mondja, hogy az elmélet a leírásnak alárendelődik. Azonban ez a leírás úgy tér el a pusztán események rögzítésétől, hogy abban már megjelennek az események közötti összefüggések és az általánosítás is. Ezért is sűrű leírás ennek a módszernek a neve.

„...az antropológus az ilyen tágabb értelmezéseket és elvontabb elemzéseket rendszerint úgy közelíti meg, hogy csipp-csupp ügyekkel köt egyre behatóbb ismeretséget. Ugyanazokkal a nagybetűs realitásokkal: Hatalom, Változás, Elnyomás, Munka, Szenvedély, Tekintély, Szépség, Erőszak, Szeretet, Presztízs kerül szembe, amelyekkel mások – történészek, közgazdászok, a politikai tudomány művelői és szociológusok – baljósabb formában találkoznak; csak hogy ő eléggé isten háta mögötti kontextusban kerül szembe velük.” (Geertz 1994, 214-215)

Megjegyzendő, hogy társadalmi viszonyok bemutatására a sűrű leírás módszere alapján, már végeztek Magyarországon terepkutatást Drávacsehiben és Szendrőládon (Fleischmidt – Szuhay 1997).

A 90-es évektől, a harmadik nemzedék kutatásainak központi kérdése az lett, hogy a vizsgálati alanyok hogyan definiálják újra közösségeiket és az azokhoz való tartozásukat. Egyre erősebben vetődött fel a kérdés, hogy valójában mi is szervezi ezeket a közösségeket, milyen hozadékaik jelentkeznek a közösség tagjainak az életében. A közösségi tanulmányok ekkora már beépítették a társadalmi tőke elméleteit is. Itt elsősorban Bourdieu (1998), Coleman (1988, 1990) és Putnam (2000) neveit kell megemlítenünk. Ezekre a tanulmányokra, azok elméleti megállapításaira építettünk dolgozatunk társadalmi tőkével kapcsolatos elméleti alfejezetében (lásd 2.5. alfejezet), valamint 4. és 4.1. hipotézisünk megfogalmazásában is (lásd 1.2 alfejezet).

A magyar közösségtanulmányok indulása tulajdonképpen a múlt század 30-as éveiben induló falukutató mozgalommal kezdődött, amely még a modern szociológia kialakulását is megelőzte.⁴ A közösségtanulmányok harmadik nyugati nemzedékéhez hasonlóan, a kutatások középpontjába olyan témák kerültek, mint a kisebbségi, főként roma közösségek társadalmi viszonyainak vizsgálata, a nemi szerepek közösségbeli változásai, a lokális és közpolitikák jelenségei, azok változásai a közösségekben. Magyarországon ezek a nagy témák kiegészültek még a szegénységgel és kirekesztettséggel is. Ezekről nagyszerű összefoglaló történeti és jelenkori képet fest meg Kotics József (2007) és Váradi Mónika Mária két tanulmányában is (2007a; 2007b). A migráció, az etnicitás és a munkaerőpiac közös összefüggéseit az erdélyi munkavállalók esetében vizsgálta tanulmányában Pulay Gergő (2007). Az aprófalvak, illetve kisközösségek tanulmányozásában megjelent a feminista, illetve a gender szempontok érvényesítése, a nők és férfiak közötti különbségek bemutatása, a nők és férfiak helyi politikában való részvételének, a gyereknevelés és a házimunka arányának vizsgálata, a gazdasági aktivitás és a nemi szegregáció kutatása is (Tímár 2007). Az elmúlt ötven év kistelepüléseken jelentkező migrációs folyamatok vizsgálata is markáns irány a hazai közösségtanulmányok sorában, amelyet tanulmányában Virág

⁴ A modern szociológia megszületése Magyarországon lényegében éppen a falukutató mozgalomra való válasz eredményeként is értelmezhető (Kovács 2007).

Tünde foglalt össze (2007).

A továbbiakban – kutatási témánkhoz is kapcsolódva – a roma közösségekkel kapcsolatos jelentősebb kutatásokat mutatjuk be röviden.

Az első igazán fontos cigánykutatásnak Magyarországon az 1893-as összeírást lehet nevezni. A vizsgálat a romák számát ekkor 272 777 főben határozta meg⁵. A felmérést követően, mintegy 50 évig nem történt aztán a cigány lakosságot érintő kutatás vagy felmérés. Az 1930 és 1960 közötti időszak romákkal – ezen belül is elsősorban az oláh cigányokkal – kapcsolatos etnográfiai kutatásainak két nagy tematikája létezett. Az egyik a hagyományos cigány mesterségek feltárása és rögzítése, a másik pedig a roma folklór kutatása. A kutatások tehát a korábbiakban még nem irányultak a romák aktuális társadalmi viszonyainak vizsgálatára. Ahogy Szuhay Péter is megállapítja:

„A kutatás tehát nem a „valódi” cigány kultúra leírására törekedett, hanem a magyar népi kultúra archaikus rendszerének megismerésére. A cigányok és nem cigányok együttélésének hangsúlyozása mintegy legitímálta azt a gondolatot, hogy a cigányság kultúrája kizárólag átvétel eredménye. (Szuhay 2007, 90).

Meg kell megemlítenünk még a cigányság társadalmi helyzetét, elmaradottságát vizsgálni hivatott kutatásokat és összeírásokat is a II. világháború után és az 1950-es években. A felméréseket főként azok a munka-, egészség- és oktatásügyi szakminisztériumok végezték, amelyeknek a feladat- és hatáskörébe tartozott akkoriban a cigányság ügye. A vizsgálatok célja ekkoriban elsősorban a cigányság elmaradottságának feltárása és megszüntetése volt. Ezekben a felméréseken alapult az MSZMP KB 1961. évi határozata is, amely akkoriban az oktatási és a lakhatási körülmények, valamint a munka javításában látta a kivezető utat (Szuhay 2007, 91).

Kemény István vezetésével zajlott 1971-ben az a vizsgálat, amelyet már valóban a cigányság társadalmi viszonyait vizsgáló igazi szociológiai vizsgálatnak is nevezhetünk (Kemény – Janky – Lengyel 2004; Kemény – Rupp – Csalog – Havas 1976). Ezt követték aztán az ugyancsak Kemény István nevével fémjelzett, 1993/1994-es, majd 2003-as adatfelvételek. A kutatók 1971-ben 320 000, 1994-ben 450 000-500 000, 2003-ban pedig már 600 000 főre becsülték a cigányság országon belüli számarányát. Meg kell jegyeznünk azonban azt is, hogy a 2001-es népszámláláson megközelítőleg csupán 190 000 személy vallotta magát cigánynak.

Spreen (1992, 34-58) szerint a nehezen körülhatárolható társadalmi csoportok két módon értelmezhetőek. Egyrészt az adott csoportok relatíve kis létszáma miatt, másrészt pedig a rejtőzködő magatartásuk alapján. A rejtőzködés ebben az esetben azt jelenti, hogy a csoport tagjai próbálják elfedni az adott csoporthoz tartozásukat mások előtt. A fentiek alapján úgy gondoljuk, hogy a cigányság lényegében a klasszikus esete a nehezen körülhatárolható társadalmi csoport fogalmának és jelentésének.

Erről a problematikáról és ennek társadalomtudományi vetületéről szolt lényegében a „Ki a cigány” vita hazánkban a Kritika és a Replika folyóiratokban. Az 1997-1998-as években kibontakozó szellemi diskurzus Szelényi Iván és Ladányi János közös cikkével indult (Ladányi – Szelényi 1997), amelyben a szerzőpáros kutatási alapkérdése az volt, hogy mennyi a cigány népesség száma és aránya az összlakosságon belül. Szerintük erre a kérdésre – lényegében a fenti problémák miatt – a társadalomtudomány nem tud válaszolni. A szerzőpáros szerint a külső

⁵ A kutatás alapján állandó letelepedett ebből 243 432 fő, huzamosabb ideig egy helyben tartózkodó 20 406, vándorló pedig 8938 fő volt. A tanköteles roma gyerekek 69%-a nem járt iskolába. Arányát tekintve a roma populáció területi megoszlása egyenetlen volt, ebben az időszakban főként az erdélyi megyékben éltek (105 034 fő).

szemlélő, a változó társadalmi és történeti helyzetek miatt maga is folyamatosan változik, éppen ezért nincsenek objektív, külső kritériumok (Ladányi – Szelényi 1998a; Ladányi – Szelényi 1998b). Így tehát nem marad más, mint az önminősítés a cigányságra vonatkozó adatok feltárásához (Kállai 2014a, 114-146).

A másik tábor – Kemény Istvánt és munkatársait – a fenti logika és érvelés nem győzte meg. Úgy gondolták, hogy azok tekinthetők cigánynak, akiket környezetük annak tekint (Kertesi 1998; Kertesi – Kézdi 1998; Havas – Kemény – Kertesi 1998). A vita azon túl, hogy tisztázta a fogalommal kapcsolatos tudomány-metodológiai álláspontokat, a további kutatások módszertani eszköztárát is befolyásolta. Szelényi Iván és Ladányi János a vitát követő kutatásában már a különböző módszereket kombinálta. Így egyszerre használták a minta kiválasztásánál az önazonosítást, a környezet álláspontját és a tapasztalt kérdezőbiztosok véleményét. A termékeny, a tudományos közéletet felpezsdítő vita, azonban fontos alapkérdésekre nem kereste a választ.

„Miből gondolja akár a környezet, akár maga a megkérdezett, hogy ő cigány? Melyek azok a tényezők, amelyek a környezet számára cigányként azonosíthatóvá tesznek valakit, illetve melyek azok az identitáselvek, amelyekkel valaki azonosulva valaki cigánynak tartja magát.” (Kállai 2014a, 116).

Visszatérve a romakutatások vázlatos bemutatására, a vizsgálatok jelentős része az 1970-es évektől már a romákkal szembeni előítéleteket is vizsgálja. Ezek közül, a teljesség igénye nélkül, olyan kutatók neveit kell megemlítenünk, mint Hahn Endre, Tomka Miklós, Pártos Ferenc, Tauber István Fábrián Zoltán Erős Ferenc, Mészáros Ágnes. A vizsgálatok egyértelműen jelzik, hogy az országban nagyon erős, több elemből álló előítéletes gondolkodás jelentkezik és uralkodik a cigánysággal szemben (Hahn – Tomka – Pártos 1979; Tauber 1984; Tomka 1994; Erős – Mészáros 1994). Ugyancsak a múlt század hetvenes éveitől jelentek meg azok a kutatások, amelyek főként a cigányság társadalmi viszonyait, kultúrájukat és beilleszkedésüket vizsgálta a többségi helyi társadalomba. (Csalog 1974; Lengyel 1974; Babus – Gáti – Mészáros 1984; Vajda 1991).

„Egyszerre szociológiai és társadalomtörténeti szemléletű, miközben a közösségtanulmányozás hagyományába is illeszkedik Ladányi János és Szelényi Iván csenyétei kutatása (Ladányi – Szelényi 2004), amely az underclass fogalmával egy új megközelítést, nyelvezetet és érvelést honosított meg a többnyire falusi zárványtelepüléseken, mélyszegénységben élő romák helyzetének értelmezésében” (Szuhay 2007, 93).

Feltétlenül meg kell említenünk még a sorban Michael Sinclair Stewart nevét is, aki az oláh-cigányok identitását, kultúráját és közösségét vizsgálta. Ő, eltérően a korábbi vizsgálatoktól, az egyéni és közösségi viszonyokat, azok megszervezésének módját vizsgálta (Stewart 1994). A kutatásokon belül még olyan irányzatról is beszélhetünk, melynek részben antropológus, részben szociológus kutatói elsősorban a legszegényebb a legrosszabb sorú cigány közösségeket kutatták (Horváth 2002a; Horváth 2002b; Kovai 2002; Molnár 2002; Durst 2001a; 2001b; Fleck – Virág 1999; Lakatos 2000a; 2000b; Hajnal 1998; Hajnal 2000).

Fontos eseménynek nevezhetjük, hogy 1998-ban megalakult az MTA Kisebbségkutató Műhelye, amelyet a kisebbségi kutatási terület első intézményesített formájának is nevezhetünk. A hároméves időtartamra alakult szervezet a határon túli magyar közösségeket, a hazai nemzetiségi csoportokat és külön kutatási területként a romákat állította az érdeklődésének középpontjába. A romákkal kapcsolatos kutatások vezetője Kemény István lett. Az állandó munkatársak körébe

Kállai Ernő, Prónai Csaba és Vajda Imre tartoztak, külsős munkatársként pedig többek között Lakatos Elza, Virág Tünde, Fleck Gábor és Hajnal László Endre csatlakozott a Műhelyhez. Működésük alatt olyan jelentős eredmények születtek ebben az időszakban, mint a „Cigányok /romák Magyarországon”, vagy a Migrációs Kutatóközponttal közösen végzett kutatás, amely a romák kivándorlását tanulmányozta (Kovács 2002). Ekkor készült el a kisebbségi önkormányzati rendszer első átfogó vizsgálata is (Csefkó – Kovács 1999; Kállai (szerk.) 2004; Kállai 2005). A Műhely és más intézmények együttműködése eredményeként született meg a „Cigánynak lenni” Magyarországon című éves jelentés, amely 2000 és 2008 közötti időszakban elemezte a roma közösségek helyzetét (Kemény 2000a; 2000b; Kállai (szerk.) 2002; Kállai – Törzsök (szerk.) 2000, 2004).

2001-ben a kutatóközösség pozitív szervezeti és tartalmi változásokon ment keresztül, hiszen az MTA most már önálló egységként hozta létre a Kisebbségkutató Intézetet, ezen belül pedig Kállai Ernő vezetésével megalakult a Romológiai Kutatócsoport. 2001-2004 között zajlott le az intézet falai között „A magyarországi cigány népesség helyzete a 21. század elején” című kutatási program, amelynek vezetője Kemény István lett. Ebben a programban valósult meg a harmadik országos cigányfelvétel (Kemény – Janky – Lengyel 2004) és Prónai (2002) ebben az időszakban jelentette meg a „Cigányok Európában” sorozat további kötetét. A másik jelentős program „Az önkormányzatiság, a pozitív diszkrimináció, az oktatás szerepe a romák helyzetének javításában – elméleti és gyakorlati modellek” című kutatási program 2006-2010 között zajlott Kállai Ernő vezetésével.

1. A kultúra elméleti alapjai, változásai, kihívásai

2.1. *A kultúra fogalmi megközelítései, a művelődés és közművelődés elméleti alapja*

Ebben az alfejezetben kísérletet teszünk a témánk szempontjából meghatározó fogalmak megközelítésére és kibontására. Bemutatjuk a kultúra fogalmának megközelítéseit a kultúrafogalom tematizálására tett kísérletektől kezdve, az általános kultúraelméleteken át, a témánkhöz tartozó fogalmak meghatározásáig, amelyek segítségével tovább építjük dolgozatunkat.

A kultúra fogalmi megközelítéseit vizsgálva – a szakirodalmak alapján – több összegző megjegyzés is a bevezető sorok közé kívánkozik. A kultúra fogalmáról alkotott felfogások állandóan változnak és történelmi, társadalmi, társadalomtudomány-történeti meghatározottsággal bírnak (Kozma 1977, 279-303; Maróti 2006). Fontos megjegyezni azt is, hogy a kultúra definiálására az ókor óta több száz kísérlet született. Ez a tény is bizonyítja a kultúrának és koronként eltérő értelmezési tartományainak társadalmi és nem egy esetben politikai jelentőségét. Mutatja egyrészt azt a fogalmi bőséget, ami a hazai és a nemzetközi szakirodalomban található, másrészt jelzi az ebből szinte szükségszerűen jelentkező fogalmi zűrzavart is (Koncz 2004, 56-72; Wessely 1998, 7-28). A fogalmi bőség ellenére a kultúra fogalmának markáns értelmezése a társadalomtudományokban, de az értelmiségi közgondolkodásban is a 18. század végén jelenik meg. Az eltérő értelmezésekre jó példa, hogy nem egy esetben a kultúra szót azonos fogalomként kezelték a civilizáció kifejezéssel, más esetekben viszont önálló, egymástól eltérő jelentéseket tulajdonítottak neki (Wessely 1998; Williams 1988a, 28-32; Williams 1988b, 33-40; Bujdosó 2006; Maróti 2006).

A fogalmi megközelítések sokasága és az ebből adódó sokféle értelmezés és zavar kényszerítette ki azt, hogy a fogalmakat valamilyen dimenzió alapján tematizálni és ezzel együtt értelmezni lehessen. Ilyen rendszerszemléletű dimenziók lehetnek a történeti, társadalmi, szaktudományos (régészet, történelem, antropológia kultúraelmélet, kulturális antropológia, pszichológia) definíciós törekvések és léteznek a fogalom bizonyos jelentéstartalmait, a szóhasználat változásait vizsgáló, azt feldolgozó megközelítések is (Kozma 1977; Wessely 1998; Maróti 2005). Fontos aspektus a kultúra fogalmi meghatározásánál az érték és a pozitív-minősítő jelentéstartalom is (Bujdosó 2006; Koncz 2004 56-72). A fogalom kialakulásában meghatározóak a különböző szellemtörténeti áramlatok is, így a német idealista filozófia, amely a kultúra fogalmához mindig valamilyen értéket rendelt. A franciák a kultúrát a civilizációval azonosították, az angolszász kultúrafelfogás pedig leíró jellegű. Utóbbi megközelítést használta fel aztán a néprajz is. Ebből a felfogásból alakult ki aztán az a nézet is, amely a kultúrát szélesebb értelemben használja, vagyis a társadalmi viszonyok egészét érti rajta (Mátrai 1977, 195-200).

Kozma Tamás több dimenzióban is megközelíti a kultúra fogalmát. Két fogalomhasználati hagyományt nevesít, amely meghatározó jelentőséggel bírt a kultúra szó használatára a pedagógiában. A filozófia az egyik, amely a kultúra szót a műveltséggel azonosította. A másik szóhasználat pedig az empirikus társadalomtudományok szóhasználatára. Ebben az összefüggésben a kultúrán – a műveltség mellett – társadalmi környezetet, hagyományrendszert, helyenként életmódot és életvitelt értenek. A köznyelvi szóhasználatokban a kultúra három nagy csoportját különíti el. Az elsőben a kultúra, mint műveltség, ezen belül is, mint humán műveltség jelentkezik. A második megközelítésben a kultúra korokhoz és társadalmakhoz kötődő szellemi

és tárgyi teljesítményeket jelent. A harmadikban a kultúra termelési, mezőgazdasági szakkifejezésként értelmezett (Kozma 1977).

Egy másik megközelítésben a kultúrának három fajtája létezik. Az „eszményi”, amely az egyetemes értékek szempontjából a kultúrát az emberi tökéletesedés folyamatának tekinti. A második fajta „dokumentumként” értelmezendő és a kultúra az emberi értelem, vagy képzelet műveinek, az emberi gondolatoknak és tapasztalatoknak a rögzítését jelenti. Harmadikként a kultúra sajátos életmód, amely már magában foglalja a mindennapi tevékenységet is (Williams 1998a).

Az elmúlt, mintegy ötven évben a fogalomhasználatban mintegy tíz nyomon követhető, egymástól jól elkülöníthető, mégis rokon megközelítés élt. A kultúra az emberi világ természettől jól elkülöníthető része, az értékek, magatartások, a tárgyi világ összessége (1). A marxizmus elvi alapján, a kultúra felöleli a termelőerőket, a termelési viszonyokat és a felépítményt, amelybe a tudás, hit, erkölcs és értékrendszer tartozott (2). A rendszerváltást megelőző időszakban jelentős fogalmi rendszert dolgozott ki Vitányi Iván is, aki szerint a kultúra az ember és az általa alkotott valóság viszonya (Vitányi 1981, 81-107; 1997, 5-6). A kultúra nála tevékenységet, másrészt a tevékenység eredményeként objektiválódott termékeket jelent (3). A kultúra egy másik felfogásban (4) a társadalmi lét egy aspektusa amely lényegében átfogja az egész társadalmat (Bujdosó 2006). Közelít ehhez az a felfogás, hogy a kultúra a társadalmi lét újratermelésének egy része (5). A következő megközelítés – a 60-70-es évekből – a kultúrát a társadalmi lét szellemi folyamatainak jelölésére használta (6). Más felfogás szerint, a kultúra az elsajátított ismeretek és magatartásformák halmaza, másrészt az a tudás, amely bánni tud ezzel (7). Egy további szűkítése a fogalomnak, amely a művészeti alkotások összességét jelenti, valamint ezek létrehozásának az elsajátítási folyamatát jelenti (8). A kilencedik értelmezése a kultúrának a termelési, anyagi folyamatokra vonatkozik (9). Végül egy újabb dimenzióban a kultúra az intézményes keretek között jelentkező tudományt és oktatást jelenti, valamint azokat az intézményeket, amelyekben kulturális alapokon meghatározható szellemi tevékenység folyik (Koncz 2004, 61).

A művelődés fogalmi megközelítéseit tekintve is többféle megközelítés áll rendelkezésre. Maróti Andor szerint a modern, tudásra épülő társadalmakban a műveltség fogalma eltűnik, illetve az új társadalom már elsősorban a teljesítményképes tudásra épít. Lényegében a felnőttképzés is ezen az elven alapul azzal, hogy a munkaerő-piaci igények kiszolgálására alapozza tevékenységét. Maróti véleménye szerint a műveltség kialakulása a szokások és hiedelmek átvételével és átadásával kezdődött a primitív társadalmakban. A görögöknél a műveltség a mitológia, az irodalom, a művészet és a filozófia ismeretét jelentette. A középkorban a műveltség alapja a hét szabad művészet volt. A reneszánszban az antik kultúrának nevezett görög-latin nyelv volt az az alap, amelyre épül a kor művészete és tudományossága. A német filozófiában már szerepet kap a történelem, a természettudomány és a testi nevelés is, ezzel együtt alakul ki a sokoldalúan művelt embereszmény, amely az iskolai oktatás tanterveinek eszmei alapjává vált. A kultúra és a művelődés aztán relativizálódik a posztmodernben: minden esetlegessé és átmenetivé változik. (Maróti 2006)

Csoma fogalomhasználatában a művelődés – mint a kultúra elsajátítása – tanulás, a kultúra tanulása. Problémafelvetésében jelzi, hogy a 20. század második felének fontos felismerése volt, hogy az információs társadalomban egyrészt szűkül a közoktatás művelődésben betöltött szerepe, másrészt pedig a közoktatás továbbra is a művelődés alapját adja. Ezt azzal magyarázza, hogy az információáramoltatás egyéb hordozói már jóval több információt adnak a befogadók számára, mint az iskolák. Az iskolai tanulás lényegében már csak egy szakasza az egész életen át tartó tanulási folyamatnak. (Csoma 2010, 189).

A közoktatás feladata ebben az új világban, hogy a tanulók megtanulják az egész életen át tartó tanuláshoz szükséges módszereket, kompetenciákat (Forray – Juhász 2009, 12-38).

Korunk nagy dilemmája az is, hogy van-e lehetőségünk a műveltség-eszme megújítására. Ehhez olyan tudásra, olyan kulcsképessegekre, kompetenciákra van szükség, mint a problémaérzékenység, problémamegoldó képesség, döntésképeség, innováció, kreativitás. Ezek azonban már nem köthetők a hagyományos szakmákhoz (Juhász – Ludányi 2008, 93-105). Korábban a műveltség meghatározott szellemi értékek elsajátítására irányult. A művelődés bizonyos kánonok (kulturális termékek) elsajátítását jelentette. Azokat, akik elsajátították művelteknek nevezték, azokat pedig akik nem, műveletlennek (T. Kiss 2006, 443). Az iskolarendszer az évszázadok alatt ezen kánonokat intézményesítette, és ezt vette alapul az iskolán kívüli közművelődési tevékenység is. T. Kiss szerint napjainkban változnak ezek a kánonok, és új típusú műveltségre van szükség. Új szemlélet van kialakulóban, új műveltségre lesz szükség, amely a „helyzethez alkalmazkodó kombinativitásra” épül. Ennek lényege, hogy az ember új egységben foglalja össze a meglévő tapasztalatait és ismereteit. Olyan új típusú kánonok születnek, mint a „valósítsd meg önmagad”, „szerezd önmagad”, „győzz le minden akadályt”. Ez az új kánon, a fogyasztói társadalom kánonja, amelynek eszközzrendszere az új kultúra részben régi, részben új módon való közvetítése (T. Kiss 2006, 446).

A művelődés egy másik dimenzióban olyan interaktív tevékenységet jelent, amelynek folyamán az individuum, vagy közösség a fennmaradáshoz szükséges ismereteket és értékeket elsajátítja. Ebben a folyamatban az individuum, vagy a közösség vissza is hat az elsajátított tudáshalmazra (Koncz – Németh – Szabó 2007, 14).

Pontos, korszerű és használható definíciót Koncz ad – Kozma Tamásra hivatkozva – azáltal, hogy a művelődés fogalmát a kultúra fogalmára építi (Kozma 1977). Művelődés alatt egy olyan folyamatot ért, amelyben az egyének a társadalom viszonyrendszerébe kapcsolódáshoz szükséges tudást sajátítják el. Ebben az értelmezésében a művelődés egy speciális fogyasztási, elsajátítási és befogadási folyamatot jelent. Szűkebb megközelítésben így:

„...a művelődés a kulturális, avagy művelődési szféra intézményeiben létrehozott és intézményei által közvetített produktumok (cikkek és szolgáltatások vagy más kifejezéssel kulturális javak) elsajátítási folyamata, amelynek során a létrehozás (alkotás) és a fogyasztás (befogadás) aktusa nem minden esetben különíthető el. A művelődés ebben az értelemben a kulturális javak elsajátítása” (Koncz 2004, 65).

A közművelődés elméleti alapját és megközelítéseit vizsgálva megállapíthatjuk, hogy összetett művelődéstörténeti, művelődéseméleti fogalomról, jelenségről és tevékenységről beszélhetünk. Aktív magatartást feltételez a társadalom, az állam, a helyi önkormányzatok, a közösségek és az egyén részéről a kultúrához való viszony vonatkozásában.

A muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről szóló 1997. évi CXL. törvény⁶ alapján, a

„...közművelődés a polgárok iskolán kívüli öntevékeny, önművelő, megismerő, kultúraelsajátító, műkedvelő és alkotó célú cselekvése, amely jellemzően együttműködésben, közösségben valósul meg”.

A törvény definíciója csupán egy megközelítés a hatalmas hazai irodalomban. Többféle dimenzióban közelíthető meg, csakúgy, mint a kultúra vagy a művelődés fogalma. Tárgyalható a kultúrtörténet, a kultúraelmélet, a közigazgatás, a jog, a politika, vagy éppen az andragógia

⁶ Továbbiakban Kulturális törvény.

szempontjából is. Vizsgálható, mint kultúráközvetítő tevékenység, mint intézményrendszer, mint szervezet, mint fizikai tér. Olyan kulcsszavai vannak, mint öntevékenység, ismeretszerzés, közösség. Beszélhetünk róla szűkebb és tágabb értelemben. Tágabb értelemben valamennyi olyan kultúráközvetítő tevékenység, ezzel foglalkozó intézmény, szervezet, amely valamilyen módon kultúráközvetítéssel foglalkozik. Lényegében a kulturális szféra valamennyi területét felöleli. Szűkebb értelemben pedig a közművelődési szakigazgatás, intézményrendszer és az abban folyó vagy ahhoz kapcsolódó tevékenységeket jelenti (Koncz – Németh – Szabó 2007, 15-17).

Fentiek alapján, az eddig vizsgált fogalmakat az alábbi tartalmakkal fogjuk használni a későbbiekben.

A kultúrát tágabb értelemben olyan viszonyfogalomnak tartjuk, amely koronként változik, történelmi és társadalmi meghatározottsággal bír. A továbbiakban Koncz Gábor definícióját vesszük alapul, aki szerint a kultúra tágabb értelemben egy viszony-fogalom:

„A viszonyoknak viselkedésben, életmódban, társadalmi folyamatokban, továbbá az ezeket hordozó, kifejező, megjelenítő tárgyakban, szolgáltatásokban és szervezetekben (intézményekben) való manifesztálódását jelenti.” (Koncz 2004, 66)

A művelődés fogalmát – hasonlóan a kultúrához – koronként változó, történelmi és társadalmi determinációval bíró fogalomnak tartjuk. Tágabb értelemben olyan tanulási folyamatot értünk rajta, amelyben az egyén fennmaradásához, a társadalomba való integrációjához, a különböző közösségekhez való tartozáshoz, a szocializációjához szükséges tudást sajátítja el. Szűkebb értelemben pedig a kulturális javak elsajátítási folyamatát értjük rajta a kulturális szféra intézményeiben. Kulturális javakon a kulturális szféra intézményeiben létrehozott vagy közvetített javakat és szolgáltatásokat értjük.

A közművelődés definíciója szerint a kulturális szféra része, intézményrendszere, az aktív közösségi művelődést és a kulturális javak, szolgáltatások közvetítését végzi. Központi, helyi önkormányzati, valamint egyéb források alapján működik, általános és speciális jogszabályok határozzák meg tevékenységét. Olyan feltétel és tevékenységrendszer, amely az egyének és közösségek művelődési aktivitását felkelti, lehetőséget nyújt az önművelődésre, a civil önszerveződésre, a közösségi művelődésre, az egész életen át tartó és az élet minden szegmensére kiterjedő művelődésre (Koncz – Németh – Szabó 2007, 16). Úgy véljük, hogy a közösségi művelődés során magvalósuló tevékenység egyrészt társadalmi tőkét jelent, másrészt pedig fejleszti is azt (lásd 1.2. alfejezet 4.1. hipotézis). A következő fejezetben a kultúra azon globális és európai kihívásaira fókuszálunk, amelyek a közművelődési tevékenységet is markánsan befolyásolták az elmúlt évtizedekben.

2.2. A kultúra néhány globális és európai kihívása

Alfejezetünkben a kultúra azon globális kihívásait elemezzük, amelyek a kultúrát, a kulturális tevékenységet is minőségében, mennyiségében és értékeiben is átalakították, és napjainkban is közvetlen hatással bírnak a közművelődési tevékenységre. A globalizáció fogalmi megközelítései és jelentéstartalmai után a kulturális globalizáció tárgyunk szempontjából adekvát mozzanataira fókuszálunk. Ezt követően röviden elemezzük az európaizációval együtt járó, elsősorban kulturális jellegű változások folyamatokat, amelyek ugyancsak közvetlenül érintik a közművelődés vizsgált aspektusait. Az alfejezetben törekszünk az 1. hipotézisünk elméleti megalapozására (lásd 1.2. fejezet).

A globalizáció, mint fogalom viszonylag új, azonban jelentéstartalmai más és más kifejezésben már korábban is megjelentek. Kozma Tamás szerint globalizációként lehet értelmezni az internacionalizmust, a transznacionalizmust, a konvergencia és koegzisztencia, globális falu kifejezések mögött húzódo világjelenségeket. A globalizáció Kozma megközelítésében olyan, a világban elterjedő trendeket, folyamatokat jelent, amelyek alapvetően gazdasági jellegűek, de a változások eredményeként társadalmiasulnak is (Kozma 2009, 279). Ezt támasztja alá Kiss Endre is, aki szerint a globalizáció, a társadalmi struktúra – kultúrát is érintő – változását jelenti globális szinten. Ez a társadalmi cselekvés új kerete és közege is, amelyben a szereplők saját viszonyaikat globális összefüggésben alakítják. Kiss nézete szerint a globalizáció a modern racionalitás következménye, sajátos „funkcionális, politikai és értékmozzanatot” takar, és alapvetően nem fizikai és földrajzi értelemben használatos (Kiss 2007).

Manuel Castells – hasonlóan Kisshez – egyenesen új társadalom létrejöttéről beszél, mert a termelési, a hatalmi és a tapasztalati viszonyokban is strukturális átalakulás figyelhető meg. Castells az új társadalmat hálózati társadalomnak is nevezi, mert termelési, hatalmi és tapasztalati hálózatok jönnek létre a folyamatok eredményeként. Ezek a hálózatok szervezik aztán újra a tér és az idő korábban megszokott dimenzióit egy új globális és virtuális kultúrává (Castells 2009). A folyamatot hívják spekulatív kapitalizmusnak is, hiszen a gazdaság bővülése nincs kapcsolatban a termeléssel, csak a spekulatív pénzpiaccal (Puledda 2000).

A globalizáció alapvetően integrációnak, az emberiség egységesülési folyamatának is tekinthető. Ez pedig egy hosszú, egyáltalán nem lineáris, megszakításokkal és konfliktusokkal terhes, évezredek átívelő folyamatot jelent. Mindazonáltal az utóbbi évtizedekben lezajló változások új történelmi, társadalmi és kulturális folyamatnak is tekinthetőek, amelynek legfőbb alapja a globális piac (Palánkai 2007, 204).

A globalizáció alighanem legszembetűnőbb, leginkább nyomon követhető, legdinamikusabban terjedő dimenziója a kulturális globalizáció. Ennek a folyamatnak két fő indikátora: a telekommunikáció forradalma és egy-két világnyelv kialakulása (Bayer 2000, 3-9).

Földiák (2006) szerint hat szignifikáns hatása van a globalizációnak a kultúrára nézve. Az egyik az uniformizáltság a tömegkultúra korában, ahol, és amikor homogénné válik maga a kultúra és a kultúra fogyasztása is (1). A másik nagy globalizációs hatás az atomizáció (2), amikor az ember elmagányosodik, az individuum már közvetlenül áll kapcsolatban a médiával, a számítógéppel és egyéb adathordozókkal. Emberi közösségek így már nincsenek is jelen ebben a relációban. A következő elem a passzivitás (3), amely a fogyasztásra és nem az alkotásra készíti. Mindezek hozadéka, hogy új egyenlőtlenségek alakulnak ki (4). Akik nem férnek hozzá az új erőforrásokhoz, tőkéhez, technológiákhoz, szakemberekhez, azok a perifériára kerülnek. Sok esetben ebből már nincs is kiút, mert lényegében alternatívák sincsenek (5). Nincs prognosztizálhatóság (6), akár pillanatok alatt összeomolhat egy nemzet gazdasága, vagy akár a globalizált pénzügyi rendszer is (Földiák 2006).

Az új világ audiovizuális piacán egyesülnek a tartalomszolgáltatók, a telekommunikációs nagyvállalatok, a számítógépes, illetve a szoftverfejlesztő óriáscégek, amelyek meghatározzák a kulturális termelés mennyiségi, minőségi és értékbeli dimenzióit is. A közvetített kultúra leképezi az amerikai életforma mintáit, magatartásformáit, eszményeit. Olyan standardokat vezet be, amelyek segítségével az eladást szorgalmazzák, és amelyekkel egyben homogenizálják is a közölt tartalmakat, dominánssá téve egyetlen kultúrát. Visszaköszönnek Horkheimer és Adorno gondolatai a Felvilágosodás dialektikájából:

„A kultúra ma mindent egyformasággal sújt. A film, a rádió és a magazinok egyetlen rendszert alkotnak. Mindegyik ágazat önmagában és valamennyi együtt egyazon szólamot fújja. (...) Az A és B kategóriás filmek, vagy a különböző árfekvésű magazinok hangsúlyos megkülönböztetései nem annyira a dolog természetéből fakadnak, mint inkább a fogyasztók osztályozását, megszervezését és megragadását szolgálják.” (Horkheimer – Adorno 1969, 147)

Az internet segítségével óriási mértékben nőtt meg az információhoz való hozzájutás szabadsága, ugyanakkor a közölt adatok tartalmát nem lehet megszabni, azzal vissza lehet élni. Az információk digitalizálása átalakítja a kultúra eddig megszokott struktúráját. A globális kultúra háttérbe szorítja a hagyományos kultúrát és annak képviselőit a transznacionális elittel szemben. A nemzetek ezzel szemben próbálják védeni saját kultúrájuk önállóságát (nyelvtörvények, hazai kultúra védelme, nemzeti filmiparok támogatása), mert a globális kereskedelmi médiakultúra akár le is rombolhatja a helyi és nemzeti kulturális tradíciókat. Megjegyzendő az is, hogy a világháló adottságai a nemzeti kultúra bemutatására is kitűnően alkalmasak. A globális kultúra egyik legfontosabb vonása talán a területenkívüliség és olyan kulturális minták létrehozása, amelyek egy adott nemzet kultúráján belül is egyre nagyobb hatással bírnak (Bayer 2000, 3-9).

Fontos kijelenteni azt is, hogy a globalizáció folyamata már évtizedek óta jelen van Európában, annak minden országában. A kor nagy kihívása az, hogy hasonlóan más földrészek társadalmához, hogyan lehet megtartani, megőrizni, fejleszteni az európai és nemzeti kultúrát, annak szegmenseit és az európai és nemzeti identitást (Práger 2000, 127-139; Ponyi 2010b, 130-136). A 2009. decemberében hatályba lépett Lisszaboni Szerződés elismerte, hogy a globalizáció térnyerése ellen olyan intézkedések sorát kell meghozni, amelyek megfelelnek az új információs társadalom kihívásainak is (Lisszaboni Szerződés 2009).⁷ Meg kell jegyezni azonban azt is, hogy elmaradtak azok a strukturális reformok, amelyek szükségesek lettek volna mindezen célok megvalósításához (Palánkai 2007, 204). Az Unióhoz csatlakozó országok számára komoly problémát jelent az EU-s normatívák és a valós folyamatok egymástól való eltérése. A kibővült közösség, a változó körülmények kezelésére már nem alkalmasak a régi metódusok, eljárásrendek. Az újraelosztást egyelőre nem gondolták újra az új csatlakozások fényében. A regionalizmus problematikája, az egységes nemzetállamok decentralizációjának kérdése állandósult probléma. Csaba László tanulmányában olvashatóak azok a főbb – kultúrát is érintő – kihívások is, amelyek napjainkban az Uniót érik: az államháztartások reformja, a közigazgatás átalakulása, az új tagállamok területi reformja – regionalizmus, a jóléti szolgáltatások átalakítása (egészségügy, nyugdíjrendszerek), vidékfejlesztés – környezetvédelem, valamint a társadalmi egybetartozás erősítése (Csaba 2006, 182-185).

Az Európai Unió és a kultúra kapcsolatát vizsgálva megállapítható, hogy a Közösség alapvetően ajánlásokban, rendeletekben, irányelvekben, valamint a Bizottság közleményein keresztül fejti ki kulturális tevékenységét. Már 1974-ben megalkotta első határozatát az európai kulturális örökség védelméről. A hetvenes-nyolcvanas években olyan területeket támogatott, mint a kedvezményes múzeumlátogatás fiatalok számára, az építészeti örökség védelme, műfordítás, könyvkiadás, az olvasáskultúra fejlesztése, vagy éppen az Európa Kulturális Fővárosa kezdeményezés. Az alapidokumentumok között először a Maastrichti Szerződés (1992) tárgyalta, nevezte meg a kultúrát olyan módon, hogy a közösségi célkitűzések közé sorolta a kultúra támogatását a minőségi oktatáshoz és a szakképzéshez való hozzájárulás mellett. A szerződés 128. cikke szerint

⁷ A Lisszaboni Szerződés többek között célul tűzte ki, hogy az Európai Uniónak 2010-ig a világ legversenyképesebb gazdaságává kell válnia. Az egyik fő célként az is szerepel, hogy Európa hatékonyabban tudjon fellépni a globalizáció egyik fő aktoraként a világban. A nagy célok mellett olyan további feladatokat fogalmazott meg, mint a tudásalapú társadalom megteremtése, versenyképes gazdaság kialakítása a globális piacokon, dinamikus gazdasági növekedés, a gazdasági fejlődés fenntarthatósága, valamint a szociális integráció európai modelljének kialakítása.

a Közösség tiszteletben tarja a nemzeti és regionális sokszínűséget, előtérbe helyezi a közös kulturális örökséget. A közös együttműködés és annak támogatása olyan területeken valósult meg, mint az európai népek kultúrája és történelmi ismereteinek és terjesztésének javítása, az európai jelentőségű kulturális örökség megőrzése és védelme, nem kereskedelmi jellegű kulturális cserék, művészeti és irodalmi alkotások, beleértve az audiovizuális szektort is. Az Európa Tanács fenti célok elérése érdekében ösztönző intézkedéseket hoz, azonban kizárja a tagállamok törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezéseinek összehangolását (Zongor 2008).

2.3. *A kulturális átalakulás magyar sajátosságairól*

Az alfejezetben azokat a rendszerváltást követő változásfolyamatokat vizsgáljuk, amelyeknek közvetlenül is hatása van a közművelődés vizsgált dimenzióira. Az alfejezetben forrásként használt szerzők alapján megkíséreljük a kulturális átalakulás főbb vonásait megragadni, és folytatjuk az 1. hipotézisünk további elméleti vizsgálatát is, ezúttal a magyar kulturális viszonyok elemzésén keresztül (lásd 1.2. fejezet).

A 20. századi adatközlésben bekövetkezett és folyamatosan zajló, korábban elképzelhetetlen dinamikus fejlődés (számítógép, internet, DVD, CD, MP3, mobiltelefonok, GPS stb.) alapvetően elkerülhetetlen és mély változásokat hozott az emberek mindennapi életében. Nőtt az életmódbeli, kulturális és társadalmi különbség az ezeket az eszközöket használó és nem használó társadalmi rétegek között. Előtérbe kerültek az otthoni szórakozás, kulturálódás eszközei (kábeltelevíziózás, a parabolaantenna, a hazai tv-csatornák számának növekedése, videó).

„Az évtized végén a lakosság kulturális, szórakoztató tevékenységre fordítható idejének negyötödét köti le a tévzés, videózás, egytizedét az olvasás (újság, folyóirat, könyv) és csak a maradék egytized rész jut az egyéb tevékenységekre, illetve rendezvénylátogatásokra” (Bárdosi – Lakatos – Varga 2004, 120).

Elkezdődött az internet tömeges használata, ami párhuzamosan zajlott a hagyományos kultúra, a közművelődési tevékenység iránti érdeklődés drasztikus csökkenésével. Az új technikai hordozók teljesen más tartalmakat közvetítenek, mint a kultúraközvetítés korábbi színhelyei, intézményei. Ez nem csak szerkezeti, hanem tartalmi, strukturális változást is jelent. Az új technológiák terjedése azonban nem jelent automatikus esélyegyenlőséget. Azok esélyeit növeli elsősorban, akik már eleve nagyobb kulturális tőkével rendelkeztek (Kuti 2009, 151-201). Az internetet nem használók két nagy típusa figyelhető meg. Azok, akik minden szempontból és korábban is depriváltak voltak (régiszegénység) és azok (új szegények), akiknek lehetőségük lenne az internet használatára, de nem élnek a lehetőséggel (Csepeli – Prazsák 2009, 87-115).

A Kapitány házaspár szerint a rendszerváltás hozadékaként tovább erősödött az individualizmus, sokan a hagyományos közösségi művelődés intézményrendszerén kívül rekedtek. Nőtt ugyanakkor az interaktivitás lehetősége is. Nézetük szerint az új időszakban csökken a tradicionális kultúraközvetítés és intézményeinek súlya és nagymértékben változik a kultúra fogyasztásának szerkezete. Az átrendeződő kulturális térben a képiségnek, a látványnak elsődleges a szerepe az írásbeliséggel szemben. Ezek a jelenségek gyorsan beépülnek a már István királytól hagyományosan nyitott, asszimiláló magyar kultúrába. Veszélyként azt lehet jelezni, ha az új digitális kultúra lebontja az évezred alatt szervesen kialakult kultúra és társadalom szöveit (Kapitány – Kapitány 2009, 18-42).

A rendszerváltást követő időszakban egyre erősödő és jellemző problémaként jelentkezett a politikai megosztottság is, amelynek komoly kulturális következményei is jelentkeztek. Az

intézmények ezt követően sok esetben politikai alapon különültek el és ugyanez volt jellemző az írott és elektronikus sajtó éles szétválására is. A politikai, ideológiai lövészárkok mellett, a kulturálisak is megjelentek. További sajátosság, hogy a piacgazdaság és annak elsődleges szempontjai váltak az államszervezés domináns tényezőjévé. A magánosítás a kulturális intézményrendszer jelentős részét megváltoztatta. Az iskolán kívüli kulturális szolgáltatások jelentős része privatizálódott (Hidy 1997, 137-157).

Visszaszorult a kultúra állami irányítása, támogatása és az intézmények túlnyomó többsége helyi (megyei, települési) önkormányzati fenntartásba került. Az állam és egyéb területek finanszírozási aránya megváltozott. A 2010-es években már 25-75%-os arányról lehet beszélni az önkormányzatok javára. A piaci szempontok megjelenése egyben jó is, hiszen a kor kultúraközvetítőinek az eddigieknél nagyobb mértékben kellett figyelembe venni a kereslet és kínálat szempontjait. Erősödött a kulturális kínálat szolgáltatás jellege, a fogyasztói igények kielégítése pedig egyre fontosabbá vált. Ez persze veszélyes is, mert globális és nemzeti szinten is, a kultúra alárendelődik a pénztöke elvárásainak. A piacosítás az elitkultúra szegmentálódását jelenti, valamint a tömegkultúra irányába tett elmozdulását eredményezi a hagyományos kultúraközvetítés színterein. Jellemző a modern technikai eszközök egyre nagyobb mértékű elterjedése a társadalomban és a kultúrában, mindezek mellett a nyugati minták megjelenése is számottevővé vált a magyar kultúrában. Ennek köszönhető a komplex kultúraközvetítő intézmények megjelenése, és a multifunkcionális tevékenység kialakulása a hagyományos közművelődési, közgyűjteményi és művészeti intézményekben (Benedek 2009, 115-151).

A rendszerváltás egyértelműen pozitív hozadéka, hogy megnőtt a társadalom, ezen belül a kultúra önszervező képessége. A helyi társadalmak és civil szervezetek kulturális aktivitása egyre jelentősebbé vált – elsősorban a nemzeti és helyi ünnepek alkalmainak megszervezésében (helyi fesztiválok, falunapok, búcsúk). Bővült a kínálat a szolgáltatói szektor kiszélesedésének köszönhetően. A választás szabadsága kiszélesedett a kulturális fogyasztásban. Egyre vonzóbbá váltak az otthoni szabadidős tevékenységek, megváltoztak az igények, nőtt a tömegkultúra viszonylagos súlya. Csökkent ugyanakkor a kultúra fogyasztásának szakrális jellege. Megnőtt az egyéni tájékozottság értéke és nőtt a társadalmi egyenlőtlenség mértéke (Hunyadi 2004a, 112-116; 2005, 67).

A magyar kultúrát ért változások fontos eleme az Európai Unióhoz való csatlakozás is, amelyet már korábban tárgyaltunk. Fontosnak tartjuk azonban itt is jelezni a dolgozat logikai felépítésének megtartása szempontjából, hiszen ez is a magyar kulturális átalakulások sajátosságai közé tartozik (lásd 2.2. fejezet).

A Kapitány házaspár alapján további nagy csoportja a magyar kultúra helyzetét meghatározó tényezőknél a paradigmaváltások és a válságok problematikája. Ezek a krízisek lényegében már a múlt század hetvenes éveitől kezdtek egymásra torlódni. Az energiaválság összefüggésben az ipari társadalom válságával, az individualizmus, a hagyományos közösségek gyengülése, egoizmus, a családok szétesése. A nyugati fogyasztói társadalmak válsága szoros összefüggésben a szocializmus válságával. Az ugyancsak kialakuló erkölcsi válságnak pedig olyan dimenziói vannak napjainkban is, mint a közügyektől való elfordulás, a korábbi erkölcsi alapértékek megkérdőjelezése, gyengülése és az értékrelativizmus kialakulása is (Kapitány – Kapitány 2009, 35-42). Megjegyzendő ugyanakkor, hogy mindezek ellenére az erkölcsi normák és szabályok azért egységesen elfogadottak a vizsgált magyar felnőtt lakosság körében (Lipóth 2009, 201-207).

2.4. A magyar lakosság kultúrafogyasztási, szabadidő felhasználási szokásai, az életmód és a magatartás típusai a rendszerváltástól napjainkig

Alfejezetünkben ugyancsak az 1. hipotézisünkkel (lásd 1. 2. fejezet) összefüggésben kerül sor a magyar lakosság kultúrafogyasztási szokásainak vizsgálatára, az életmód és magatartás elemzésére. A közművelődési tevékenység későbbi vizsgálatában (lásd 3.2. fejezet) az intézmények által kínált tevékenységrendszer és a lakosság általános kulturális fogyasztási tendenciáit kívánjuk összevetni. Éppen ezért is fontos a fenti szempontok alapos vizsgálata.

A rendszerváltást követően, Hidy Péter (1997) szerkesztésében jelent meg az a tanulmány, amely több kultúrafogyasztó típust is tárgyal a 20. század nyolcvanas éveitől kezdődően. A magyar társadalomban, ebben az időszakban 4 típust lehetett megkülönböztetni a kultúrafogyasztás szempontjából. Ezek a típusok aztán részben a rendszerváltás után is megmaradtak.

A passzív típus (1) tagjai semmilyen érdeklődést nem mutatnak a kultúra iránt, legfeljebb tévét néznek (munkásság, parasztság, irodai dolgozók kevésbé képzett csoportjai, arányuk 35%). A kapaszkodó rekreációs típus (2) alanyai sokat dolgoznak, időnként szabad idejükben kulturálódhatnak, de megfogalmazott igényük nincs a kultúrával kapcsolatban (munkásság és parasztság jobban képzett rétegei, szolgáltatásban dolgozók, arányuk 26%). A nyitott felhalmozó típus (3) hasonló az előzőhöz, ugyanakkor már van igénye a kultúrára, de még nem érték szerint válogatnak (munkásság, parasztság, irodai dolgozók kevésbé képzett csoportjai, az előző csoporthoz képest több közöttük a szolgáltatásbeli, arányuk 24%). Az autonóm-autentikus típus (4) a magaskultúra elkötelezett híve, fogyasztói és alkotói minőségben is (értelmiségiek és más csoportok elitjei, arányuk 15%).

Hidyék (1997, 137-157) vizsgálata, amelyet aztán Vitányi (1977, 57-71) is felhasznált későbbi munkájában, 1996-ban az alábbi, a korábbi nyolcvanas évek típusaitól némileg eltérő, de azért a korábbival összehasonlítható típusokat állította fel. A passzív típus (1), amelynek a társadalmi aránya 43%, több csoportot is magában foglal. Az otthonülő, könyvet nem olvasó típus lényegében érzéketlen a kultúrára (26%). A másik altípus az átlagos férfi viselkedés (kocsmába, meccsre járnak, barkácsolnak, kertészkednek) 10% aránnyal. A harmadik altípus az átlagos női viselkedést jelzi (vendégségbe járnak, kézimunkáznak) 7%-kal. A három alcsoport együttes aránya számottevően növekedett a nyolcvanas években vizsgált passzív típushoz képest, 35%-ról 43%-ra nőtt. A fiatalos típus (2) szinte valamennyi kulturaközvetítő színtérbe (mozi, sport, koncert, művelődési ház, könyvtár) rendszeresen jár, olvas, keveset tévézik. Társadalmi arányuk 24%. Az otthonülő, könyvet olvasók csoportja (3) a múltban rendszeres kultúrafogyasztó volt, de a családi, társadalmi helyzetük alapján ezt jelenleg nem tehetik meg (15%). A fiatalos és az otthonülők csoportja együttes aránya, mint középcsoport 39%, csökkent a nyolcvanas évek középcsoportjához képest: kapaszkodó, rekreációs és a nyitott felhalmozó (50%). A negyedik csoport a kultúra-orientáltak (4) számaránya (15%) megegyezik a nyolcvanas évek autonóm típusának számarányával (15%). Ezek a változások is mutatják a posztmodern társadalmak alapvető problémáját: a középréteg csökkenését a lecsúszó, perifériára kerülő rétegek növekedésével.

Hunyadi (2005, 67) tovább differenciálja a típusokat a kulturális és szabadidő eltöltési szokások alapján. Felosztása alapján hat nagy típusról beszélhetünk. A fiatalos-mindenevő típus (1) szinte hetente jár el valamilyen kulturális rendezvényre. Ők rendszeresen olvasnak, sportolnak, számítógépet, internetet használnak, kirándulnak, valamilyen hobbijuk is van. Ez a típus főként a városlakókból, közép és felsőfokú végzettségük közül kerül ki. A 14-70 éves lakosság 6%-a, kb. 500.000 fő. A konzolidált, hagyományosan kulturálódók csoportja (2) az első csoport idősebb

változata. Már ritkábban járnak kulturális rendezvényre, mint az előző csoport. Sokat olvasnak, kirándulnak és sportolnak, de már szolidabb körülmények között. Ők is főként városiak, magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, de már kevesebb a tanuló közöttük. A 14-70 év közötti lakosság 9 %-át teszik ki, kb. 700.000 fővel. A mozizós-bulizós típusúak (3) havonta egyszer vesznek részt kulturális rendezvényen. Könyvet az előző csoportoknál kevesebbet olvasnak. Kevesebbet sportolnak, kirándulnak, csak a csoport fele használja a számítógépet és az internetet. A csoport felét a huszonévesek alkotják, az átlagéletkor 27 év. Az érettségizettek és a tanulók adják a többséget, csupán 8 % a diplomások aránya. A csoport egynegyedét a képzetlenek adják. Ők is főként városiak, a 14-70 évesek 14%-a, kb. 1 millió ember. A művelődési házbá járók (4) csoportja havonta látogatja a művelődési ház valamelyik rendezvényét, ugyanakkor szinte egyáltalán nem járnak más kulturális intézménybe. Könyvet csak elvétve olvasnak. Általában nem sportolnak, nem kirándulnak, a fent elemzett csoportoknál több időt töltenek a tévénézéssel, rádióhallgatással. Nagy arányban járnak valamilyen közösségbe, klubba, egyesületbe. Főként kistélepléseken élnek, a csoport kétharmada alacsony iskolai végzettséggel rendelkezik, 8%-nak van csupán felsőfokú végzettsége. A 14-70 éves lakosság 10%-a, mintegy 750.000 ember tartozik ide. Hunyadi felosztásában az olvasós a következő csoport (5). Ez a csoport évente legfeljebb háromszor megy el valamilyen kulturális eseményre. Otthon viszont sokat olvasnak, főként könnyebb irodalmakat, sportolni, kirándulni nem járnak. Az átlagéletkor 44 év, a magasabb végzettségűek aránya 56%, ebből felsőfokú 20%, középiskolai végzettségű pedig 36%. Főként a nagyobb városok lakói, a 14-70 év közötti lakosság 17%-a, mintegy 1,2 millió ember. A sivar típusú csoport (6) igénye a kultúra iránt rendkívül alacsony, kultúraközvetítő intézménybe nem járnak, főként a ház körüli munkákkal és tévénézéssel töltik szabadidejüket. A legképzetlenebbek és a legidősebbek csoportja, a kétharmaduk 40 év feletti. A csoport 75%-a alacsony iskolai végzettségű, közel fele csak nyolc osztályt végzett, főként községekben élnek. A 14-70 év közötti lakosság 43%-a, mintegy 3,2 millió ember tagja ennek a csoportnak (Hunyadi 2005, 67).

Mindezek alapján, a korábbi vizsgálatok (azaz Hidy 1997, 28-32) eredményeit összehasonlítva a 2003. évvel megállapíthatjuk, hogy a passzív csoportnak (Hunyadinál ez az olvasós és sivar csoport együttesen) az aránya már elérte a 60%-ot a társadalomban. A kultúra iránt passzív réteg a nyolcvanas években 37% volt, az 1996-os vizsgálat 43%-ot mutatott, a 2003-as pedig 60%-ot, tehát a nyolcvanas évektől növekvő arányban váltak a társadalom tagjai a kultúra iránt közömbössé. A kulturális egyenlőtlenséget jellemzően mutatja, hogy a

„...társadalom felső kulturális tizede fogyasztja a kulturális kínálat közel felét (45%-át), a felső harmad fogyasztja a kulturális javak 80%-át, a társadalom fele fogyasztja a kulturális kínálat 90%-át” (Hunyadi 2005, 67).

A vizsgálatok alapján az is bizonyítást nyert, hogy a kulturális fogyasztás milyenségét és mennyiségét alapvetően az iskolázottság determinálja. Minél magasabb iskolai végzettsége van valakinek, annál nagyobb az igénye a kultúrára és annál gyakrabban vesz részt a kulturális eseményeken, rendezvényeken (Dudás – Hunyadi 2005, 103).

Az 1996-os Hidy-féle vizsgálatban az értékválasztást tekintve, egy tízfokú skálán a lakosság a kultúrát még magas pontszámmal értékelt. Az első helyre a család került (9.7%), a pénz a másodikra (8.5%), majd a munka következett (8.3%). Ezután következett a kultúra, a szabadidő hasznos eltöltésével azonos arányban (7.5%). Ez a kultúra magas társadalmi presztízsét is jelentette akkor még (Hidy 1997, 28-32). Hunyadi 2003-as vizsgálatában is a család van az első helyen. A tízfokozatú értékskálán a család 9.7 továbbra is, a pénz 8.2, a munka, hivatás 7.8. a szabadidő, kikapcsolódás 7.4, a barátok 7.0, a kultúra/műveltség 6.6, a politika, közélet 3.8 pontot

kapott. Összehasonlítva a Hidy-féle 1996-os vizsgálattal, 2003-ban a kultúra már hátrébb szorult, olyan értékek előzték meg, mint a szabadidő és a baráti kapcsolatok. A két vizsgálat alapján a kultúra társadalmi presztízse, értéke is csökkent, bár a kultúrákövetítő intézményeket látogatók száma ugyanakkor nőtt (Hunyadi 2005, 10).

A hagyományos és a modern tömegkultúra fogyasztását tekintve, a 2003-as vizsgálat megállapításai szerint, a kiállításokra és a moziba jártak el a legtöbben. Egy év során a népesség legalább egyszer elment ezekre az alkalmakra.

Színházakban és könnyűzenei koncerteken a lakosság egyharmada fordult elő a 2003. évben. Mintegy 3.3 millió ember látogatta kiállításokat a múzeumokban és galériákban, ebből 1 millió fő rendszeresen látogatta ezeket az eseményeket. Moziba 3 millióan mentek az adott évben, ennek fele rendszeres moziba járó. Színházba 2.5 millióan, könnyűzenei koncertre pedig 2 millióan jutottak el 2003-ban. Komolyzenei rendezvényre 800.000 fő jutott el, ebből 150.000 fő az, amelyik rendszeresen jár ilyen alkalmakra. Ugyancsak a szerzőpáros vizsgálataiból tűnik ki, hogy a kultúra fogyasztói főként a fiatalok és a diplomások köréből kerültek ki. Azok, akik eljártak különböző kulturális eseményekre, azok otthon is több kultúrát fogyasztottak és ez visszafelé is működött: akik nem jártak el kulturális programokra, azok otthon sem fogyasztottak kultúrát (Dudás – Hunyadi 2005, 103-109).

Nem hagyhatóak figyelmen kívül a fesztiválok sem, amelyek a legtöbb látogatót vonzzák. Ezekben belül a helyben szervezett fesztiválok a legnépszerűbbek. 2003-ban 3,5 millió ember, a 14-70 évesek 47%-a kapcsolódott be valamilyen helyi szervezésű rendezvénybe. A civil szervezetek helyi programjait 1 millió ember látogatta, 700-800 ezer ember vett részt a különböző, elsősorban kereskedelmi médiumok „road show”-inak programjaiban. A könnyűzenei fesztiválokat mintegy 600 ezren látogatták. 2003-ban a Sziget Fesztivál a 14-70 éves lakosság kb. 4%-át, több mint 300 ezer embert vonzott, a többi fesztivál (EFOTT, VOLT, Wanted stb.) együttes közönsége 400 ezer ember volt a vizsgált időszakban. A színházi és táncfesztiválokat kb. 300 ezer fő látogatta 2003-ban. A kórusfesztiválokat, a Budapesti Tavasz Fesztivál programjait és a Művészetek Völgye eseményeit egyaránt kb. 200-250 ezer ember látogatta. A filmfesztiválok, a Budapesti Őszi Fesztivál és a Zempléni Napok kb. 50-150 ezer főt vonzottak (Hunyadi 2004c, 34-36).

A vizsgálatok további közművelődést érintő részletes megállapításait a disszertáció 3.2. alfejezetébe építettük bele.

2.5. Tőkeelméletek, a társadalmi és kulturális tőke szerepe és megjelenése a közművelődési tevékenységben

Az alfejezetben a szakirodalmak alapján vizsgáljuk a tőkeelméleteket, a társadalmi és kulturális tőke különböző jelentéstartalmait és jellemző vonásait. A különböző, ám mégis szorosan összetartozó tőkeformák rendszerbe foglalását többek között Bourdieu (1997; 1998), Coleman (1990; 1998; 2001) és Becker (1997; 1998) végezte el. Alfejezetünkben ezek rövid összefoglalását végezzük el. Mindezekre építve vizsgáljuk ezt követően a társadalmi és kulturális tőke, valamint a közművelődés összefüggéseit, a tőkefajták megjelenési módozatait a közművelődés intézményrendszerében. Ugyancsak itt végezzük el a társadalmi és kulturális tőkére vonatkozó 4. hipotézisünk és 4.1. alhipotézisünk elméleti megalapozását is (lásd 1.2. alfejezet).

A közgazdaságtan évszázadokra visszamenően számos tőkeelméletet jegyez. A föld és a munka mellett a termelési tényezők egyik fajtájaként sokáig a tőke jelenik meg. Eltérve ettől a

hagyománytól, a múlt század elején, majd az ötvenes és hatvanas években fogalmazódtak meg azok az elképzelések, amelyek a tőke fogalmát már más dimenziókban is megjelenítették. Ezen elképzelések történeti megalapozói Adam Smith, H. Von Thünen és Irving Fisher (Schultz 1983; Becker 1988). Adam Smith már a 18. században a tőke alkotórészeként értelmezte a népesség szerzett és hasznos tudását, képességeit. A nemzetek gazdagsága című munkájában a gazdasági fejlődés és jólét alapvető feltételeként a munkások képzettségének fejlesztését nevezte meg (Smith 1959, 278-286). Von Thünen és Fisher is hangsúlyozta, hogy a tőke fogalmának kiterjesztése az emberre nem megalázó, és nem csökkenti sem a szabadságát, sem a méltóságát. Lényegében ezen az ösvényen haladt Schultz is, aki felismerte, hogy az emberi erőforrásokba való beruházás szoros összefüggésben van a gazdaság növekedésével. Az oktatás ebben az értelemben beruházást jelent, amelynek hozadéka pedig a tőke egyik formájának nevezhető. Ez a hozomány épül be aztán az ember személyiségébe és lesz belőle emberi tőke, amennyiben képes értékkel bíró szolgáltatás nyújtására. Alfejezetünk szempontjából releváns kitétel az is, hogy az emberi tevékenységeket növelő tényezők között ott szerepelnek azok a felnőttképzési programok, amelyeket nem a vállalatok szerveznek (Schultz 1983, 48-72). Egy másik megközelítésben az emberi tőke az ember képességeiből és produktív ismereteiből áll össze (Rosen 1998).

A társadalmi tőke fogalmát az I. világháború időszakában Hanifan használta először, szinonim kifejezésként az egyének mindennapi kapcsolataiban megjelenő vonások leírására: barátság, jóindulat odafigyelés, érzékenység. Loury a hetvenes évek végén írt tanulmányaiban az egyének erőforrásait nevezi társadalmi tőkének. Ez az erőforrás elsősorban a családokban és a közösségi, társadalmi szervezetekben található meg (Loury idézi Orbán – Szántó 2005, 6-7).

Becker az 1970-es években a preferenciák és értékek dimenziójában tipizálta az emberi tőkét. Véleménye szerint az emberi tőke része a személyi és a társadalmi tőke. A személyi tőke a releváns múltbeli fogyasztást és olyan személyi tapasztalatokat jelent, amelyek befolyásolják a jelenlegi és a jövőre irányuló preferenciákat és értékeket. A társadalmi tőke nála az adott csoporthoz tartozó személyek vagy mások cselekvéseinek a hatása, amelyek az egyén kapcsolathálójában és ellenőrzési rendszerében jelenik meg. A társadalmi tőkét alapvetően a hasznossága oldaláról közelítette meg. Jelzi, hogy az egyének társadalmi tőkéjének nagysága nem az adott egyéneken múlik, hanem elsősorban azoknak a csoporttagoknak a döntésétől függ, akik tagjai az adott hálózatnak. Becker a kultúrát is a társadalmi tőke egy fajtájának tartja (Becker 1997, 13-31).

„A kultúra és a hagyományok olyan közös értékek és preferenciák, amelyek egyik nemzedékről a másikra szállnak a családon, a kortárs csoportokon, az etnikai csoportokon, a társadalmi osztályokon és más csoportokon keresztül.” (Becker 1998, 117)

A kultúra és a gazdaság is óriási hatással van a preferenciákra, az egyéni viselkedésre és az ízlésre, mert képesek megváltoztatni a személyi és a társadalmi tőkét. Becker azt állítja, hogy a gazdasági tőke az összes többi tőkefajta alapja, és segítségével másfajta tőkefajtákra lehet szert tenni. A gazdasági tőke azzal, hogy képes megváltoztatni az emberi tőkét (személyi, társadalmi), befolyásolja az ízléseket és a preferenciákat (Becker 1998, 101-129).

Bourdieu 1983-ban lép túl a közgazdaságtan hagyományos elméletein, és a tőke három formáját különbözteti meg. A kulturális, a társadalmi és a gazdasági tőkét. A kulturális tőkét alapvetően újabb három nagy csoportba osztotta. Az inkorporált kulturális tőke (1) individuális jellegű és valamilyen belsővé tételt (inkorporációt) tételez fel. Ennek az inkorporált kultúrának a felhalmozását egy elsajátítási folyamat előzi meg, amelyhez tanulási időre van szükség. Az

objektívált kulturális tőke (2) kézzel fogható, materiálisan is megjeleníthető (festmények, írások, hangszerek). Az intézményesült kulturális tőke (3) pedig általában a címek, titulusok formájában realizálódik, pl. iskolai végzettség vagy tudományos fokozat. A kulturális tőke elsajátítása teljesen öntudatlanul is, tervezés nélkül is végbemehet. Bourdieu – hasonlóan Beckerhez (1998) – azt állítja, hogy a gazdasági tőke az összes többi tőkefajta alapja és segítségével másfajta tőkefajtákra lehet szert tenni. A társadalmi és kulturális tőke is – bizonyos feltételek megléte esetén – gazdasági tőkévé alakítható. Pénzbeli jövedelmet és más gazdasági, pénzügyi erőforrást is jelenthet (Bourdieu 1998, 155-177). A társadalmi tőke Bourdieu megközelítésében:

„...azon aktuális és potenciális erőforrások összessége, amelyek a kölcsönös ismeretségek vagy elismerés többé-kevésbé intézményesült viszonyai tartós hálózatának birtoklásához kapcsolódnak” (Bourdieu 1998, 165).

A társadalmi tőke feltétele, hogy valamilyen csoporthoz tartozzon az egyén. Az egyes csoporttagok által birtokolt tőke összeadódik, és valamennyi csoporttag számára erőforrásként szolgál. Az egyén társadalmi tőkéje két tényezőtől függ. Egyrészt az általa birtokolt kapcsolatok hálójának kiterjedtségétől, másrészt pedig a vele kapcsolatban állók tőkájének (kulturális, gazdasági, szimbolikus) nagyságától. Bourdieu a szimbolikus tőkét rejtett vagy fel nem ismert erőforrásnak definiálja, vagyis olyan tőkének, amelynek „töketermészete” nem ismert, vagy rejtetten fordul elő. A kapcsolatháló léte a csoportok tagjainak folyamatos kapcsolattartása, ahogy „intézményesítik” a társadalmi tőkét. Az egyének tevékenységének célja a közvetlen haszon. Ebben a folyamatban a véletlenül kialakult kapcsolatok tartós, bizonyos kötelességekkel járó, fontos és értékes kapcsolatokká alakulnak. Fontos jellemző az állandó csere (ajándékok, szavak), amelynek feltétele az ismertség és elismertség. Ez az intézményesült kapcsolatháló helyszíneket, társasági alkalmakat biztosít. Másik fontos sajátosság a delegáció, amelynek lényege, hogy segítségével egy vagy néhány ember kezében összpontosul az összes társadalmi tőke, amellyel a csoport rendelkezik (Bourdieu 1998, 165).

Weber (1994, 42) nyomvonalán a társadalmi tőke a hatalom egyik fajtájának is tekinthető. A társadalmi tőkéhez hatalmi viszonyok is tartoznak (Orbán – Szántó 2005, 6-7). Flap és De Graaf értelmezésében a társadalmi hatalom a társadalmi tőkével szinonim fogalom: az emberek személyes kapcsolathálóit és az ezeken keresztül elérhető erőforrásokat jelenti. Tanulmányuk alapján, a társadalmi tőke piacképesebbé teszi az egyént a munkaerőpiacon, segít a jobb munkahelyek elérésében, az átlagosnál gyorsabb megszerzésében, és hosszabb ideig tartó megtartásában (Flap – De Graaf 1998, 129-155).

James Coleman (2001, 99-129) alapján a társadalmi tőke két alapvető jellemzője, hogy mindig valamilyen társadalmi struktúrában értelmezhető, és segíti az adott struktúrában lévő aktorok cselekedeteit. Akkor jelenik meg, amikor a személyek közötti interakció viszonyai megváltoznak. A kötelezettségek és az ebből adódó elvárások, valamint a struktúra megbízhatósága olyan erőforrások, amelyek az egyén részére társadalmi tőkét képezhetnek. Coleman a társadalmi tőke egyik fontos formájának tartja a társadalmi viszonyokban rejlő információs potenciált, valamint a normák és szankciók rendszerét, amelyben az egyén saját érdekeit nem egyszer háttérbe szorítja a közösség érdekében. A társadalmi tőke formáinak kialakulására jótékony hatással van a társadalmi kapcsolatháló zártsága, valamint a kisajátítható társadalmi szervezetek azon képessége, hogy társadalmi tőkét tudnak képezni. Ez lehet információ és kötelezettség is. Coleman fontos megállapítása, hogy a családban és az egyéb közösségekben megjelenő társadalmi tőke rendkívül fontos szerepet játszik különösen a felnövekvő generációk emberi tőkájének fejlesztésében. Dolgozatunk szempontjából is releváns megállapítás, hogy véleménye

szerint a társadalmi tőke megtalálható a családon kívüli dimenziókban is (Coleman 1990; 1998, 11-45). A társadalmi tőke vonatkozik azokra az intézményekre, kapcsolatokra és normákra, amelyek a társadalom interakcióinak mennyiségét és minőségét meghatározzák (World Bank 1999).

Egy másik értelmezésben a társadalmi tőkének három nagy funkciója ismeretes: a gazdasági, a politikai és a társadalmi (Fukuyama 1999; 2000, 32-44). A legfontosabb gazdasági funkció a tranzakciók folyamán fellépő költségek csökkentése a gazdasági koordinációs folyamatok esetében (Fukuyama 1999; Orbán – Szántó 2005). A szakirodalom által jelzett legfontosabb politikai funkció a civil társadalom fejlesztése, ugyanis a társadalmi tőke megléte alapvető feltétele a közösségek, a civil szervezetrendszer működésének. Úgy gondoljuk, hogy a társadalmi tőke megléte az alapja az elsősorban civil közösségekre jellemző önkéntességnek, az önkéntes feladatellátásnak is. A civil társadalom, az abban megjelenő önkéntes munka, közösségi szerepvállalás pedig a közösségek létének feltétele, a demokratikus jogállamok működésének egyik legfontosabb tényezője. Társadalmi funkciójában a társadalmi tőke a társadalmi kohéziót és integrációt erősíti, abban az időszakban, amikor éppen a társadalmi tőke hiánya (is) elmélyíti azokat a válságokat, amelyek a 20. és a 21. századot jellemzik (Fukuyama 2000, 32-44; Kiss 2007; Csaba 2006, 182-185).

Összegezve, a tőkeelméletek tanulmányozása során számos megközelítést találtunk a társadalmi és a kulturális tőke vonatkozásában. Mindezek alapján az alábbi összegző megállapításokat tehetjük velük kapcsolatban.

A társadalmi tőke lényegében viszonyfogalomként értelmezhető, hiszen meghatározóan az egyén és valamilyen közösség viszonylatában merül fel. Mindig valamilyen interakciót feltételez az egyén és a közösség viszonylatában. A cselekvés az egyén részéről egyrészt törekvést jelent a fontosnak tartott erőforrások megtartására, másrészt pedig a megszerzésére (Lin 1997, 383-418). Hálózatokban működő cserekapcsolatokon alapul (Becker 1998; Bourdieu 1998; Coleman 1998). A szervezeteken keresztül képes az intézményesülésre (Bourdieu 1998). Köze van a hatalomhoz, maga is a hatalom egyik fajtája (Weber 1987, 66-68; Orbán – Szántó 2005; Flap – DeGraf 1998; Coleman 2001). Közjósággként (Bourdieu 1998; Putnam 2000), valamint kulturális jelenségként is értelmezett (Becker 1998; Bourdieu 1998; Coleman 1998), és mint ilyen, az integráló hatása rendkívül erős. Sajátossága továbbá, hogy megjelenésében és működésében a normák és szankciók meghatározó jelentőséggel bírnak (Coleman 1998; 2001). Alapvető működési feltétele az egyének vonatkozásában a bizalom (Fukuyama 1997; Csermely 2005).

Coleman (1998, 14-17) logikája alapján is – amely jelzi, hogy a társadalmi tőke a családon kívüli dimenziókban is megtalálható – úgy gondoljuk, hogy a közművelődési intézményrendszer, vagy a közösségi színterek hálózata is társadalmi tőkeforrásként jelentkezik. Mégpedig éppen olyan módon, mint az iskola (Pusztai 2009), vagy egy szülőváros, mert a társadalmi tőke szempontjából olyan körülményeket, társadalmi kapcsolatokat biztosít, amire a művelődő közösségek épülnek. A közművelődési intézményrendszerben, vagy a roma közösségi színterekben működő klubok, egyesületek, művelődő, tanuló közösségek a formáját jelentik a csoportba szerveződésnek. A közművelődési intézményrendszer keretein belül létező klubok, egyesületek, művelődő közösségek a formáját, a keretét jelentik a társadalmi tőke szempontjából rendkívül jelentős csoportba szerveződésnek (Ponyi 2014b, 33-41). Ezek részletes elemzését később a 3.2. alfejezetben végezzük el. A közösségi színterek, alaptevékenységük alapján lehetővé teszik a kulturális és társadalmi tőke intézményesülését is, hiszen a Bourdieu által is megfogalmazott alkalmakat, helyeket és gyakorlatokat teremtenek az egyén közösségbe szerveződése számára (Bourdieu 1998, 168). A kulturális tőke különböző formáinak az elsajátítására alkalmasak

egyrészt azok a közösségek, amelyek a közművelődési intézményrendszerben működnek, másrészt pedig azok a művelődési folyamatok, informális tanulási alkalmak, nem formális képzések, amelyek ugyancsak a részét képezik a közművelődési intézmények, közösségi szinterek tevékenységének.

A közművelődés, mint intézményrendszer, és mint kulturális tevékenység időt és teret ad Bourdieu-féle (1998) inkorporált kultúra elsajátítási folyamatához. Ez a folyamat, pedig tulajdonképpen nem más, mint a közösségi szintereken zajló művelődési folyamatok és tevékenységek összessége. Másként fogalmazva, a közösségi szintereken folyó közművelődési tevékenység az inkorporált kultúra elsajátítása folyamatának is nevezhető. Ugyancsak a Bourdieu-féle objektívált kulturális tőke közvetítése lényegében olyan tevékenység (kulturaközvetítés), amely a közművelődés egyik legmarkánsabb tevékenységi formája (kiállítások, művész mozi, író-olvasó találkozók, színházi produkciók stb.). A kulturális tőke elsajátítási folyamata tehát ebben a logikai összefüggésben nem csak a családban és az iskolában zajlik, hanem a közművelődési intézményrendszerben és a roma közösségi szintereken is (Ponyi – Fekete 2013, 63-70).

Egy harmadik módja a társadalmi tőke megjelenési formájának, amikor a különböző közösségek közötti kapcsolatokról szövődik a társadalmi tőke. Ezt többszörös viszonynak is nevezhetjük, hiszen a közösségek egymással is kapcsolatban állnak és a különböző közösségek tagjai egyszerre szülők, munkatársak, hittársak is. Vagyis az egyén az egyik aspektusban létrejött társadalmi tőkét egy másik, sőt egy harmadik viszonyban is felhasználhatja (Coleman 1998, 11-45). A közösségi terek többszörös viszonyai között megjelenő társadalmi tőke végső soron az emberi tőkét fejleszti azáltal, hogy javítja az életminőséget, bővíti a társadalmi kapcsolatokat, fejleszti az egyéni kompetenciákat.

Összességében, fenti elméleti megfontolások után, úgy gondoljuk, hogy a közösségi szintereken zajló közösségi művelődési, pedagógiai, oktatási és nevelési tevékenység, az informális tanulás, a nem formális és formális képzések, felnőttképzési programok társadalmi tőkeforrást jelentenek, azt fejlesztik és végső soron az emberi tőke gazdagodásához járulnak hozzá.

Empirikus kutatásunk látogatói kérdőívében többek között a kapcsolati tőkére, a kapcsolati hálók meglétére, a társadalmi normákra, segítőkészségre, a civil részvételre, valamint a roma közösségi házakban, illetve azok irányában meglévő bizalomra igyekszünk rákérdezni. Az empirikus kutatásunk részleteiről és következtetéseiről – amelyben elméleti okfejtésünket reményeink szerint a gyakorlatban is igazolni tudjuk – részletesen a 7.5.2. fejezetben számolunk be.

2. A közművelődés jogszabályi alapjai és változásának főbb trendjei a rendszerváltozás után

3.1. *A kulturális, közművelődési tevékenység jogszabályi alapjai*

Az alfejezetben a közművelődési tevékenységet megalapozó jogszabályokat elemezzük. Bemutatjuk a rendszerváltást megelőző és az azt követő időszakban kialakult kulturális jogalkotási gyakorlatot. Vizsgáljuk azt a jogszabályi hierarchiát, amely meghatározza a kulturális, ezen belül a közművelődési terület szervezetét, tevékenységet és finanszírozását. Elemezzük az objektív intézményvédelmi kötelezettség és a világnézeti semlegesség elvét a közművelődési intézményrendszer vonatkozásában, majd bemutatjuk a kulturális törvény közművelődést megalapozó, meghatározó rendelkezéseit.⁸

A közművelődési tevékenység középpontjában az ember áll. Éppen ezért a közművelődés jogi szabályozásának alapjait az emberi jogoknál és szabadságoknál kell keresni. A kiindulási alap az, hogy a kultúra, a kultúrához való viszonyulás az egyén magánügye. Az alapvető személyi szabadságok e körben az egyén lelkiismereti, gondolat- és vallásszabadsága. A politikai jogok és szabadságok között pedig a véleménynyilvánítás (szólás) szabadságát, a sajtószabadságot, a közérdekű információhoz való jogot és az egyesülési jogot kell megemlíteni. Az úgynevezett 3. generációs jogok között szerepelnek a gazdasági – szociális – kulturális jogok, amelyben a művelődéshez való jog és az ezzel szorosan összefüggő tudományos és művészi élet szabadsága fontos a közművelődési tevékenység szempontjából (Rácz 2002, 58-61; Ponyi 2015, 32-42).

A közművelődés jogi szabályozásának előzményeit vizsgálva, a közművelődés még Klebelsberg Kuno kultuszminisztersége időszakában, miniszteri rendelettel, 1923-ban vált kötelező állami feladattá. Települési szinten a népművelési ügyvezető fogta össze a jelentkező feladatokat, aki többnyire külön megbízás alapján, a település tanítója is volt egyben. 1929-ben a 33. törvénycikk Nemzeti Közművelődési Alap létrehozását mondta ki, és folyamatban volt a Közművelődési törvény elkészítése is. Sajnos, ezeket az elképzeléseket elmosta a világválság begyűrűzése Magyarországra (Gelencsér 2010, 563-577). Az 1945-48 közötti időszak a szabadművelődés kora, ahol a közösségek kulturális tevékenységét az Országos Szabadművelődési Tanács szervezte. Az 1949-1956 közötti időszakban az állam a kultúra minden eresztékét, így a közművelődést is szabályozta. Ennek érdekében, ha rövid ideig is, Népművelési Minisztériumot működtetett (Sári 2007). A közművelődésről szóló 1976. évi törvény a közművelődési feladatellátást az állam és annak intézményei feladatává tette.

A rendszerváltást megelőző években kialakult, akkor még ellenzéki értelmiségi elképzelések a kulturális élet átalakítására alapvetően a rendszerváltást megelőző társadalmi rendszer hiátusainak kitöltésére és egy demokratikusabb, plurálisabb kulturális rendszer kialakítására törekedtek (Kováts 2006, 238-281). A kulturális jog átalakulása is, a hazai jogrendszer strukturális átalakulásával párhuzamosan zajlott a rendszerváltást követően. A magyar jogrendszerre az 1980-as évek végéig elsősorban a rendelet formájában való jogalkotás volt jellemző. Fontos helyet foglaltak el az állami irányítás egyéb nem jogi eszközei is, pl. az iránymutatások, útmutatók, állásfoglalások, amelyek az egypártrendszer érdekeinek, a központi irányításnak, a kommunista kézi vezérlésnek voltak a megfelelő eszközei. Ez a korábbi jogalkotó

⁸ Az alfejezetünkben a közművelődési tevékenységet közvetlenül és közvetve meghatározó jogszabályok vizsgálatánál a jogszabályok pontos megnevezését terjedelmi okok miatt a lábjegyzetben helyeztük el. Ehhez a szerkezethez a későbbiekben, más jogszabályok vizsgálatánál is tartjuk magunkat.

gyakorlat módosult gyökeresen azzal, hogy a korábbiaktól eltérően, a jogalkotás centruma ismét az országgyűlés lett. A törvények száma ugrásszerűen megnőtt, jelentőssé vált a deregulációs tevékenység is, amely a jogszabályok felülvizsgálatára, és ha szükséges, hatályon kívül helyezésére irányult (Kiss 2006, 12-15; Ponyi 2014a, 69-81) Megállapítható, hogy a vizsgált időszakban a kulturális jog minőségében és mennyiségében is nagy változáson ment keresztül. A rendszerváltást követően elsősorban a helyi önkormányzati törvény (Ötv.)⁹ szabályozta a települési önkormányzatok feladatait a közművelődési tevékenységet illetően. 1989-ben az első szabad országgyűlés erősítette meg az Alkotmányban az állampolgárok művelődéshez való jogát.¹⁰

1995 és 2005 között számos, a kulturális területet közvetlenül érintő törvény készült.¹¹ A törvények megszületése után sorra jelentek meg az azokat kibontó végrehajtási rendeletek is. A fent felsorolt, kultúrát érintő jogszabályok és ezek későbbi módosulásai a kulturális feladatellátás rendszerváltást követő szervezetét, tevékenységét és finanszírozását alapozták meg, és ami talán még fontosabb, legitimálták is azokat egyben. A kultúra, ezen belül is a közművelődés szempontjából rendkívül fontos kitétel az ország Alaptörvényében, hogy Magyarországon a helyi közügyek intézése és a helyi közhatalom gyakorlása érdekében helyi önkormányzatok működnek.¹² A korábbi Ötv. és az azt megújító jogszabály szerint is, a helyi önkormányzás joga a települések (települési önkormányzatok) és a megyék (területi önkormányzatok) választópolgárainak közösségét illeti meg.¹³

A magyar önkormányzati törvény egyrészt az Európai Önkormányzati Charta¹⁴ elvei alapján fogalmazódott meg, másrészt pedig a „közösség” fogalmának többszöri explicit használatával konkrétabbá is tette az ott megfogalmazottakat.¹⁵ A Charta alapján közösségi szintekre azért is van szükség, mert ezek az alapvető helyszínei a helyi közösségek önszerveződésének is. A közösségi önszerveződés pedig az egyik fontos feltétele és alapja a helyben alakuló és működő autonóm, demokratikus önkormányzásnak. Ebben az összefüggésben a közművelődési tevékenység – amelynek fontos része a közösségfejlesztés – a helyi önkormányzatiság fejlesztésének is egyik fontos segítőjévé, szövetségesévé válhat. Minél erősebb, összetartóbb és kulturáltabb a helyi közösség, annál inkább erősödik meg a közhatalom, demokratikus decentralizációja is (Ponyi 2011, 509-516). Összefoglalva a kultúra – mint közösség és társadalomfejlesztő tevékenység – fontos és elengedhetetlen a helyi önkormányzás és a

⁹ 1990. évi LXV. törvény a helyi önkormányzatokról. A továbbiakban Ötv.

¹⁰ 1949. évi XX. törvény – A Magyar Köztársaság Alkotmánya 70 § (1) és (2) bekezdés.

¹¹ A korábban le nem hivatkozott jogszabályok a következők: 1995. évi LXVI. törvény a közokiratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről, 1996. évi I. törvény a rádiózásról, és televíziózásról, 1997. évi LIV. törvény a műemlékvédelemről, 1997. évi CLVI. törvény a közhasznú szervezetekről, 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről, 2004. évi II. törvény a mozgóképről, 2004. évi CXXXVII. törvény a Nemzeti Audiovizuális Archívumról, 2005. évi LXXXIX. Törvény az Örökségvédelmi törvény átfogó módosításáról, 2005. évi CL. Törvény az Nkat. Átfogó módosításáról.

¹² Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) 31. cikk.

¹³ Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény 3§ (1) bekezdés.

¹⁴ 1997. évi XV. törvény a Helyi Önkormányzatok Európai Chartájáról szóló, 1985. október 15-én, Strasbourgban kelt egyezmény kihirdetéséről. A Charta szerint a helyi önkormányzás a helyi önkormányzatoknak azt a jogát és képességét jelenti, hogy - jogszabályi keretek között - a közügyek lényegi részét saját hatáskörükben szabályozzák és igazgassák a helyi lakosság érdekében.

¹⁵ A Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény alapján, a helyi közügyek, valamint a helyben biztosítható közfeladatok körében ellátandó helyi önkormányzati feladatok között szerepel a kulturális szolgáltatás, különösen a nyilvános könyvtári ellátás biztosítása; filmszínház, előadó-művészeti szervezet támogatása, a kulturális örökség helyi védelme; a helyi közművelődési tevékenység támogatása. (13. § (1) bekezdés 7.) A törvény fontos eleme, hogy a Chartától eltérően, nevesítve is a közösségre teszi a hangsúlyt ebben az összefüggésben: 2. § (1) A helyi önkormányzás a település, valamint a megye választópolgárai közösségének joga, melynek során érvényre jut az állampolgári felelősségérzet, kibontakozik az alkotó együttműködés a helyi közösségen belül.

települések jövője szempontjából is. A művelődéshez való jog gyakorlása közigazgatási szempontból is közérdekű, a kulturális, közművelődési tevékenység támogatása pedig közcél, ahogy ezt a Kulturális törvény vonatkozó paragrafusa is említi.¹⁶ A művelődéshez való jog pedig a kulturális feladatellátás, annak intézményrendszere kiszélesítésével, egységes rendszerbe szervezésével, finanszírozásának megerősítésével biztosítható az állampolgárok számára.

A kulturális szabályozás állami vonatkozásait tekintve alapelveként a világnézeti semlegességet és az objektív intézményvédelmi kötelezettséget kell említenünk (Takács 2000, 5-10.) Az állam, de a helyi önkormányzat is minden személy vagy csoport számára ugyanazokat a feltételeket köteles biztosítani bármilyen tevékenységük folytatásához – értelemszerűen a kulturális gyakorlathoz is –, ha azok az Alaptörvényben foglalt mértékek keretei között maradnak. A világnézeti semlegesség elve tulajdonképpen a kulturális törvény alapelvei között meg is jelenik.¹⁷

A kultúrával összefüggő állampolgári jogok és szabadságok „elhárító”, „védő” jogként funkcionálnak, s mint ilyenek gátat szabnak az állam, vagy önkormányzat aktivitása, beavatkozása elé. A kulturális alapellátás és az abból adódó kiemelt állami szerepvállalás szempontjából azonban sokkal fontosabb az állam objektív intézményvédelmi kötelezettsége. A fent említett „aktív” alapjog esetében napi szervező, irányító, felügyelő, ellenőrző tevékenységet kell folytatni a hazai kulturális intézményrendszer vonatkozásában (Takács 2000, 5-10; Lőrincz – Takács 2001, 119-135)

A rendszerváltás egyik meghatározó, történelmi eseményének is nevezhetjük a mintegy negyedszázaddal ezelőtt létrejött demokratikus, korszerű, megújulásra, önkorrekcióra is képes helyi önkormányzati rendszer és az azt megalapozó törvény létrejöttét (Ötv.). A klasszikus hatalmi ágak (bírói, törvényhozói, végrehajtói) mellett negyedik hatalmi ágnak is tekintett helyi önkormányzati rendszer – a tanácsi rendszer felszámolását követően – megerősödött és szervesen illeszkedett az országos és helyi közhatalmi, közszolgálati struktúrába (Kiss 2006, 12-15). Munkájában az Alaptörvényben lefektetett alapelveknek és az ezeket részletező törvényeknek megfelelően van jelen a közművelődési feladatellátás is.

Az önkormányzatoknak alapvetően 3 nagy feladatköre jelentkezik: a közszolgálati, közhatalmi, valamint annak az infrastruktúrának a biztosítása, amely szükséges az előző két feladat ellátásához (Fogarasi – Ivancsics – Kiss 2001, 53-85). A kulturális feladatok ellátása alapvetően a közszolgáltatások körébe tartozik. A kulturális közszolgáltatások biztosítása nemcsak jog, hanem kötelesség is. A régi Ötv-ét megújító jogszabály alapján, a helyi közügyek, valamint a helyben biztosítható közfeladatok körében ellátandó helyi önkormányzati feladatok között szerepel a kulturális szolgáltatás, különösen a nyilvános könyvtári ellátás biztosítása, filmszínház, előadó-művészeti szervezet támogatása, a kulturális örökség helyi védelme; a helyi közművelődési tevékenység támogatása.¹⁸

A közművelődés általános szabályainak törvényi szintű rendezésére utoljára a kulturális törvény közművelődésről szóló fejezetében került sor 1997-ben. A törvény célja a közművelődési tevékenységek feltételrendszerének szabályozása volt. Ugyancsak a kulturális törvény a közművelődés általános szabályai között említi, hogy a közművelődéshez való jog gyakorlása

¹⁶ Kulturális törvény 73. § (1).

¹⁷ Kulturális törvény 2-3-4. §.

¹⁸ Magyarország helyi önkormányzatairól szóló 2011. évi CLXXXIX. törvény (13. § (1) bekezdés 7.).

közérdek, a közművelődési tevékenység támogatása közcél. A közművelődés feltételeinek biztosítása pedig az állam és a helyi önkormányzatok feladata.¹⁹

A települési önkormányzatok feladata az alábbi közművelődési tevékenységek támogatása.²⁰

„Az iskolarendszeren kívüli, öntevékeny, önképző, szakképző tanfolyamok, életminőséget és életesélyt javító tanulási, felnőttoktatási lehetőségek, népfőiskolák megteremtése.”

Tanfolyamok, szakkörök, át-és továbbképzések, népfőiskolák szervezése, gyakorlati ismeretek közvetítése. Cél a településen élők ismereteinek és képzési szintjeinek növelése.

„A település környezeti, szellemi, művészeti értékeinek, hagyományainak feltárása, megismertetése, a helyi művelődési szokások gondozása, gazdagítása.”

Emléknapok, helyi, kistérségi rendezvények, településközi kapcsolatok, részben a helyi értékekkel kapcsolatos programok, értéktári tevékenység. Cél a lokális és térségi identitás, az összetartozás, a helyhez való kötődés, az egészséges lokálpatriotizmus fejlesztése.

„Az egyetemes, a nemzeti, a nemzetiségi és más kisebbségi kultúra értékeinek megismertetése, a megértés, a befogadás elősegítése, az ünnepek kultúrájának gondozása.”

A magaskultúrát bemutató, közvetítő, értékközpontú rendezvények, programok, fesztiválok szervezése, hivatásos együttesek működtetése, fenntartása. Nemzeti ünnepek alkalmával szervezett események, programok és részben a kisebbségekkel kapcsolatos rendezvények.

„Az ismeretszerző, az amatőr alkotó, művelődő közösségek tevékenységének támogatása.”

Élményközpontú közösségi művelődési formák, egyéni művészeti, kulturális ambíciókat is kielégítő programok, sorozatok, minősítők, helyi és területi bemutatók szervezése.

„A helyi társadalom kapcsolatrendszerének, közösségi életének, érdekérvényesítésének segítése.”

Civil közösségek munkájának segítése, közösségfejlesztés a közösségfejlesztés módszereinek alkalmazásával. Cél a demokrácia, a helyi közélet, a nyilvánosság, a demokratizmus, a helyi társadalom összetartozásának fejlesztése a közösségi művelődés eszközrendszerével.

„A különböző kultúrák közötti kapcsolatok kiépítésének és fenntartásának segítése.”

Programok, bemutatók, fesztiválok, rendezvények, amelyek részben a kisebbségek életének és kultúrájának bemutatásán keresztül segítik a békés egymás mellett élés, a tolerancia és empátia kialakulását.

„A szabadidő kulturális célú eltöltéséhez a feltételek biztosítása.”

Információ nyújtása, programok, utazások, tanácsadás, kapcsolatépítés, az ezekkel kapcsolatos kiadványok megjelentetése.

A települési önkormányzat kötelezően elkészítendő rendeletben határozza meg, hogy a fent felsoroltakból mit, milyen konkrét formában és mértékben lát el. Megyei jogú városban, fővárosi kerületben az önkormányzat a feladat ellátása során közművelődési intézményt biztosít. Községekben pedig kötelezően közösségi színteret tart fenn, illetve lehetőségei függvényében közművelődési intézményt biztosíthat. Az önkormányzat a közösségi színtér vagy közművelődési

¹⁹ Kulturális törvény 73. §.

²⁰ Kulturális törvény 76§ (2) bekezdés. A dőlt betűs, idézőjeles megjegyzések a nevezett törvény vonatkozó paragrafusának megjegyzései a közművelődési tevékenység különböző formáira. Az idézeteket követő mondatokban kibontjuk és példákkal támasztjuk alá a kiemelt tevékenységeket.

intézmény fenntartójaként, illetve azok működtetésére irányuló közművelődési megállapodásban biztosítja, hogy a településen a lakosság közösségei igénybe vehessék azokat. A települési önkormányzat az önkormányzati rendeletben meghatározott közművelődési feladatok megvalósítására jogi személlyel, magánszeméllyel Közművelődési Megállapodást köthet. A közművelődés lakossági képviselője érdekében hároméves időtartamra Közművelődési Tanács alakítható. A vonatkozó kormányrendelet alapján, szakmai tanácsadó és szolgáltató szervként a Kormány a Nemzeti Művelődési Intézetet jelölte ki.²¹ A Magyarország Alaptörvényét és a kultúrát érintő törvényt további alacsonyabb rendű részletező jogszabályok bontják ki.

3.2. A közművelődési tevékenység változásai

Miután az előző alfejezetünkben a közművelődés jogszabályi kereteit felvázoltuk, most a közművelődési tevékenység rendszerváltást követő időszakát tárgyaljuk. Elemezzük a közművelődési tevékenységek változásait, annak új tendenciáit. Az alfejezetben a rendelkezésre álló korábbi és friss statisztikai adatok másodelemzését végezzük el, amelyből következtetünk a tevékenység jellemzőire, tendenciáira és a mögöttük húzódó okokra. Az 1. hipotézisünkben (lásd 1.2. fejezet) feltételeztük, hogy a rendszerváltást követően a hagyományos közművelődési tevékenységek száma, és azok látogatói létszáma csökkent. Az alfejezetben ezt a hipotézisünket is vizsgálni fogjuk majd.

A rendszerváltást követően a „művelődési ház” és az abban folyó népművelői, majd közművelődési tevékenység hol lappangó, hol nyílt értelmiségi, közéleti és politikai viták tárgya lett. A mai napig is, nem egy esetben a sztálini kultúrpolitika magyar maradványaként tekintenek rá. Vannak azonban olyan nézetek is, akik az intézményt a polgári társadalom kultúrájának olyan nélkülözhetetlen alapintézményének tartják, amelynek alapjai a felvilágosodás korában gyökereznek (Kovalcsik 1986, 1:16; Sári 2007, 120).

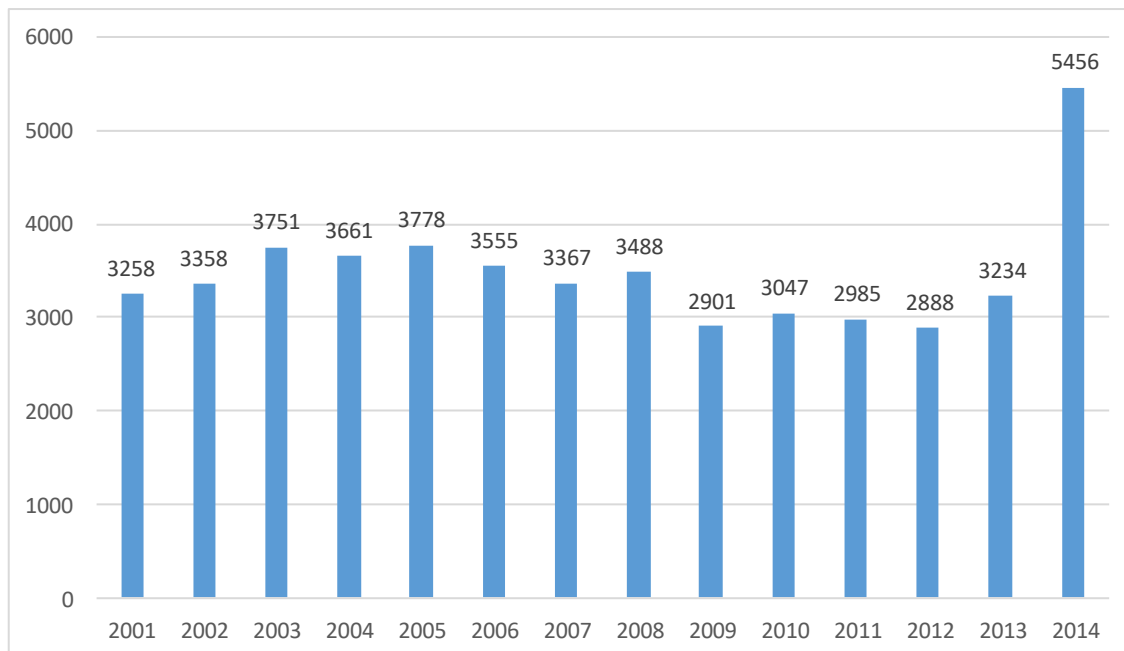
Sári Mihály a művelődési otthonok, közösségi terek történetében négy fejlődési szakaszt különített el. Az első szakasz az agrártársadalomból az ipari társadalomba való átmenet időszaka (18. század utolsó harmada – 20. század eleje). A második periódus az intézményesült szervezetek kora (1920-1949). A harmadik korszak a szocialista intézményrendszer és professzió korszaka (1949-1989). A negyedik pedig a rendszerváltást követő időszak, a közművelődési intézmények, közösségi színterek negyedik generációja (Sári 2007, 110-130). A továbbiakban – a disszertációnk témájának és hipotéziseinek megfelelően – a művelődési otthonok és közösségi terek negyedik generációjának az elemzésére kerül sor ebben és a következő alfejezetekben is.

Ahogy korábban, a 4.1. fejezetben részletesen is tárgyaltuk, a közművelődési intézmények, közösségi színterek tevékenységi körét elsősorban a kulturális törvény közművelődési fejezete szabályozza. Az ezekben foglaltak alapján végzik közművelődési tevékenységüket a közösségi színtereket fenntartó civil szervezetek, önkormányzatok és egyéb feladatellátók és lényegében ehhez igazodik az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program (OSAP) is, amelynek adatsoraiból tudunk következtetéseket levonni a közművelődési intézmények és színterek működésére vonatkozóan. Az OSAP rendszerében minden év elején a közművelődési tevékenységet végző

²¹ 1/2007. (I. 9.) Korm. rendelet az oktatásügyi közvetítői szolgálat, a könyvtári intézet, a közművelődési szakmai tanácsadó és szolgáltató szerv és a műbíráló szerv kijelöléséről 2 §.

szervezeteknek adatlapot kell benyújtani az előző évi tevékenységük legfontosabb paramétereiről (OSAP adatlap 2015).²²

1. ábra
Közművelődési statisztikát beküldők száma 2001-2014 (db)

Forrás: EFOP Háttér tanulmány 2015.

Az adatszolgáltatók számának 2009. évi csökkenése elsősorban a papír alapú adatszolgáltatásról, az elektronikus felületre való átállással járó nehézségek miatt következett be (Talata – Dudás 2011, 4-12). Szignifikáns eltérést mutat a korábbiaktól a 2014-es adat, hiszen mintegy 70%-kal nőtt az adatszolgáltatók aránya is. Ez annak volt elsősorban köszönhető, hogy a közművelődési statisztikai adatszolgáltatásért felelős Nemzeti Művelődési Intézet a korábbiaknál fokozottabban részesítette szakmai-módszertani segítségben az adatszolgáltatókat.²³ Az is ösztönzőleg hatott a statisztika beadására, hogy az Intézet által generált III. Közfoglalkoztatási Programban csak azok a szervezetek vehettek részt, amelyek statisztikát küldtek be. Mindezeknek köszönhetően a 2014-es statisztika lényegében teljes körűen mutatja Magyarország intézményi ellátottságát (lefedettségi mutató 99,8%). Fentiek miatt itt kell megjegyeznünk, hogy az adatgyűjtésben bekövetkezett minőségi módszertani változásnak köszönhetően a 2014-es és 2015-ös évek adatai csak ennek a ténynek a figyelembe vételével hasonlíthatók össze a korábbi évek adatsoraival.

A rendszerváltást követően az országban, főként vidéken, a közösségi szintek²⁴ adják meg a közösségi művelődés egyetlen lehetőségét, infrastruktúrát biztosítanak a helyi kulturálódás és egyéb közösségi alkalmak számára. Éppen ezért szerepük a helyi közösségek életében rendkívül fontos. 2003-ban a vizsgált népesség (14-70 év közötti lakosság) fele megfordult a művelődési

²² Az adatszolgáltatást a 288/2009. (XII.15.) Kormányrendelet írja elő.

²³ A Nemzeti Művelődési Intézet alkalmazottjai a felmerülő problémák, az adatlapokkal kapcsolatos értelmezési zavarok esetén közvetlenül is felvették a kapcsolatot az adatszolgáltatókkal.

²⁴ Itt nem a statisztikai alapú közösségi szintér fogalmat használjuk, hanem minden olyan intézményt, vagy létesítményt, amely a kulturális törvény szerint közösségi szintér. „A helyi lakosság rendszeres vagy alkalmi közművelődési tevékenységének, a lakosság önszerveződő közösségeinek támogatása érdekében önkormányzati fenntartásban, önkormányzatok társulásában, vagy közművelődési megállapodás alapján működtetett, erre a célra alkalmassá tett és üzemeltetett, adott helyen rendszeresen működő intézmény vagy egyéb jogállású létesítmény (helyiségegyüttes, épület)” (Kulturális törvény I. sz. Melléklet)

házakban (több mint 4 millió ember). A színterekre járók 60%-át az alacsony iskolai végzettségűek, 40%-át a magasabb iskolai végzettségűek alkotják. A lakosság kb. egynegyede végzett művészeti (főként amatőr művészeti) tevékenységet.

Ebben az időszakban „...a közönség összetétele az alacsonyabb társadalmi státusú rétegek felé tolódott: a nők, a 8 általános iskolát végzettek, az 50 év feletti és legerősebben a községekben élők aránya növekedett. Csökkent a fiatal korosztályok, különösen a 14-17 évesek látogatói hajlandósága” (Hunyadi 2004b, 46).

1. táblázat
Művészeti csoportok (alkotó művelődési közösségek)²⁵

Év	Alkotóközösségek száma (db)	Taglétszám (fő)	Foglalkozások száma (alkalom)	Bemutatkozások száma (alkalom)
1985	9479	201 000	nincs adat	nincs adat
1994	5740	139 000	nincs adat	nincs adat
2005	9842	194 193	362 519	60 611
2008	10 681	214 665	367 713	65 916
2010	nincs adat	240 000	nincs adat	nincs adat
2014	16 275	368 873	286 374	52 035
2015	16 000	361 000	nincs adat	nincs adat

Forrás: Hidy 1997; Talata-Dudás 2009; Talata-Dudás 2011; EFOP Háttér tanulmány 2015; Közművelődési statisztika 2016.

A hagyományos közművelődési tevékenységek körében, a művészeti csoportokat vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az 1985-1994-es időintervallum a közművelődés terén az általános visszaesés időszakaként jelentkezett. A művészeti alkotóközösségek száma majd a felére, tagságuk több mint a negyedével csökkent a vizsgált időpontban. A rendszerváltás időszakában elmélyülő gazdasági válság, a politikai, ideológiai bizonytalanság, a munkanélküliség egyre magasabb aránya, a túlmunka egyre nagyobb mértékben való vállalása, a kultúra iránt fizetőképes kereslet csökkenése, illetve a kulturális globalizáció (lásd 3.1. fejezet) hatásai, a tömegkultúra gyors elterjedése, az életmód és az ezzel együtt járó szabadidő felhasználási szokásainak változása (lásd 3. 3. fejezet) okozta a közművelődési tevékenységek számának és fogyasztóinak ilyen nagyarányú csökkenését. Ez a válságokkal és konfliktusokkal terhelt időszak azonban nem tartott sokáig, hiszen az alkotóközösségek száma folyamatosan növekedni kezdett és 1994 és 2015 között majd a háromszorosára nőtt. A 2015-ös taglétszám az 1994-es adatokhoz képest több mint 2,5-szeresére, a taglétszám pedig a 2005-ös adatokéhoz hasonlítva közel kétszeresére nőtt.

²⁵ A statisztika kitöltési útmutatója szerint, a művészeti csoport, az alkotó művelődési közösség olyan állandó tagsággal rendelkező, rendszeresen foglalkozást tartó, többnyire vezetővel rendelkező csoport, amely egyéni vagy közös alkotási folyamat eredményét közönség előtt is bemutathatja (OSAP Kitöltési Útmutató 2015).

2. táblázat
Klubok, körök, szakkörök (rendszeres művelődési közösségek)²⁶

Év	Klubok, körök, szakkörök száma (db)	Taglétszám (fő)	Foglalkozások száma (alkalom)
2005	9629	361 077	272 725
2008	8008	701 055	233 642
2014	14 695	545 825	338 373
2015	14 500	557 000	nincs adat

Forrás: Talata-Dudás 2009; Talata-Dudás 2011; EFOP Háttér tanulmány 2015; Közművelődési statisztika 2016.

A táblázatban a rendszeres művelődési formák ellentmondásos adatsorokat tartalmaznak. 2005 és 2008 között jelentősen csökkent a klubok, körök, szakkörök és a foglalkozások száma, azonban a taglétszám lényegében megduplázódott. A közösségek számában ugrásszerű növekedés 2008 után következett be, amikor 8000-ről 14 700-ra nőtt a számuk. A nagyarányú növekedésnek több magyarázata is van. Az okok között szerepel a rendszerváltást követő válság csökkenése, a szabadidő meghosszabbodása, a nyugdíjasok számának, szabadidejének és kulturális aktivitásának növekedése. Úgy gondoljuk, főként a kistélepüléseken a nyugdíjasok számára teljesen elfogadható és pragmatikus választás olyan emberi közösséghez tartozni, amely ingyenesen, többnyire elfogadható infrastrukturális feltételek között ad lehetőséget valamely informális tanulási lehetőség kihasználására, szórakozásra, egy jártasság, vagy éppen egy kompetencia megszerzésére.

3. táblázat
Klubok, körök, szakkörök jellemzői (2014)

	Csoportok száma (db)	Résztvevők száma (fő)	Foglalkozások száma (alkalom)
Nyugdíjas	2 889	139 983	82 409
Ifjúsági	2 174	79 593	54 272
Gyermek	2 807	69 427	52 685
Családi	1 362	40 465	18 151
Egyéb, érdeklődési kör szerinti	5 463	216 357	130 858
Összesen	14 695	545 825	338 373

Forrás: EFOP Háttér tanulmány 2015.

A fenti, nyugdíjasokkal kapcsolatos megállapításokat támasztja alá, hogy 2014-ben a nyugdíjas közösségekben részt vevők aránya a legnagyobb (25%) az érdeklődési kör szerinti csoportosítás után (40%). Meg kell jegyeznünk azonban, hogy feltételezésünk szerint az érdeklődési kör szerinti közösségekben is jelentős lehet a nyugdíjasok száma. A tábla adatai szerint 2014-ben közel 550 000 fő 340 000 foglalkozáson vett részt.

²⁶ A statisztikai útmutató szerint a klubok, körök, szakkörök olyan állandó tagsággal rendelkező, foglalkozásokat rendszeresen tartó, művelődő, társas közösségek, amelyek korcsoporttól függetlenül a társas együttlét örömeért, vagy valamely témakörben való mélyebb jártasság, ismeret megszerzéséért többnyire szakmai vezető, vezetőség irányítása mellett vállalják szabadidejük hasznos eltöltését.

4. táblázat
Képzések, tanfolyamok²⁷

Év	Csoportok száma (db)	Résztevők száma (fő)	Alkalmak száma (db)
2005	6965	240.757	143.568
2008	3528	154.876	79.577
2014	3700	80 000	62 000

Forrás: Talata-Dudás 2009; EFOP Háttér tanulmány 2015; (Talata-Dudás 2009; Talata-Dudás 2010).

A képzések, tanfolyamok esetében a csoportok, a résztvevők és az alkalmak száma esetében is drasztikus csökkenés olvasható ki 2005 és 2008 között. A csoportok száma több mint 50%-kal, a résztvevők száma 63%-kal, az alkalmak száma pedig 55%-kal csökkent. A 2014-es adatsor szerint, a 2008-as adatokhoz viszonyítva, majd felére csökkent a résztvevők száma, és jelentősen megfogyatkozott az alkalmak száma is.

A drasztikus visszaesés több okra is visszavezethető. A háttérben olyan statisztikai adatmódosítás (is) történt, amely következtében a korábban képzésnek nevezett egynapos alkalmak az ismeretterjesztés tárgykörébe kerültek, így a statisztika számait azon a fejezeten növelték (1). A következő probléma, hogy a közművelődési intézmények többsége nem rendelkezik olyan tárgyi és személyi feltételekkel, amelyek a szigorú, felnőttképzéssel kapcsolatos jogszabályoknak eleget tudnak tenni, így nem képesek folyamatosan bekapcsolódni és pozíciójukat megtartani a felnőttképzés országos rendszerében (2). Az intézmények működésének történelmi hagyományai és mindennapi gyakorlata is, inkább a kötetlenebb formáknak, a különböző típusú kluboknak, köröknek, szakköröknek kedveznek (3). Lényegében a rendelkezésre álló szakemberállomány többsége is szemléletében erre rendezkedett be, nehezen állnak át a szigorú jogszabályi kötelezések alapján működő felnőttképzési gyakorlatra (4). Ennek is köszönhető, hogy a közművelődési intézmények többsége nem tudta a jogszabályi keretbe beilleszteni a felnőttképzéssel kapcsolatos tevékenységét (5). A rendszerváltást követően kiépült a felnőttképzési intézmények hálózata, amelyekkel hosszabb távon a közművelődési intézményrendszer a szervezeti, tevékenységbeli és finanszírozási kötöttségei miatt nem tud versenyezni (6).²⁸ (Talata-Dudás 2009, 4-43; Talata-Dudás 2011, 4-12)

Az uniós alapú TÁMOP projektek lényegében egy nagy kísérletnek is tekinthetőek a modern felnőttképzési tevékenység meghonosítására és meggyökereztetésére a közművelődés területén (Ponyi 2010a, 193-198). A projektek és ezen belül zajló lényegében ingyenes képzések zárultával, a felnőttképzést folytató közművelődési intézmények képzési kínálata egyrészt csökkent, másrészt pedig azokra az úgynevezett „pénzes” képzésekre, amelyeket később meghirdettek, sok esetben már nem volt elegendő számú jelentkező.

²⁷ A Kiegészítő útmutató alapján a tanfolyam azonos érdeklődésű, különböző ismereteket elsajátító személyek számára szervezett képzési forma, amely az adott téma szakemberei vezetésével működik, esetenként számonkéréssel zárul. A szakmai képzés olyan képzés, amely valamely foglalkozás, munkatevékenység végzéséhez szükséges kompetencia megszerzésére, fejlesztésére irányul. Általános célú képzés az olyan képzés, amely az általános műveltség növelését célozza, amely hozzájárul a felnőtt személyiségének fejlődéséhez, a társadalmi esélyegyenlőség és az állampolgári kompetencia kialakulásához.

²⁸ Fenti okok miatt nem szántunk elméleti fejezetet a közművelődés és felnőttképzés kapcsolatának és felnőtt művelődési aspektusainak elemzésére.

5. táblázat
Saját képzések adatai (2014)

Képzés típusa	Csoportok száma (db)	Beiratkozottak összesen (fő)	Alkalmak száma (db)	A képzések óraszáma (óra)	A képzést tárgyévben befejezők száma (fő)
Általános célú	2 555	59 617	37 388	84 936	51 034
Szakmai együtt, ebből:	749	13 756	13 914	97 168	12 814
OKJ-s szakképesítést adó	180	2 770	9 597	70 175	2 449
Egyéb szakmai képzés	569	10 986	4 317	26 993	10 365
Nyelvi	434	4964	10 839	30319	4579
Összesen	3 738	78 337	62 141	212 423	68 427

Forrás: EFOP Háttér tanulmány 2015.

Napjainkban, legnagyobb számban az általános célú képzések valósulnak meg, ami az összes képzés 68%-a. Ide iratkoznak be és ezeket a képzéseket végzik el a legtöbben. Az OKJ-s bizonyítványt adó képzések arányukban a legkisebbek a képzési palettán (5%), a nyelvi képzések pedig az összes képzés 12%-át adják.

6. táblázat
Ismeretterjesztő előadások²⁹

Év	Előadások/foglalkozások száma (db)	Látogatók száma (fő)
1985	63.000	4 500 000
1994	53.000	3 200 000
2005	35 097	1 733 700
2008	26 110	1 001 405
2014	46 140	1 364 884

Forrás: Hidy 1997; Talata-Dudás 2009; Talata-Dudás 2010; EFOP Háttér tanulmány; Közművelődési statisztika 2016.

²⁹ A statisztikai adatlap Kitöltési útmutatója szerint az ismeretterjesztés a társadalom-és természettudományok, a technika elért eredményeit, a művészet értékeit a közönség számára közérthetően, érdekesen, érdeklődést felkeltően teszi hozzáférhetővé. A felnőttek tanulásában, művelődésében nagy jelentősége van. Célja a tudományok népszerűsítése, a tudományosan megalapozott ismeretek terjesztése, az általános műveltségi színvonal emelése, a szakmai ismeretek bővítése, állampolgári ismeretek nyújtása, és a művészi befogadás folyamatának segítése. Kiterjed a gyermekek és ifjak iskolán kívüli, és a felnőttek iskolán túli művelődésére. A képzés és az ismeretterjesztés közé nehezen húzható éles határ. A két tevékenység közötti különbség abban ragadható meg, hogy az ismeretterjesztési folyamat társadalmi kötődései, hagyományai specifikusak és annak végére elsajátított tudás (ismeret) kompetencia nem kerül ellenőrzésre. Két fő kategóriáját a tudományos ismeretterjesztő előadások, valamint a konferenciák, tanácskozások, előadássorozatok, szabadegyetemek jelentik.

Hasonlóan az alkotó művelődő közösségeihez, nagymértékben csökkent 1985 és 1994 között az ismeretterjesztő előadások száma. Azonban – eltérően a művészeti csoportokétól – ez a csökkenés nem állt meg a továbbiakban sem. Az alkalmak száma 2005 és 2008 között 75%-kal, a résztvevők száma pedig 58%-kal csökkent. A 2014-es adatok alapján az előadások száma majdnem a duplájára nőtt 2008-hoz képest és nőtt a látogatók száma is. Ezeket a változásokat azonban inkább az adatközlők számának nagyarányú növekedéséből magyarázzuk. Úgy gondoljuk, hogy ez a drasztikus és folyamatos csökkenés elsősorban az elmúlt évtizedek kultúrafogyasztási szokásainak változásaival, a kultúra digitalizációjával és mediatiszációjával hozható elsősorban összefüggésbe (lásd 2.3 és a 4.4. fejezetet). A további okok között említhetjük még az előadói tiszteletdíjak emelkedését és ezzel párhuzamosan az anyagi források szűkösségét is (Talata-Dudás 2011).

7. táblázat
Kiállítások, műsorok, rendezvények

Év	Alkalmak száma a vetélkedőkkel, versenyekkel, és falunapokkal együtt (db)	Látogatók száma (fő)	Egy alkalomra jutó résztvevők száma (fő)
2005	132 377	32 718 171	247
2008	111 099	25 177 296	227
2014	175 963	34 193 202	194

Forrás: Talata-Dudás 2009; Talata-Dudás 2011; EFOP Háttér tanulmány 2015.

A kiállítások, műsorok, rendezvények adatainak értékelését megnehezítette, hogy a statisztikai adatlap többször is változott a vizsgált időszakban (Talata-Dudás 2009). Az adatok alapján a kategórián belül 2005 és 2008 között 16%-kal csökkent a rendezvények száma és 33%-kal a látogatók száma. Az egy alkalomra jutó résztvevők száma is folyamatos csökkenést mutat, a legalacsonyabb (194 fő) 2014-ben jelentkezik annak ellenére, hogy ebben az évben 175 000 alkalomról beszélhetünk. Összességében azonban a rendezvények száma 2005 és 2014 között 75%-kal nőtt, a látogatók száma ugyanakkor 27%-kal csökkent. Feltételezzük itt elsősorban ismét a kultúrafogyasztási szokások változása, és az elsősorban tömegkulturális szolgáltatások, termékek médiában és egyéb adathordozókon történő kiszélesedése és tömeges terjedése áll a háttérben.

8. táblázat
Kiállítások, műsorok, rendezvények (2014)

	Alkalmak száma összesen (db)	Látogatók / nézők száma összesen (fő)
Kiállítások		
Képző- és iparművészeti	6 120	2 341 235
Fotó	2 598	1 099 054
Népművészeti	2 984	1 112 043
Helytörténeti	4 890	1 476 588
Műszaki, természettudományi	489	541 516
Egyéb	3 627	1 684 053
<i>Kiállítások összesen</i>	<i>20 708</i>	<i>8 254 489</i>
Művészeti események		

Előadó művészeti és egyéb művészeti rendezvények	21 292	3 889 833
Film- és videofilm vetítés	29 294	717 744
Népművészeti rendezvények	4 576	2 786 523
<i>Művészeti események összesen</i>	<i>55 162</i>	<i>7 394 100</i>
Szórakoztató rendezvények		
Előadó művészeti és műsoros rendezvények	19 192	5 660 824
Táncos rendezvény (bál, diszkó)	11 393	1 753 739
<i>Szórakoztató rendezvények összesen</i>	<i>30 585</i>	<i>7 414 563</i>
Közösségi rendezvények		
Társadalmi rendezvény, ünnep	21 622	5 396 122
Játszóház, kézműves foglalkozás	27 057	1 099 798
Kulturális célú kirándulás	4 664	175 690
Kézműves és egyéb vásár, bemutató	16 165	4 458 440
<i>Közösségi rendezvények összesen</i>	<i>69 508</i>	<i>11 130 050</i>
<i>Kiállítások, műsorok, rendezvények mindösszesen</i>	<i>175 963</i>	<i>34 193 202</i>

Forrás: EFOP Háttér tanulmány 2015.

A 2014-ben felvett részletes adatoknál láthatjuk, hogy a közösségi rendezvények (ünnepek, falunap, játszóház, kézműves foglalkozások stb.) voltak a legszámosabbak (70 000 db) és ezek vonzották a legtöbb közönséget is (11 000 000 fő). Ez arányaiban az összes rendezvény 40%-át és az összes látogató 33%-át jelenti. A vizsgált évben több mint 20 000 kiállítást szerveztek, mintegy 8 200 000 résztvevővel, a 30 500 szórakoztató rendezvényeken pedig mintegy 7 500 000-en vettek részt.

2. ábra
A közművelődési programok alkalmainak aránya (2014)

A táblázat alapján a legnépszerűbbek és leggyakoribbak a közösségi rendezvények (társadalmi rendezvények, ünnephez kötődő programok, játszóházak, kézműves foglalkozások, kulturális célú kirándulások, kézműves és egyéb vásárok, bemutatók) voltak a vizsgált évben (40%). Ezt követték a művészeti események (előadó művészeti és egyéb művészeti rendezvények, filmvetítés, népművészeti rendezvények) 31%-os aránnyal. A szórakoztató rendezvények (előadó

művészeti és műsoros rendezvények, bál, diszkó) aránya 17%-os, míg a kiállítások számaránya 12%.

9. táblázat
Szolgáltatások (2014)

	Igénybevevők száma (fő)	Alkalmak száma (db)
Tanácsadás, információs szolgáltatás - felnőttképzéshez kapcsolódó szolgáltatás	200 014	87 202
Tanácsadás, információs szolgáltatás - egyéb tanácsadás, információs szolgáltatás	2 570 564	1 185 380
Rendezvényszervezés	2 392 698	17 137
Tanulmányutak, szakértők, delegációk fogadása	39 036	2 054
Közös programok, projektek előkészítése	344 040	7 477
Egyéb	922 128	62 253
Szolgáltatások összesen	6 468 480	1 361 503

Forrás: EFOP Háttér tanulmány 2015.

A közművelődési intézmények sokféle fontos szolgáltatást nyújtanak a lakosság részére. Korábbi adatok híján, a 2014-es adatok elemzésére van lehetőségünk. Megállapíthatjuk, hogy 2014-ben összesen közel 6 500 000 fő vette igénybe az intézmények szolgáltatásait, az alkalmak száma pedig 1 360 000 volt. A szolgáltatások főként a tanácsadásban, információ adásban, tájékoztatásban jelentkeztek (40%), amit 2 500 000 fő vett igénybe. Ezt követte a rendezvényszervezés 2 400 000 fővel, mintegy 17 000 alkalommal.

10. táblázat
Látogatószámok

Év	Látogatószám (fő)
2006	73 147 229
2008	73 664 070
2010	65 669 655
2014	76 530 915
2015	73 265 362

Forrás: Dudás-Talata 2009; Dudás-Talata 2011; EFOP Háttér tanulmány 2015.

A nézőszám az elmúlt tíz évben nem változott említésre méltóan. A 2010. évi csökkenéstől eltérően, minden évben átlagosan 73 000 000 fő volt.

11. táblázat
Látogatók tevékenység szerint (2014)

	fő	%
Rendszeres művelődési formák	29 139 778	38,1
Ismeretterjesztés összesen	1 364 884	1,8
Táborok összesen	149 031	0,2
Rendezvények, kiállítások, műsorok	34 193 202	44,7
Szolgáltatások	6 468 480	8,5
Külső szervek tevékenysége	5 215 540	6,8
Összesen	76 530 915	100,0

Forrás: EFOP Háttér tanulmány 2015.

A látogatók tevékenység szerinti megoszlását tekintve a rendezvények, kiállítások, műsorok vonzották a legtöbb látogatót (45%). Népszerűek a különböző rendszeres művelődési formák is (38%), valamint a szolgáltatások is (8,5%).

Kisebbségekkel kapcsolatos közművelődési feladatok ellátása

Disszertációnk témája szempontjából fontos, hogy a rendelkezésre álló közművelődési statisztikák révén, elemezni tudjuk a kisebbségi, ezen belül is a romákkal kapcsolatos közművelődési tevékenységet. A statisztikai adatlapot ebből a szempontból áttekintve, azonnal szembeötlő, hogy a kisebbségre vonatkozó kérdések elnagyoltak, átgondolatlanok és félreértésekre adhatnak okot. Lényegében az adatközlőknek azt kell csupán jelezniük, hogy látnak-e el kisebbségi közművelődési feladatokat, és ha igen milyen kisebbség részére. Meg kell jegyeznünk erre a problémára vizsgálatában a kisebbségi ombudsman is felhívta már korábban a figyelmet (Kállai 2010, 131).

12. táblázat
Kisebbségi közművelődési feladattal foglalkozók aránya (%)

Év	Roma	Német	Szlovák	Összesen
2005	11	8	3	22
2008	15	10	3	28

Forrás: Talata-Dudás 2009.

A 2005-2008 években 6%-kal nőtt a kisebbségi közművelődési feladatokkal foglalkozók aránya. Az adatokon belül is leginkább a roma közművelődési feladatok ellátása nőtt mintegy 4%-kal. Ez elsősorban az erre a területre irányuló pályázatok növekvő számának és a megerősödött kisebbségi oktatás hatásának tudható be.

13. táblázat
A települések hány %-án foglalkozik legalább egy szervezet a romákkal?
(Bázis: azok a települések, ahonnan legalább egy adatlapot visszaküldtek)

	2005	2008	2005/2008
Ezer főig	4,9	6,5	132,1
1-3 ezer fő	12,8	16,8	131,4
3-5 ezer fő	20,1	24,4	121,4
5-10 ezer fő	31,7	33,8	106,5

10-50 ezer fő	38,2	43,1	112,8
50 ezer fő felett	85,0	80,0	
Budapest	100,0	100,0	100,0
Átlag	11,4	14,0	123,2

Forrás: Talata-Dudás 2009.

Ellentmondásosnak tűnik első olvasatra, hogy a nagyobb városokban foglalkoznak többet a romákkal, míg azok lényegében a kistelepüléseken koncentrálódnak inkább. Úgy gondoljuk, hogy ez a városok modernebb technikai, infrastrukturális és szakember ellátottságával, a komplexebb szolgáltatások meglétével magyarázható. Megfigyelhető az is, hogy elsősorban a kisebb településeken erősödik arányaiban a roma közművelődési feladatellátás a vizsgált években. A javulás arányaitól függetlenül, a kistelepülések azonban még mindig nagyon elmaradtak e téren a nagyobb lélekszámú településektől. Úgy gondoljuk, ezeken az arányokon nagyban segítene a roma közösségi szinterek közművelődési célú fejlesztése, támogatása is.

14. táblázat

A települések hány százalékán foglalkoznak kisebbségi feladatokkal – legalább 30 fő él a településen/ a lakosság 3%-át kitevő kisebbség (2009)

Kategóriák	%
Nincs, és nem foglalkoznak vele	52
Nincs, de foglalkoznak vele	5
Van, de nem foglalkoznak vele	19
Van és foglalkoznak vele	24
Összesen:	100

Forrás: Talata-Dudás 2011.

A statisztikát beküldő települések 52%-án nem látnak el ilyen típusú feladatokat, de nincs is rá szükség. A települések 24%-a esetében van kisebbségi közösség és foglalkoznak is vele. Magas arálynak mondható, hogy a települések 19%-ában van ugyan kisebbségi közösség, de nem látnak el velük kapcsolatos közművelődési feladatokat.

15. táblázat

A települések hány %-án foglalkozik legalább egy közművelődési szervezet a roma kisebbség közművelődésével

Megye	2005 (%)	2008 (%)	2008/2005 (%)
B – A – Z	13,4	13,7	102,1
Heves	18,2	23,1	127,3
Nógrád	17,6	25,2	143,5

Forrás: Talata-Dudás 2009.

Szembeötlő adat, hogy a roma közművelődéssel Borsod-Abaúj-Zemplén megyében foglalkoztak a legkevesebbet, annak ellenére, hogy számarányukat tekintve ott él a legtöbb roma lakos. A vizsgált négy évben sem történt jelentős előrelépés e téren. A roma lakossággal a három megye vonatkozásában Nógrád megyében foglalkoztak a legtöbben és jelentősnek mondható az előrelépés a négy év vonatkozásában is. Nógrádot Heves megye követi. A települések 17,6%-a foglalkozott romák közművelődésével, ez a szám 2008-ra 25,2 %-ra javult.

16. táblázat
Kisebbségi közművelődési feladatokat ellátó szervezetek az Észak-magyarországi régióban
(2015)

Ország/Megye	Közművelődési statisztikát adott le (db)	Ebből kisebbségi feladatot lát el (db)	Ebből roma kisebbségi feladatot lát el (db)
Ország	5596	1309	814
Régió	872	190	142
Ebből B-A-Z	373	88	62
Heves	289	40	34
Nógrád	210	62	46

Közművelődési statisztika 2016.

2014-ben mintegy 5600 adatszolgáltatótól érkezett adat. Ezekből valamivel több mint 1300 lát el kisebbségi közművelődési feladatokat (23%). A roma lakosság magas számarányát jelzi a közművelődési adatsor is, hiszen a kisebbségi feladatot ellátó szervezetek 62%-a roma közművelődési tevékenységet lát el és csak 38% esik a többi kisebbségre. Az országos adatokat összehasonlítva a regionálissal láthatjuk, hogy az adatközlők 15%-a található a régióban. A kisebbségi feladatot ellátók száma a régióban 190 szervezet, ez 14,5%-a az országban kisebbségi feladatot ellátó szervezeteknek. Az országban roma közművelődéssel foglalkozó szervezetek (814 db) 17 %-a a régióban található. A három megyét összehasonlítva láthatjuk, hogy B-A-Z megyében vannak a legnagyobb számban azok a szervezetek, akik kisebbségi feladatokat látnak el (44%). Ezt követi Nógrád közel 32%-kal és Heves 24%-kal.

3.3. Szervezeti változások

Ebben az alfejezetben a rendelkezésre álló statisztikai adatok segítségével vizsgáljuk meg a közművelődés szervezeti rendszerében megjelenő tendenciákat és változásokat. A rendelkezésre álló táblázatokat nem egy esetben összevontuk, azokból pedig másodelemzés során mutattuk ki és tendenciájában vizsgáljuk meg azokat a folyamatokat, amelyek a közművelődési intézményrendszert jellemezték a rendszerváltástól napjainkig. Magyarázatot keresünk a szervezetrendszerben jelentkező változások okaira is. Az alfejezetben belül tárgyaljuk a közösségi szinterek és intézmények fenntartóinak és feladatellátóinak változatait, típusait és azok jellemzőit. Ebben a fejezetben a 2. hipotézisünk elméleti vizsgálatát is elvégezzük (lásd 1.2. fejezet).

Előzményként szeretnénk megjegyezni, hogy a múlt század ötvenes éveitől kezdődően, a művelődési célokat szolgáló szintereket feladatuk és működési területük szerint több típusra is bontották. Ebben a szisztémában klub-könyvtárakat, művelődési házakat és művelődési központokat, illetve lakóhelyi, munkahelyi, területi feladatokat ellátó és egy-egy speciális szakterület művelődési otthonait lehetett megtalálni (együttesen művelődési otthonok).³⁰

A szocialista típusú művelődési házak rendszerét négy alapvető működési elv határozta meg. A kulturális tevékenység, a szocialista kultúra közvetítése csak a szigorúan ellenőrzött állami

³⁰ A művelődési otthonok szervezetét és működését a 3/1960. (VI.16.) MM számú rendelet és a 2/1960. (I. 6.) Korm. rendeletet szabályozta.

fenntartású kulturális intézményrendszer keretein belül történhetett (1). Ekkor a rendszer központosított és hierarchikus felépítésű (2), jellemző rá az intézményrendszer teljes kontrollja, egyben a helyi autonómia visszaszorítása (3). Tevékenységében a politika és a kulturális tevékenység egymással keveredve valósult meg (4). Később, a diktatórikus rendszer felpuhulásával, 1980-tól jönnek létre a művelődési házakhoz már csak gazdaságilag kapcsolódó, szakmailag önállósuló pinceklubok. Megjelennek és tovább színesítik a közművelődés intézményrendszerét az általános művelődési központok is, amelyek egyszerre látnak el közművelődési és köznevelési feladatokat is (Sári 2007, 110-130).

17. táblázat
A művelődési ház típusú hálózat alakulása az 50-es évektől 2008-ig

Év	Intézmények száma (db)
1950	433
1955	2183
1960	2770
1965	3878
1970	3656
1975	2805
1980	2554
1985	2497
1990	2391
2000	3265
2001	3258
2002	3320
2003	3751
2005	3661

Forrás: Durkó-Sári 1990; Hidy 1997.

A szocialista kultúrpolitika elképzeléseinek megfelelően, 1949 és 1955 között – mindössze 6 év alatt – már több mint 2000 közművelődési intézményt állítottak fel elsősorban a kommunista ideológia és csak részben a kultúra szolgálatába.³¹ A művelődési házak száma az 1970-es évekig folyamatosan emelkedett, majd ezt követően drasztikusan visszaesett. A mélypont a 80-as és 90-es években jelentkezett.

A rendszerváltás időszakában lényegében még ugyanazokat a szervezeti formákat (művelődési ház, otthon, Általános Művelődési Központ, közösségi ház, ifjúsági és gyermekház stb.) találhatjuk meg, mint azt megelőzően évtizedeken át. A rendszerváltás hozta drámai változások hatására – párhuzamosan a termelő üzemekkel és termelőszövetkezetekkel – sorra zárják be a kapukat a vállalati, szövetkezeti és szakszervezeti fenntartású művelődési házak. A rendszerváltás a kultúra területén is politikai megosztottságot hozott magával. Ahogy más intézmények esetében, sok esetben a kulturális intézmények is politikai alapon különültek el. A közművelődés területén is megjelent a piaci szemlélet, az iskolán kívüli szolgáltatások nagy része privatizálódott (Sári 2007, 126-130). A kultúra állami irányítása és finanszírozása visszaszorult, a közművelődési intézmények többsége pedig önkormányzati fenntartásba került. Közrejátszott ebben a folyamatban a gazdasági válság kibontakozása, a vizsgált időszak elején megindult

³¹ Az első szocialista művelődési házat a Békés megyei Békésen alapították 1949. november 27-én. A művelődési otthonok célja elsősorban az volt, hogy a dolgozók aktív közreműködésével segítsék a lakosság világnézeti, politikai, szakmai és művészeti nevelését.

privatizáció, valamint sok esetben a művelődési házak negatív megítélése is. Nem egyszer az új tulajdonos privatizáció során jutott kulturális intézmény, vagy közösségi színtér birtokába, aztán nem tartott tovább igényt a bizonytalan finanszírozású, profitot nem hozó, a számára nem kötelezően fenntartandó közösségi színterekre.

Az intézmények számának csökkenése megállt és növekedni kezdett a 90-es évek derekától. 2000-től már ismét 3000 felett van a művelődési otthonok száma. A meginduló számbeli növekedés egyik oka lehet részben, hogy az önkormányzatok felismerték a jelentkező társadalmi igények alapján, hogy közösségi színterre lényegében minden településnek szüksége van. Jótékony hatást gyakorolt a növekedésre az 1997. évi kulturális törvény is, amelyik kimondta, hogy a települési önkormányzat a közművelődési feladatok ellátására közösségi színteret, illetve közművelődési intézményt biztosít. 2003-tól átlagosan 3500 művelődési otthon típusú intézményről beszélhetünk a vizsgált években, ezek száma átlagában már elérte az 1965-1970-es évek adatait.

További tendencia ebben az időszakban, hogy a nagyobb városok művelődési központjai helyén – nyugati minták alapján – multifunkcionális szabadidő központok épültek. Elsősorban a kisebb településeken az internet, mint szolgáltatás megjelenését és elterjedését segítette a „Sulinet” és a „Teleház” program. Az összevonások általában a település határain belül zajlottak, de volt példa arra is, hogy több település közösségi színtere lett összevonva egy mikrotérségi központba (Talata-Dudás 2009, 4-43; Benedek 2009, 115-151). Nem egy esetben a művelődési házat összevonták a könyvtárral, vagy az iskolával. Tendenciaként jelentkezett az Általános Művelődési Központok számának növekedése is. Van olyan eset is, hogy a közösségi színtér a polgármesteri hivatalban került kijelölésre, mivel a jogszabályok a közösségi színtér esetében semmiféle előírást nem tartalmaznak annak nagyságára, személyi és infrastrukturális ellátottságára. Az intézményrendszer számadatai alapján kijelenthetjük, hogy a feladatellátás országos lefedettsége biztosítottá vált. Mindezek mellett azonban nem egy esetben akkor is, ma is előfordul a közösségi színtér bezárása is.

18. táblázat

A fenntartók megoszlása és százalékos aránya (2004)

Fenntartó	Száma (db)/százalékos aránya (%)
Önkormányzat	2671/73 %
Nonprofit szervezet	974/26.6%
Vállalkozás	16/ 0.4%
Összesen:	3661/100%

Forrás: Gelencsér 2010.

19. táblázat

A nonprofit fenntartású szervezetek megoszlása (2004)

Szervezetek típusa	db	%
Egyesület	639	66%
Alapítvány	284	29%
Kht.	37	4%
Egyéb	14	1%
Összesen:	974	100

Forrás: Gelencsér 2010.

A rendszerváltást követően, a fenntartó szervezetek között olyan új elemek jelentek meg, mint a forprofit szervezetek, vagy a nonprofit alapon működő egyesületek, alapítványok, egyházak, közhasznú társaságok. A táblázatok alapján megállapítható, hogy az önkormányzatok száma továbbra is meghatározó. Ez alapvetően a kulturális törvény közművelődési fejezetének köszönhető, amelyik a települési önkormányzat feladatává teszi a közösségi szintér, közművelődési intézmény fenntartását. A nonprofit fenntartók, feladatellátók száma majd ezerre tehető, és azon belül is az egyesületek és alapítványok száma meghatározó. A vállalkozások száma alacsony. Ez jelzi azt, hogy a vállalkozók alapvetően nem látnak „üzletet” az állami és önkormányzati támogatás nélkül alapvetően veszteséges közművelődési, kulturális feladatellátásban. Ezek a számok azt mutatják, hogy a feladatellátás mivel alapvetően közszolgálati feladat, a nonprofit, az állami és önkormányzati szféra felségterülete.

20. táblázat
Adatszolgáltatók a fenntartók szerint

Év	Önkormányzat (db)	Alapítvány (db)	Vállalkozás (db)	Egyéb (db)	Összesen (db)
2005	2643	316	16	800	3778
2008	2372	210	40	598	3488
2005-2008	89.7%	66.5%	250%	74.8%	92.3%

Forrás: Talata-Dudás 2009.

A 2005-2008-as években is meghatározó az önkormányzatok számaránya, amit az alapítványok száma követ jóval kisebb számaránnyal. Az önkormányzati fenntartású intézmények csökkenésének oka elsősorban az intézményi összevonásokkal magyarázható. A vállalkozók számának növekedése vélhetően két okra vezethető vissza. Egyrészt az önkormányzatok nem egy feladatot gazdasági társaságban próbálnak ellátni és több esetben intézményt alakítottak át gazdasági társasággá, melybe aztán beleolvasztották a kulturális feladatot ellátó közösségi szintert, vagy közművelődési intézményt. A másik ok lehet, hogy a területen ebben az időszakban már megjelent uniós pályázati források és projektek, az abban rejlő profit lehetőségei, főként a nagyobb településeken, már vonzóak lehetnek az üzleti szférának is.

A szervezeti változási folyamatokat tekintve olyan példa is előfordul, hogy az önkormányzat közművelődési intézményt alakít át vállalkozássá, többnyire – a hatályos jogszabályoknak megfelelően – kiemelkedően közhasznú nonprofit szervezetté, vagy azt társadalmi szervezetnek adja át működtetésre. A települések nagysága is befolyásolja a szervezeti formákat. Ahogy Talata-Dudás Katalin tanulmányában jelezte, a nagyobb városokban magasabb százalékban tartanak fenn közösségi szintereket a civil szervezetek, magánvállalkozások és a gazdasági szervezetek (Talata-Dudás 2009, 4-43). Ez valószínűleg a civil szervezetek magasabb számából, szervezettségük magasabb fokából, illetve abból származhat, hogy a vállalkozók egyéb üzleti lehetőséget is találnak a városi közösségi intézményekben és szinterekben (pl. a helységek bérbeadása).

Ugyancsak jellemző tendencia a közművelődési intézmények és a civil szervezetek közötti együttműködés, vagyis a művelődési ház a civil szolgáltató szervezetek intézménye lesz (Koncz 2005, 38-48).

21. táblázat
A statisztikai adatlapot beküldő szervezetek típus szerinti megoszlása (2015)

Szervezet	%
Közművelődési intézmény	12
Közösségi színtér	49
Egyéb szervezet	39
Összesen	100

Forrás: Közművelődési Statisztika 2016.

A statisztikai adatlapot beküldő, közművelődési tevékenységet ellátó szervezetek 12%-a közművelődési intézmény, 49%-a közösségi színtér, és 39%-a egyéb szervezet (pl. olyan civil szervezetek, egyesületek, alapítványok, amelyek ugyan nem tartanak fenn közösségi színteret, de közművelődési feladatot is ellátnak.)

22. táblázat
A települések intézményi ellátottsága (2015)

Szervezeti formák	%
Közművelődési intézmény (is) van	17
Csak közösségi színtér van	82
Nincs sem közösségi színtér, sem közművelődési intézmény	1
Összesen	100

Forrás: Közművelődési statisztika 2016.

A statisztikai adatlapot beküldő szervezetek szerint, az országban, legnagyobb arányban a közösségi színterek vannak jelen (82%), a közművelődési intézmények aránya 17%. Ez azt jelenti, hogy a közművelődési feladatellátás elsősorban a lényegesen olcsóbb, egyszerűbb szervezetet és működést igénylő közösségi színtereken keresztül valósul meg. Az ilyen típusú feladatellátás elsősorban a kistelepülésekre jellemző. Lényegesen kevesebb a közművelődési intézmények aránya, amelyek elsősorban a nagyobb települések (városok, fővárosi kerületek) közművelődési feladatellátását jellemzik.³²

Az ország lényegében teljesen lefedettnek mondható a közművelődési feladatellátás szempontjából, hiszen csupán az adatközlők 1%-a jelezte, hogy a településükön nincs sem közösségi színtér, sem intézmény.

23. táblázat
Közművelődési tevékenységet ellátó szervezetek típusai (2014)

Szervezet típusa	db	%
Települési önkormányzat	1628	51
Közművelődési célú társadalmi szervezet	930	29
Önállóan működő, de gazdaságilag nem önálló közművelődési intézmény	231	7
Többfunkciójú intézmény szervezeti egysége	143	5

³² Ezt a számot alapozza meg a kulturális törvény 78. §-a, amely szerint a települési önkormányzat a közművelődési tevékenységek megvalósíthatósága érdekében közösségi színteret, illetve közművelődési intézményt biztosít. Megyei jogú városban, városban, fővárosi kerületben az önkormányzat a feladat ellátása során közművelődési intézményt biztosít. Községekben az önkormányzat közösségi színteret, illetve közművelődési intézményt biztosít.

Önállóan működő és gazdálkodó közművelődési intézmény	139	4
Gazdasági szervezet (kft, nonprofit kft, egyéni vállalkozás stb.)	119	4
Összesen	3190	100

Forrás: EFOP Háttér tanulmány 2015.

A táblázat alapján látható, hogy 2014-ben a közművelődési feladatellátók (5450 db) több mint fele települési önkormányzat (51%). Meghatározó szerepük továbbra is a törvényi kötelezésnek, illetve annak köszönhető, hogy ők rendelkeznek az üzemeltetéshez, fenntartáshoz és finanszírozáshoz szükséges erőforrásokkal. A következő, a feladatot közművelődési alaptevékenységként ellátó típus, a társadalmi szervezet, mely 29%-os aránnyal követi a települési önkormányzatokat. Ez a forma elsősorban a kistélepülések kulturális gyakorlatában jelentkezik. Arányában messze elmarad a fentiekől a többfunkciójú intézmény szervezeti egységeként működő feladatellátás (5%). Ez a típus az elsősorban költségtakarékossági megfontolások okán létrejövő intézményi összevonások következtében alakul és terjed az ország településein. Az önállóan működő és gazdálkodó szervezeti típus, ahogy korábban is jeleztük, elsősorban a városok közművelődési feladatellátását jellemzi (4%). Kevésnek mondható és elsősorban a városokra jellemző a gazdasági szervezet által végzett feladatellátás is (4%).

24. táblázat

Az adatszolgáltatók megoszlása szervezeti típusonként éves bontásban

Típusok	Évek					
	2006 (%)	2008 (%)	2010 (%)	2012 (%)	2014 (%)	2015 (%)
Települési önkormányzat	49	52	54	50	51	49
Közművelődési célú társadalmi szervezet	21	25	24	28	29	36
Önállóan működő, de gazdaságilag nem önálló közművelődési intézmény	nincs adat	nincs adat	8	8	7	nincs adat
Többfunkciójú intézmény szervezeti egysége	6	5	7	6	5	9
Önállóan működő és gazdálkodó közművelődési intézmény	nincs adat	nincs adat	4	4	4	0,3
Gazdasági szervezet (kft, nonprofit kft, egyéni vállalkozás stb.)	2	3	3	4	4	4
Összesen:	-	-	100	100	100	-

Forrás: Közművelődési statisztika 2015.; EFOP Háttér tanulmány 2015.

A táblázat alapján megállapítható, hogy az önkormányzatok továbbra is meghatározóak a közművelődési feladatok ellátásában, átlagosan a feladatellátók felét teszik. Tendencia a közművelődési célú társadalmi (civil) szervezetek számarányának folyamatos és nagyarányú emelkedése. 2006 és 2015 között 15%-kal nőtt az arányuk a közművelődési feladatellátás területén. **Úgy gondoljuk, a civil feladatellátás erősödése a pragmatikusabb, rugalmasabb és költséghatékonyabb feladatellátásra való törekvéssel áll összefüggésben. Fontos szempont a civil aktivitás, önállóság, valamint az is, hogy a civil szervezetek tevékenységében markáns, önként vállalt feladatként jelenik meg a közművelődési tevékenység.** A szakmailag igen, de gazdaságilag nem önálló intézmények számáról a 2010-es évektől van adatunk. Az adatsor alapján enyhe csökkenés figyelhető meg. Feltételezzük, hogy ebben az esetben a korábban szakmailag és gazdaságilag is önálló intézmények a költségek csökkentése, a gazdasági feladatok racionalizálása, koncentrálása érdekében veszítik el a gazdasági önállóságukat és kerülnek valamely kiemelt intézmény gazdálkodási hatáskörébe. Bár a statisztika tényei nem igazolják pontosan, de azt feltételezzük, hogy arra is van lehetőség, hogy ezekből a részben önállóan működő intézményekből szakmailag és gazdaságilag önállóan működő intézmények is válhatnak, ha a korábbi feladatellátás nem váltotta be a hozzá fűzött költségtakarékossági elképzeléseket, vagy a szakmai munka olyan mértékben sérült, hogy szükségessé vált a szervezeti változás. Markáns, jól követhető változás a többfunkciós intézmények létrejötte és számarányuk növekedése. **A többfunkciós intézmények létrejötte ugyancsak a racionalizálási, költséghatékonysági elképzeléseknek köszönhető. Ez inkább a városokra jellemző trend, ahol a különböző szolgáltatások több intézménytípusban találhatóak meg.**

Az önkormányzatok nem egy esetben élnek azzal a lehetőséggel, hogy többféle szolgáltatási területet is (közművelődés, közgyűjtemény, sport, szociális, egészségügyi) egy intézmény kezében vonnak össze. A növekedésre és részben csökkenésre több magyarázat is adható. A korábban népszerű Általános Művelődési Központok (ÁMK) sok helyen szűntek meg azért, mert egyes köznevelési feladatot ellátó önkormányzati fenntartású intézmények (köztük az ÁMK-k) állami fenntartásba kerültek.³³ Az ÁMK-k megszűnése és átalakulása mellett azonban az intézmények összevonásának szándéka kedvezett azok létrejöttének is. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy az Integrált Közösségi és Szolgáltató Terek (IKSZT) program alapján létrejövő szervezeteket az adatszolgáltatók ebbe a kategóriába sorolták, pedig nem mindegyik közművelődési intézmény, vannak köztük civil szervezetek, vagy éppen közösségi színterek.

Az önállóan működő és gazdálkodó költségvetési intézmények számaránya 2015-ig nem változott jelentősen a vizsgált években. Ez a típusú szervezet elsősorban a megyeszékhelyeken és a nagyobb városokban jelentkezik, ahol a feladatellátás nagysága, költségvetése, szakemberrel való ellátottsága, a szakmai feladatok specializálódása következtében fontos szempontként jelentkezett az intézmények szakmai és pénzügyi önállósága. Azonban 2015-ben a statisztika már csupán 0,3 %-os arányt jelent az adatközlők szerint. Ebben az esetben egy jogszabály változására kell felhívni a figyelmet, amely drasztikusan csökkentette a szakmailag és gazdaságilag önállóan működő közművelődési intézmények számát.³⁴ Ezek az intézmények aztán feltételezhetően vagy

³³ A köznevelési feladatot ellátó egyes önkormányzati fenntartású intézmények állami fenntartásba vételéről szóló 2012. évi CLXXXVIII. törvény alapján.

³⁴ Az Államháztartásról szóló CXCV. törvény 10.§-a új módon rendelkezik a gazdasági szervezettel rendelkező költségvetési szervek működéséről. Amennyiben a költségvetési szerv éves átlagos statisztikai állományi létszáma a 100 főt nem éri el, az irányító szerv, az államháztartás önkormányzati alrendszerében az önkormányzati hivatal vagy – az irányító szerv döntése alapján – az irányító szerv irányítása alá tartozó más költségvetési szerv látja el. Ezzel lényegében a 100 fő alatti létszámmal dolgozó közművelődési intézmények elvesztették a gazdasági szervezetüket, így gazdasági önállóságukat.

nonprofit vállalkozási formában, vagy gazdaságilag nem, de szakmailag önálló szervezetben folyatták a munkát. A gazdasági szervezetek arányát tekintve enyhe növekedés is megfigyelhető az adatsorban. Ez többek között a korábban jelzett jogszabályi változásoknak is köszönhető. A gazdasági társaságokká való alakulást a rugalmasabb, hatékonyabb, kötetlenebb gazdálkodási forma is indokolja.

3.4. *A finanszírozás változásai*

Az alfejezetben, kapcsolódva a 2.1. alhipotézishez (lásd 1.2. fejezet), megvizsgáljuk a kultúra, ezen belül a közművelődés finanszírozásának a változásait a rendszerváltást követő évtizedekben. Azért is fontos a finanszírozás vizsgálata, mert úgy gondoljuk, hogy a közművelődés szervezetét és tevékenységét (is) elsősorban a finanszírozás problematikája határozza meg. Tárgyaljuk a különböző típusú kultúrafinanszírozási rendszereket, kultúrafinanszírozási politikákat hazai és nemzetközi viszonylatban. Vizsgáljuk a nemzetközi és a hazai finanszírozás alapelveit, prioritásait. Történetiségében, másodelemzés segítségével elemezzük a finanszírozás változásait Magyarországon. Leírjuk a források fajtáit, az elosztás mechanizmusait és a címzetteket. Mindezek után vizsgáljuk meg azokat a forrásokat, amelyek a közművelődés számára jelentenek többletet. Itt két markáns irányra fókuszálunk elsősorban: a tartalomfejlesztés finanszírozására és az infrastruktúra fejlesztésének támogatására

A kultúra finanszírozását tekintve megállapíthatjuk, hogy az elsősorban az adott ország gazdasági-történelmi meghatározottságának függvénye, szorosan összefügg az adott ország kulturális politikájának természetével, a nemzeti prioritások és alapelvek milyenségével. Más kulturális finanszírozási alapelveken alapul az etatista, a liberális, vagy éppen az autoriter állam (Ponyi 2011, 509-516). A kultúra finanszírozása is ezek alapján lesz/lehet centralizált vagy éppen decentralizált. Az európai államokat vizsgálva megállapítható, hogy még a demokratikus államrendszerek országokban is más és más prioritások figyelhetők meg. Alapvetően közös sajátosság bennük ugyanakkor a művelődéshez való jog, a kulturális sokszínűség biztosítása és védelme, a kultúra javaihoz való hozzáférhetőség biztosítása (Benedek 2009, 115-151).

Magyarországon az 1949-1990 közötti időszak alapvetően az etatista államfelfogás, kulturális politika és finanszírozás jegyében telt el. A szocialista tervgazdálkodás szisztémája határozta meg a kultúra finanszírozási módjait is. A rendszerváltást megelőző negyven évben a kultúra szinte kizárólagos állami finanszírozása lényegében változatlan maradt. A maradék-elv szerint a gazdasági teljesítőképesség függvényében jutott pénz a kultúrára. A másik kultúrafinanszírozási szisztéma: a tűzoltó-elv pedig lényegében azt jelentette, hogy azokra a területekre csoportosítják az anyagi forrásokat, ahol már-már csődhelyzet alakul ki és vélhetően ennek okán társadalmi feszültség kialakulása feltételezhető. A rendszerváltás időszakában több olyan jelentősnek nevezhető tanulmány született, amelyek egyrészt látéleletet adtak az időszakról, másrészt pedig koncepcionálisan próbálták elképzelni a jövő kultúrafinanszírozásának módozatait (Koncz – Kuti – Lovas 1989; Kuti – Marshall 1991a).

A rendszerváltást követően a kultúra egyre kevesebbet kapott a nemzeti jövedelemből és a költségvetésből. Fokozatosan csökkent a kultúra részesedése is az államháztartás kiadásaiból. Csökkent a kulturális kiadások nominális összege, ugyanakkor növekedett az alapítványok, különböző kulturális alapok támogatása (Vitányi 1997, 5-6). A kulturális területen is megjelentek a vállalkozások, egyes területeken ez meghatározóvá is vált (kulturális ipar, média). Magánszemélyek és olyan vállalkozók is alapítottak kulturális alapítványokat, akik korábban nem tartoztak a kulturális szférához. A kulturális területen, ha nem is jelentős anyagi tőkével, de nagy

számban jelentek meg a civil szervezetek. A rendszerváltás óta eltelt időszakról azt is megállapíthatjuk, hogy a nyugati államokra jellemző magas színvonalú mecenatúra és szponzoráció egyelőre még nem alakult ki. (Kuti – Marshall 1991b, 15-24).

A helyi önkormányzatokról szóló 1991. évi LXV. törvény (Ötv.) nagymértékben növelte az önkormányzatok kultúrafinanszírozásban játszott szerepét, ezzel összefüggésben a kulturális autonómiájukat is. A finanszírozás gyökeres változását jelzi a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) megalakulása, amely 1993-ben jelentős szellemi erők összefogásával jött létre. A kulturális járulékbefvételeket elosztó NKA az évek során a kultúra és közművelődés finanszírozásának meghatározó elemévé vált.³⁵

A rendszerváltást követő kormányok fontos lépésként tehát a kultúra finanszírozását változtatták meg. Elindult a művészeti intézményrendszer átszervezése, az intézmények élén és a minisztériumban is jelentős személyi változások történtek. Kezdetét vette a kulturális vállalatok privatizálása. A közművelődési és művészeti élet finanszírozási rendszerének átalakítása céljából, állami pénzekből magánalapítványok létesültek. A kulturális intézmények többsége felett a települési és a megyei önkormányzatok gyakorolták tulajdonosi, fenntartói jogkörüket.

A közművelődési kötelezettségek anyagi feltételeit az önkormányzatoknak saját költségvetésükből kell biztosítaniuk, illetve a központi költségvetésből a lakosság szám alapján közművelődési és közgyűjteményi normatív támogatás illeti meg őket. A normatíva évtizedeken keresztül nem volt kötött felhasználású, aminek egyszerre pozitív és negatív hatása is jelentkezett. Pozitív hatása abban állt, hogy a nem kötött felhasználású normatíva az önkormányzatok pénzügyi mozgásterét növelte, és a pénzügyi egyensúly biztosítása érdekében bármire felhasználhatta. Negatív hatása pedig lényegében ugyanezért mutatkozott, hiszen nem kellett arra használnia a normatívát, amire szánták, a közművelődési és a közgyűjteményi célú kiadások fedezésére.³⁶

Az országos hatáskörű kulturális intézmények továbbra is megmaradtak a közvetlen miniszteriális irányítás alatt. Az állam közvetlen tulajdonában maradt intézmények finanszírozási rendszere ugyanakkor szintén megváltozott. A költségvetési intézmények gazdasági irányítására létrehozták a Kincstári Vagyoni Igazgatóságot, valamint elterjedt a közhasznú társasági üzemeltetési forma.³⁷

³⁵ A Nemzeti Kulturális Alap feladatai között a nemzeti és egyetemes értékek létrehozása, megőrzése, terjesztése, évfordulók, fesztiválok, egyéb rendezvények támogatása, nemzetközi kulturális kapcsolatok elősegítése, önképző, kultúrateremtő egyének, közösségek támogatása, új művészeti alkotások, kulturális kezdeményezések, tudományos kutatások támogatása szerepel. Az Alap a rendelkezésre álló pénzüsszeget nyilvános pályázatok útján osztja el. A pályázatok kiírását és elbírálását szakmai kollégiumok végzik.

³⁶ Ezzel a gyakorlattal szakított a 2014. évi C. törvény Magyarország 2015. évi központi költségvetéséről VIII. fejezet Záró rendelkezése, valamint a 2015. évi C. törvény Magyarország 2016. évi központi költségvetéséről. A jogszabályok rendelkeztek arról, hogy az állami támogatásból milyen arányban kell a közművelődésre és a közösségi szintér támogatására költeni. A jogszabály vonatkozó paragrafusai szerint, az állami támogatás jogszerű felhasználásának feltétele, hogy a települési önkormányzat biztosítsa a nyilvános könyvtár, könyvtári szolgáltató hely és a közművelődési intézmény, közösségi szintér nyitva tartását a hét valamely szabadnapján vagy munkaszüneti napján is, a közművelődési intézmény nyitva tartását hetente legalább egy alkalommal 21 óráig, a közösségi szintér nyitva tartását havonta legalább egy alkalommal 21 óráig.

³⁷ Az 1993. XCII. törvény egy olyan új szervezeti forma lehetőségét adta meg, amelyet közhasznú társaságnak hívnak. Ez az ún. „gazdálkodó nonprofit” szervezeti típus kevésbé kötött gazdálkodási rendszert tett megvalósíthatóvá, mint a költségvetési intézményfinanszírozás, ezért a kultúra területén működő intézmények egy része (színházak, művelődési házak, könyvtárak) ezt a működési módot választotta. Bár ezek a szervezetek a nonprofit szférába tartoztak, üzletszerű gazdasági tevékenységet is folytathattak a közhasznú tevékenység elősegítése érdekében. Mivel jogilag nem gazdasági társaságok, a nyereség nem felosztható a közhasznú társaság tagjai között. Ezek a társaságok közhasznú szerződést kötnek a feladat elvégzésért felelős önkormányzattal, minisztériummal, vagy egyéb szervvel.

25. táblázat

A kultúrát finanszírozó forrásközpontok a rendszerváltást követően

1.	Az állam
1.1.	A központi költségvetés (valamennyi fejezetén belül van kulturális redisztribúció)
1.1.1.	A központi hatalmi fejezetek (Országgyűlés, Köztársasági Elnök, Alkotmánybíróság, Országgyűlési Biztosok Hivatala, Állami Számvevőszék, bíróságok, ügyészségek kulturális célú kiadásai.)
1.1.2.	A kormány és a minisztériumok (célleírányzatok, közalapítványok támogatása, programtámogatások, pályázatok. Ebben a fejezetben történik a helyi önkormányzatok normatív, kiegészítő és különböző céltámogatása, színházak támogatása, közművelődési és közgyűjteményi normatíva, a saját kulturális intézmény és feladatrendszer finanszírozása)
1.1.3.	Egyéb kiemelt előirányzatok (országos hatáskörű szervek, hivatalok kulturális kiadásai)
1.1.4.	Kiemelt előirányzatú alapok (különböző kulturális programok finanszírozása)
1.2.	Helyi önkormányzatok (intézmények fenntartása, programfinanszírozás, pályázatok stb.)
1.3.	Programköltségvetések (a különböző alapok költségvetései, pl. Nemzeti Kulturális Alap)
2.	A profit szektor
3.	A nonprofit szektor
4.	A háztartás
5.	A külföldi források
5.1.	Nemzetközi szervezetek
5.2.	Megrendelések, állami hitelek, támogatások
5.3.	Követségek, külföldi intézetek
5.4.	Nonprofit szervezetek
5.5.	Külföldiek vásárlásai Magyarországon

Forrás: Koncz 2005.

A táblázat alapján láthatjuk, hogy a kultúra finanszírozása alapvetően 5 nagy csatornán keresztül történik. Ide tartoznak az állami, az üzleti (forprofit szektor), a nonprofit (civil), a háztartások és a külföldi finanszírozás rendszerei.³⁸

A rendszerváltást követően tehát a kulturális intézményrendszerben jelentős változások történtek. Meghatározó elvvé vált a gazdaságosság, illetve a területen is elindult a privatizáció. 2000-től emelkedik jelentősebben a kultúra támogatása, a kulturális kiadások GDP-hez viszonyított aránya a kilencvenes évtized utolsó harmadában 0,7% körüli volt. A költségvetés kulturális kiadásainak folyamatos csökkentése növekvő inflációval párosult, amely a kultúra helyzetét károsan befolyásolta.

„Ezt a helyzetet a hasonló gondokkal küzdő önkormányzatok sem tudták ellensúlyozni. A hiányzó forrásokat sem az ugrásszerűen növekvő számú kulturális vállalkozás, sem a közhasznú (nonprofit) szervezetek működése nem pótolta.” (Bárdosi – Lakatos – Varga 2004, 117).

Összességében azonban kijelenthetjük, hogy a fent jelzett problémák ellenére, egy sokszínű, differenciált finanszírozási szisztéma jött létre a rendszerváltást követően, amelyben a közművelődés az alábbi bevételi forrásokkal rendelkezik:

1. Normatív állami hozzájárulás (sokáig nem kötött felhasználású közművelődési és közgyűjteményi normatíva)
2. Helyi önkormányzati támogatás (intézményfenntartás, programfinanszírozás)
3. Érdekeltség-növelő támogatás a közművelődési infrastruktúra fejlesztéséhez³⁹
4. Korábban a közművelődési szakma továbbképzésének normatív támogatása⁴⁰
5. Pályázati források (nemzetközi, országos és helyi pályázati lehetőségek)
6. NFT és ÚMFT Operatív Programjai (HEFOP, TÁMOP, KEOP, EFOP stb.)

A finanszírozásban, amit az empirikus kutatásban is vizsgálunk majd, meghatározó szerepe van az államnak, a helyi önkormányzatoknak és a különböző uniós forrásoknak.

A közművelődés szempontjából a rendszerváltást követő időszak leglátványosabb fejlődése a 2007-2009-ig terjedő időszak, amelynek eredményeként mintegy 77 milliárd forint kerül felhasználásra a területen főként a tevékenység és az infrastruktúra fejlesztésére.

³⁸ A finanszírozás módja végbemehet közvetlen támogatással is: vagyónátadással, az adott tulajdon működtetésével, normatív támogatással, céltámogatással, vásárlással, pályázati rendszeren keresztül, mecenatúra vagy szponzorálás útján. A közvetett támogatások közé tartoznak az elkülönített alapok, a jogi szabályozás, előírások és az adórendszer alapján való finanszírozás. Ismerünk láthatatlan (adókedvezmények, vám-, és illetékmentesség) és rejtett (szívességek, ingyenes szolgáltatások) támogatást is. A támogatások címzettjei lehetnek intézmények és szervezetek: profitorientált, költségvetési, nonprofit, háztartás, vagy külföldi illetékességű. Lehetnek tevékenységek, termékek, közvetítőrendszerek. Ezen kívül támogatható még a fogyasztás és maga a befogadás is, amelyet terjedelmi okok miatt nem részletezünk (Koncz 2006).

³⁹ 4/2004. (II. 20.) NKÖM rendelet a helyi önkormányzatok könyvtári és közművelődési érdekeltség-növelő támogatásáról.

⁴⁰ 1/2000 (II.14) NKÖM rendelet a kulturális szakemberek szervezett képzési rendszeréről, követelményeiről és a képzés finanszírozásáról.

26. táblázat
Tartalomfejlesztés a közművelődésben (2007-2009)

Támogatott tevékenységek	millió Ft
Közkincs program (kulturális vidékfejlesztés a helyi, kistérségi, megyei és regionális közművelődési feladatellátás területén, kulturális kerekasztalok létrehozása, infrastruktúra fejlesztése, programtámogatás)	1010.0
Tengertánc program a népművészeti értékmentő, hagyományátörökítő tevékenység támogatására. (alkotóközösségek működési támogatása, infrastruktúra és eszközfejlesztés, digitális tudástárak létrehozása)	524.4
Fókuszban a közművelődés alprogram	100.0
Új Tudás – Műveltséget Mindenkinek I. pályázatok (amatőr színjátszás, hazai amatőr kórusművészet, fesztiválok, kórusversenyek, határon túli kulturális tevékenységek támogatása)	430.5
Új Tudás – Műveltséget Mindenkinek – egyedi támogatások II. (Kárpát-medencei közművelődés támogatása, szellemi kulturális örökség védelme, anyanyelv ápolása, művészeti tevékenység támogatása)	579.5
TÁMOP – Építő Közösségek (közművelődési intézmények felnőttképzési kapacitásainak erősítése, közművelődés a nem formális és informális tanulás szolgálatában)	11.700.0
Szakfelügyelet – minőségbiztosítás – monitoring	250.0
Határon túli magyar kulturális programok támogatása (hivatásos színházak és néptánc együttesek támogatása, közművelődés és közművelődési könyvtárak támogatása)	404.6
A közművelődési társadalmi szervezetek valamint országos civil közművelődési rendezvények támogatása	198.0
Informatikai fejlesztések	100.0
Összesen:	15. 685

Forrás: Oktatási és Kulturális Minisztérium Közművelődési Főosztály 2010.

Összességében tehát több mint 15,5 milliárd Ft jutott a közművelődési tevékenységek támogatásra. Ezek között négy alapvető fejlesztési irányt nevezhetünk meg. 11,7 milliárd forint került a közművelődési intézmények felnőttképzési kapacitásainak erősítésére a közművelődés formális, nem formális és informális tanulási alkalmainak megerősítésére (1). A második nagy volumenű fejlesztés – köszönhetően a modern területfejlesztési koncepcióknak – a kulturális vidékfejlesztés (kulturális kerekasztalok létrehozása, az ezzel kapcsolatos infrastruktúra fejlesztése, programtámogatás) több mint egymilliárd forinttal (2). A hagyományos közművelődési tevékenységek (Tengertánc, Fókuszban a közművelődés, Új tudás I.) támogatására is több mint egymilliárd forint jutott (3). Ebben kiemelt támogatandó területként jelentkezett a társadalmi tőkét jelentő, azt fejlesztő alkotóközösségek, művelődő közösségek működésének támogatása (alkotóközösségek működési támogatása, infrastruktúra és eszközfejlesztés, digitális tudástárak létrehozása, amatőr színjátszás, hazai amatőr kórusművészet, fesztiválok, kórusversenyek anyagi segítése). A negyedik fő fejlesztési területnek a határon túli kultúra és művelődés támogatását nevezhetjük (Új tudás II, Kárpát-medencei közművelődés támogatása, szellemi kulturális örökség védelme, anyanyelv ápolása, művészeti tevékenység támogatása) közel egymilliárd forinttal (4).

27. táblázat
A közművelődés infrastrukturális fejlesztése (2007-2009)

Fejlesztési irányok	Milliárd Ft
Agóra és Agóra Pólus programok (multifunkcionális közösségi központok létrehozása)	21.1
IKSZT (integrált közösségi és szolgáltató terek kialakítása)	27.1
ROP , Regionális Operatív Programok (közösségi, közművelődési célú fejlesztések)	5.3
„Közkinccs-hitel” (kedvezményes hitelfelvételi lehetőség hatására megvalósult kulturális célú beruházások)	3.4
A helyi önkormányzatok közművelődési érdekeltségnövelő pályázatainak megvalósult fejlesztések	3.2
TÁMOP – Építő Közösségek (közművelődési intézmények felnőttképzési kapacitásainak erősítése, közművelődés a nem formális és informális tanulás szolgálatában).	1.7
Összesen:	61.8

Forrás: Oktatási és Kulturális Minisztérium Közművelődési Főosztály 2010.

A vizsgált időszakban a közművelődési infrastruktúra fejlesztésére is közel 62 milliárd forint jutott. A legnagyobb arányú támogatás, 48 milliárd forint a multifunkcionális közösségi terek kialakítását célozta egyrészt a kistelepüléseken (IKSZT – kulturális, egészségügyi, szociális, közművelődési, információs, üzleti szolgáltatások támogatása), másrészt pedig a városokban (Agóra és Agóra Pólus programok). Kiemelt fejlesztésként jelentkezett a Regionális Operatív Programok közművelődési célú támogatása (5,3 milliárd Ft) és a Közkinccs-hitel projekt, ahol sok esetben a felvett hitel segítségével a pályázó önkormányzatok közösségi színteret alapítottak, vagy újítottak fel (3,4 milliárd Ft). Korábban soha nem látott összeg állt rendelkezésre a helyi önkormányzatok közművelődési érdekeltségnövelő pályázatainak megvalósult fejlesztések céljára (3,2 milliárd). Szinkronban a tartalomfejlesztési támogatások között szereplő felnőttképzési támogatásokkal ezekben a sorokban is találkozunk a felnőttképzési tevékenységet infrastrukturálisan is megalapozó fejlesztésekkel (1,7 milliárd Ft)

A szakterület gazdálkodási adatainak közművelődési statisztikai alapú megközelítése több okból is nagy óvatosságot kíván. Az adatok sok esetben csak informatív jellegűek, azokból tudományos igényű következtetéseket levonni nem célszerű.⁴¹ Éppen ezért elemzésünk a 2014-es és 2015-ös évre terjed ki, amelyben az országos lefedettség biztosított volt.

⁴¹ A statisztikai adatlapokon érkezett adatok sok esetben nem egyeznek az önkormányzatok és egyéb szervezetek költségvetési adataival. Az állami rendszer később kér adatokat a szervezetektől mint a kötelező statisztikai adatszolgáltatás, a pénzügyi adatok már ebben az esetben is eltérnek egymástól. A közművelődési területéről szóló költségek nem csak a szakfeladaton vannak könyvelve, hanem egyéb költségvetési soron is. Ezek aztán sok esetben hiányoznak is az adatlapokról. A 2015 előtti adatlapok értelmezése sok esetben jogos félreértésre adhatott okot és nem egyszer maga a kitöltés is hibás volt (Talata-Dudás 2009).

28. táblázat
Közművelődési szervezetek bevételei (2015)

	eFt	%
Működési bevétel	20 604 026	24,0
- ebből jegy-, részvételi-, tagdíj-bevétel	7 691 548	9,0
Felhalmozási és tőkejellegű bevételek	581 265	0,7
Támogatások, kiegészítések és átvett pénzeszközök	61 142 620	71,2
- ebből irányító, fenntartó szervtől kapott támogatás	34 249 350	39,9
- ebből pályázati támogatás	18 547 418	21,6
=ebből EU-s forrásból	11 686 681	13,6
Egyéb bevételek	3 524 338	4,1
Összesen	85 852 249	100,0

Forrás: Közművelődési statisztika 2016.

A közművelődési szervezetek bevételei közel 86 milliárd forintot tettek ki a 2015-ös évben. Ebből a legjelentősebb bevételi forrás a támogatások, kiegészítések és átvett pénzeszközök voltak (71,2%). A fenntartó szervtől kapott támogatás a bevételek 40%-át, a pályázati támogatások pedig 21,6%-át tették ki. A pályázati támogatások több mint fele uniós forrásból származott (11,7 milliárd Ft).

Jelentősnek mondható a működési bevétel is, hiszen az összes bevétel közel egynegyede innen származik (24%). Az intézmények jegy-, részvételi-, és tagdíj bevétele az összes bevétel majd egytizedét jelenti a vizsgált évben (9%). Itt kell megjegyeznünk, hogy a települések részére a lakosságszám alapján biztosított közművelődési és közgyűjteményi normatíva 2015-től településenként minimum 1,2 millió forintot jelentett, ami hazánkban 1794 települést érintett. Ez a magyarországi települések 57%-a. A többletforrás 1,2 milliárd Ft-ot tett ki. A települések normatív támogatása így az előző évi összeg több mint kétszeresét jelentette átlagosan (Közművelődési statisztika 2016).

29. táblázat
Közművelődési szervezetek kiadásai (2015)

Kiadások	e Ft	%
Személyi juttatások	26 481 242	32,5
Munkaadókat terhelő járulékok	6 092 201	7,5
Dologi kiadások	38 148 061	46,8
Felújítási kiadások	2 843 671	3,5
Felhalmozási kiadások	3 468 963	4,3
Egyéb kiadások	4 424 931	5,4
Kiadások összesen	81 459 069	100,0

Forrás: Közművelődési statisztika 2016.

A közművelődési szervezetek kiadásai összesen közel 81,5 milliárd Ft-ot tettek ki. Ebből legjelentősebb a dologi kiadás volt, majd 47%-kal. Ezt követte a személyi kiadások sora (32,5%) és az ehhez kapcsolódó munkaadókat terhelő járulékokból adódó kiadás (7,5%), amely összesen a kiadások 405%-át teszi ki.

A közművelődés tevékenységét, szervezetét és finanszírozását összegző megállapításokat – hipotéziseinkkel összefüggésben – a disszertáció összefoglaló fejezetében részletezzük (lásd 8. fejezet).

3. A roma közösségek történeti aspektusai, oktatása és közművelődése

4.1. *A roma közösségek magyarországi története napjainkig*

Empirikus kutatásunk elméleti megalapozásaként, ebben a fejezetben röviden bemutatjuk a magyarországi cigányság történetét a kezdetektől a rendszerváltásig. Elemezzük a cigányság helyzetét a középkorban, a török kiűzése után és a felvilágosult abszolutista uralkodóink időszakában. Tárgyaljuk társadalmi viszonyait, mérőszámaikat a két világháború között és a szocialista időszak cigánysággal kapcsolatos vonatkozásait is.

A nyelvészek kutatásai alapján a cigányok az indoeurópai népek családjába tartoznak. A történelmük kezdeti időszakában, Szibériában, az árja törzsek ekkor még állattenyésztéssel foglalkoztak. Ezek az indoárja törzsek foglalták el aztán a Kr.e. II. évezredben az indiai szubkontinent, ahol meghódították az ott élő lakosságot. Létrejött a szanszkrit nyelv, melyből a Kr.e. 4. században kivált a romák ősi nyelve a romani shib. A cigányok törzsei az idők során lassan India északi részeibe vándoroltak, ahol kialakult és megszilárdult a törzsi-nemzetségi szervezetük, szokásrendszerük és hiedelemviláguk. A népvándorlások és az ezzel szükségszerűen együttjáró háborúk mozdították ki a cigányságot erről a területről a Kr.u. 6-10. század során. Így jutottak el Perzsiába, Örményországba és Bizáncba is, ahol megismerkedtek a kereszténység tanításaival. Egyes elképzelések szerint a nevük egy görög szektát nevesítő atszinganosz szóból vált a latinban cingarussá, a magyarban pedig cigánnyá.⁴² A török támadásoknak köszönhetően, melynek Bizánc is áldozatává vált, a cigányok később Európa felé vették az útjukat (Fraser 1996, 9-17).

Magyarországon nagy valószínűséggel a 14-15. században jelentek meg vándorló közösségeik, azonban nem álltak meg itt, hanem nyugatra mentek tovább. A nyugat-európai államokban, az ekkor már kialakult és megszilárdult feudális viszonyok miatt, már nem volt szükség az idegen kultúrával és szokásokkal rendelkező bevándorlóakra. Többségében kiutasították és elűldözték őket, aminek hatására a cigányság a Kárpát-medencébe húzódott vissza. Itt aztán egészen a török kiűzéséig, elsősorban a társadalmi hasznosságuk miatt, be- egyben elfogadták őket. Az állandó háborúk, a hiány a kézműves szakmákban, a lókereskedés, a fegyverművesség, az építkezések és a kémkedés sokáig megélhetést biztosítottak a cigányságnak a középkori Magyarországon. Ezt jelzi, hogy Mátyás (1458-1490) és Zsigmond (1387-1437) királysága alatt, de egészen a Rákóczi szabadságharcig többféle privilégiumot is kaptak. A 16. században már adóztak is, szabadon gyakorolhatták iparukat, igazgatásukra az országban öt vajda lett kijelölve (Kemény 2000a, 6). A korábban hasznos tevékenységek feleslegessé válásával, a török kiűzése után (1699) indult el aztán az a folyamat, melynek során a cigányságra elkezdték azokat az alantas feladatokat rábízni, amelyet mások már nem vállaltak el.

⁴²Napjainkban a cigány szót tendencia a romára cserélni. Ennek alapja a London mellett, 1971-ben lezajlott I. Cigány Világkongresszus, ahol a megjelentek azt a határozatot hozták, hogy a továbbiakban romának hívják magukat, a sok esetben pejoratív értelemben használt, negatív konnotációkkal bíró cigány néprévvvel szemben. Ez a váltás Magyarországon a 20. század nyolcvanas éveitől terjedt el a politikai korrektség térhódításával összhangban. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy maguk a cigányok/romák is, akiknek az anyanyelvük is különbözik, máshogy nevezik magukat. Magyarországon a cigányság hat nagy csoportját és tizenhárom nyelvjárását lehet megkülönböztetni a nyelvük, a történelmük és az önmeghatározásuk alapján. A romungrók (magyar-és kárpáti cigány) a szintók, oláh-cigányok (lovárik, kelederasok, csurárik), beások (árgyelánok, muncsánok, ticsánok), román cigányok, és a Gábor cigányok. A problémát jelzi az is, hogy a beások és a romungrók például inkább cigánynak nevezik magukat. A mai szóhasználatban lényegében a cigány és a roma kifejezés is megengedett, hiszen azokban összefoglalóan a magyarországon élő valamennyi népcsoportot beleértjük. Éppen ezért a szakirodalom, vagy együtt használja a két kifejezést: roma/cigány, vagy szinoním fogalomként kezeli azokat. A disszertációban a fentiek miatt mi is szinoním kifejezésként kezeljük őket.

„Ezzel egyben kezdetét vette a cigányság elszigetelődése. Csupán néhány évtizeddel a törökellenes harcok után a szabad, önálló és jó szakember „cigányképet” fokozatosan felváltotta egy negatív megközelítés, amely szerint már csak, mint tudatlan, kóbor, henye népként nevezték őket, akik lopásból és rablásból élnek”. (Kállai 2009, 164)

Később Mária Terézia (1740-1780) és II. József (1780-1790) – lényegében a felvilágosult abszolutizmus elvi talaján – olyan rendeleteket és intézkedéseket hozott, melynek célja a cigányság Habsburg birodalomba való teljes asszimilációja lett. Ennek főbb elemei az alábbiak. A földesurak ugyan befogadhatnak cigányokat, de meg kellett akadályozniuk a kóborlást (1758). A cigányok letelepítéséről törvényhatóságoknak kellett gondoskodni (1760). A cigány népvétet el kellett törölni, a cigányokat céhekbe kellett tömöríteni, telket kellett adni a részükre, és el kellett tiltani a lótarástól is őket (1761). A cigányok kötelesek voltak öltözködésükben a környezetükhöz alkalmazkodni (1763). Csak a letelepedett cigányok kaphattak útlevelet (1769). A törvényhatóságoknak félévenként jelentést kellett készíteni a cigány lakosságról (1772). A cigányokat eltiltották a döghús evésétől és a lótarástól. Csak a letelepedett cigányok kaptak engedélyt a kovács mesterség gyakorlására és a zenélésre. A gyerekeiket nem egy esetben elvették tőlük és a parasztokhoz adták, a papok pedig kötelesek voltak ingyen oktatni őket (1773). Csak azok a cigányok köthettek házasságot 1775-től, akik igazolták, hogy jobbágyok, mesteremberek, vagy valahol szolgálnak. Végül 1783-ban megtiltották magát a cigány nyelv használatát is. Az asszimilációs törekvések összességében sikeresnek bizonyultak (Kemény 2000a, 3-11).

„A 19. századra a több száz éve betelepült, a szokásait és kultúráját régóta megőrző cigányság döntő többsége feladta és elfelejtette nyelvét, betagozódott a magyar társadalomba. (...) Kialakult a cigányság „arisztokráciája” is, akik társadalmi rangjukat, anyagi jólétüket – ha csökkenő mértékben is – egészen a 20. század második feléig meg tudták őrizni.” (Kállai 2009, 159)

Ezt követően az 1856-os romániai cigány rabszolgák felszabadítása okozta népvándorlás hozta felszínre újra a cigánykérdést. A társadalom egyrészt bizalmatlanul és félelemmel fogadta a még mindig vándorló életmódot folytató romániai cigányságot, másrészt felerősödött a cigányság elleni, már korábban meglévő előítélet és gyűlölet is. A betelepülés hozadéka, hogy 1840 és 1883 között megduplázódott a Magyarországon élő cigányok száma. Az 1893-as cigányösszeírás már közel 280 000 cigányról számol be (Kemény 2000a, 11).

A 20. századra kialakult a hazai cigányság társadalmi tagolódása is. A legnagyobb csoportot a már középkorban ideérkezett, asszimilálódott romungró közösség alkotja. A második nagy csoportot az oláh cigányok jelentik. Ők a 19. században települtek Magyarországra, és akkor még beszélték az anyanyelvüket is. A harmadik, az előzőekéhez számarányában jóval kisebb csoport a beásoké, akik a Dunántúl déli részén telepedtek le. A dualizmus gazdasági fellendülése jótékony hatással bírt a cigányságra is, azonban a két világháború közötti időszakban – köszönhetően a Trianon utáni nagyobb cigány bevándorlásnak is – a cigányság leszakadása a többségi társadalomról csak folytatódott. 1944. március 19-től, a náci megszállás kezdetétől, a cigányok gyűlölete, a fajvédő politika totális hatalomra jutásától, egyenesen vezetett a cigányság kiirtása irányába. Megbízható források szerint, mintegy 5000 cigány halt meg a megsemmisítő táborokban ebben az időszakban (Karsai 1992, 12-13; Kemény 2000a, 17).

A második világháború után a cigányság helyzete a demokrácia és a jogegyenlőség elvi talaján megváltozott, a faji és etnikai megkülönböztetés tiltott volt az erőszakszervezetek számára. Gazdasági szempontból azonban megint kedvezőtlenül alakultak a körülmények, mert a nagybirtokok felosztásával sokan elvesztették a kenyereiket a cigányok közül. A szocialista időszak kétségkívül legjelentősebb dokumentuma a Magyar Szocialista Munkáspárt KB Politikai Bizottságának 1961-es határozata, amely a cigánykérdést szociális és nem nemzetiségi ügyként

definiálta. Ez lényegében alig burkolt asszimilációs szándékokat jelentett, hiszen amennyiben „csupán” szociális probléma a cigányság ügye, akkor azt a szociálpolitika rendezni tudja majd (Mezey 1986, 240-242).

Korábban már említettük a Kemény István vezetésével megvalósuló 1971. évi országos vizsgálatot a cigányságról (bővebben lásd 1.4. fejezet, Kemény – Rupp – Csalog – Havas 1976). A kutatás szerint ebben az időszakban már mintegy 320 000 cigány élt Magyarországon. Ebből magyar anyanyelvű 71%, cigány anyanyelvű 21% és román anyanyelvű közel 8 % volt. Abban az országban, ahol nem lehetett a szegénységről beszélni, a roma lakosság 2/3-a cigánytelepeken élt. Több, mint kétharmaduk kunyhóban élt, a lakások 44%-a pedig nem rendelkezett villannyal. 1965-ben indult az a program, amely a cigánytelepek felszámolását célozta, és aminek segítségével a cigányság lakhatási körülményei azért sokat javultak.

Meg kell említenünk még egy 1984-es pártdokumentumot is, amely a cigányság számarányát már közel 360 000 főre becsüli. A dokumentum szerint a cigányság már letelepedett, állandósult a területi elhelyezkedésük is. Nőtt a foglalkoztatottság, a nők 53%-a ebben az időszakban már állandó foglalkoztatottként dolgozott. Azonban a roma társadalom aktív keresőinek a fele még mindig segédmunkásként dolgozott. A beszámoló szerint, a cigánygyerekek 60%-a már jár óvodába, az általános iskolát a fele végzi el, és egyre többen járnak szakmunkásképző intézetekbe és középiskolákba is. A 14 éven felüli cigány lakosok 39%-a nem tudott írni, olvasni, több mint 10%-uk pedig egyáltalán nem járt iskolába. Eredménynek számított ugyanakkor, hogy 1971-re a munkaképes korú cigány lakosság 85%-a foglalkoztatottá vált. A kis számú cigány értelmiség főként a művészet és a népművelés területén ért el eredményeket. A dokumentum alapján készült határozatban először hívják a cigányságot sajátos kultúrával, tradíciókkal rendelkező társadalmi, etnikai csoportnak. (Mezey 1986, 240).

Az Országos Cigánytanács 1985-ben jön létre. Ettől az évtől alakulhattak meg az első roma hagyományőrző kultúracsoporthok is. 1986-ban újrászerveződött a Magyarországi Cigányok Kulturális Szövetsége is, melynek a továbbiakban tagjai és tagszervezetei is lehettek már. A cigányok kaptak egy újságot is, a Romano Nyevipét.

A fentiekhez hozzá kell tennünk azonban Kállai Ernő korra vonatkozó megjegyzését is:

„A nyílt és rejtett előítéletek azonban továbbra sem csökkennek, legfeljebb csak a „puha” diktatúra nyomja a felszín alá. A rossz életkörülményekért és a nehéz felzárkózásért a társadalom egyedül csak a cigányságot okolja, a tömegtájékoztatási eszközök pedig tovább erősítik a munkakerülő-bűnöző sztereotípiákat. (...) Az oktatás színvonaltalansága, a munkaerő képzetlensége időzített bombaként robbant az előre nem látott rendszerváltozás után. A romok pedig maguk alá temették a cigányság jelentős részét az elmúlt évtizedek eredményeivel és illúzióival együtt.” (Kállai 2009, 166)

Fenti idézet alapján is a rendszerváltást követő időszak legnagyobb vesztese a cigányság lett. Alacsony szakértelmük miatt a cigány származású munkavállalók veszítették el a leghamarabb az állásukat a privatizálásra került és már piaci alapokon működő vállalatoknál. A roma családok megélhetése, mint az évszázadok során annyiszor, ismét veszélybe került. Sok család veszítette el a lakását, házáat azért, mert a továbbiakban már nem volt lehetőségük a törlesztő részlet fizetésére. A munkaképes férfi roma lakosság foglalkoztatottsága az 1971-es 87%-ról 1993-ra 29%-ra csökkent (Kemény 1997).

A piaci szemlélet megjelenésének hatására megjelent a roma vállalkozók egyelőre vékony rétege is. Olyanok is akadtak már közöttük, akik felsőfokú végzettséggel értelmiségi, közéleti pályán helyezkedtek el. Azonban a cigány családok jelentős része visszaesett az évtizedekkel korábbi

szintre, és esélyük sem volt a munkaerőpiacra visszajutni (Bindorffer – Dóczé – Kállai 2010, 49-144).

A szociálisan reménytelen helyzetű emberek körében megjelent a „megélhetési bűnözés”, amely nem egy esetben az életben maradást jelentette számukra. A rendszerváltást követő egzisztenciális bizonytalanság és félelem ismét felébresztette a bizalmatlanságot és ellenszenvet a roma lakosság felé. A 90-es években tovább fokozódott az oktatási, foglalkoztatási, lakhatási diszkrimináció. Megjelentek a szervezett csoportok által elkövetett bántalmazások a cigányság ellen, és egyes politikai pártok szóhasználatában is megjelent a cigányellenesség (Kállai 2009, 169).

Történtek azonban pozitív változások is a rendszerváltást követően. Ebben az időszakban indult el a roma önszerveződés. Három olyan cigánypárt is alakult, amely indult az 1990-es országgyűlési választásokon. Közülük azonban egy jelölt sem került be a törvényhozó testületbe. Három, cigány származását felvállaló országgyűlési képviselő azért tagja lett a testületnek egy-egy országos párt színeiben (Hága Antónia, Horváth Aladár, Péli Tamás). A bejegyzett roma civil szervezetek száma 1991-ben már elérte a 91-et. A legismertebb roma civil szervezeteknek a Magyarországi Roma Parlamentet és a Roma Polgárjogi Alapítványt nevezhetjük, amelyek jogvédő tevékenységgel, szociális kérdésekkel is foglalkoztak. A Magyar Helsinki Bizottságot 1989-ben alapították meg, a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Jogvédő Iroda pedig 1993-ban jött létre. Mindkét szervezet a jogvédelem mellett, elsősorban a diszkrimináció ellen lépett fel. 2003-ban alakult meg a roma gyerekek iskolai esélyegyenlőségének segítésére az Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyerekeknek Alapítvány. 2007 és 2013 között működött a nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának intézménye. 1991 és 2010 között folyamatosan működött az Amaro Drom c. roma újság, 1995-ben pedig megalakult a Roma Sajtóközpont. A Rádió C. nevű roma rádió 2001-ben kezdte el műsorait (Majtényi – Majtényi 2012, 128-130). Ebben az időszakban alakult ki egy fiatal roma értelmiségi réteg is, és megindult a roma gyerekek tudományos igényű felmérése az óvodákban és az általános iskolákban.

„Lassan, de formálódik egy szakmailag jól felkészült, fiatal cigány értelmiségi réteg is, akiket egyre nehezebb lesz a cigányságra vonatkozó döntésekből kihagyni. Biztató a jövőre nézve az is, hogy megindult a tudományos igényű felmérés is a cigánygyerekek helyzetére vonatkozóan az általános iskolák és óvodák körében. Ezek a tapasztalatok talán lehetővé teszik a mára egyértelműen zsákutcának minősülő elkülönülő oktatási gyakorlat megváltoztatását.” (Kállai 2009, 169)

A rendszerváltást követő időszak romákat érintő változásait, azok oktatási, kulturális dimenzióit a későbbi fejezetekben (lásd 4.2. és a 6. fejezet) tárgyaljuk részletesen.

4.2. A romák oktatási helyzetképe a rendszerváltást követően

Az alfejezetben bemutatjuk és elemezzük a roma közösségek oktatásának helyzetét a rendszerváltást utáni időszakban. Összefüggésben empirikus kutatásunk pedagógiai, nevelési és oktatási dimenzióival, statisztikai adatok segítségével elemezzük azokat a változásokat, eseményeket, tendenciákat, amik meghatározzák és befolyásolják a roma gyerekek magyarországi nevelésének, oktatásának jelenkori helyzetét. Bemutatjuk azokat a nehézségeket, problémákat is, amelyek akadályozzák a cigány tanulók tanulmányi előmenetelét. Ebben a fejezetben végezzük el az 5. hipotézis és az 5.1. sz. alhipotézis elméleti megalapozását (lásd 1.2. fejezet).

A rendszerváltást követően a többpárti, demokratikus rendszer oktatáspolitikája tette lehetővé

első ízben, hogy a roma tanulókkal kapcsolatos fejezetek, előírások és ajánlások is megjelenjenek a neveléssel, oktatással kapcsolatos hivatalos dokumentumokban. Az 1995-ben elfogadott Nemzeti Alaptantervben már szerepel a „Cigány felzárkóztató program” és az „Interkulturális program” is. A Nemzeti Alaptanterv már lehetőséget adott egyéb tehetséggondozó és nyelvi programok megvalósítására is (Vámos 1999, 25).

A rendszerváltást követő időszakban javultak a roma gyerekek továbbtanulási arányai. Az 1994-95-ös tanévben már szakmunkásképzőbe, szakiskolába jár a 14 éves roma gyerekek 14,3%-a, a 15 évesek közel 18%-a, a 16 évesek több mint 17%-a. Gimnáziumba, szakközépiskolába a 14 évesek 5,1%-a, a 15 évesek 3,7%-a, a 17 évesek 3,6%-a és a 18 évesek 3,1%-a jár. Az összehasonlítás kedvéért, a teljes népesség esetében a nyolcadik osztályt elvégzett tanulók 97,7%-a tanul tovább, a roma társadalom tanulóinak csupán 51,2%-a. A javulás ebben az esetben olyan okokra vezethető vissza, mint a jogszabályok kedvező változása, új, a roma gyerekek továbbtanulását segítő intézmények, felzárkóztató, tehetséggondozó programok, ösztöndíjak és támogatások rendszerének bevezetése. Ami nagyon fontos, kedvezően változott a cigány családok hozzáállása is a továbbtanulással kapcsolatban (Kemény 2000b, 84-85). A kormányzati intézkedésekről, programokról a disszertáció 6.3. fejezetében írunk részletesen.

A továbbiakban a romák oktatásával kapcsolatos jelentősebb kutatások eredményeinek főbb megállapításait vizsgáljuk.

A Kemény-féle 1993-as felmérés adatai szerint a vizsgált évben a 20-24 éves cigányok 77,7%-a fejezte be sikeresen a nyolcadik általános iskolát. A 2003-as vizsgálat szerint ez már a vizsgált évben 82,5%-ra emelkedett. Gimnáziumba és szakközépiskolába csak nagyon kevesen jutottak be, és azok fele is sajnos lemorzsolódott. A 2003-as vizsgálat szerint a 15-19 évesek korcsoportjában a vizsgált évben középiskolai tanuló 10,2%, és 1,1% el is végezte az iskolát. A 20-24 évesek korcsoportjában középiskolai tanuló 1,7%, azt 5,1%-uk végezte el. Kemény szerint a roma szülők csupán egyötöde van olyan anyagi helyzetben, hogy gyermekét, gyermekeit középiskolába írassa. A 2003-as vizsgálat adatai szerint a roma gyerekek továbbtanulását az is akadályozza, hogy a 3-5 éves gyerekek 58,5%-a nem járt az általános iskolát megalapozó óvodába. Kemény István jelzi azt is, hogy az iskoláztatást hátráltatja még a szegénységen kívül, bár azzal összefüggésben a gyerekek alultápláltsága, amely kihat az iskolaéretlenségre, és hátráltatja az iskolai munkát is. További gond az iskola és a lakóhely távolsága is, valamint az, hogy a 6-7 éves cigány és beás anyanyelvű roma gyerekek nagy része alig tud magyarul beszélni. A romák felsőoktatásba való bejutása is nagyon nehéz. A 20-24 éves roma korcsoport 1,2%-a jár főiskolára, vagy egyetemre, a nem cigány többség fiatal felnőtteinek 40%-a tanul a felsőoktatásban. Mindezek hozadéka pedig az, hogy a fiatal romák már eleve vesztesen érkeznek a munkaerőpiaci megmérettetésre (Kemény 2009, 200).

A cigánygyerekek általános iskolai helyzetét vizsgálta 1999-2000-ben Havas Gábor, Kemény István és Liskó Ilona. A vizsgálat alapján megállapították, hogy a nyolc osztályt végzett roma tanulókból 62% került szakmunkásképzőbe, 13% szakközépiskolába, ebből 3,7% gimnáziumba. A kutatásukban bebizonyosodik, hogy a roma tanulók továbbtanulásának egyik legfőbb problémája az elkülönülés. Becslésük alapján, a kutatás időszakában hozzávetőleg 9000 gyerek homogén cigány osztályba járt. 10 000 tanult olyan osztályokban, amelyben a roma tanulók aránya több mint 75%, és 13 000 gyerek járt olyan osztályokba, ahol a cigánygyerekek számaránya az 50%-ot is meghaladta. Az eredmények alapján megállapítható, hogy – egyrészt a spontán migrációs folyamatok eredményeként, másrészt a többség kirekesztő céljainak

megfelelően – nőtt a romák lakóhelyen belüli elkülönülése. Fontos szempont az iskolák közötti szelekció is, melyben az elkülönülés erősödésének egyik legfőbb oka a többség előítéletes gondolkodása és elkülönülési törekvése. Az iskolai szegregáció fontos eszköze a roma tanulók iskolán belüli szétválasztása felzárkóztató, vagy kiegészítő osztályokba. A kutatásban vizsgált 192 iskolában az összes tanulóhoz viszonyítva a roma gyerekek aránya 40%-os, ugyanakkor az arányuk a kiegészítő és felzárkóztató osztályokban több mint 80%-os. A vizsgálat azt is megállapította, hogy közelítőleg minden hatodik roma gyerek elszenvedője az iskolákban folyó erőteljes szegregációnak. Az elkülönítésre jó példa, amikor a „problémás” gyereket magántanulónak nyilvánítják és felmentik a további iskolalátogatás alól. Úgynevezett „külön foglalkozások” keretében továbbra is oktatják őket és záróvizsgát is kell tenniük, de az iskoláztatásnak ez a formája gyakorlatilag nem sokat ér. A megszerzett vég bizonyítvány mögött nincs tudás fedezet és ezért minimálisra csökken a középfokú továbbtanulás esélye. A vizsgált iskolák közel 70%-ban fordult elő, hogy felmentettek tanulókat a rendszeres iskolalátogatás alól. Az adatok alapján a roma gyerekek nyolcszor nagyobb gyakorisággal lesznek magántanulónak nyilvánítva, mint a nem roma tanulók (Havas – Kemény – Liskó 2002, 30-31).

A roma gyerekeket érintő szelekció problematikájával az 6. fejezetben, más összefüggésben is, még részletesen foglalkozunk.

A kisebbségi ombudsman jelentései alapján, a kisebbségi nevelés és oktatás terén is számos probléma jelentkezett a rendszerváltás utáni időszakban. Az igények bejelentésére szolgáló nyilatkozatoknak sem formai, sem tartalmi előírásai nem voltak. Problémák jelentkeztek a kisebbségi nyelvoktatás minőségével és hatékonyságával. Ezen a területen is fontos lenne külső minőségirányítási és szakmai minimumrendszer kialakítása. A népismeret tantárgyat más tárgyakba integrálják. A kisebbségi oktatás és nevelés finanszírozási nehézségekkel küzd, komoly hiányosságok jelentkeznek a személyi és tárgyi feltételek tekintetében. Éppen emiatt, elsősorban nyelvoktató képzés zajlik és a cigány kisebbségi oktatás is magyar nyelven zajlik. Sikeres nyelvtanítás elsősorban a kéttannyelvű iskolákban folyik. Ez azért komoly probléma, mert a kétnyelvű oktatás számára szaktárgyat tanító szakemberek képzése szinte teljesen hiányzik, kevés a pedagógus továbbképzés és kevesen választják a nemzetiségi, kisebbségi felsőoktatást (Kállai 2011a, 77-80; 2011b, 14-15).

Összefoglalóan az alábbi megállapításokat tehetjük a romák iskoláztatási helyzetével kapcsolatban.

A roma gyerekek továbbtanulási arányai jelentősen növekedtek a rendszerváltást követően. Ez a kedvező jogszabályi változásoknak, a roma gyerekek továbbtanulását támogató intézmények létrejöttének, a felzárkóztató segítő programok, támogatások és ösztöndíjaknak köszönhető elsősorban. Fontos szempont az is, hogy a roma családokban kedvezően változott az iskola hasznosságának a megítélése. Azonban a helyzet még korántsem nevezhető biztatónak. **A teljes népességben a nyolcadik osztályt elvégzett tanulók csaknem 100%-a, míg a roma tanulók csupán 50%-a tanul tovább. A gyerekek a család szegénységéből adódó alultápláltsága is hátráltatja a tanulási folyamatokat, az iskolaérettséget. Szomorú statisztika, hogy a 20-24 éves roma korcsoportból mindössze 1% jár főiskolára, vagy egyetemre, a nem cigány többség fiataljainak ugyanakkor 40%-a tanul a felsőoktatásban. Fenti tényezők miatt a fiatal cigányok már vesztesként érkeznek a munkaerőpiacra. Nem jobb azoknak sem a helyzete, akik ugyan elvégzik az általános iskolát, de a család rossz anyagi helyzete miatt nem tudnak továbbtanulni (Kemény 2009, 193-215).**

Bizonyíthatóan a továbbtanulás egyik legfőbb problémája a roma gyerekek elkülönülése a

nem roma társaiktól. Ennek oka az iskolai szelekció, amelynek legfőbb oka az előítéletes gondolkodás és elkülönülési, elkülönítési törekvés a többségi társadalom részéről. A roma gyerekek iskolán belüli szétválasztása felzárkóztató vagy kiegészítő osztályokba az iskolai szegregáció fontos eszköze. A 2002-es kutatás szerint minden hatodik roma gyerek az elszenvedője ennek a folyamatnak. Megjegyzendő, hogy a kisebbségi nevelés és oktatás terén is finanszírozási és személyi, tárgyi problémák mutatkoznak a rendszerváltás utáni időszakban (Havas – Kemény – Liskó 2002, 34-52).

2012-ben a Roma Évtized Titkárság megbízásából egy konzorcium⁴³ készített alapos és részletes jelentést a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia megvalósításáról. A jelentés az oktatás és képzés területén hangsúlyozta, hogy a romák képzésénél hiányoznak a szervezeti és szakmai kapacitások és hiányzik a monitoring is. Sajnos az iskola továbbra is szegregáló jellegű, a korai fejlesztéshez, az óvodához, a minőségi általános és középiskolához korlátozott a hozzáférés. Nem javult a helyzet az iskolaelhagyók arányát illetően sem. A jelentés szerint a tankötelezettség 18 évről 16-ra való visszaállítása növeli az alacsony iskolai végzettségű fiatalok számát, ezzel párhuzamosan nő a munkanélküliség is. Az iskolák államosítása sem csökkenti a szegregációt, nincs kiegyenlítettebb elosztás az iskolák között. A felsőoktatásban az állami finanszírozási helyek korlátozása tovább csökkenti a roma hallgatók arányát is. A jelentés javasolja az esélyegyenlőség és az integratív pedagógia, valamint a koragyerekkori fejlesztés támogatását. Nagyon fontos a sajátos nevelési szükségletek objektív felmérése és a tankötelezettség 18 éves korra történő visszaállítása. Javasolják továbbá az aktív állampolgári ismeretek oktatását, a délutáni felzárkóztató foglalkozások számának növelését, a diákok személyes segítségét, a második esély típusú iskolák számának növelését. Fontos a jó gyakorlatok elterjesztése, a roma gyerekeket támogató ösztöndíjprogramok kidolgozása, valamint a hatékony monitoring és ellenőrzés a pedagógiai folyamatokban (Civil társadalmi jelentés 2012).

4.3. A roma közösségi házak kialakulása, előzményei – nemzetközi és hazai tapasztalatok

Ebben az alfejezetben, empirikus kutatásunk további elméleti megalapozása céljából elemezzük a magyarországi roma közösségi szinterek rendszerváltás előtti hazai és nemzetközi előzményeit, majd a rendszerváltást követő történetüket. Az alfejezetben, a kutatás tárgyával összefüggésben, röviden vázoljuk a közösségfejlesztés nemzetközi előzményeit és magyar vonatkozásait is. Ugyanitt végezzük el a roma közösségi házakra vonatkozó hipotéziseink elméleti megalapozását (3. és 5. hipotézis, 5.1. alhipotézis lásd 1.2. fejezet).

Az elsősorban kisebbségek számára létrehozott közösségi szinterek gyakorlatában a nyugati mintákat lehet említenünk elsőként. Ezek tanulmányozására a hazai kutatók számára főként a rendszerváltás után kínálkozott több lehetőség. Követendő nyugati példának mutatkozott, hogy a kisebbségi közösségi szinterek léte és tevékenysége szorosan összetartozik a közösségfejlesztéssel mind elméleti, mind gyakorlati szempontból.

⁴³ A jelentést az alábbi civil szervezetekből álló konzorcium készítette: Partners Hungary Alapítvány (főpályázó), Autónia Alapítvány, Esélyt a Hátrányos Helyzetű Gyerekeknek Alapítvány (CíCF), Habitat for Humanity Magyarország, Magyar Helsinki Bizottság, Magyar Női Érdekvédelem Szövetség – „Női Érdek”, Nógrád Megyei Cigány Kisebbségi Képviselők és Szószólók Szövetsége, Romaversitas Alapítvány és a Városkutatás Kft. További konzorciumi partnerek voltak még az Amnesty International és Színes Gyöngyök Egyesület. Megállapításaikat interjúkra, dokumentumelemzésre, valamint civil konzultációkra alapozták. Utóbbiak roma szervezetek, önkormányzatok, valamint roma nemzetiségi önkormányzatok politikai képviselőinek részvételével zajlottak.

A közösségfejlesztés történeti és nemzetközi dimenzióit tekintve az alábbi megállapításokat tehetjük. A 20. század elején először az Egyesült Államokban indultak azok a közösségfejlesztési kezdeményezések, amelyek lényegében párhuzamosan jelentkeztek a munkafolyamatok irányításának és szervezésének tudományos alapra helyezésével.⁴⁴ A közösségfejlesztési (community development) és a közösségszervezési (community organization) tevékenység egy ideig a lakókörnyezeti esetmunkát (case work) és a szociális csoportmunkát egészítette ki (group work). A közösségfejlesztés Európában először Angliában, az 1960-as években jelentkezett a hátrányos helyzetű térségek, városok és az ott élő közösségek fejlesztésére. Az angol példa szerint, a közösségfejlesztés olyan folyamat, amely segít abban, hogy a helyi közösségek tisztázhassák és kifejezhessék szükségleteiket, céljaikat és közös cselekvést indítsanak ezek kielégítésére, illetve elérésére. Jelentős a Hollandiában, az angliával egyidőben kibontakozó közösségfejlesztési tevékenység, amely részben a kormányzati, részben a nem önkormányzati szektor kezdeményezésére jött létre. A közösségfejlesztés holland szervezetei decentralizáltak, és a helyi önkormányzati testületek döntenek el, hogy kit és milyen célok érdekében támogatnak. Franciaországban a közösségfejlesztés alapvető bázisa a kulturális intézmények hálózata. Magyarországon a közösségfejlesztés elmélete és gyakorlata főként holland közvetítéssel jelentkezett, de hatással volt rá az angol, francia és részben német példa és módszertan (Sári 1997, 19-21).⁴⁵

A közösségfejlesztés, mint tevékenység és szakmai professzió a múlt század hetvenes éveiben indult Magyarországon és elsősorban a közművelődési tevékenységből nőtt ki, annak lett az egyik markáns szakmai orientációja. Olyan nevekhez köthető a teljesség igénye nélkül, mint Beke Pál, Vercseg Ilona, Varga A. Tamás, Péterfi Ferenc, akik az akkori Népművelési Intézet, majd későbbi jogutód intézményeiben dolgoztak, és mind a közművelődés, mind a közösségfejlesztés tekintetében főként francia tapasztalatokra támaszkodtak. A rendszerváltás időszakában ők alapították a Községfejlesztők Egyesületét (1989), ami a szervezeti kerete, egyben szellemi műhelye is a magyarországi községfejlesztők mozgalmának.⁴⁶ Meg kell említenünk Durkó Mátyás nevét is, akinek francia kutatókkal való kitűnő személyes kapcsolata is eredményezte a községfejlesztés elméletének és gyakorlatának beépülését a közművelődésbe és annak felsőfokú képzésébe (Sári 1997, 19-21).⁴⁷ A nyugati minták elméletének és gyakorlatának a középpontjában jelentkezik az az elképzelés, is, hogy a községfejlesztők nem csak a hagyományos módon fejlesztik a közösséget, hanem feladatokat is vesznek át az államtól, vagy az önkormányzatoktól. Egyszerűsítik a bürokratikus rendszert, az ügyintézési folyamatokat felgyorsítják. Tevékenységi körük kiszélesedik, pl. a családokat segítő feladatok mellett megjelennek a képzések, vállalkozásfejlesztő programok és munkaerőpiaci-programok is.

⁴⁴ Itt elsősorban Frederick Winslow Taylor, Henry Fayol munkásságát kell kiemelnünk (Taylor 1983; Fayol 1984).

⁴⁵ Franciaországban animációnak nevezik a közösségekkel való foglalkozást. A legjellemzőbb fejlesztési tevékenységek a szocio-kulturális animáció, a szabadidős közösségek és ifjúsági csoportok animálása. A francia községfejlesztés animáció-elmélete nagy hatást gyakorolt a magyar községfejlesztésre is. Itt említhetjük Joffre Dumazedier kutatásait, amelyek megalapozták a francia községfejlesztés egyéni útját, illetve Edouard Limbos könyvét, amelyet a Népművelési Intézet 1985-ben kiadott „Kulturális és szabadidős csoportok animálása” címmel. A francia kulturális animáció-elmélet lényegében nem kapott komoly szerepet a művelődési házak hálózatában, csupán néhány intézményben jelentkezett markáns elképzelésként. (Sári 1997, 21).

⁴⁶ A magyarországi községfejlesztés sajátosságairól, nehézségeiről Vercseg Ilona számos tanulmánya látott napvilágot már korábban is (Vercseg 1989; Vercseg 1993; Vercseg 1990; Varga A. -Vercseg 2001).

⁴⁷ A községfejlesztés a felsőoktatási szakemberképzésben az 1980-as évek második felében jelentkezett. Debrecenben a KLTE Közművelődési és Felnőttnevelési Tanszékén indult önálló tárgyként 1986-ban.

Elterjedt az a modell, amikor egy adott kisebbség hoz létre saját intézményt/szolgáltató központot/közösségi házat⁴⁸ (Lukács 2001a, 9-11).

A magyarországi roma közösségi házak előzményeit tekintve, a múlt század hetvenes éveiben engedélyezte először a szocialista államhatalom – a Kommunista Ifjúsági Szövetség (KISZ), illetve a Hazafias Népfront által kontrollált – roma hagyományőrző csoportok, cigányklubok létrejöttét. Mindez beleágyazódott az 1970-es években jelentkező klubmozgalomba. A következő évtizedben további klubok alakultak, ezek azonban már nem csak a hagyományőrzést tekintették feladatuknak, hanem az adott roma közösség fejlesztését is. Úgy gondoljuk, hogy egyes intézmények kezdetben másolták a művelési házak tevékenységstruktúráját és később szakosodtak a romák körében jelentkező szükségletek kielégítésére és szolgáltatások nyújtására. A rendszerváltást követően azonban, néhány kivételtől eltekintve, ezek a szervezetek, intézmények és klubok megszűntek.

A kutatást megelőző forrásfeltáró tevékenység alapján megállapíthatjuk, hogy az első roma közösségi házakkal kapcsolatos programok az 1990-es évek végén indultak és ebben két szervezetnek volt meghatározó szerepe. Elsőként az Autonómia Alapítványt kell megneveznünk, másodikként pedig a korábban már említett Közösségfejlesztők Egyesületét.

Az USAID⁴⁹ 1998 végén négy fejlesztési programot hirdetett meg az országban. A négy projekt közül a „Roma Közösségi Központok” címmel meghirdetett pályázati program az Autonómia Alapítvány gondozásába került (Lukács 2001b, 3-5). Ez a pályázat, amelyet roma civil szervezetek számára írtak ki, az ország 7 hátrányos helyzetű településén megvalósítandó Roma Közösségi Központ létrehozásához, működtetéséhez és programjaikhoz nyújtott segítséget. A cél az volt, hogy ezen közösségi szinteken a roma lakosság számára olyan programokat nyújtsanak, amelyek a közösségfejlesztés, a képzés és a szervezési feladatok révén képesek hozzájárulni a gazdasági, szociális és társadalmi esélyegyenlőség megteremtéséhez. A pályázaton győztes szervezeteknek három alprogramot lehetett megvalósítaniuk: a közösségi ház, az oktatási, valamint a vállalkozásfejlesztési alprogramot.⁵⁰

Lukács alapján (2001b, 8), a projektek bonyolítása során a legnagyobb problémát a szakszerű tervezés és menedzselés hiánya jelentette. Éppen ezért az Alapítvány még 1999 júliusában tréninget szervezett a projekt résztvevői számára. Itt merült fel az az ötlet is, hogy a 7 szervezet hozzon létre olyan országos, koordinációs egyeztető szervezetet, amely a továbbiakban szakmai szervezatként tudja segíteni a közösségi központok munkáját. Az Alapítvány támogatta ezt az indítványt, és a közös munka eredményeképpen 1999 szeptemberében, Debrecenben megalakult a Roma Közösségfejlesztők Országos Egyesülete.⁵¹

⁴⁸ Az USA-ban dél-dakotai indiánok olyan szolgáltató központot hoztak létre, amelyben sport, oktatási és kulturális programokat valósítanak meg. Brooklynban egy jogsegéllyel foglalkozó szervezet alakított ki közösségi házhoz hasonló szervezetet és tevékenységet. Itt is többféle tevékenység jelenik meg: jogsegély, dropprevenció, bűnmegelőzés, tréningek.

⁴⁹ USAID: United States Agency for International Development. Az Amerikai Egyesült Államok Nemzetközi Fejlesztési Hivatala.

⁵⁰ A közösségi ház alprogram a szervezetek kulturaközvetítő, jogi tanácsadó és szociális tanácsadó feladataira vonatkozott. Az oktatási alprogram elsősorban a roma fiataloknak az általános iskolában való megtartását, valamint továbbtanulásuk elősegítését szolgálta. A vállalkozásfejlesztési alprogram a vállalkozókat, östermelőket segítő képzések megszervezésére és lebonyolítására irányult. Az Alapítvány pályázati felhívására a mintegy 162 regisztrált szervezetből 27 szervezet küldött be pályázatot. A pályázati bizottság hét szervezetet javasolt az USAID felé támogatásra. A nyertes közösségi terek átlagosan 5 millió Ft-ot kaptak az infrastrukturális és személyi feltételek kialakítására, illetve programok szervezésére.

⁵¹ Hogy az egyesület működik-e még, és ha igen, milyen feltételekkel, arra nézve nincsen információnk.

Az Autonómia Alapítvány beszámolója alapján, a közösségi ház alprogram rendelkezett a legváltozatosabb programstruktúrával, hiszen a hagyományos kultúraközvetítéstől kezdve, a szociális tevékenységeken át, az épületek felújításig vagy éppen a jogi tanácsadásig, szinte minden esemény ennek az alprogramnak a keretén belül zajlott. A szervezetek a már korábban elindított programjaikat is ennek a támogatásnak a segítségével tudták befejezni. A 7 közösségi szintér rendezvényei az országban hozzávetőlegesen 10 000-12 000 résztvevőt érintettek. Az oktatási alprogram eredményeként 100 iskoláskorú gyerek és mintegy 120 általános iskolai végzettséggel rendelkező, de szakmával nem bíró fiatal jutott képzési lehetőséghez. A vállalkozásfejlesztési alprogram keretében pedig összesen 137 roma vett részt a tanfolyamokon, akiknek ezt követően lehetőségük nyílt vállalkozási támogatásra pályázni. A közösségi szinterek munkatársai a projektek tervezésében, kivitelezésében, a munkaszervezésben és a közösségfejlesztésben számos tapasztalattal gyarapodtak. A projektek egyik legfontosabb eredménye az a partneri háló volt, amelyet a központoknak sikerült kialakítaniuk a helyi és országos partnerekkel. Jelentős infrastrukturális fejlesztések is történtek, amelyek erősítették a közösségi szinterek központ jellegét (Lukács 2001b, 4).

Itt kell megjegyeznünk, hogy közművelődés-szakmai nézőpontból több vonatkozásban sem tudunk egyetérteni a beszámoló néhány következtetésével.

„A program során támogatott szervezeteknek azért sem volt egyszerű a feladatuk, mivel ma Magyarországon nincs olyan intézményrendszer, amely a közösségi házakhoz mintát tudott volna nyújtani. A rendszerváltás előtti „népművelési” politika egyik alapvető intézménye volt a kultúrházak hálózata, ezek azonban a múlt rendszerrel együtt tűntek el. Ugyanakkor a közösségi ház program keretében is, több résztvevő számára, ez szolgált mintaként. Egy olyan típusú szolgáltatási rendszernek, amely nemcsak a kulturális szférát próbálja felölelni, hanem programokon keresztül a szociális, munkanélküliséggel vagy akár vállalkozásokkal kapcsolatosan is adni próbál, nincsenek hagyományai.” (Lukács 2001b, 3)

A fenti megállapítások sajnos több szempontból sem állják meg a helyüket. Egyrészt Magyarországon a közművelődési intézmények (közösségi szinterek) hálózata a rendszerváltás után is fennmaradt. Tevékenységében, szervezetében és finanszírozásában is meg tudott újulni az elmúlt évtizedekben. A közművelődés országos szakmai, módszertani háttérszervezetének, a Nemzeti Művelődési Intézetnek és jogelődjeinek egyik markáns feladatköre éppen a közösségfejlesztés volt korábban is, ma is. A Nemzeti Művelődési Intézet jogelődjeinél évtizedeken keresztül a kisebbségek – köztük a cigányság – kulturális, közművelődési feladataival önálló szervezetei egység is foglalkozott. Példaként ezúton hivatkozunk arra a képzésre is, amelyet a Magyar Művelődési Intézet segítségével a Közösségfejlesztők Egyesülete szervezett roma közösségi házak vezetőinek 1999 októberé és 2000 áprilisa között.⁵²

Másrészt hangsúlyoznunk kell azt is, hogy „a rendszerváltás előtti népművelési politika”, „a kultúrházak hálózata” kifejezések már a sztálinista tömegkultúra modelljének kudarcba fulladásával, az ötvenes évek elmúltával idejét múlt fogalmakká váltak. Véleményünk szerint a probléma inkább abban jelentkezik, hogy egyrészt a közművelődési intézményrendszer és annak országos szakmai módszertani háttérintézménye sem segítette korábban a roma közösségi szintereket. Nem építette be őket a közművelődési intézmények hálózatába, nem segítette őket,

⁵² A 33 településről érkező beiskolázottak száma 99 fő volt, a képzést 66-an végezték el. A tanfolyam célja alapvetően az volt, hogy a roma közösségi házak vezetői és aktivistái képessé váljanak saját közösségük demokratikus alapon történő megszervezésére.

hogy mint közösségi szinterek, a települési önkormányzaton keresztül hozzájuthassanak a közművelődési és közgyűjteményi normatívához és nem adott szakmai, módszertani segítséget a szinterek vezetőinek. Lényegében nem ismerte fel a saját maga lehetőségeit és jelentőségét a társadalmi integrációs folyamatokban.

Meg kell megjegyeznünk azt is, hogy sem korábban, sem napjainkban, a roma kisebbség nem rendelkezik olyan országos hatókörű kulturális és oktatási szakma-módszertani háttérintézménnyel, amely munkájával segíthetné a magyarországi roma közösségi házak tevékenységét. Az országos hatáskörrel rendelkező roma szakmai és módszertani intézmény felállításának igénye már többször is megfogalmazódott az elmúlt mintegy fél évszázad alatt. Erdős Kamill az 1950-es évek végén, a Cigány Kulturális Szövetség az 1970-80-as években, Szász János és Daróczi Ágnes pedig az 1980-1990-es években vetette fel markáns véleményként egy országos hatáskörű kulturális roma háttérintézmény létrehozásának szükségességét. A roma kultúra és folklór dokumentumainak és tárgyainak gyűjtése során jelentős anyag halmozódott fel a Nemzeti Művelődési Intézet jogelődjeinél és a Cigány Ház – Romano Kherben is (Kállai 2010, 152).

Az előrelépés jelének számított, hogy az Országos Cigány Kisebbségi Önkormányzat 1998-ban létrehozta az azóta megszűnt Országos Cigány Információs és Művelődési Központot (OCIMK) Budapesten. A tervek szerint az intézményben különböző rendezvények, kiállítások és programok kerültek volna lebonyolításra. Az intézmény megalakulását követően azonban folyamatos finanszírozási gondokkal küzdött. Problémák jellemezték az ingatlanok vásárlását és felújítását is. Az Állami Számvevőszék részletes pénzügyi-gazdasági vizsgálata is súlyos szabálytalanságokat jelzett az 1999. január 1. és 2003. június 30. közötti időszakban az Országos Cigány Önkormányzatnál, és az OCIMK is egyre jelentősebb adósságokat halmozott fel. A 2004-es évek végére egyértelművé vált, hogy sem az ingatlan felújítása, sem a fenntartása nem lehetséges. Ezért az Országos Roma Önkormányzat Közgyűlése úgy döntött, hogy megvált az ingatlantól és az intézmény finanszírozását a továbbiakban nem vállalja. Az OCIMK korábbi feladatai ma részint az Országos Cigány Önkormányzat Dohány utcai székházában, az Országos Roma Könyvtár, Levél- és Dokumentumtár keretében valósulnak meg. (Kállai 2010, 152-153).

Egy országos és egyben fővárosi roma oktatási és kulturális központ konkrét terve 2007-ben is megfogalmazódott az 1105/2007. (XII.27) Kormányhatározatban:

„...a hazai és az európai cigány kultúra méltó bemutatása érdekében elő kell készíteni a művészeti és hagyományápoló csoportok, alkotóműhelyek helyszínének biztosítására, képzések, színházi programok, hangversenyek, ünnepi műsorok, koncertek lebonyolítására, konferenciák befogadására, múzeum és kutatóközpont, valamint szakmai műhely kialakítására alkalmas, állami felelősségvállalással működő országos roma kulturális központ létesítését és finanszírozását.”

Ez megegyezett a főváros hasonló szándékaival is, éppen ezért indultak ezt követően egyeztetések a fővárosi önkormányzat, a szakminisztériumok és a romákat képviselő szervezetek között. Azonban a főváros, a kormány és a roma szervezetek (Roma Integrációs Tanács, Roma Irányító és Monitoring Bizottság, Roma Parlament, Országos Cigány Önkormányzat) között évekig húzódozó viták alakultak ki elsősorban a finanszírozás és a központ székhelyeül elképzelt ingatlan

alkalmassága kérdésében.⁵³

A mintegy kétéves egyeztetés lezárásaként Budapest Főváros Közgyűlése 1986/2009. (XI.26.) Főv. Kgy. határozata alapján megszületett a Fővárosi Roma Oktatási és Kulturális Központ (FROKK). Az új intézmény központja a Budapest VIII. kerület Szentkirályi utca 7. szám alatti ingatlan lett. A FROKK átszervezéssel jött létre, jogelődjei a Napház és a Cigányház voltak.

Mindezek alapján az elképzelések egy országos roma oktatási és kulturális központ felállítására egyelőre megghiúsultak. A FROKK létrehozásával a fővárosi önkormányzat szándéka a roma kultúra megőrzése, ápolása, a roma identitástudat erősítése volt. Olyan komplex intézményt terveztek, amely egyszerre lát el közművelődési, közgyűjteményi, kiállítói, rendezvényszervezési feladatokat. A tervezett pedagógiai részlegben a roma fiatalok tehetséggondozását, korrepetálását, ösztöndíjban részesítését, szakmai továbbképzések, tanfolyamok, képzések szervezését, illetve módszertani tanácsadást szociális- és jogsegélyirodát képzeltek el. (Kállai 2010, 153).

A FROKK alapító okirata alapján közművelődési, közgyűjteményi, múzeumi, múzeumi kiállítóhelyi, iskolarendszeren kívüli oktatási, képzési és a romák társadalmi integrációját elősegítő tevékenységet végez (FROKK 2015). Az empirikus kutatásunkat megelőző roma közösségi házakkal kapcsolatos felméréseket, kutatásokat a 7.3 fejezetben részletezzük.

4.4. A roma közösségek közművelődési tevékenységének jogszabályi alapjai, főbb jellemzői

Az alfejezetben a roma közösségek, a roma közösségi színterek kulturális, közművelődési tevékenységének jogszabályi alapjait és a nemzetiségi jogok kulturális aspektusait elemezzük elsőként. Tárgyaljuk a kulturális autonómia jelentését és összetevőit is. Ez azért fontos, mert véleményünk szerint a kulturális autonómia lassítja az asszimilációt, fejleszti az önazonosságot, és az öntudatot, jótékony hatással van a toleranciára, az empátiára és elősegíti a társadalmi integrációt és a felzárkózást is. Itt végezzük el a roma közösségi házakra vonatkozó 5. sz. hipotézisünk további elméleti megalapozását (1.2. fejezet).

Magyarország Alaptörvénye alapján, a Magyar Köztársaság ápolja és védi a magyarországi nemzetiségek nyelvét és kultúráját. A jogszabály szerint minden valamely nemzetiséghez tartozó magyar állampolgárnak joga van önazonossága szabad vállalásához és megőrzéséhez. A nemzetiségeknek joguk van továbbá az anyanyelvhasználathoz, a saját nyelven való egyéni és közösségi névhasználathoz, saját kultúrájuk ápolásához és az anyanyelvű oktatáshoz.⁵⁴

Az Alaptörvény nemzetiségi kulturális autonómiával kapcsolatos megállapításait a nemzetiségi jogairól szóló jogszabály bontja ki.⁵⁵ A jogszabály értelmező rendelkezésében a nemzetiségi kulturális autonómia olyan kollektív nemzetiségi jogot jelent, amely az e törvény szerinti intézmény-összességnek és nemzetiségi önszerveződéseknek a nemzetiségi közösség által

⁵³ Néhány roma szervezet (Roma Integrációs Tanács, Roma Irányító és Monitoring Bizottság) alapvetően nem találta alkalmasnak és méltónak a Budapest VIII. kerületi Szentkirályi út 7. szám alatti ingatlan egy országos kulturális központ létrehozására. Ezzel a Fővárosi Cigány Önkormányzat is egyet értett, azonban az ingatlan arra már alkalmasnak találta, hogy az akkor már nagyon rossz körülmények között üzemelő két budapesti intézmény: a Cigányház – Romano Kher és a Napház – Khamorro Kulturális Intézmény és Klubmozi az épületben kapjon helyet. Ebben az elképzelésben akkor még megjelent az országos feladatok ellátásának lehetősége is. Az egyeztetések a főváros, a kormány és a roma szervezetek között a finanszírozás és a székhely tekintetében nem hoztak eredményt.

⁵⁴ Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) XXIX. cikk (1) bekezdés.

⁵⁵ A nemzetiségi jogairól szóló 2011. évi CLXXIX. törvény.

önigazgatással történő működtetése során megvalósuló önállóságban testesül meg. A nemzetiségi alapvető jogai között szerepel, hogy a helyi önkormányzat a nemzetiségi ügyek ellátása körében, többek között biztosítja a nemzetiségi jogok érvényesülését. Ellátja az illetékességi területén jelentkező, a kulturális szolgáltatással, nyilvános könyvtári ellátással, muzeális intézmények fenntartásával, közművelődéssel, tájékoztatással, a nemzetiség szellemi, épített és tárgyi örökségével, írott és elektronikus sajtójával, a szociális alapellátással, a helyi közfoglalkoztatással kapcsolatos helyi önkormányzati feladatokat.

Az egyéni nemzetiségi jogok tekintetében a nemzetiséghez tartozó személynek joga van anyanyelvének szabad használatához, történelmének, kultúrájának, hagyományainak megismeréséhez, ápolásához, gyarapításához, továbbadásához. Joga van megtanulni anyanyelvét, részt venni anyanyelvű köznevelésben, oktatásban és művelődésben. Joga van továbbá az oktatási esélyegyenlőséghez és a kulturális szolgáltatásokhoz, amelyet az állam hatékony intézkedésekkel elősegíteni köteles. A törvény IV. fejezete részletezi a közösségi nemzetiségi jogokat. E szerint a nemzetiségek elidegeníthetetlen közösségi joga önazonosságuk megőrzése, ápolása, erősítése és átörökítése, történelmi hagyományaik, nyelvük megőrzése és fejlesztése, tárgyi és szellemi kultúrájuk ápolása és gyarapítása. Lényegében külön fejezet szól a nemzetiségek kulturális öngazgatásáról. A törvény lehetőséget ad a nemzetiségi önkormányzatok számára, hogy részt vehessenek a nemzetiséghez tartozók kulturális ellátásának segítségével összefüggő állami és önkormányzati feladatok végrehajtásában. A jogszabály bizonyos döntési helyzetekben, a nemzetiségi önkormányzatnak a nemzetiségi kulturális öngazgatással kapcsolatos ügyben, véleményezési vagy egyetértési jogot biztosít.

Fontos megállapítás, hogy az ágazati és egyéb vonatkozó jogszabályok alapján a nemzetiségi önkormányzat jogosult nemzetiségi kulturális intézmény létesítésére, fenntartására, más által létesített kulturális intézmény fenntartói jogának, illetve kulturális feladat ellátásának átvételére. Az országos nemzetiségi önkormányzat megkeresésére az intézmény fenntartója köteles átadni a legalább hetvenöt százalékban nemzetiségi kulturális feladatot ellátó és legalább hetvenöt százalékban az érintett nemzetiség kulturális igényeit kielégítő kulturális intézmény fenntartói jogát a kérelmező országos nemzetiségi önkormányzatnak. A nemzetiségi önkormányzatot az általa fenntartott kulturális intézmény működtetéséhez az állam a központi költségvetésről szóló törvényben meghatározott módon és mértékben támogatja. Az alapító okirata szerint nemzetiségi feladatot ellátó kulturális intézmény létesítésével, megszüntetésével, átszervezésével kapcsolatos határozat meghozatalára az érintett nemzetiségi önkormányzat egyetértésével kerülhet sor. Mindezen jogokat összességében a nemzetiségi kulturális autonómiája elemeinek tekintjük (Kállai 2010, 448).

A rendszerváltást követően az egyéni és kollektív jogok gyakorlatba való átültetése fokozatosan valósult meg. Először a kisebbségi önkormányzatok alakultak meg és ezzel egy időben a kisebbségi oktatás új szisztémája is létrejött. Az Alaptörvény és az azt leképező jogszabályok meglepte ellenére, a kulturális területen a nemzetiségi jogai és lehetőségei igazán nem érvényesültek. Ehhez a szabályozásban a finanszírozásban, a szervezetben és a tevékenységben is változtatásokra van szükség. Fontos lenne egyrészt a nemzetiségi kulturális intézmények számának növelése, akár hálózattá alakítása, másrészt pedig az is, hogy a hagyományos kulturális intézményrendszer (közművelődési, közgyűjteményi, művészeti) tevékenységébe egyre több kisebbségi kulturális tartalmat építsenek be. Sajnos a közművelődési statisztikai adatok (lásd 3.2. alfejezet) és az ombudsmani jelentés tükrében (Kállai 2010) is megállapíthatjuk, hogy a közművelődés intézményrendszerében egyelőre a kisebbségekkel kapcsolatos közművelődési

tevékenység inkább elszigetelten, egy-egy program keretén belül valósul meg és nem egy átfogó kulturális stratégia részeként.

Mivel a kisebbségi önkormányzatok többségének személyi (pl. szakember hiánya) és finanszírozási problémáik vannak, nem áll módjukban kulturális intézményt fenntartani. Korábban részletesen elemeztük a közművelődési intézményrendszer kisebbségekkel, ezen belül is a romákkal kapcsolatos feladatait (lásd 3.1. alfejezet). A roma közösségi házak pontos fogalmának meghatározására és elemzésére a 7.6. alfejezetben kerül majd sor.

4. Társadalmi egyenlőtlenségek – Szegregáció – Multikulturalizmus – A társadalmi integráció kérdései az oktatás és nevelés dimenzióiban

5.1. A társadalmi egyenlőtlenségek megjelenése az oktatás területén

Az alfejezetben elemezzük az oktatási egyenlőtlenségek megjelenését, kialakulását, típusait és hatását az oktatási-nevelési folyamatokban. Ezt követően bemutatjuk, hogy az oktatásban megjelenő egyenlőtlenségeknek milyen hatásuk van a társadalmi és gazdasági folyamatokra. Véleményünk szerint a roma közösségi házak, speciális lehetőségeik és szolgáltatásaik révén, az oktatási egyenlőtlenségek negatív hatásainak csökkentésében játszanak fontos szerepet. Ebben az alfejezetben elméletileg is megalapozzuk az 5. hipotézist és az 5.1. sz. alhipotézist (lásd 1.2. fejezet).

A rendszerváltást követően a gazdasági válságnak, az akkoriban kibontakozó kaotikus piaci és termelési viszonyoknak, az állami szociális ellátó rendszerek felbomlásának és átstrukturálódásának is köszönhetően, felerősödtek az egyenlőtlenségek a társadalom szinte valamennyi eresztékében. Folyamatosan és drasztikusan emelkedett a társadalom periferiájára szorult, elszegényedett társadalmi réteghez tartozók száma. A legnagyobb veszteségek ezúttal is a cigányságot érintették. A rendszerváltással kapcsolatos megrázkódtatások és negatív következmények az oktatási területet sem kímélték. A terület egyik legnagyobb és legfájóbb problémája az oktatási egyenlőtlenségek kialakulása lett (Radó 2000, 343-360).

1966-ban James Coleman vizsgálta és elemezte azokat az iskolai tényezőket, amelyek az eltérő iskolai eredmények mögött jelentkeztek. A kutatás alapján bebizonyosodott, hogy azoknak az afroamerikai diákoknak, akik a fehér középosztály gyermekeinek az iskoláiba járnak, sokkal jobb az iskolai eredményeik (Coleman 1996). Az 1990-es évekre a tudományos kutatások meggyőzően bizonyították, hogy az oktatási egyenlőtlenségek összetett társadalmi folyamatok eredményeként jönnek létre. Ebben meghatározó szerepet játszanak egyrészt az iskolák közti minőségi különbségek, másrészt pedig a tanulók szülei gazdasági és társadalmi helyzete közötti eltérések. Az iskola lényegében a társadalom által generált folyamatokat és különbségeket képezi le, jeleníti meg az oktatás dimenzióiban. Azt is megállapították, hogy egy társadalom minél rétegzettebb, és etnikai alapon szerveződött, annál erősebbek az oktatásban tapasztalható egyenlőtlenségek is (Keller – Mártonfi 2007, 337; Radó 2000).

Az oktatási egyenlőtlenségek lényegében negatívan hatnak az ország versenyképességére és gazdasági növekedésére. Ez fordítva is igaz, tehát az adott ország oktatásában jelentkező egyenlőtlenség csökkentése pozitív hatással van az ország gazdasági teljesítőképességére. Magyarországon az oktatási egyenlőtlenségek kialakulásában meghatározó szerepet játszik a szelekció és szegregáció jelensége, amit a disszertáció következő fejezetében (lásd 5.2.) részletesen elemezni fogunk. Itt annyit szeretnénk megjegyezni, hogy ezek a folyamatok hazánkban erősen befolyásolják az oktatáshoz való hozzáférést, a tanítási-tanulási folyamatokat és a tanulói teljesítményeket is.

Az egyenlőtlenség mérséklésének módja az, hogy az egyén a szükségleteinek megfelelő és differenciált oktatásban részesüljön. További célként az emberi életminőség színvonalának emelése, a szabadság, a társadalmi kohézió és a minőségi oktatás bevezetése, meghonosítása jelentkezik. A folyamat alapelvei az esélyegyenlőség, az egyenlő bánásmód, az igazságosság, az oktatási szolgáltatásokhoz való egyenlő hozzáférés, az azonos tanulói feltételek és az azonos

bánásmód. Meg kell jegyezni azt is, hogy a különböző képességű gyerekeknek különböző oktatási környezetre és szolgáltatásra van szükségük. (Keller – Mártonfi 2007, 404). A probléma a Magyarországon még igazán nem elfogadott, oktatási méltányosság segítségével lehetne megoldható. Méltányosság ebben az esetben olyan oktatási környezetet jelent, ahol az egyének választási és döntési szabadsága van, az alternatív lehetőségek közül képességeik függvényében (Levin 2003).

Az oktatási egyenlőtlenségek több típusa is ismeretes. Beszélhetünk területi, intézményi és program szerinti, nemek közötti, a romákat érintő és az egyéni sajátosságokból adódó tanulói egyenlőtlenségről. A területi egyenlőtlenségek elsősorban a továbbtanulásban és az oktatási szolgáltatásokhoz való hozzáférésben, annak minőségi és mennyiségi mutatóiban mutathatóak ki. **Az egyenlőtlenségek markáns mutatószáma, hogy a kistelepülések kisiskoláiból lényegesen nagyobb számban kerülnek be a tanulók a szakiskolákba, mint a városból.** Minél nagyobb egy település, annál több lehetősége van a szelektálásra és homogén osztályok kialakítására, és fordítva is, minél kisebb egy település, annál kisebb az esélye a válogatásra. Ennek következtében a kistelepülés önkormányzata nem is tehet mást, mint azt, hogy heterogén osztályokat alakít ki. A kistelepüléseken a roma gyerekek aránya is jóval magasabb az iskolákban (Forray – Hegedűs 2003; Keller – Mártonfi 2007).

Az intézményi és program szerinti egyenlőtlenségek a kisiskolák és a szakiskolák vonatkozásában érhetők a leginkább tetten. Keller és Mártonfi jelzi tanulmányában, hogy **a kisiskolák gyenge tanulói teljesítménye nem elsősorban az iskolák alulfinanszírozottságából adódó problémák és nem is a gyengébb oktatói, nevelői munka eredménye, hanem a tanulók kedvezőtlen szociokulturális háttérével van összefüggésben** (Keller – Mártonfi 2007, 388). A magyarországi oktatási rendszerben a legnagyobb kritika a szakiskolákat éri. Lényegében mindenki elégedetlen vele a fenntartóktól a tanulókon át a munkáltatókig. A végzettek nehezen illeszkednek a munka világába, a vizsgák megengedőek, áteresztő jellegűek. Mindezek ellenére a beiskolázottak nagy százaléka mégis lemorzsolódik (Mártonfi 2005a; Mártonfi 2005b;). A problémák között elsődleges, hogy a diákok szociokulturális háttere nagyon szegényes. Mártonfi György alapján a szakiskolába járók fele mélyszegénységben élő családokból kerül ki, sokan kistelepülésekről érkeznek. A diákok majd fele már az első év végén megbukik valamilyen tárgyból és tanulmányi átlaguk 3,00 alatti (Mártonfi 2004, 566-571; 2005).

A nemek között jelentkező egyenlőtlenségek elsősorban a tanulási utak, attitűdök, értékek és célok tanulmányozásával elemezhetőek. A korábban, elsősorban az oktatásban jelentkező, nőket érintő egyenlőtlenségeket lényegében felszámolták Magyarországon is. Az általános és középiskolában közel azonos a fiúk és lányok aránya, de a gimnáziumokba a lányok már 20%-kal többen járnak. A szakiskolákban viszont a fiúk vannak számarányaikban jóval többen (Keller – Mártonfi 2007).

A nyelvi és kulturális egyenlőtlenségek tekintetében több típusról is beszélhetünk. Ide tartozik a nemzetiségi-kisebbségi oktatás, a bevándorlók nyelvi és kulturális különbségeiből adódó egyenlőtlenség és jelentősége alapján a romák helyzete az oktatási rendszerben. Itt kell megjegyezni az egyéni sajátosságból adódó egyenlőtlenségeket is: a sajátos nevelési igényű tanulók és az átlagosnál tehetségesebb diákok helyzetéből adódó sajátosságokat. A roma tanulók oktatási helyzetével a 2.3 fejezetben, nemzetiségi kisebbségi oktatás kérdéseivel pedig a 6.2. fejezetben foglalkozunk részletesen. Itt annyit szeretnénk hangsúlyozni, **hogy a roma gyerekek oktatási helyzete sok esetben összefügg a hátrányos helyzetű és az enyhe fokban értelmi**

fogyatékos tanulók oktatási problémáival. A becslések szerint a roma tanulókat tízszeres arányban iskolázzák be a speciális tantervű iskolákba, holott az is közismert tény, hogy az értelmi fogyatékoság gyakorisága ekkora mértékű nem lehet a roma és nem roma tanulók viszonylatában (Keller – Mártonfi 2007). Az egyenlőtlenségek mérséklését célzó kormányzati, oktatáspolitikai intézkedéseket a disszertáció 6.4. fejezetében vizsgáljuk.

5.2. A szegregáció fogalma, megjelenési formái, az iskolai szegregáció megjelenési formái, társadalmi hatásai

Ebben az alfejezetben a szegregáció fogalmkörét, megjelenési formáit, társadalmi hatásait elemezzük. Rávilágítunk a szelekció és szegregáció különbségére, valamint elemezzük azokat az adatokat és folyamatokat, amely alapján a mai magyar iskolarendszer már alapvetően szegregáló jellegűnek nevezhető. Ebben a fejezetben elemezzük részletesen az iskolai szegregáció, elsősorban roma gyerekeket érintő, negatív hatásait. Úgy véljük, hogy a szegregáció káros hatásainak csökkentésében ugyancsak meghatározó szerepe van a roma közösségi színtereknek.

A szegregáció fogalmát a hétköznapi szóhasználatban gyakran összetévesztik a szelekció jelentésével. A szelekció lényegében kiválasztást jelent, a szegregáció pedig elkülönülést. A szegregáció a közoktatás dimenziójában egy felfokozott szelekció hatására létrejött állapotot jelent. Létrejöttében és megerősödésében a rendszerváltást követő piacgazdaságra való áttérés megrázkódtatása, az újszegénység kialakulása és megerősödése, az óriási jövedelemkülönbségek kialakulása, a társadalom intoleranciája, valamint a társadalmi szolidaritás gyors leépülése játszott meghatározó szerepet. Az 1990-es évek kutatásai megerősítették, hogy a változó társadalmi-gazdasági helyzet által generált különbségeket és egyenlőtlenségeket az oktatási rendszer leképezi. **A 2000-es évek derekára a szelekciós folyamatok olyan mértékben erősödtek fel, hogy az iskolások jelentős arányban járnak már olyan homogén osztályokba, ahol olyan diáktársakkal járnak együtt, akikkel vagy azonos vagy hasonló a társadalmi helyzetük. A közoktatási rendszer, amit korábban csak szelektívnek mondtak, erősen szegregáló jellegűvé vált.** A szegregáló iskola különösen a roma populációt sújtja, amelyet nyílt és burkolt eszközökkel különít el (Keller-Mártonfi 2007, 378-379).

Ez a tendencia már a 2000-es évek elején is evidens volt a kutatások fényében. Erre az összetett problémára világít rá vizsgálatában Havas Gábor és Liskó Ilona is.

„2000-es kutatásunk során kiderült, hogy az általános iskolák igen nagy hányadában tartósan elkülönített (szegregált) formában oktatják a roma tanulókat, az átlagosnál rosszabb személyi és tárgyi feltételek mellett, olyan oktatási programok és pedagógiai módszerek felhasználásával, amelyektől nem remélhető sikeres felzárkózásuk, tanulmányi teljesítményük javulása és társadalmi beilleszkedésük eredményessége”⁵⁶ (Havas – Liskó 2005, 5)

További adalék a szegregáció magyarországi oktatási vonatkozásaira, hogy 2000 és 2009 között három olyan Pisa-jelentés is készült, amely publikussá vált, és a vizsgált országokban az elkülönülést is elemezte. Ezekben az olvasható, hogy hazánk az egyik olyan ország, amelyikben a legerősebben jelentkezik az elkülönítés a jó képességű, tanulékony középosztálybeli diákok és a szegény, tanulási nehézségekkel küszködő gyerekek között (Balázsi és mások 2005, 3-21;

⁵⁶ Havas és Liskó itt arra a 2000-ben lefolytatott vizsgálatra gondol, amelyet Kemény Istvánnal együtt végeztek el (Havas – Kemény – Liskó 2002).

Csapó és mások 2009, 3-13).

A szegregáció erősen hat a csoportközi kapcsolatokra is. A szegregáló iskolákban lényegesen kevesebb kapcsolat szövődik a különböző társadalmi rétegek gyerekei között, mint az integrált körülmények között. **Ez a fiatalkori elkülönülés lesz aztán a későbbi, felnőttkori bizalmatlanság és előítéletes gondolkodás, a csoportok közötti ellentétek alapja** (Kertesi – Kézdi 2009, 201-222; Allport 1999). Azokban a társadalmakban, ahol jelentős a szegregáció, a kirekesztettek úgy érzik, hogy ők nem is tagjai a nemzetnek. Így jön létre a széttöredezett, politikailag nem egységes nemzet.

A szegregáció hozadéka az is, hogy a többség ebben a helyzetben nehezen fogadja el, hogy az elkülönített kisebbséget költségvetési forrásokból támogassa. Az integrált oktatás lehetőséget adna a kisebbségnek a granovetteri gyenge kapcsolatokból adódó erőforrásokra is, míg a szegregált körülmények között tanuló diákok nem részesülnek ebből a lehetőségből (Granovetter 1973). Nem lesznek részesei annak a kapcsolati hálónak, amely révén munkaerőpiaci információkhoz, továbbtanulási lehetőségekhez, segítőkhez, protektorokhoz jutnak. Így lényegében az ingerszegény, elszigetelt közösségeikből nem is tudnak kiszabadulni.

„A család hátrányos társadalmi helyzete és a gyermek tanulási problémáinak várható gyakorisága közötti szoros összefüggés világszerte megfigyelhető jelenség; a szegénység generációk közötti továbbörökítésének egyik domináns mechanizmusát képviseli” (Kertesi – Kézdi 2009, 962)

A szegregáció lényegében kéz a kézben jár az alacsony színvonalú oktatással. Fontos felismerése a szerzőpárosnak az is, hogy amennyiben egy iskola erősen szelektív jellegű, akkor dominánssá válik a képesség szerinti szegregáció. A szegregált iskolák és osztályok esetében a pedagógiai szolgáltatások színvonala három tényező miatt is erősen csökken. Egyrészt a tanári fegyelem, szakértelem, a ráfordított idő csökken a feladatok nagyságrendjéhez képest. Másrészt az oktatás befogadó közege előnytelenebb, szűkebb lesz. Az adott kortárs csoport például strébernek nevezi, kigúnyolja és visszahúzza az igyekezni próbáló diáktársukat. Harmadrészt pedig a tanárok bérezése nem áll arányban a végzett munkával, a munka ellenértékéért kapott pénz jelentősen veszít az értékéből (Kertesi – Kézdi 2009, 959-100).

Havas Gábor és Liskó Ilona 2004-ben vizsgálta a szegregációs folyamatokat a roma tanulók általános iskolai oktatásában.⁵⁷ A vizsgálat főbb megállapításai szerint az iskolai szegregáció egyre nagyobb mértékben van jelen az általános iskolákban. **Minden negyedik, ötödik gyerek jár olyan iskolába, ahol a roma gyerekek aránya 40% fölött van és minden hatodik olyanba, ahol meghaladja az 50%-ot. Utóbbi iskolák, a szerzők szerint etnikai és roma gettóknak minősíthetők.** A vizsgálat fontos megállapítása szerint, minél magasabb a roma tanulók aránya, annál kisebb a tanulók átlagos létszáma, és minél magasabb egy iskolában a romák aránya, annál nagyobb az esély arra, hogy alacsony létszám mellett is fennmaradjon az iskola. Ugyanitt minél magasabb a romák aránya, annál magasabb a más településre járó diákok száma is. Köszönhetően a migrációs folyamatoknak, az iskolák közötti szelekciónak és a lakóhelyen lévő szegregációnak, az iskolák jelentős része olyan intézménnyé válik, amelybe a társadalom perifériájára szorult

⁵⁷ A kutatás a Felsőoktatási Intézetben zajlott 2004 tavaszán, amikor összesen 573 olyan általános iskolában végeztek felmérést, ahol a rendelkezésre álló adatok szerint, a roma tanulók létszáma alapján mód van szegregált oktatásra. A vizsgálati szempontok között szerepelt az iskolán kívüli és belüli szegregáció mértéke, az iskolák tanulói összetétele, tárgyi, személyi feltételei, finanszírozási helyzete.

rétegek gyerekei járnak. Ezekben az iskolákban a romák magas arányszáma figyelhető meg. A kutatás megállapításai között szerepel az is, hogy a cigánygyerekek jóval magasabb arányban járnak gyógypedagógiai tagozatra, mint a nem cigánygyerekek. Ez tulajdonképpen az iskolán belüli szegregáció egyik leghatékonyabb módjának tekinthető. A romák elkülönítését szolgálja az is, hogy a vizsgált 573 iskolából 91-ben más épületben is helyezkedett el a kiegészítő osztály, ugyanakkor ezekben az osztályokban olyan fontos speciális nevelési-oktatási eljárásokat csak az iskolák 28%-a alkalmazott.

Az osztályszintű szegregáció főként a kisvárosok iskoláira jellemző, ahol csak egy általános iskola működik, és amelyekben párhuzamos osztályokat működtetnek (Havas – Liskó 2005, 25-30.).

A 2006-os kutatás és kompetenciamérés lényegében az első olyan vizsgálat az országban, amely teljes körű mintán alapult, és így az általános iskolák összességére vonatkozó állításokat fogalmazott meg (Kertesi – Kézdi 2009, 959-100).⁵⁸ A vizsgálat szerint, az intézményrendszer működési mechanizmusai lényegében meghatározzák a szegregáció mértékét. Azok az önkormányzatok, amelyek iskolákat tartanak fenn a lakóhelyen belül, a népesség elkülönülését figyelembe véve határozzák meg a beiskolázási határokat. Ezek a döntések lényegében a keveredést, de akár az elkülönülést is szolgálhatják. A települési önkormányzatok a fenti szempontok alapján szüntethetnek meg, vagy éppen vonhatnak össze iskolákat. A kutatók megállapították azt is, hogy az iskolák közötti szegregáció jóval erősebb, mint az iskolán belüli, osztályok közötti. Az elkülönülés mértéke összefügg az adott város nagyságával. Minél nagyobb városról van szó, annál nagyobb a szegregáció mértéke. A városokban a nagyobb iskolakínálat nagy esélyt ad a keveredésre. A tanulók iskolák közötti elkülönülése főként az ország keleti megyéire jellemző. Az országban összesen 35 olyan város van, ahol az etnikai szegregáció erősnek mondható. A szegregáció mértékét meghatározó összefüggés a fentiekén túl, hogy az iskolakörzeteken átnyúló ingázás növeli az iskolák között, a rendszerváltást követően elmélyülő társadalmi különbségeket. Ennek nyertesei elsősorban a magasabb státusú családok és gyermekeik. Az iskolakörzeteken átnyúló szelektív ingázás azokat a nagyobb településeket jellemzi, ahol szakiskolák (megyeszékhelyek és a főváros) találhatóak. A rendszerváltás után az iskolák közötti szegregáció növekedése szoros összefüggésben van a szabad iskolaválasztás jogának bevezetésével és gyors elterjedésével is (Kertesi – Kézdi 2009).

5.3. *Multikulturalizmus – multikulturális társadalom*

A fejezetben a kisebbségi témaválasztásunk alapján is fontos multikulturális jelenségeket elemezzük. Tárgyaljuk a multikulturalizmus fogalmát, mibenlétét, kialakulását, típusait és a róla szóló kortárs vitákat, és elméletileg is megalapozzuk a multikulturális neveléssel kapcsolatos elemzésünket az 5.4. alfejezetben.

A multikulturalizmus fogalmának megragadásánál elsősorban Berkes Lilla definícióját vesszük alapul. Berkes szerint, a multikulturalizmus olyan politikai filozófia, egyben társadalmi doktrína, amely számol a kulturális, vallási, faji, nemzeti eltérésekkel és különbözőségekkkel. Önmagát az asszimiláció alternatívájaként próbálja meghatározni, **alapeszméje, hogy az eltérő kultúrák békés egymás mellett élése lehetséges a modern társadalmi viszonyok között is.** A

⁵⁸ A kutatás többek között a 6., 8. és 10. évfolyamos diákok olvasás-szövegértését, matematikai eszköztudását és a 4. osztályos diákok alapkészségeit mérte. A szegregáció mérésénél a csoportközi kapcsolatok mértékét vették alapul, így az elkülönülés konzekvenciáit a kontaktusok mértékének csökkenését mérték.

multikulturalizmus célja, hogy minden társadalmi csoport meg tudjon jelenni az állami és önkormányzati szférában. Politikai és elméleti keretet kíván adni egyszerre a szociális, jogi, gazdasági egyenlőségnek és a kulturális, vallási, etnikai, faji különbözőségnek. Szemléletében minden kulturális és etnikai csoportot egyenlőnek tart. Minden egyén élhet a gazdasági, politikai, jogi egyenlőség adta lehetőségekkel, egyben jogában áll azonosulni az általa fontosnak tartott kultúrával (Berkes 2010, 1-7).

Úgy gondoljuk a multikulturalizmus alapvetően a globalizációs folyamatokkal, a bevándorlással, a nemzetközi migrációs folyamatokkal, a kisebbségek társadalmi felzárkózásával kapcsolatban felmerülő kihívásokra adott társadalompolitikai válaszok egyik fajtája. A filozófusok és politikai gondolkodók közül először Samuel P. Huntington hívta fel a figyelmet arra, hogy a társadalmi és kulturális különbözőség konfliktusok forrása is lehet. A gondolkodó szerint, ez a konfliktus az alapja az eljövendő civilizációk összeesésének, és egy új világrend kialakulásának (Huntington 2006).

Angela Merkel, Németország kancellárjaként lényegében Huntingtont igazolta politikusként, amikor 2010. október 17-én egy kereszténydemokrata gyűlésen kijelentette, hogy megbukott a multikulturalista alapokon álló társadalompolitikai megközelítés, két egymástól eltérő kultúra közötti békés és boldog együttműködés nem lehetséges (Merkel 2010). Az kétségtelen tény, hogy az elmúlt fél évszázad alatt Európában etnikai, vallási, faji és kulturális alapokon szétváló párhuzamos társadalmak jöttek létre. Erre a problémára két választ próbáltak adni a nyugat-európai országok. Az egyik a multikulturalizmus, a másik pedig a teljes asszimiláció. A multikulturális együttélés gyakorlatára Kanadát, Ausztráliát és Hollandiát lehet példaként felhozni, az asszimilációs gyakorlatra pedig Franciaországot (Grunzó 2014).

A jelenlegi bevándorlási helyzet Randall Hansen (2003) szerint 3 lépcsőfokban alakult ki (Hansenre hivatkozik Berkes 2010, 1-7). Az első hullámot az 1960-as évektől érkező vendégmunkások jelentették. Ezeket követte a 2. hullámban a családtagok érkezése, majd a harmadik hullámot az 1980-as, valamint az 1989 utáni menekültáradat jelentette. Úgy gondoljuk jelentőségében a negyedik hullámnak mondható, a napjainkban is zajló 2015-2016-os migráció, melynek keretén belül csak Németországban több mint egymillió bevándorló jelent meg.

A migrációnak köszönhetően, a konfliktusok lényegében szinte minden társadalmi csoport között kiéleződtek. Ellentétek, feszültségek jelentkeztek a bevándorlók és az őshonos többség, a bevándorlók és a kisebbségek, a kisebbségek és az őshonos többség, bevándorlók és bevándorlók között.

„... a bevándorló idegenekkel egy időben megjelennek, elismertetésük újabb formáit keresik azok is, akik ugyan eddig is „itt” voltak, de a társadalom meghatározó diskurzusai elnémították, a nyilvánosságtól távoli szférában felejtették őket: az őshonos vagy régen bevándorolt etnikai kisebbségek, a nők, a szexuális viselkedésükben különbözők.” (Feishmidt 1997, 7)

A multikulturalizmus kialakulása lényegében az integrációs, asszimilációs politikák kudarcának beismerése, válasz a globalizálódásra, amely felerősítette a gazdasági-megélhetési célú népességmozgást. A multikulturalizmus egyrészt próbálta megelőzni a konfliktusokat, másrészt főként gazdasági téren hasznosítani a sokszínűséget (Berkes 2010, 8).

Az elmúlt évtizedekben sok kritika is érte a multikulturalizmust. Egedy Gergely véleménye szerint a globalizáció ártó hatásaival szemben a nemzeti kultúrák védtelenek, ezért azokat meg

kell védeni. Azok a csoportok, amelyek érdekeltek a globalizáció további térnyerésében támogatják a multikulturalizmust, de cserébe a nemzeti kultúra feladását kérik.

„Amihez mindig is ragaszkodott a konzervatív társadalomszemlélet, az a fejlődés szerves jellegének és nemzeti kereteinek a megtartása és a közösség integráltságának a megőrzése. A multikulturalizmus viszont a "főárammal" szembeni különbségek hangsúlyozott előtérbe állításával, az eltérések látványos demonstrálásával a társadalmat megosztó, dezintegráló tényezőket erősíti.” (Egedy 2010)

Markáns véleményt fogalmaz meg Stanley Fish is a multikulturalizmusról. Azt állítja, hogy a multikulturalizmus két nagy típusáról beszélhetünk: az erős és a butik-multikulturalizmusról.

„A butik-multikulturalisták csodálják vagy értékelik, vagy élvezik más kultúrák hagyományait, vagy szimpatizálnak velük, vagy (minimum) "elismerik a létjogosultságukat. (...) Ám a butik-multikulturalisták a másik kultúra elfogadásában mindig megállnak azon a ponton, ahol azok valamely központi értéke olyan konkrét következménnyel jár, amely sérti a kulturált viselkedés kánonjait, legyenek ezek nyíltan vállaltak vagy hallgatólagosan előfeltételezettek.” (Fish 1988, oldalszám nélkül)

A multikulturalizmus filozófiai és jogi alapja – még a felvilágosodásban gyökerező liberális gondolat, amely szerint elsődleges az emberi lényként megalapozott identitás és minden más azonosságtudat (nemzeti, vallási, faji, etnikai) csupán másodlagos szempont lehet. Ez Taylornál az egyenlő méltóság elve (Taylor 1997, 124-153). Az erős multikulturalizmus hívének fontos, hogy a nem „mainstream” kategóriába tartozó kultúrák is teljes mértékben kibontakozhassanak. Ebben az esetben a fő alapelv a sajátos, az egyedi védelme, amely a másik elfogadásán alapuló toleranciára támaszkodik.

Azonban ebben a dimenzióban is megvannak a multikulturalizmus korlátai. Fish tanulmányában az erős multikulturalizmus határait, paradoxonjait kérdések formájában teszi fel. Például mi történik akkor, ha az a kultúra, amelyik felé nekünk szinte kötelezően türelmesnek kell lennünk, nem toleráns sem velünk, sem másokkal szemben? Amennyiben ezt a hozzáállást nem fogadjuk el, akkor máris a butik-multikulturalisták táborához tartozunk, ha pedig elfogadjuk, azt érezhetjük, hogy igazságtalanság ért minket. További kérdésként jelentkezik a szerzőnél, hogy egy demokratikus alapokon álló társadalom tiszteletben tartsa-e azokat a közösségeket, amelyek magatartása (etnikai, faji, kulturális) ellentétes és akár ellenséges is más, akár a befogadó állam kultúrájával szemben. Hogyan egyeztethető össze az az elv, hogy minden ember egyenlő és azonos jogokkal rendelkezik azzal, hogy egy közösség felsőbbrendűnek gondolja magát és egy másik kultúra tagjainak elpusztítására szólítja fel a tagjait? Hogyan lehet egymást kölcsönösen tiszteletben tartani, ha az egyik kultúra gyakorlata a másik lenézése és kritizálása? Lehet kezelni a kirobbanó válsághelyzeteket elvi alapon, vagy csak a tűzoltás, a rögtönzés marad? Fish véleménye szerint az uralkodó, alapvetően liberális világnézet és gondolkodásmód képtelen választ adni ezekre a kérdésekre és a kialakult problémákra rögtönzésekkel válaszol. Mindez azonban nem jelenti azt, hogy ezeket nem állítja be tudatos és átgondolt lépésnek (Fish 1998).

A multikulturalizmus további kritikai irányait Mészáros Margit foglalta össze tanulmányában. A multikulturalizmus negatív hatásai közé tartozik, hogy megszünteti a nemzeti politikai intézmények legitim működését (1). A többségi társadalom tagjait megfosztja a nemzeti összetartozásuk alapját jelentő nemzeti kultúrájuktól (2). A multikulturalizmus időszakában összekeverednek az identitások, olyan embertípus születik, amely nem rendelkezik semmilyen

azonosságtudattal és könnyen manipulálható (3). A kisebbségi kultúrát kijátszák a nemzeti kultúrával szemben (4), amely talán egyedül lenne képes a globalizáció káros hatásaival szemben ellenállni (Mészáros 2005, 49-50). A kritika továbbá azt is hangsúlyozza, hogy nem minden kultúra jó és értékes, és a kultúrák egyenlőségének abszolút elismerése az értékek relativizálódásához, és így, a nemzeti kultúra meggyengüléséhez és eliminálódásához vezet (Egedy 2010).

5.4. Multikulturális oktatás és nevelés a leszakadó, hátrányos helyzetben lévők oktatási esélyegyenlőségének biztosítására, az iskolai eredményességet befolyásoló tényezők

Ebben az alfejezetben, továbbfűzve a korábbi alfejezet gondolatait, a multikulturális oktatás, nevelés – roma közösségi házakban is jelentkező – aspektusait elemezzük. Tárgyaljuk annak fogalmát, tágabb és szűkebb megközelítéseit. Elemezzük a multikulturális nevelés elméletét és gyakorlatát, annak különböző dimenzióit és nevesítjük a magyarországi jó példákat is. Vizsgáljuk továbbá a hátrányos helyzetben lévő társadalmi csoportok iskolai eredményességét befolyásoló tényezőket. Ugyanitt kapcsolódunk az 5.1. sz. alhipotézisünkhöz, elvégezve annak elméleti megalapozását (lásd 1.2. fejezet).

A multikulturális nevelés fogalmát Banks és Banks fogalmazta meg plasztikusan:

„A multikulturális nevelés a nevelés azon területeként definiálható, amelynek fő célja az egyenlő nevelési-oktatási lehetőségek biztosítása a különböző rasszokhoz, nemekhez, etnikai és kulturális csoportokhoz, szociális osztályba tartozó diákok számára. Az egyik legfontosabb célja hozzásegíteni valamennyi diákot ahhoz a tudáshoz, olyan viszonyulásokhoz és képességekhez, amelyek egy plurális és demokratikus társadalom hatékony működéséhez szükségesek, a különböző csoportokból származó emberek közötti interakciók, a kommunikáció sikeres működése, és annak érdekében, hogy a társadalom és a morál a mindenki számára előnyös, közös jót szolgálja.” (Banks – Banks (2001) idézi Torgyik 2009, 32)

A multikulturális nevelés szűkebb megközelítésben az etnikai kisebbség, tágabb értelemben pedig a fogyatékkal, a szegénységben, a nyelvi kisebbségben élők és valamilyen vallási kisebbség oktatási, nevelési kérdéseivel foglalkozik. További jellemzője az inkluzivitás, a befogadás minden csoport irányába. Alapját az emberi és állampolgári jogok adják. Az inkluzív pedagógia abból a szempontból több az integratív oktatásnál, hogy ebben az esetben az iskola minden szempontból felkészült a multikulturális szempontok megjelenítésére és érvényesítésére az iskola gyakorlatában (Torgyik 2009, 31-42).

James A. Banks jelzi azt is egy másik írásában, hogy óriási úr van a multikulturális nevelés elmélete és gyakorlata között. A multikulturális nevelés egyik fő célja, hogy az iskolákat és más nevelési intézményeket is megreformálja. Fontos, hogy azok a diákok, akik eltérő faji, etnikai, társadalmi háttérrel érkeznek az iskolába, ott egyenlő feltételeket találjanak a nevelés és oktatás terén. Banks (2006, 129-140) ugyanitt a multikulturális nevelés öt dimenzióját nevezi meg. A „content integration” az első dimenzió. Ennek lényege, hogy a tananyagba, az integrációt segítő, a kisebbségekről szóló megfelelő mennyiségű ismeret épüljön be (1). A második a tudás megszerzésének tudatos felépítése (knowledge instruction), amely a gyerekeknek segít abban, hogy elsajátítsák a tananyagot, azt tudatosan és kritikusan dolgozzák fel (2). A méltányos pedagógia (aquity pedagogy) azt jelenti, hogy a pedagógus képes a módszereit tudatosan

változtatni akkor, amikor a kisebbségi környezetből érkező, vagy más nemű gyerekeket kell tanítani (3). A negyedik dimenzió az előítéletek csökkentése a pedagógiai munka során (prejudice reduction). Ez minden tanár kötelessége, akár fizikát, akár matematikát, akár valami mást tanít (4). Az ötödik dimenzió pedig az, hogy az iskola teljes szociokulturális hátterét alkalmassá kell tenni arra (empowering school culture and social structure), hogy egyre méltányosabbá váljon az oktatási és nevelési tevékenység, illetve annak szűkebb és tágabb környezete (5).

A multikulturális nevelés mást jelent a bevándorlók célországának számító nyugat-európai nemzeteknél és mást a közép-európai országokban. Magyarországon elsősorban a kisebbségek, ezen belül is a cigányság oktatása, nevelése jelentkezik elsődleges feladatként. Ma már itthon is elvárás a multikulturális alapokon működő nevelés és oktatás módszereinek alkalmazása és beépítése a pedagógiai tevékenységbe. Az elmúlt időszakban olyan, a jövőre nézve biztató kezdeményezések valósultak meg, amelyek a multikulturalizmus eszmei és pedagógiai gyakorlatán alapultak (Torgyik 2009, 36-41). „Adventtől karácsonyig” címmel szerveztek 2006-ban olyan programsorozatot a Vajda Péter Ének-zenei Általános és Sportiskolában Budapesten a multikulturális oktatás jegyében, ahol kézműves foglalkozásokat, közös zenehallgatást, játszóházat, bábjátékot szerveztek. A rendezvények célja, hogy a tanulók nyitottak és megértők legyenek a különböző szokások, életmódok és kultúrák iránt. A Dombegyházi Balsarati Vitus János Általános Iskolában valósították meg a „Tavaszi ünnepkör projekt multikultúrával összekapcsolva” című projektet 2006-ban, amelyben a tavaszi ünnepségekbe és az ezekkel kapcsolatos tanórákba cigány népismeretet és roma kulturális és művészeti tartalmakat építettek be. A „Multikulturális nevelés tartalmi integrációja” címmel valósult meg multikulturális projekt a Boescai István Általános Iskolában Kismarján. A program célja, hogy a multikulturális ismeretanyag jelenjen meg a különböző tantárgyak esetében és a szabadidős tevékenységekben is. A gyerekeknél érjék el a kölcsönös figyelem és szimpátia kialakítását más kultúra iránt. Ugyancsak multikulturális tartalmakat építettek be a tantárgyakba a füzérkomlói Általános Iskolában. Kézsmárkon, a Fogarasi János Általános Iskolában pedig az előítéletek csökkentését próbálták csökkenteni a multikulturális nevelés fentebb is felsorolt eszközeivel (Torgyik 2008, 9-81).

A továbbiakban az iskolai eredményességet befolyásoló tényezőkkel ismerkedünk meg.

Ma a magyar közoktatás-politika legsúlyosabb problémája a hátrányos helyzetű, főként roma gyerekek oktatása, nevelése. A roma tanulók egyre nagyobb, napjainkban már 10%-ot is meghaladó arányban vesznek részt a közoktatásban, iskolai eredményességük azonban minden iskolatípusban elmarad az átlagtól. Az oktatáspolitikai kiemelt szempontja egyrészt a roma gyerekek társadalmi integrációjának segítése, amely a tanulók szempontjából az esélyegyenlőséget hivatott szolgálni, másrészt pedig társadalmi érdek, hogy az iskolapadból olyan fiatalok kerüljenek ki, akik sikeresen tudnak helyt állni a munkaerőpiacon. Óriási pénzeszközök kerülnek felhasználásra fenti célok elérése érdekében részben állami, részben civil forrásokból (PHARE, HEFOP, korábban Soros Alapítvány), mégis az eredmények messze a várakozás alatt maradnak (Rajnai 2012, 54-75).

Liskó Ilona 2000-ben olyan kutatást végzett, amelyben felmérte, hogy a megkérdezett pedagógusok milyen különbségeket látnak a nem roma és roma gyerekek között. A kutatás alapján a roma gyerekek hiányos magyar szókinccsel jelennek meg az iskolában. A tanuláshoz szükséges iskolai és otthoni feltételek hiányoznak. A roma családok egy részénél a higiénés

körülmények nem megfelelőek. Ennek következménye az iskolás gyerekek teljesítményét befolyásoló gondozatlanság, a fertőzések, és a különböző betegségek megjelenése. A roma gyerekeknek az átlagosnál jóval alacsonyabb a tanulási motivációja. Itt az egyik fontos ok a szülők alacsony elvárása a gyerekük iskolai végzettségével kapcsolatosan. További probléma a szülők és az iskola együttműködésének nehézsége. A roma szülők nem tartják a kapcsolatot az iskolával és amennyiben konfliktus van, az esetek többségében a gyerekeik mellé állnak. A cigánygyerekek, főként a szülők eltérő nevelési elképzelései miatt, nehezen illeszkednek be az iskolák szabályrendszerébe és nehezen fogadják el a viselkedési formákat is. A kamaszkorba lépő roma gyerekek kortársaiknál agresszívebbek, védekezőbbek. Ennek része a relatív korai szexuális érettség. A roma családokban az átlagosnál korábban várják el a gyerekek segítségét a családi munkában, illetve a családfenntartásban (Liskó 2002, 56-69).

A hátrányos helyzet lényegében nehezen definiálható és nehezen ragadható meg tudományos eszközökkel. Rajnai szerint a hátrányos helyzet olyan tényezőkkel vizsgálható, amelyet szociokulturális háttérnek, vagy szocioökonómiai státusnak lehet nevezni. Ennek olyan összetevői vannak, mint a szülők alacsony iskolázottsága, alacsony jövedelem, instabil család, az eltartottak magas száma, a család nagysága, a mikrokörnyezet deviáns magatartása, a család, vagy a teljes család hiánya és a kisebbségi élethelyzet (Rajnai 2012, 54-55).

A roma gyerekek óvodából való kimaradásával, iskolai lemorzsolódásával, bukásával, gyenge tanulmányi eredményeikkel, a magatartási zavarokkal, devianciával, valamint az iskolai szegregáció kérdésével korábban a 4.2, 5.1, 5.2. fejezetben részletesen foglalkoztunk. Kijelenthetjük, hogy a disszertáció korábbi fejezeteiben jelzett problémák kezelésére néhány sikeresen működő példa ellenére, nem áll rendelkezésre egységes pedagógiai program és pedagógiai módszer, a szegregáció pedig a közoktatás létező iskolai gyakorlata.

5. A kisebbségi oktatás-nevelés történeti, társadalmi dimenziói, jogszabályi alapjai

6.1. *A roma közösségek társadalmi integrációját segítő kormányzati programok*

Ebben az alfejezetben a romák társadalmi integrációját segítő – az évszázadok során rendszeresen ismétlődő – kormányzati beavatkozások okát magyarázó, arra választ kereső elméletet mutatjuk be. Elemezzük a rendszerváltást követő, napjainkig tartó kormányzati programok, beavatkozások és stratégiák közös sajátosságait, céljait, eredményeit és hiányosságait. Bemutatjuk a romák társadalmi integrációját segítő programokat is. Azokat, amelyek a roma közösségi színterek tevékenységét, működését, végeredményben létét is befolyásolják. Kapcsolódunk 6. sz. hipotézisünkhöz is, annak elméleti beágyazását végezzük el (lásd 1.2. fejezet).

A kormányzati beavatkozások társadalompolitikai okát, ciklikus előfordulását Kállai Ernő magyarázza az általa felállított elméletben. Véleménye szerint ezeknek a beavatkozásoknak a kiindulópontjai minden esetben azok a társadalmi, politikai és gazdasági válságok, amelyek szükségszerűen és ciklikusan rázzák meg a társadalmakat. Ezek negatív hatásai leginkább a társadalom marginalizálódott rétegeiben – így elsősorban a cigányság körében jelentkezhetnek. A negatív folyamatokra lényegében két választ adott a politikai hatalom a történelem folyamán. Az egyik választ passzívnak is nevezhetjük, mert lényegében a hatalom a megoldást rábízta az időre, a társadalmi és gazdasági önmozgásra, arra, hogy ezek a válságok előbb-utóbb valamilyen megoldás felé elmozdulnak. A másik válasz az aktív, amikor a politikai hatalom a társadalom egyensúlyának fenntartása érdekében nem marad tétlen szemlélő, hanem beavatkozik a válságfolyamatokba és megpróbálja lerövidíteni azokat (Kállai 2014b, 34-51).

A rendszerváltást követő gazdasági, politikai és társadalmi krízis első számú vesztese ebben az esetben is a cigányság (lásd 4.2. fejezet). Tömegesen veszítették el az állásukat és került veszélybe a megélhetésük. Ezzel párhuzamosan jelentek meg, illetve erősödtek fel a deviáns magatartásformák és a többségi társadalom ellenséges érzülete is a cigányság irányában. Az 1990-ben létrejövő új kormány (Antall-kormány 1990-1993) létrehozta a Nemzeti Etnikai és Kisebbségi Hivatalt. A Hivatal egyik fő feladata lett az 1993-ban elfogadott nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól szóló törvény előkészítése. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy a rendszerváltás kormányának szakmai testületei és döntéshozói elsősorban nem a cigányságra fókuszáltak, hanem olyan törvényt képzeltek el, amely egyféle pozitív mintaként szolgál majd a szomszédos államok számára, a határon túli magyarsággal kapcsolatos bánásmóddal kapcsolatosan (Majtényi – Majtényi 2012, 108; Bíró 2014). Ilyen módon ezek a törekvések ezúttal sem vették figyelembe a romák szempontjait és sok kérdésre sem adott választ az új jogszabály. A törvény szembefordulva a szocialista rendszerrel végre elismerte a cigányságot nemzetiségi kisebbségnek, ami egyfajta kárpótlást jelentett a cigányság számára a korábbi évszázadok megannyi sérelméért.

A rendszerváltást követő kormányok lényegében 1995-től kezdenek átfogó, komplex programokban gondolkodni. A kormányok a 90-es években több olyan közalapítványt hoztak létre, amelyeken keresztül roma programokat finanszíroztak. Ilyen volt az 1995-ben létrejött Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Közalapítvány, amely elsősorban az önazonosság és a kultúra megőrzését támogatta. Egy évvel később alakult meg a Magyarországi Cigányokért Közalapítvány (MACIKA), amely a romák megélhetését támogatta a mezőgazdaságban. Az Antall-kormány (1990-1993), majd a Boross-kormány (1993-1994) időszakában összesen 81 millió forint jutott a romák támogatására. Ebből a keretből azonban a

cigányság szociális problémáit nem lehetett megoldani. A vizsgált időszakból érdemes megemlíteni a Népjóléti Minisztérium szociális földprogramját is, amelyben cigány családok jutottak támogatáshoz és az Autónia Alapítvány mezőgazdasági tevékenységhez nyújtott gazdálkodói programját, amely a szociálisan rászorulóknak számára biztosított anyagi hozzájárulást (Wizner 2005).

A kormányok 1995 és 2011 között az alábbi, nyolc jelentős kormány-, és országgyűlési határozatot hozták:

- 1120/1995. (XII. 7.) Korm. határozat a Cigányügyi Koordinációs Tanács létrehozásáról
- 1125/1995. (XII. 12.) Korm. határozat a cigányság helyzetével kapcsolatos legsürgetőbb feladatokról
- 1093/1997. (VII. 29.) Korm. határozat a cigányság élethelyzetének javítására vonatkozó középtávú intézkedéscsomagról
- 1047/1999. (V. 5.) Korm. határozat a cigányság életkörülményeinek és társadalmi helyzetének javítására irányuló középtávú intézkedéscsomagról
- 1073/2001. (VII. 13.) Korm. határozat melléklete Középtávú intézkedéscsomag a cigányság életkörülményeinek és társadalmi helyzetének javítására
- 68/2007. (VI. 28.) OGY. határozat a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervéről
- 1105/2007. (XII. 27.) Korm. határozat a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervhez kapcsolódó, a 2008-2009. évekre szóló kormányzati intézkedési tervről
- 1430/2011. (XII. 13.) Korm. határozat a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégiáról, valamint végrehajtásának a 2012-2014. évekre szóló kormányzati intézkedési tervéről

Ahogy a fenti határozatokban is olvasható, a szemlélet változása megjelenik a határozatok címében is. 1995-től még a legsürgetőbb rövid távú feladatokban gondolkodtak. A középtávú intézkedések 1997-től jelentkeztek, a mintegy 10 évre szóló hosszú távú stratégiai gondolkodás pedig 2007-től veszi kezdetét, összefüggésben a civil elvárásokkal és az uniós fejlesztési forrásokkal.

Az induló programokhoz intézményi háttérrel is biztosítani igyekeztek. 1995-ben alakult meg a feladatok koordinálására a „Cigányügyi Koordinációs Tanács” (Horn-kormány 1994-1998). 1999-től „Cigányügyi Tárcaközi Bizottság” néven működött tovább (I. Orbán-kormány). 2007-től a „Romaügyi Integrációs Tanács (RIT)” és „Roma Irányító és Monitoring Bizottság (RIMB)” vette át szerepét a korábbi szervezetnek (Gyurcsány-kormány 2006-2010). 2011-től ugyancsak a kormányzati feladatok összehangolására „Társadalmi Felzárkózási és Cigányügyi Tárcaközi Bizottság” alakult, míg a „Roma Koordinációs Tanács” konzultációs grémiumként kezdte meg működését (II. Orbán-kormány 2010-2014.).

Fent nevezett szervezeti kereteknek tartalommal való feltöltése, ügyrendi feladatainak, napirendjeinek kitalálása azoknak a szakminisztériumoknak a feladata lett, ahová éppen tartoztak az idők során. Azt is jeleznünk kell, hogy éppen a fentiek miatt is a bizottságok munkájának hatékonysága a szakminisztériumok hozzáállásán múlott és nem egy esetben reprezentatív feladatok ellátására korlátozódott csupán (Kállai 2014b, 34-51).

Nem nehéz felismerni, hogy a szervezetek formai és tartalmi változásai mögött többnyire kormányváltások álltak. Ez részben jelzi az új kormányok változtatási szándékát a korábbi szervezeti felépítésben és tartalmi tevékenységben, részben pedig azt is, hogy a cigányság integrációjával és felzárkózással kapcsolatos feladatok nem egy nagy ívű stratégia mentén,

organikusan, pártérdekek fölé növe, konszenzussal épültek fel, hanem törésekkel, szakadozottan, átpolitizáltan és csak viszonylagosan valósultak meg.

A továbbiakban bemutatjuk a romákkal kapcsolatos határozatok főbb lényegi megállapításait kiemelt tekintettel a roma gyerekek oktatására.

Az 1125/1995. (XII 12.) Korm. határozat mondta ki először, hogy a cigányügyet kisebbségi és szociális kérdésnek tekintik, amivel lényegében a két területet egymásra is csúszttatták. A szocialista időszak alig burkolt asszimilációs politikájához képest azonban ez önmagában is nagy előrelépést jelentett.

Az 1093/1997. (VII. 29.) Korm. határozat az a határlépcső, amelytől fogva az egyes cigányságot érintő szociális, kulturális és oktatási problémákat nem elszigetelten, hanem egységben, átfogó komplex intézkedések keretében kívánták megoldani.

Az 1105/2007-es stratégia olyan pillérekre nyugodott, mint az integrált oktatás kiterjesztése, deszegregáció a közoktatásban, a cigányság képzettségi szintjének emelése, a romák munkaerőpiaci integrációjának elősegítése és foglalkoztatottsági szintjük emelése, valamint a lakhatási körülményeik javítása. Ez utóbbi összekapcsolódik a települési és térségi szegregáció nagyarányú csökkentésével. További stratégiai pillér a romák egészségi állapotának javítása, a születéskor várható élettartam növelése, valamint az egészségügyi ellátórendszerhez való hozzáférésük javítása, a romákkal szembeni diszkrimináció csökkentése, az esélyegyenlőség elősegítése.

A 2011-es stratégia főbb célkitűzései a szegénységben és társadalmi kirekesztettségben élők arányának csökkentése, különös tekintettel a roma népességre, a szegénység, szociális kizáródás újratermelődésének megakadályozása, valamint a társadalmi gazdasági javakhoz történő egyenlő esélyű hozzáférés javítása, a társadalmi összetartozás erősítése.

Az 1093/1997-es programban a roma fiatalok ösztöndíjrendszerének kialakítására, roma kisebbségi oktatási intézmények hálózatának bővítésére és cigány felzárkóztató és tehetséggondozó programok fejlesztésére született döntés.

Az 1105/2007-es stratégiában, „A „Biztos Kezdet Program” keretében minimum öt programot kellett indítani a leghátrányosabb helyzetű kistérségekben, a településeken élő, főként a 0-5 éves korú gyermekek és családjaik támogatására, a deprivációs ciklus megakadályozására és a korai képességfejlesztés megvalósítására. Létre kellett hozni az általános iskola felső tagozatán rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő gyermekek részére az ingyenes étkeztetést. A felsőoktatásban tanuló roma hallgatók tanulmányi sikerességének fenntartására, erősítésére, valamint választott szakterületük magas szintű elsajátításának támogatására négy „Láthatatlan kollégiumot” kellett alakítani. Empirikus kutatásunk tárgya szempontjából fontos kitétel, hogy ebben a dokumentumban már megjelenik a roma közösségi házak felállításának szándéka és annak támogatása is. A roma és halmozottan hátrányos helyzetű általános iskolai tanulók tanulmányi sikerességének támogatása céljából legalább ötven tanoda működését kellett a továbbiakban biztosítani. Úgy gondoljuk, ez az intézkedés abból a felismerésből származott, hogy a közoktatási rendszer nem képes megbirkózni a problémával. A kormánynak ezért új szervezeti forma felállításáról és támogatásáról kell gondoskodnia (tanodák, biztos kezdet gyermekházak).

Az 1403/2011-es stratégia részben megerősíti a korábbi elképzeléseket, részben más hangsúlyokat is hoz a cigányügy hosszú távú tervezésébe. Megerősíti a Biztos Kezdet Programot, a gyermekjólét érdekében Biztos Kezdet Gyerekházakat kellett létrehozni, legalább a leghátrányosabb helyzetű kistérségek kétharmadában. Tovább erősíti azt a korábbi célt, hogy a rászoruló gyermekek közül ingyenes iskolai étkeztetésben részesülők körét bővíteni szükséges. A tanodák szempontjából fontos, hogy a lemorzsolódás megakadályozása és a lemorzsolódott tanulók oktatási rendszerbe való visszavezetése érdekében az iskolai és iskolán kívüli támogató szolgáltatásokat meg kellett erősíteni. A hátrányos helyzetű, köztük roma fiatalok iskolai sikerességét támogató ösztöndíjprogramokat kellett kidolgozni és működtetni. A felsőoktatásban pedig az ott tanuló roma fiatalok tehetséggondozása, tanulmányi sikerességének biztosítása érdekében, roma szakkollégiumi hálózatot kellett létrehozni.

A fenti tervezési dokumentumok tanulmányozása és Kállai Ernő (2014b) összegző megállapításai alapján, az alábbi következtetések vonhatóak le.

A rendszerváltást követően, lényegben valamennyi kormány felismerte, hogy a cigányság társadalmi és gazdasági helyzetén változtatni szükséges, olyan beavatkozásokra van szükség, amelyek segítségével a cigányság integrációja és felzárkózása felgyorsítható. Ezek az intézkedések a társadalmi egyensúly megőrzése, a válsághelyzetek kezelése érdekében is nagyon fontosak (1). A programok elemei lényegében ugyanazok, nem sokat változtak az elmúlt évtizedekben (2). A civil jogi egyesületeknek is köszönhetően, megjelenik az emberi jogi szemlélet és a diszkrimináció elleni határozott fellépés szükségessége (3). Az elsősorban cigányság részére megfogalmazott programok fokozatosan szegénység ellenes programokká változtak, tulajdonképpen valamennyi program szociálpolitikai alapokra épült (4). A szervezeti változások ellenére, a tartalmi tevékenység, az irányítás a szaktárcák keretén belül maradt, így a mechanizmus igazán nem változott. A koordinációs testületeknek érdemi jogköre nem létezett, így lényegében azokat a feladatokat, amire létrehozták őket, nem tudták ellátni (5).

A fentiekkel összefüggésben is fontos feladat lenne a teljes átláthatóság elérése, szükséges lenne pontosan feltárni az integrációs és felzárkózási célokra rendelkezésre bocsájtott anyagi eszközök mértékét és felhasználásának módját is (6).

„Az a tény, hogy a támogatások mértékét nem lehet még közelítő pontossággal sem megállapítani nem csak a támogatási rendszer átláthatóságát rontja, hanem ilyen körülmények között nincs valódi tervezés és lehetetlen a szigorú számonkérés. (...) A támogatási rendszer átláthatóságát tovább rontja, hogy az egyes tárcák programjaik célcsoportját eltérő módon határozták meg. A romákra vonatkozó adatok gyűjtésétől való elzárkózás, a célcsoport meghatározásának bizonytalanságai lehetetlenné tették mérhető teljesítménykövetelmények rögzítését, és az ezekre épített monitoring rendszer létrehozását a szervezeti és a pénzügyi koordináció hiánya egyaránt hátráltatta. A számszerű adatok, indikátorok hiánya nem ad valódi értékelésre lehetőséget” (ÁSZ 2008, oldalszám nélkül).

Lényegében minden kormány elsődleges feladatának érezte a koordinációs bizottságok átalakítását, átnevezését, a rendelkezésre álló források átszabását, azok elosztási csatornáinak „saját profilra” igazítását. Az átmeneti időszakok bizonytalansággal, várakozással terhes időszakai, az új szisztéma kialakításának hónapjai, évei mindig gátolták a roma integrációs törekvések hatékonyságát és kontinuitását akár a koordinációs szervekről, akár a szakminisztériumok munkájáról beszélünk (7). Az oktatással kapcsolatos stratégiai tervezés felismerte, hogy a roma gyerekek felzárkózásával, integrációjával kapcsolatos feladatokkal az

óvoda, az általános és a középiskola egyedül nem képes megbirkózni. Olyan lényegében „külsős” szolgáltatókra, szervezetekre és intézményekre van szükség (pl. gyerekházak, tanodák), akik be tudnak segíteni az oktatási intézmények munkájába, illetve ők maguk is a roma gyerekek integrációjával kapcsolatos feladatok önálló ellátóivá válnak (8). Azt is megállapíthatjuk, hogy a társadalmi integrációban olyan fontos roma kultúra és közművelődési tevékenység támogatása, felkarolása nem, vagy csak nagyon halványan jelenik meg a fejlesztési elképzelések között. A kultúráról és annak hasznosságáról a társadalmi integrációs folyamatokban, a kulturális intézményrendszer létéről és lehetséges feladatairól elnagyolt, sommás megjegyzések szerepelnek a 2011-es stratégiában az oktatás-képzés beavatkozási területen belül. A roma kultúra és közművelődés helyzetére, fontosságára és szerepére pedig ugyanott egyetlen utalás sem történik (9).

A fent elemzett kormányzati stratégiák megvalósulását, eredményeit és negatívumait korábban már tárgyaltuk (lásd 4.2. alfejezet).

6.2. A kisebbségek, kiemelten a cigányság oktatása történeti megközelítésben

Ebben az alfejezetben röviden bemutatjuk a kisebbségek oktatásának történeti előzményeit. Tárgyaljuk a Ratio Educationis és az Eötvös-féle népoktatási törvényt, illetve annak hatását a kisebbségekre, ezen belül is elsősorban a cigányságra. Elemezzük a cigányság oktatásának helyzetét a felvilágosult abszolútizmus, a dualizmus, a két világháború és az azokat követő szocialista időszakban.

A Ratio Educationis (1777) lényegében törvényesítette a lakosság anyanyelv használatát az iskoláztatás alacsonyabb szintjén. Így akkoriban a magyarok, németek, tótok, horvátok, rutének, illírek, oláhok segédnyelvként, az oktatás folyamatának, szervezésének segítésére használhatták a saját anyanyelvüket. Azonban a cigányság számára nem jöttek létre ilyen iskolák. A 18. század második felében Mária Terézia és II. József erőszakos asszimilációs intézkedésekkel próbálták a cigányságot letelepíteni és beolvasztani a birodalom népességébe (lásd 4.1. fejezet).

A 19-20. század fordulójának időszakában a modern államok kialakulásának és megerősödésének elengedhetetlen feltételeként a népoktatás megszervezése és a kötelező elemi iskolahálózat megszervezése jelentkezett. Ez a pozitív folyamat főként a Kiegyezés (1867. 12. tc.), és Eötvös József népiskolai közoktatásról szóló törvénytervezete elfogadását (1868. 38. tc.). követően gyorsult fel.⁵⁹ A közoktatási törvény pozitív hozadékkal járt a nemzetiségi oktatásban is. 1868-ban tankönyvbizottság jött létre a „vezérkönyvek” és tankönyvek fejlesztésére, amiknek a megírására bárki szabadon pályázhatott. Ezek a tankönyvek aztán sok kiadást megéltek, lényegében 1910-ig használatban maradtak. Nemzetiségi nyelven kiadott változataik is nagy számban jelentek meg. Eötvös halála után (1871) lelassul a folyamat és ezzel együtt a tolerancia is csökken a nemzetiségi irányába. 1879-ben kötelezővé válik a magyar nyelv oktatása valamennyi népiskolában. Apponyi Antal vallás és közoktatásügyi minisztersége időszakában, a nemzetiségi iskolák állami támogatását ahhoz kötötték, hogy a tanulók a negyedik osztály után helyesen beszéltek-e magyarul (1907). A népiskola így a nemzetiségi beolvasztását is célzó, valamint a magyar nyelv hegemóniáját biztosítani szándékozó eszközzé is vált (Pukánszky – Németh 1999, 474-480).

⁵⁹ Eötvös célja, aki vallás és közoktatási miniszter lett Andrássy Gyula kormányában, a magyar közoktatás, ezen belül is a népoktatás polgári átalakítása volt. Az elfogadott törvény megállapítja a tankötelezettséget 6-12 éves korig, és létrejön a 6 osztályos elemi népiskola is. A törvénycikk szerint minden gyermeket anyanyelvén kell tanítani. Az igazoltan szegény szülők gyermekei pedig nem fizetnek tandíjat.

Meg kell jegyeznünk, hogy ezekből a részben pozitív és részben negatív folyamatokból a cigányság lényegében teljes egészében kimaradt. Az 1893-as cigányösszeírásban a létszámuk 275 000 fő, túlnyomó többségük (70%) nem járt iskolába, 96%-uk pedig nem tudott írni, olvasni (Vámos 1999, 19-31). A dualista korszakban a legfőbb problémának, a konfliktusok okának, az asszimiláció első számú akadályának a romák vándorló életmódját tekintették. Ezen az alapon tett kísérletet az állam, különböző szervein keresztül, erőszakos és kevésbé erőszakos módon a letelepedés és integrálódás elősegítésére. Ezt azonban a megélhetésüket féltő romák és a letelepítésben ellenérdekelte községek is nagymértékben akadályozták. A letelepítés szándéka jelentkezett az oktatásügy területén is. Ondódon, Pankaszon, Bicskén és Pankotán alapítottak iskolákat cigánygyerekek részére. A beiskolázással azonban már gondok akadtak, hiszen csak minden ötödik-hatodik gyerek járt iskolába (Kemény 2000a, 14-17).

A második világháborút követően a cigányság oktatási helyzetével csak az 1950-es évek derekától kezdtek el foglalkozni. A figyelmet az keltette fel, hogy a Művelődésügyi Minisztérium számadatai alapján, az általános iskola főként első és második osztályában óriási mértékű lemorzsolódás volt tapasztalható. Az iskolából kimaradtak pedig elsősorban a cigánygyerekek körében jelentkeztek. Az 1957-58-as adatok szerint, a 28 000 általános iskolás roma gyerek közül összesen mindössze 3200 jutott felső tagozatba, és 7700 gyereket hiányzás miatt nem lehetett leosztályozni. Ezekre a tényekre reagálva, az MSZMP Központi Bizottsága Politikai Bizottságának 1961-es határozata a cigánygyerekek esetében két nagy feladatot határozott meg. Az egyik feladat a tankötelezett gyerekek megtalálása, lajstromozása és ezzel a beiskolázás teljessé tétele volt. Másik célként pedig a további fejlődés biztosítása jelentkezett a nevelés-oktatás területén (Mezey 1986, 240-243). Ezek a reformok lényegében már a szegregáció irányába mutattak. Cigány osztályokat szerveztek az iskolából kimaradtaknak, új iskolákat építettek nekik, vagy kiegészítő osztályba küldték őket. Az 1960-ban létrejött Nevelési Tanácsadók országos rendszere, amelyek 1971-óta vizsgálták az iskolaérettséget, a roma tanulók többségét kiegészítő osztályokba irányította (Majtényi – Majtényi 2012, 151).

„Ezek a törekvések mindig az oktatási hatékonyság javításának a szempontjaira hivatkoztak, a következmények azonban az esetek túlnyomó többségében a legcsekélyebb mértékben sem igazolták az elkülönítés megteremtésekor hangoztatott érvek jogosságát. A legfőbb érv mindig az volt, hogy a nyelvi nehézségek, a szociokulturális hátrányok és az eltérő kulturális minták miatt a gyerekek oktatásakor olyan különleges problémák merültek fel, amelyeket csak akkor lehet pedagógiaileg hatékonyan kezelni, ha elkülönítve oktatják őket.” (Havas – Kemény – Liskó 2002, 5-6)

A számokat tekintve, a roma gyerekek 11,7%-a járt kiegészítő iskolákba/osztályokba az 1974/1975-ös tanévben. Ez az arány a 1986-1986-os tanévben már elérte a 17,5 %-ot. Beszédes adat: a nem roma tanulóknál ez az arány 2% (Havas – Kemény – Liskó 2002, 7)

6.3. A nemzetiségi-kisebbségi oktatás jogszabályi alapjai – a nemzetiségi-kisebbségi oktatás formái a 21. század Magyarországon

Az alfejezetben elsősorban azokat a hatályos jogszabályokat vizsgáljuk, amelyek napjainkban határozzák meg a nemzetiségi kisebbségi oktatás szervezetét és tevékenységét. A jogszabályi hierarchiát figyelembe véve, a nemzetiségi-kisebbségi oktatást érintő fejezeteket tárgyaljuk az

ország alaptörvényében, elemezzük a nemzetiségek jogairól szóló törvényt, az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról szóló törvényt, valamint az ezeket a jogszabályokat részletező, elmélyítő, alacsonyabb szintű jogforrásokat. A fejezetünkben bemutatjuk a jogszabályokból adódó kisebbségi oktatás formáit is Magyarországon.

Magyarország alaptörvénye Nemzeti hitvallás fejezetében nyilvánítja ki, hogy a nemzetiségek a magyar politikai közösség részei és államalkotó tényezők. A magyarországi nemzetiségek nyelvét és kultúráját a Magyar Köztársaság ápolja és védi. Az alaptörvény XXIX. cikke (1) bekezdése alapján minden valamely nemzetiséghez tartozó magyar állampolgárnak joga van önazonossága szabad vállalásához és megőrzéséhez. Az országban élő nemzetiségeknek joguk van az anyanyelv használatához, a saját nyelven való egyéni és közösségi névhasználathoz, saját kultúrájuk ápolásához és az anyanyelvű oktatáshoz. A magyar állampolgárnak joga van önazonossága szabad vállalásához és megőrzéséhez is. Disszertációnk szempontjából releváns az Alaptörvény XV. cikke is, amely szerint a törvény előtt mindenki egyenlő. A Magyar Köztársaság az alapvető jogokat mindenkinek bármely megkülönböztetés, nevezetesen faj, szín, nem, fogyatékoság, nyelv, vallás, politikai vagy más vélemény, nemzeti vagy társadalmi származás, vagyoni, születési vagy egyéb helyzet szerinti különbségtétel nélkül biztosítja. A nők és a férfiak egyenjogúak, Magyarország az esélyegyenlőséget és a társadalmi felzárkózást is külön intézkedésekkel segíti.

Az alaptörvény fent nevezett megállapításait bontja ki az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról 2003. évi CXXV. törvény. A 27. §. (2) bekezdése rendelkezik az oktatás és képzés területén megjelenő szempontokról és elvárásokról.⁶⁰ A jogszabály érdeme, hogy abban meghatározásra kerültek a diszkrimináció fajtái. Azonban számos bíráló is érte azt a módszert, hogy teljesen más problémák mellé sorolták be a romákat sújtó diszkriminációs gyakorlatot (Kállai 2006, 187-203).

A nemzetiségek jogairól szóló 2011. évi CLXXIX. törvény alapján a Magyar Köztársaság többek között védelemben részesíti a nemzetiségeket, biztosítja saját kultúrájuk ápolását, anyanyelvük használatát, az anyanyelvű oktatást, kollektív részvételüket a közéletben, elősegíti a kulturális autonómiájuk megvalósulását. A jogszabály részletesen foglalkozik a nemzetiséghez tartozó személyek jogairól is.⁶¹

A nemzetiségi oktatási, kulturális és média jogai között nagy hangsúllyal szerepel a nemzetiségek oktatási öngazgatása is. A nemzetiségek által használt nyelvnek számít a bolgár, a görög, a horvát, a lengyel, a német, az örmény, a roma, a román, a ruszin, a szerb, a szlovák, a

⁶⁰ A paragrafus alapján, az egyenlő bánásmód követelményét érvényesíteni szükséges az oktatásba történő bekapcsolódás feltételeinek meghatározása, a felvételi kérelmek elbírálása, az oktatás követelményeinek megállapítása, a követelménytámasztás, a teljesítmények értékelése, az oktatáshoz kapcsolódó szolgáltatások biztosítása és igénybevétele, az oktatással összefüggő juttatásokhoz való hozzáférés, a kollégiumi elhelyezés és ellátás, az oktatásban megszerezhető tanúsítványok, bizonyítványok, oklevelek kiadása, a pályaválasztási tanácsadáshoz való hozzáférés, valamint az oktatásban való részvétellel összefüggő jogviszony megszüntetése során. Az egyenlő bánásmód követelményének megsértését jelenti valamely személy vagy csoport jogellenes elkülönítése egy oktatási intézményben, illetve az azon belül létrehozott tagozatban, osztályban vagy csoportban, olyan nevelésre, oktatásra való korlátozása, olyan nevelési, oktatási rendszer vagy intézmény létesítése, fenntartása, amelynek színvonala nem éri el a kiadott szakmai követelményekben meghatározottakat, illetve nem felel meg a szakmai szabályoknak, és mindezek következtében nem biztosítja a tanulmányok folytatásához, az állami vizsgák letételéhez szükséges, az általában elvárható felkészítés és felkészülés lehetőségét.

⁶¹ A jogszabály 12. § -a alapján, a nemzetiséghez tartozó személynek többek között joga van az anyanyelv szabad használatához, történelmének, kultúrájának, hagyományainak megismeréséhez, ápolásához, gyarapításához, továbbadásához. Jogában áll megtanulni anyanyelvét, joga van részt venni anyanyelvű köznevelésben, közoktatásban és a kulturális és művelődési folyamatokban. Joga van továbbá az oktatási esélyegyenlőséghez és a kulturális szolgáltatásokhoz, amelyet az állam hatékony intézkedésekkel elősegíteni köteles.

szlovén és az ukrán nyelv, továbbá a roma és az örmény nemzetiség esetében a magyar nyelv is. Az állam a magyarországi nemzetiségek anyanyelvét közösség-összetartó tényezőként ismeri el. Támogatja a nemzetiségek által használt nyelv alkalmazását a nemzetiségi köznevelésben és viseli a nemzetiségi köznevelés többletköltségét a jogszabályban meghatározott módon. A valamely nemzetiséghez tartozó gyermek anyanyelvű, nemzetiségi két tanítási nyelvű, nemzetiségi nyelvoktató vagy roma nemzetiségi köznevelésben vehet részt. Ezen belül a roma nemzetiségi nevelés, nevelés és oktatás folyhat kizárólag magyar nyelven is, de a szülők igényei alapján az intézmény fenntartója köteles biztosítani a roma nyelv (romani, illetve beás) oktatását is. A nemzetiségi anyanyelvi nevelése, nevelése-oktatása, a helyi lehetőségek és igények szerint, nemzetiségi óvodában, iskolában, iskolai osztályban vagy csoportban történhet. Itt szükséges biztosítani a népismeret tárgykörébe tartozó ismeretanyag elsajátítását, a nemzetiség és az anyaország történelmének, irodalmának, földrajzának, kulturális értékeinek és hagyományainak, a nemzetiségi jogok és intézményrendszerének megismerését. Állami feladat az anyanyelvű pedagógusok képzésének, továbbképzésének biztosítása is.

A Nemzeti, etnikai kisebbség óvodai nevelésének irányelve és a Nemzeti, etnikai kisebbség iskolai oktatásának irányelve kiadásáról szóló, többször is módosított, hatályos 32/1997. (XI. 5.) MKM rendelet (a továbbiakban: kisebbségi iskolai oktatás irányelve) fontos megállapításokat tesz a kisebbségi oktatás és nevelés részleteiről, oktatási formáiról, valamint az oktatás tartalmi tevékenységéről. A kisebbségi iskolai nevelést és oktatást végző iskola a 243/2003. (XII. 17.) Korm. rendeletben kiadott Nemzeti Alaptantervben és a kisebbségi iskolai oktatás irányelvében foglaltakkal összhangban valósítja meg célkitűzéseit.

A kisebbségi oktatás a magyarországi közoktatás része, megvalósítja az iskolai nevelés és oktatás feladatait, mindezek mellett biztosítja a kisebbség nyelvének tanulását, a kisebbség nyelvén való tanulást, a kisebbség történelmének, szellemi és anyagi kultúrájának megismerését, a hagyományőrzést, a hagyományok teremtését, a kisebbségi jogok megismerését és gyakorlását. A nemzeti, etnikai kisebbséghez tartozó egyénnek így lehetősége kínálkozik arra, hogy megtalálja, megőrizze és továbbfejlessze identitását, vállalja másságát, a kisebbség értékeit elfogadja és másoknak is megmutassa, valamint erősítse a közösséghez való kötődést.

A nevelési és oktatási tevékenység során célként fogalmazódik meg, hogy a tanulók számára váljon nyilvánvalóvá a nyelvi és kulturális gazdagság és sokféleség előnye, a tanulóknak alakuljon ki reális nemzet-, és kisebbségkép. A tanulmányok eredményeként a diákok ismerjék fel az előítéletek és kirekesztés megjelenési formáit, a jelenség hátterét, veszélyeit. A jogszabály alapján, a kisebbségek egymástól eltérő nyelvállapotára, kulturális sajátosságaira és különbözőségére tekintettel, a kisebbségi oktatást több oktatási forma alapján lehet megválasztani. Ilyen lehet az anyanyelvű oktatás (1), a kétnyelvű kisebbségi oktatás (2), a nyelvoktató kisebbségi oktatás (3), cigány kisebbségi oktatás (4), kiegészítő kisebbségi oktatás (5). Bármelyik forma alkalmazható, akár több is beépíthető az iskolai nevelés, oktatás általános műveltséget megalapozó szakaszában. A fenti oktatási formák jellegzetességeit a jogszabály részletesen tárgyalja.

6. Roma közösségi házak empirikus vizsgálata

7.1. *A kutatás előzményei – kutatástörténeti áttekintés*

Ebben az alfejezetben két kutatást és egy felmérést mutatunk be, amelyet empirikus kutatásunk előzményeinek tartunk. A roma közösségek háza kialakulását, történelmi előzményeit, az azokkal kapcsolatos nemzetközi és hazai tapasztalatokat a 4.4. alfejezetben elvégeztük.

Empirikus kutatásunkat megelőzően két kutatásról és egy felmérésről számolhatunk be, amely közvetve, illetve közvetlenül is a roma közösségi házakat vizsgálta. Elsőként kell említenünk azt a pályázatot, amelyet a Soros Alapítvány 1999-ben hirdetett meg azon roma közösségi házakat működtető cigány civil szervezetek számára, amelyek bővíteni tervezték a tevékenységüket. A felhívásra jelentkező szervezetektől első lépésben egy diagnózis készült, aztán a nyertes szervezetek számára közösségfejlesztéssel kapcsolatos tréninget tartottak. A diagnózist a CO-OD BT. állította össze, a tréninget pedig a Közösségfejlesztők Egyesülete szervezte és bonyolította.⁶² A kidolgozott elemzési szempontok alapján 3 fejlettségi csoportot (kialakulatlan, fejlődő, érett) felállítva sorolták be a roma közösségi házakat. Az érett, legfejlettebb csoportba 6 intézmény tartozott. Ezek az intézmények megfelelő infrastruktúrával rendelkeztek, szervezetiileg fejlett, rendszeres programokat szervező közösségi színterek voltak. A második, fejlesztendő csoportba 16 szervezet tartozott, és 9 szervezet pedig a fejletlen típusba került.

A diagnózis tapasztalatai az alábbiakban foglalhatóak össze. A legfontosabb erőforrás a szervezetek saját célcsoportja. A közösségi munka felelőse általában a szervezet vezetője. A működés elsősorban a szervezett programokkal volt mérhető, amelyek azonban inkább esetlegesek voltak, azokat a közösségi ház vezetője, vagy a külső pályázati tényezők határozták meg. A házak legnagyobb problémája az állandó fenntartó hiánya, illetve az ott jelentkező forráshiány volt. A vizsgált közösségi színterek működése éppen ezért is erősen a pályázatoktól és egyéb bevételektől függött. Ez nagyon megnehezítette a tervezési folyamatokat. Több szervezet is hiányolta a közösségi programok szervezéséhez a saját, jól felszerelt házat. A házaknak jó kapcsolatokkal rendelkeztek helyben, azonban a többségük nem bírt kiépített, a mindennapokban is hasznosítható országos kapcsolattal. A szervezetek többnyire rendelkeztek egy elsősorban családi alapon szerveződő belső maggal, amire számíthattak a közösség életében. A megkérdezettek többségének nem állt rendelkezésre megfelelő eszközállomány, a fejlesztési elképzelések is elsősorban az irodák jobb felszereltsége, a modern kommunikációs eszközök beszerzése irányába mutattak.

A kutatásunk másik közvetett előzményének tekintett felmérés a Világbank kezdeményezésére jött létre. A vizsgálat felmérte a cigányságot támogató programokat 1990-1999. között. A vizsgálat során egy olyan adatbázis jött létre, amely a támogatók, kedvezményezettek, programok és azok költségvetésének adatait tartalmazta. A támogatáskezelő szervezetek információi alapján 1398 projektről gyűlt össze hasznosítható adat. A felmérés nem a roma civil szférára és közösségi házakra fókuszált elsősorban, azonban közvetve mutatott ki adatokat azokról is. A fent jelzett

⁶² A diagnózis folyamán 42 szervezetről gyűjtöttek adatot standardizált kérdőívek, személyes interjúk és csoportos megbeszélések útján. Tíz dimenziót választottak elemzési szempontul. Elsődlegesen fontos kutatási dimenzió volt a fenntartó stabilitása, a közösségi tevékenység helyszíne, az eszközökkel való ellátottság, a közösségfejlesztői tudás. A másodlagos dimenziók közé tartozott a közösségfejlesztési tevékenység intézményesültsége, a szervezet vezetésének fejlettsége, a szervezet kapcsolata a célcsoporttal, a szervezett programok, a szervezet kapcsolata a helyi környezettel és a szervezet kapcsolata a regionális és országos környezettel.

programokból mindössze 9 célozta meg a roma közösségi házak létrejöttét és fennmaradását 11,8 millió Ft értékben (Lukács 2001a, 14-17).

A harmadikként az Autonómia Alapítvány kutatását kell megemlítenünk. Ebben a vizsgálatban a roma közösségi házakat Magyarországon először 2001-ben mérték fel célzottan is.⁶³ A kutatás többek között, hasonlóan az empirikus kutatásunkhoz, a közösségi házak tevékenységét, szervezetét, finanszírozását és infrastrukturális ellátottságát vizsgálta. A vizsgálat tapasztalatai szerint sok esetben a még a rendszerváltás előtt létrejött cigányklubok váltak közösségi szintérré (lásd 4.4. alfejezet). A vizsgált, és főként roma szervezetek által fenntartott házak kettős funkciót láttak el. Egyrészt a roma kultúra és a roma hagyományok megőrzését és közvetítését, másrészt pedig a roma közösség társadalmi integrációját segítették elő. A 2001-es vizsgálat szerint a házak a roma fiatalok összefogására is szolgáltak, klubként is működtek és a közösségi programokhoz is megfelelő teret tudtak biztosítani. Az empirikus vizsgálatunkban klub-szerű működésre utaló információt már nem találtunk. Úgy gondoljuk, ez a változás egyrészt a közösségi házak feladatainak és azok arányainak változásával, másrészt pedig a szabadidős és kultúrafogyasztási szokások a roma társadalmon belüli változásaival állhatnak összefüggésben (lásd 2.4. fejezet).

A fenntartókat tekintve, a 2001-es kutatás alapján a roma közösségi házak több mint egyharmadát roma civil szervezetek, egynegyedét pedig részben nonprofit egyesületek, részben kisebbségi önkormányzatok tartják fenn. A házak többé-kevésbé állandó és fizetett munkatársakkal dolgoztak, 60%-uk 100 négyzetméternél nagyobb alapterületű épülettel rendelkezett. Az ingatlanok 14%-ának állaga kifejezetten rossz állapotban volt a felmérés idején. A roma közösségi házak eszközellátottsága meglehetősen hiányosnak mutatkozott, egyharmaduk egyáltalán nem rendelkezett számítógéppel, egynegyedüknek pedig semmilyen irodai eszköze nem volt. Csak kevesebb, mint harmaduk használta rendszeresen az internetet és mindössze 16 olyan roma közösségi ház működött, amelyik rendelkezett a munkájához szükséges alapvető infrastruktúrával. A vizsgált 78 szervezet megalakulása óta közel 1300 programot valósított meg mintegy 1,5 milliárd forintos összköltségvetéssel. A roma szervezetek a legtöbb támogatást kulturális, közművelődési rendezvényekre és gyerekek táboroztatására nyertek, a legnagyobb összegű támogatások ugyanakkor foglalkoztatási, vállalkozás-fejlesztési és különféle képzési projekteket finanszíroztak.

A támogatók közül a Soros Alapítvány, az Egyesült Holland Alapítványok, az Autonómia Alapítvány és a Magyarországi Cigányokért Közalapítvány költött a legtöbbet a közösségi házak programjaira. A kutatás szerint a közösségi házak legsúlyosabb problémája az anyagi háttér kiszámíthatatlansága. A kutatók véleménye szerint ezt egy többszintű támogatási rendszer orvosolhatná, amelyben támogatást kaphatnának azok a nonprofit szervezetek, amelyek legalább két éve működtetnek közösségi házat és rendelkeznek az infrastrukturális ellátottság és a humán erőforrások bizonyos minimumával (Lukács 2001a, 63-64).

⁶³ A kutatásban a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal, a Hivatal Phare Irodája, a Soros Alapítvány és az Autonómia Alapítvány működött közre (Lukács 2001). A vizsgálat többek között, hasonlóan az empirikus kutatásunkhoz, a közösségi házak tevékenységét, szervezetét, finanszírozását és infrastrukturális ellátottságát vizsgálta. A kutatók látószögébe összesen 171 szervezet került, ezekből 78-at kerestek fel az Autonómia Alapítvány belső és külső munkatársai.

7.2. *A kutatás adatbázisainak bemutatása*

Az alfejezetben azokat az adatbázisokat mutatjuk be, amelyeket a kutatásunkban felhasználtunk, és amelyek segítségével a régió roma közösségi házainak adatbázisát összeállítottuk. Az alfejezetben pontos képet próbálunk adni a régió működő és korábban megszűnt roma közösségi szintereiről is.

Az Autonómia Alapítvány kutatása 2001-ben lezárult. Ennek főbb megállapításait a 7.1. fejezetben elemeztük. Azóta lényegében nem találtunk további adatokat, tanulmányokat, vizsgálatokat arra nézve, hogy mi lett ezekkel a szinterekkel. Megszűntek? Még mindig működnek? Hogyan, milyen szervezeti formában működnek? Milyen forrásokból finanszírozzák programjaikat? Empirikus kutatásunkban a vizsgált régióban ezekre a kérdésekre is választ kerestünk. A roma közösségi házakról szóló források vizsgálata időszakában, a saját adatbázisunk összeállításának érdekében, kísérletet tettünk a meglévő adatbázisok felkutatására és felmérésére is.

A Budapesti Művelődési Központ (BMK) honlapján olyan adatbázis található, amely a cigány kisebbség közművelődési és kulturális tevékenységével is foglalkozó (egy pécsi szervezet kivételével) budapesti intézményeket nevesíti.⁶⁴ A listán mintegy 34 intézmény neve olvasható, közülük 6 olyan szervezet van, amely nevében is roma közösségi szintérként szerepel.⁶⁵ Mivel kutatásunk nem Budapestre és az országra irányul, ezeket a szervezeteket feltártuk ugyan, de a továbbiakban nem kísértük figyelemmel.

Meg kell említenünk a Nemzeti Művelődési Intézet jogelődjének a Magyar Művelődési Intézetnek a kisebbségi adatbázisát is, amely korábban 225 nemzetiségi szervezetet, intézményt és egyesületet sorolt fel. Előzetes ismereteink szerint, ebben a listában azonban nem szerepeltek roma szervezetekre, intézményekre vonatkozó adatok. Vélhetően azért, mert az Intézet korábban rendelkezett cigány intézményekre és szervezetekre vonatkozó adatbázissal. Ezeket az adatbázisokat azonban a kutatásunk során már nem találtuk. A Magyar Művelődési Intézet még 2005-ben kérdőívet küldött ki 20 roma közösségi szintér részére. A kérdőíveken alapvetően a működési formára, az infrastruktúrára, a tevékenységre és a munkatársakra kérdeztek rá. A beérkezett adatlapok feldolgozása azóta is várat magára. Fontos megemlíteni a Tanodaplatform hálózatot is. A hálózatot működtető szakértői csoportról, tagjairól és magáról a hálózatról a honlapjukon lehet többet olvasni.⁶⁶ A nevezett honlapon 83 tanoda neve és elérhetősége szerepel. Mind a Magyar Művelődési Intézet kérdőívein szereplő, mind a Tanodaplatform honlapján megjelenő szinterek Észak-magyarországi vonatkozású adatait leszártuk és az adatbázisunkba illesztettük.⁶⁷

Mindezek alapján állítottuk össze a kutatásunk alapjául szolgáló adatbázisunkat. Az alapsokaságot elemezve a következő megállapításokat tehetjük összességében és a megyékre

⁶⁴ <http://nemzetisegek.bmknet.hu/index.php/cigany/szervezetek>. 2016. 06.10. 12.21. 15.30.

⁶⁵ Cigány Szociális és Művelődési Módszertani Bázis – Found Cigány Alapfokú Művészeti Iskola és Cigány Szociális és Művelődési Módszertani Bázis; Fővárosi Önkormányzat Cigányház - Romano Kher; Fővárosi Roma Oktatási és Kulturális Központ - Fővárosi Önkormányzat Cigányház Ösztöndíj Központ; Fővárosi Roma Oktatási és Kulturális Központ - Napház Khamorro Klubmozi és Kisebbségi Kulturális Intézmény; Karaván Színház – Karaván Művészeti Alapítvány; Országos Roma Közérdekű Muzeális Gyűjtemény és Kiállítási Galéria.http://www.erikanet.hu/oldal.php?tol=0&db=20&szulo_objektum_id=0&kereses=1&func=&objektum_tipus_id=107&menupont_id=497335. 2016.06.10. 12.44.

⁶⁶ <http://tanodaplatform.hu/>.2016. 2016. 06.12. 13. 23.

⁶⁷ Meg kell jegyeznünk azt is, hogy az adatbázisunk pontosítása érdekében megkíséreltük felvenni a kapcsolatot a Türr István Képző és Kutató Központtal is, azonban többszöri kísérletünk is kudarcba fulladt.

lebontva. Az országos adatbázisunk 228 roma közösségi házat, roma szervezetet foglal magában. Ebben szerepelnek az általunk feltárt roma kisebbségi önkormányzatok, alapítványok, egyesületek, oktatási és kulturális céllal létrejött roma szervezetek. Fontos döntésünk volt, hogy a korábban tervezett országos vizsgálat helyett, az Észak-magyarországi régió három megyéjének vizsgálatára fókuszáltunk. Erre a disszertáció terjedelmi kötöttsége, és a kutatás személyi és pénzügyi forrásainak szűkössege miatt kényszerültünk. Ezen megfontolások alapján az országos adatbázisból választottuk ki a szűkebb mintánkat, a vizsgált régió három megyéjére, annak roma közösségi színtereire vonatkozó adatokat. A kutatás során a korábbi adatbázisokban szereplő színtereket kiegészítettük azokkal a színterekkel, amelyeket az interneten történt kutatás alapján azonosítottunk, és azokkal a szervezetekkel, amelyeket hólabda módszer segítségével találtunk meg. Mindezek alapján a régióban az adatbázisunkba 61 olyan szervezet, magánszemély került be, akik a források alapján korábban, vagy jelenleg is roma közösségi színteret működtetnek. Az adatbázis tisztítását elsősorban telefonon, illetve két kérdezőbiztos segítségével végeztük.

Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, az adatbázisunkban szereplő 28 közösségi színtérből a feltárás során megállapításra került, hogy 9 szervezet a korábban megadott székhelyén – a korábbi információk ellenére – nem rendelkezik közösségi színtérrel.⁶⁸ Az adatfelvétel során, többszöri kísérletünk ellenére sem értük el, a tudomásunk szerint ma is működő hernádvécsei Biztos Kezdet Gyermekházat és a putnoki roma közösségi színteret. Nincs információnk a fulókercsi és hernádpetri színtérről sem. Valószínűsíthető, hogy az utóbbi színterek megszűntek. Az ózdi Biztos Kezdet Gyermekház nem volt hajlandó az adatfelvételre, mert véleményük szerint ők nem roma közösségi színtérként tevékenykednek. A korábban működő Jóléti Szolgálat a Munkanélküliekért Alapítvány Teleháza Ózdon, a Sprint tanoda Hernádkakon és az olaszliszkai tanoda szintén megszűnt. Sikeres lett az adatfelvétel 11 színtér esetében: Miskolc: Kalán tanoda, Kalyi Jag, Kerkai Jenő Nyitott Ház, Kék-Vonal Klubház, Bárka tanoda, Borsodbóta, Mezőcsát, Szendrőlád: Református Családi Napközi Hálózat Szendrőládi Telephelye, Oktatási, Szociális és Kulturális Központ, Sajókaza, Vizsoly. Az Autonómia Alapítvány adatbázisában 7 közösségi színtér szerepel a megyében, ebből ma már csak egy színtér működik (Borsodbóta).

Heves megyében az elmúlt két évben feltárt 19 közösségi színtérből 7 megszűnt, 1 már nem roma, hanem hagyományos közösségi színtérként működik, 1 jelenleg is működő roma közösségi színteret többszöri kísérlet után sem értünk el a vizsgálat lezárásáig (Egerszalók).

11 roma közösségi színtérrel sikeres adatfelvétel történt (Erk, Pétervására, Váraszó, Kál, Kerecsend, Eger, Halmajugra, Tarnabod, Gyöngyös, Heves: Csillagház és Csillagpont). Az Autonómia Alapítvány adatbázisában szereplő, az Alapítvány felmérésében részt vevő 10 közösségi színtérből megszűnt 6 db, a kápolnai közösségi színtér már nem roma házként működik, 4 db közösségi színtérrel pedig felvettük a kérdőívet. Meg kell jegyeznünk, hogy Hevesen 2 közösségi színtér is működik, ebből 1 a szegregátumban, Egerben pedig a kettő korábbi színtérből pedig a SZETA által fenntartott szűnt meg, a CKÖ által fenntartott színtér pedig önkormányzati fenntartásba került.

Nógrád megyében 14 közösségi színtér került az elsődleges adatbázisba. Ezek közül megszűnt korábban 4 közösségi színtér (Salgótarján – Bárti József Községi Ház, Rimóc, Bátorterenye 2. sz. közösségi színtér, Varsány). Az adatfelvétel 10 közösségi színtér esetében lett sikeres:

⁶⁸ Regionális Roma Községi Központ-Ózd, Roma Polgárjogi Mozgalom-Sátoraljaújhely, Észak-magyarországi Roma Unió-Ózd, "LUNGO DROM" Érdekvédelmi Tagszervezete-Fony, "Miskolc-Vasgyár Roma" Szervezet-Miskolc, B-A-Z. Megyei Cigányságért Közéletiek Szövetsége-Ózd, Phralipe Emódi Tagszervezete-Emőd, Abaúji Elmaradott Téréség Cigányságának Felzárkóztatási Szervezete-Hernádvécse, Cigány Kisebbségi Önkormányzat-Arló.

Balassagyarmat, Bátorterenye 1. sz. közösségi színtér, Lucfalva, Mátraverebély, Karancslapujtő, Mátraterenye, Cered, Etes, Salgótarján: Kohász Művelődési Ház és Csillag Szolgáltató Pont). Az Autonómia Alapítvány adatbázisában összesen egy közösségi színtér szerepel (Bátorterenye). A bátorterenyei közösségi színtér ma is működik (Bátorterenye 1. sz. közösségi színtér).

Összességében megállapíthatjuk, hogy a régió három megyéjében 32 db, a vizsgálat számára elérhető közösségi színterről beszélhetünk (B-A-Z megye 11 db, Heves 11 db, Nógrád 10 db).

7.3. Az alkalmazott kutatási módszerek

Az alfejezetben a kutatás során alkalmazott módszereinket mutatjuk be részletesen. Tárgyaljuk a kérdőívek szerkezetét, az abban rejlő főbb vizsgálati szempontokat a tevékenység, a finanszírozás és a szervezet dimenzióiban. Ugyancsak bemutatjuk az interjúk szerkezetét és vizsgálati szempontjait is.

Kutatási stratégiánk az elérendő céljainknak megfelelően részben deduktív (elméleti) és részben induktív (empirikus). A dolgozatunkban a közművelődés rendszerváltást követő tanulmányozására felhasználtuk a korábbi, ezzel foglalkozó tanulmányok adattábláit, valamint a közművelődési statisztika adatsorait is. Ezekből, ahol az összehasonlítás lehetséges volt, a forrásokat feltüntetve összevont táblázatokat készítettünk és azokat másodelemzéssel dolgoztuk fel a disszertációnkban (lásd 3. fejezet).

Az empirikus kutatásunk kiindulópontja szerint, a roma közösségi színterek számáról, szervezetükről, tevékenységükről kevés megbízható adat állt rendelkezésünkre. A rendelkezésre álló kutatási módszerek közül a vizsgálat elő időszakában gondolkodtunk a fókuszcsoportos interjúk alkalmazásáról. Az eszköz előnye a véleménycseréből származó többlet, a spontánul felmerülő összefüggések feltárása, az interakció, a gesztusnyelv és annak vizsgálata. Azonban a kutatásunk nem ezekre az irányokra fókuszált, hanem a közösségi színterek működésének sajátosságaira, a kulturális és társadalmi tőke jelenlétére többek között. Nem is elsősorban a közösség véleményformálására és annak modellezésére koncentráltunk. A csoportdinamikai tulajdonságok sem képezték a kutatásunk tárgyát. Attól is tartottunk, hogy a csoportban óhatatlanul megjelenő erősebb egyéniségek befolyásolják, elviszik a többség véleményét egy irányba. A kialakuló vitát, folyamatokat ebben az esetben pedig nehezebben lehet kontrollálni, mint az egyéni kikérdezésnél. A roma közösségeket jól ismerő, képzett moderátor sem állt rendelkezésre, és a munkáját finanszírozni sem tudtuk volna. További elvárás volt ennek az eszköznek az alkalmazásánál, hogy homogén legyen ugyan a csoport, de a tagjai mégsem legyenek ismerősei egymásnak. Ezt nem tudtuk elérni, hiszen egy településen valamennyi látogató ugyanabba a közösségi színtérbe járt. A szakirodalom szerint is, egynél több fókuszcsoportot szükséges létrehozni, mivel előfordulhat, hogy a csoport (6-12 fő) a tipikustól túlzottan eltérő lesz ahhoz, hogy általánosításokat lehessen levonni belőle (Babbie 2003, Falus-Ollé 2008). A csoportok közötti különbségek is befolyásolták volna az eredményeket. Több fókuszcsoportba szervezni különböző településeken élő roma látogatókat anyagilag, térben és időben szinte lehetetlen vállalkozásnak tűnt. Azt is feltételeztük, hogy az interjúalanyok alapvetően nehezen kommunikálnak, gátlásosak. Úgy gondoltuk ezek a problémák, nehézségek felerősödnek még fokozottabban jelentkeznek akkor, ha egy olyan csoportban kellene megnyilatkozniuk, ahol jól ismerik egymást, és ilyen helyzetben feszélyezi őket a másik jelenléte.

Megfontoltuk, azonban lemondunk a hatásvizsgálatról is. Az empirikus vizsgálatunkban objektív információkat, tényeket és oksági mechanizmusokat igyekeztünk feltárni a színterek működésével kapcsolatban. A hatásvizsgálatok többnyire valamilyen fejlesztési folyamat (program, projekt, beavatkozás) eredményét elemzik. Az oktatáspolitikai részéről azonban nem tapasztaltunk a vizsgálat időszakában ilyen fejlesztést és lényegében a kutatásunkhoz sem kaptunk semmiféle támogatást az illetékes minisztériumi, háttérintézményi szereplőktől. Sági Matild és Széll Krisztián alapján is úgy véljük, hogy a hatásvizsgálat lényegében nem is kutatási módszer, hanem egy speciális alkalmazott kutatás, amelynek sokféle módszere lehet (Sági – Széll 2015, 11-25).

Előzetes terveink szerint a roma közösségi házakat országos vizsgálat keretében szeretnénk volna megvizsgálni 2013 és 2015 között. Pályázati lehetőségek után néztünk, egyeztetünk az Eszterházy Károly Főiskola tudományos rektorhelyettesével, a szakminisztérium illetékes főosztályvezetőjével. Sajnos az egyeztetések a finanszírozás szempontjából nem jártak sikerrel. Próbáltuk felvenni a kapcsolatot a Türr István Képző és Kutató Intézettel is, de vélhetően az átszervezéseknek köszönhetően, ez az út is járhatatlannak bizonyult. Mindezeket követően, szembesülve azzal a ténnyel, hogy sem külső forrás, sem országos szervezet nem áll rendelkezésre, módosítottunk az elképzeléseken. Arra az elhatározásra jutottunk, hogy Észak-Magyarország három megyéjében – ahol a cigányság számaránya az országos átlaghoz képest is magasnak mondható – végezzük el a kutatást. A kutatás folyamán nagyon komoly problémát jelentett az alapsokaság meghatározása, mert lényegében ma sincs olyan adatbázis, amely rendelkezne a roma közösségi színterek pontos és aktuális adataival. Ez a probléma már akkor is jelentkezett, amikor Kállai Ernő, mint kisebbségi ombudsman a közművelődés területén belül vizsgálta a roma közösségi színterek működését. Éppen ezért az online országos adatfelvétel nem jöhetett szóba. Az országos mintavételhez szükséges alapsokaság kialakítása nagyon hosszú időt emésztett volna fel és a sikere is kérdéses lett volna. Ismertek azok a tapasztalatok, hogy a roma közösségek vizsgálatánál még az önkitöltős és visszaküldős kérdőívek sem működtek hatékonyan egyetlen kutatásban sem az elmúlt 25 évben. A visszaküldési arányok mindenhol 20 százalék alatt voltak. Az online adatfelvétel esetében sok esetben a kompetenciák hiányában is kérdéses lenne a siker. A régió közösségi színtereinek feltérképezését és a vizsgálat lefolytatását saját pénzügyi forrásból fedeztük, és két kérdezőbiztos beállításával fel tudott gyorsulni a kutatás folyamata. A kutatás így ugyan nem lett országos és reprezentatív, a régióban viszont lényegében valamennyi szintéren megtörtént az adatfelvétel. Úgy gondoljuk ez alapján ugyan nem országos, de a régióra vonatkozóan helytálló megállapításokat tehettünk.

Az empirikus kutatás tervezési időszakában végül a fenti megfontolások alapján, a rendelkezésre álló adekvát empirikus kutatási módszerek közül, a kvantitatív és kvalitatív módszerek tudatos, egymást kiegészítő alkalmazását választottuk. Fő kutatási módszerként hipotéziseinket a vizsgálat során kvantitatív, elsősorban zárt kérdéseket tartalmazó kérdőíves felméréssel vizsgáltuk a 2015-2016-os év folyamán. (1. Melléklet)

A kérdőívünk 67 kérdésből állt, függő és független változókat egyaránt magában foglalt. Az adatok könnyebb feldolgozása érdekében zárt kérdéseket tartalmazott. A kérdőíveket a fenntartó szervezetek vezetőivel, illetve a házakban dolgozó felelős munkatársakkal töltöttük ki. Az adatfelvételre Nógrád és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében alkalmanként két kérdezőbiztos is alkalmaztunk, akiket a feladatok elvégzésére felkészítettünk, munkájukkal alapvetően elégedettek voltunk. Tudomásunk szerint a 35 régióban működő színtérből összesen 32-vel vettük fel sikeresen a kapcsolatot és kérdeztük le őket. Három közösségi teret többszöri próbálkozás után

sem sikerült elérni. Számításaink szerint, így a régióban működő roma közösségi házak 91%-át kerestük fel. Ezek alapján úgy gondoljuk, hogy a minta főbb tulajdonságaiban tükrözi a populáció sajátosságait. A viszonylag kis számú mintát azzal igyekeztünk kompenzálni, hogy lényegében a vizsgált közösségi szinterek általános és részletes vizsgálatát is elvégeztük a kérdőív alapján. Megítélésünk szerint az elkészült kérdőívekből és interjúkból – mivel alapvetően homogén mintáról beszélhetünk – alapos következtetéseket tudunk levonni, ennél nagyobb mintán dolgozni egyelőre nem volt lehetőségünk.

A kérdőív szerkezete

1. Alapadatok a közösségi szinterről (település neve, lakosainak száma melyik megyében helyezkedik el, fenntartója, típusa, alapterülete, becsült értéke, állapota, infrastrukturális ellátottsága, ki a válaszadó, a ház eredeti rendeltetése stb.)
2. Adatok a szinterek személyi állományáról és tevékenységéről (munkaviszonyuk típusa, munkaszerződésesek, megbízási szerződéses, teljes munkaidős és önkéntesek száma és tevékenysége, iskolai végzettségük)
3. Programok és események a társadalmi integráció szolgálatában (szabadidős, oktatási, nevelési, közművelődési, szórakoztató stb.)
4. A közösségi szinterek finanszírozása (pénzügyi források fajtái, elérhetőségük)
5. A szinterek külső szakmai kapcsolatai (együttműködési lehetőségek, szervezetek, egyesületek, intézmények)
6. A szintereket látogatók összetétele

A kérdőív kérdései segítségével adatokat kaptunk a roma közösségi szinterekről. Kiemelt vizsgálati szempontként jelentkezett a szervezet, a tevékenység és a finanszírozás változásainak vizsgálata a társadalmi integráció szempontjából. A szervezet vizsgálatánál figyelemmel kísértük a közművelődési szinterek szervezeti változásait, tanulmányoztuk a humán erőforrást és az infrastrukturális ellátottságot. Elemeztük a fenntartó szervezeteket is (CKÖ, roma civil szervezetek, egyház, települési önkormányzat). A szervezet és annak változásai tekintetében is úgy gondoljuk, hogy az elmúlt húsz év meghatározó szempontja a takarékoság, a költségvetési egyensúly fenntartása és az előirányzatokon belüli gazdálkodás biztosítása, sok esetben a túlélés volt. Vizsgálatunk arra is irányult, hogy megtudjuk a roma közösségi házak finanszírozásának mibenlétét, jelenlegi állapotát, mennyiségét, folyamatosságát, okszerűségét, minőségét. A tevékenység szempontjából vizsgáltuk, hogy a hagyományos kultúrák közvetítés és a társadalmi integrációt segítő szolgáltatások aránya hogyan változott, milyen új elemekkel bővült a tevékenység, milyen tevékenységek gyengültek meg az elmúlt időszakban. A tevékenységre a kérdőív esetében közvetlenül 8 és közvetve 5 kérdés irányul. Ezek a legösszetettebb kérdések, hiszen vizsgáljuk azokat a rendszeresség tekintetében (5 változó), a tevékenység típusa szerint (37 változó), valamint abból a szempontból, hogy az adott tevékenységet milyen munkaviszonyban látják el az ott dolgozók (6 változó). A szakirodalom tanulmányozása és a kutatás alapján is úgy gondoljuk, hogy társadalmi integráció fogalmának és gyakorlatának egyelőre nincs társadalomtudományos elmélete. A cigányok társadalmi integrációs útját bemutató mű egyelőre nem ismeretes számunkra. Úgy gondoljuk, hogy a roma közösségi házak vállalt társadalmi integrációs szerepkörüket lényegében a tevékenységükön keresztül töltik be. Erre a tevékenységre a kérdőívekben az interjúkban is rákérdeztünk.

A kutatásunkban vizsgáltuk azt is, hogy a megerősödő formális, nem formális képzések, az informális tanulás módozatai, valamint az intézményrendszerben működő roma művelődő közösségek milyen szerepet játszanak a társadalmi integráció és felzárkózás folyamatában.

A finanszírozást tekintve úgy gondoltuk, ahogy más kulturális területeket, a roma közösségi házak működését is, napjainkban elsősorban a forráshiányos gazdálkodás, a takarékoság és a hatékonyság szempontjai határozzák meg. Ez alapvetően determinálja a tevékenységet és a mindezekhez igazodó szervezeti formákat is. Az empirikus kutatásban vizsgáltuk a támogatások alakulását, a projekteket és azok költségvetését. Vizsgálati célként jelentkezett továbbá az is, hogy a támogatások révén megvalósult programok mennyire szolgálják a társadalmi integrációt.

A kérdőívek mellé félig strukturált *interjút* is készítettünk, amely a kérdőíves adatgyűjtést egészítette ki. Az interjút 14 közösségi szintér vezetőjével vettük fel a régióban (2. Melléklet). A 14 interjúalany lényegében 19 roma közösségi szintér felett diszponált, hiszen nem egy esetben, főként Nógrádban és Borsodban, egy szervezet több szintert is fenn tudott tartani. Kommunikációs problémák miatt 2 vezető vonatkozásában nem gondoltuk, hogy érdemes interjút készíteni. Így a vizsgált közösségi szinterek vezetőinek több mint 2/3-át értük el.

A kutatómódszertani céljaink alapján az interjút, a kérdőív kutatási céljait erősítik, mélyítik el, egészítik ki. Hasonlóan a kérdőívhez itt is elsősorban a szervezet, a tevékenység, a finanszírozás vonatkozásaira fókuszáltunk. Nem elsősorban mélyinterjút szándékoztunk készíteni, hanem a módszertani eszköztár bővítésével mélyebb ismereteket kívántunk szerezni a közösségi szinterek működési sajátosságairól, a vezetők tevékenységének szakmai mozgatórugóiról, céljairól, elképzeléseiről, a tevékenységüket befolyásoló helyi környezetről.

Az interjú szerkezete

1. Általános kérdések
2. Tevékenység
3. Finanszírozás
4. Szervezet

Az interjú szerkezete illeszkedett a kérdőívhez. Az interjút egyrészt a szakemberek meglétére, szükségességére, a társadalmi integrációs folyamatokra, illetve a helyi sajátosságokra koncentráltak. Ebben az esetben is figyeltünk a szinterek szervezetére, tevékenységére és finanszírozására, azonban a nyitott kérdések segítségével el tudtuk mélyíteni az ismereteinket az ott dolgozó vezetők, alkalmazottak véleményének, nézeteinek, szakmai tapasztalatainak megismerésével.

Egy másik strukturált interjúvázlatot is készítettünk, amelyekkel a közösségi házakat látogató roma férfiakkal és nőkkel töltöttünk ki (3. sz. Melléklet). A régióban 10 interjút készítettünk. Itt kell megjegyeznünk, hogy a látogatói kérdőív korábban nem szerepelt a kutatási terveink között. Terveink szerint színesíteni, elmélyíteni szeretettük volna a kérdőív és a vezetői kérdőívek megállapításait. A kis elemszám sem engedi meg lényegében a tudományos következtetések levonását, általánosítások megfogalmazását. Úgy gondoljuk azonban, hogy a látogatói kérdőív alapján tett megállapításaink és maga a kérdőív jó alapja lehet egy nagyobb látogatói mintán, a jövőben elvégzett kutatásnak. Tudomásunk szerint az elsők vagyunk az országban, akik a társadalmi és kulturális tőke hasznosulását a közművelődési intézményrendszerben és a roma közösségi szinterek esetében vizsgálták. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy nagyon nehéz feladatként jelentkezett a látogatói interjút felvétele, mivel az interjúalanyok nehezen kommunikálnak, alacsony a szókincsük és az iskolai végzettségük, nem egy esetben

bizalmatlanok és gátlásosak. Azok, akik képesek az interjúra, a kommunikációs képességeik fejlettebbek, ők több esetben a gátlásaik miatt nem mertek megszólalni. Többségében inkább nem vállalták az interjút.

Az interjúalanyok kiválasztásánál figyelembe vettük a szinterek különböző típusait is. Három interjúalany hagyományos roma közösségi szintérből, három biztos kezdet gyermekházból, három pedig tanoda típusú szintérből lett kiválasztva. Ebben a kérdőívben a válaszadók látogatási szokásaira, látogatásaik gyakoriságára, elégedettségére kérdeztünk rá. Alapkérdésként jelentkezett, hogy a látogatók milyen célból járnak a közösségi házba, milyen képzéseken vettek részt? Mennyivel lesznek többek azáltal, hogy a közösségi szintér rendszeres látogatói? Milyen haszonnal járt az életükben a szinterek látogatása? Elemeztük azt is, hogy hasonlóan a hagyományos közművelődési intézményekhez, közösségi szinterekhez, a roma közösségi szinterek – a válaszokból bizonyíthatóan – rendelkeznek-e társadalmi tőkével és fejlesztik-e azt az odalátogatók életében. Kíváncsiak voltunk az egyén és a közösség vonatkozásában meglévő interakciókra is, amely a társadalmi tőke feltétele. Vizsgáltuk továbbá, hogy a társadalmi normák milyen szerepet játszanak ezekben az interakciókban. Jelen van-e a segítőkészség ezekben a kapcsolatokban? Az egyén képes-e háttérbe szorítani a saját érdekeit a közösség érdekében? Az egyén kapcsolati tőkéje, kapcsolati hálója erősödik-e azzal, hogy a roma közösségi házat rendszeresen látogatja? Ez azért fontos, mert a kapcsolati hálók megléte, a közösség tagjainak folyamatos kapcsolattartása intézményesíti a társadalmi tőkét. Fontos szempont volt a vizsgálatban, hogy a rákérdeztünk a társadalmi tőke alapvető feltételére, a bizalomra is az egyének és a közösség viszonyában. Mindezek elméleti megalapozását a 2.5. fejezetben elvégeztük.

A disszertáció hipotézisei között feltételeztük, hogy a roma közösségi szinterek tevékenységük révén a társadalmi integráció fontos bázisai, valamint azt is, hogy ezek a szinterek – hasonlóan a hagyományos közművelődési intézményekhez, közösségi szinterekhez – társadalmi tőkét jelentenek. Azt is feltételeztük, hogy a roma közösségi szinterekben jelentkező társadalmi tőke maga is a társadalmi integráció segítője. A hipotéziseink helyességét a 8. fejezetben tervezzük igazolni.

A látogatói interjú szerkezete:

1. A válaszadó alapadatai (neme, életkora, iskolai végzettsége)
2. A látogató válaszai a szintér használatával kapcsolatban
3. Ismerettségek, barátságok, kapcsolatok, közösségek kialakulása, ezek jelentősége és haszna
4. A közösségi szintér jelentősége a településen és a válaszadó életében
5. Elégedettség, javaslatok a szintér további működésével kapcsolatban

A kérdőív és az interjúk összeállítását az elméleti vonatkozásokra építve készítettük el. A vizsgált szervezeteket és személyeket személyesen, telefonon, e-mailben kerestük fel. Borsod-Abaúj-Zemplén és Nógrád megyében részben kérdezőbiztosok segítségével értük el a célcsoportokat. A kutatás eredményeinek SPSS adatbázis segítségével történő elemzésekor törekedtünk hipotéziseink mentén, intézményi tipológiákat is alkotni a jelenlegi roma közösségi házakon belül. A nyitott kérdéseket Excel táblában foglaltuk össze, így a kódolás után a statisztikai elemzés számára is elérhetővé tettük. Az interjúkat legépeltük, majd rövid összefoglalót készítettünk róla. A kutatás térdimenziója regionális, az idődimenziója pedig terveink szerint a 2001-2015 közötti folyamatok empirikus vizsgálatára is épül. Mind az interjúalanyok, mind a kérdőívet kitöltők anonimitását biztosítottuk.

A kérdőív és az interjúk kérdéseinek összeállításánál is arra törekedtünk, hogy világos, egyszerű és könnyen érthető kérdéseket alkalmazzunk. A próbakérdést a kutatás kezdeti időszakában elvégeztük, az egyes kérdéseket szükség szerint újrafogalmaztuk. Kerestük a komparatív lehetőségeket is a kutatásban. Ennek megfelelően végeztünk összehasonlítást a vizsgált megyék, az egyes településtípusok (megyeszékhely, város, falu), a szinterek altípusai (gyermekház, tanoda, hagyományos közösségi tér, iskola, integrált közösségi és szolgáltató központ), valamint a forprofit és nonprofit szektor között. Ezek során feltártuk az összefüggéseket és különbségeket, azok okainak magyarázatára kísérletet tettünk. A módszertani eszközök összeállításában, a hivatkozások és a lábjegyzetek használatában figyelembe vettük az alapvető szakirodalmak instrukcióit is (Falus – Ollé 2008; Babbie 2003; Falus (szerk.) 2004; Kozma – Sike 2004).

7.4. *Kérdőív fókuszpontjai*

Az alfejezetben a kérdőív lényegi megállapításait és összefüggéseit részletezzük. A hipotéziseink közül lényegében valamennyi, a roma közösségi szinterekre vonatkozó feltevést vizsgálunk (lásd 1.2. fejezet 3-7. sz. hipotézis). Hipotéziseink verifikálását a 8. sz. fejezetben végezzük el.⁶⁹

A kérdőíves kutatást a régióban 32 roma közösségi szintér esetében végeztük el. Borsod-Abaúj-Zemplénben 11, Heves megyében ugyancsak 11, Nógrádban pedig 10 közösségi szintéren történt meg a lekérdezés. A kutatásban vizsgáltuk a közösségi szinterek településtípusonkénti eloszlását is. Három elkülönítést alkalmaztunk ezzel kapcsolatban: megyeszékhely, város, község. Ugyancsak az indikátoraink vizsgálatánál a komparativitás, a több szempontú megközelítés és elemzés érdekében a megyéket is összehasonlítottuk.

1. térkép

A vizsgálatban érintett települések Borsod-Abaúj-Zemplén megyében

⁶⁹ A kérdőív fókuszpontjainak lényegi megállapításait félkövér betűtípussal emeltük ki.

30. tábla
Települések Borsod-Abaúj-Zemplén megyében

Település típusa	Települések neve	Összesen (db)
Megyeszékhely	Miskolc (5 db)	5
Város	Mezőcsát	1
Község	Szendrőlád (2 db), Borsodbóta, Sajókaza, Vizsoly	5
Összesen	-	11

B-A-Z megyében a megyeszékhelyen 5 közösségi színteret vizsgáltunk. További egy város és négy község színtereit vontuk be a kutatásba.

2. térkép
A vizsgálatban érintett települések Heves megyében

31. táblázat
Települések Heves megyében

Település típusa	Települések neve	Összesen (db)
Megyeszékhely	Eger	1
Város	Gyöngyös, Pétervására, Heves (2 db)	4
Község	Erk, Váraszó, Tarnabod, Kál, Kerecsend, Halmajugra,	6
Összesen	-	11

Heves megyében a megyeszékhelyen egy, a megyeszékhelyen kívüli három városban négy, a hat községben pedig egy-egy roma közösségi színteret vizsgáltunk.

3. térkép
A vizsgálatban érintett települések Nógrád megyében

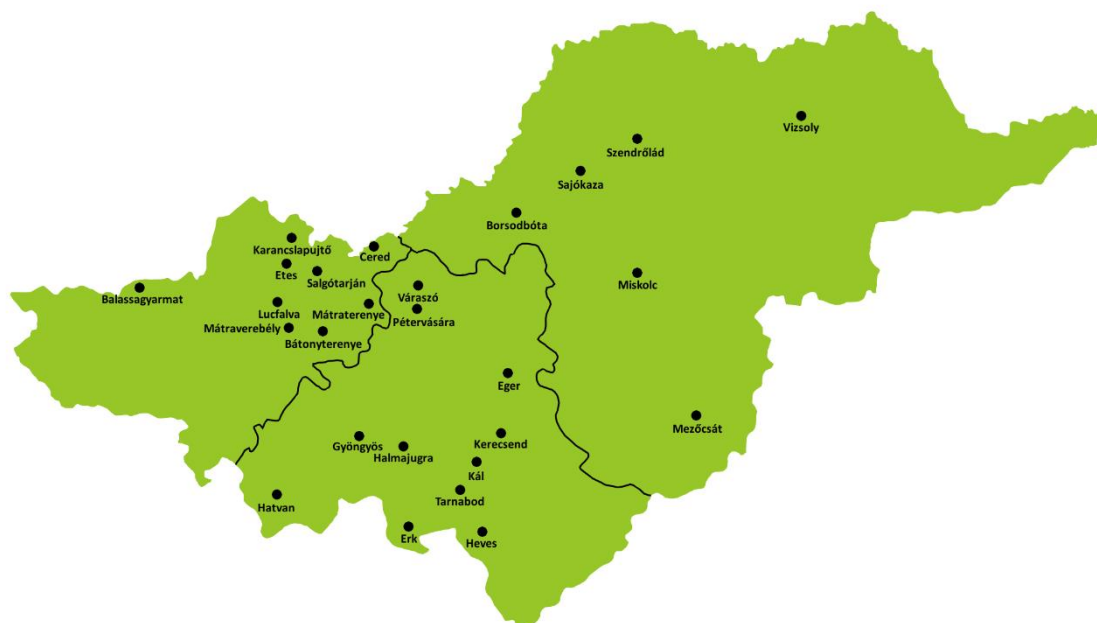

32. táblázat
Települések Nógrád megyében

Település típusa	Települések neve	Összesen (db)
Megyeszékhely	Salgótarján (2 db)	2
Város	Balassagyarmat, Bátorterenye	2
Község	Karancslapujtó, Mátraterenye, Cered, Etes, Mátraverebély, Lucfalva	6
Összesen	-	10

Nógrád megyében a megyeszékhelyen kettő, a két másik városban ugyancsak kettő, még a hat községben egy-egy színteret vizsgáltunk.

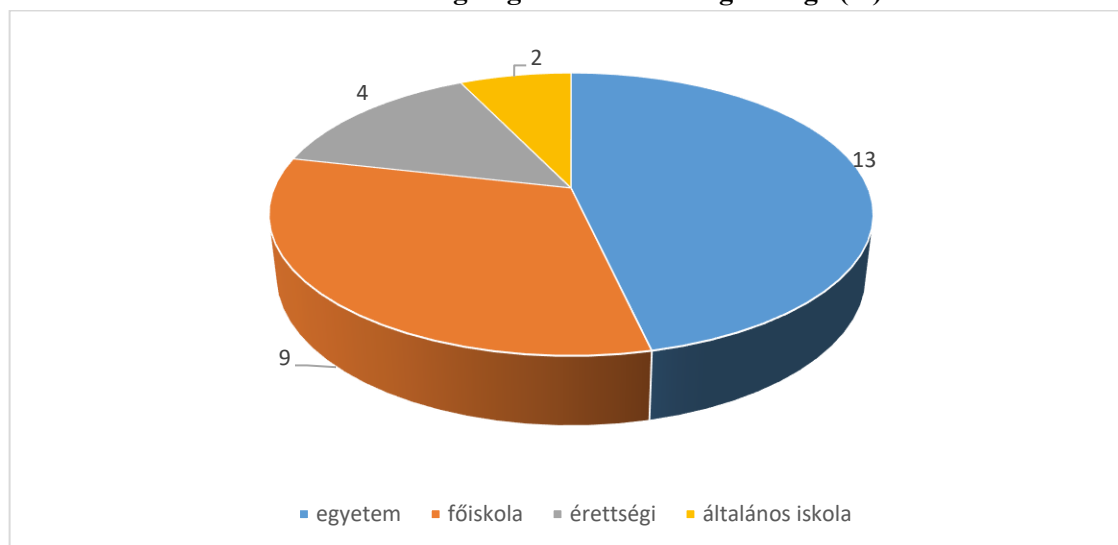
4. térkép
A vizsgálatban érintett települések a régióban

A három megyeszékhelyen nyolc színteret vizsgáltunk, így a közösségi szinterek 25%-a a megyeszékhelyeken működik. **Azt is kijelenthetjük, hogy a megyeszékhelyeket is magukba foglaló városokban található a szinterek 46%-a. Feltételezhetjük, hogy ennek oka a városok magasabb urbanizációs fokában, a kulturális, közoktatási és egyéb szolgáltatások differenciált és koncentrált meglétében, a vezetésre és szakmai munkatársnak is alkalmas szakemberek magasabb számában kereshetőek. A városokban megjelenő koncentráltan (akár szegregátumokban is) előforduló roma populáció a szinterek kialakítását megalapozza, siettetí, néhol ki is kényszeríti.** A vizsgált települések 100%-ában működik Cigány Kisebbségi Önkormányzat. A kisebbségi önkormányzatok többségében támogató magatartása szintén közrejátszott a szinterek létrejöttében. Kivételt is említhetünk azért, hiszen az adatközlő szerint, Hevesen a szegregátumban működő közösségi színteret a működése időszakában még egyetlen helyi roma önkormányzati képviselő sem látogatta meg. A kutatásba további 6 várost is bevontunk, amelyekben 7 közösségi színtérben is vettünk fel adatokat. A városokon kívül még további 16 község 17 közösségi színterét értük el.

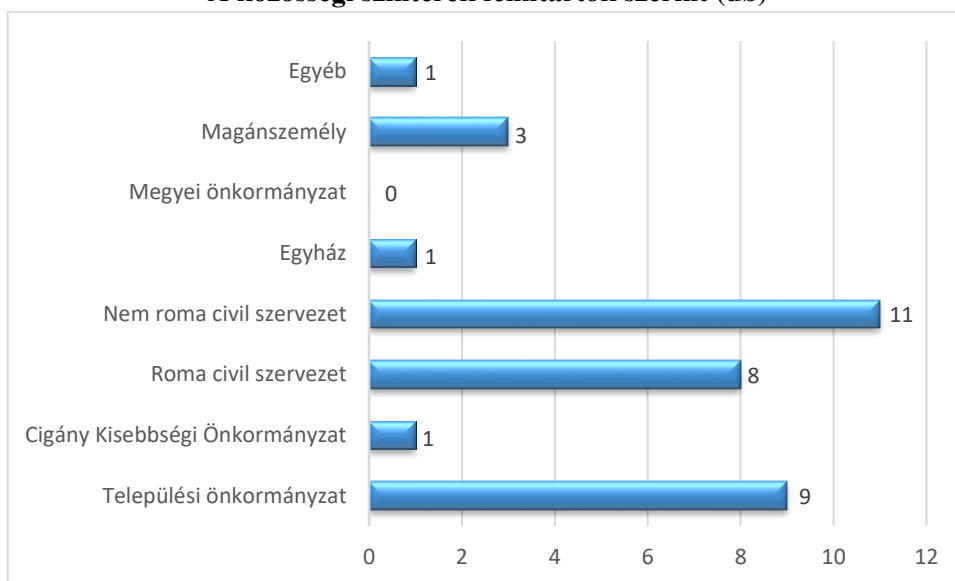
A kérdőívek tekintetében, a 32 közösségi színterre vonatkozó adatokat, összesen 28 személlyel vettük fel. Ebből egy személy 3 (Karancslapujtő, Cered, Mátraterenye), 2 személy pedig két-két közösségi színtér vezetője (Bátonyterenye, Mátraverebély, illetve Váraszó, Pétervására). 13 férfi, 15 nő válaszolt a kérdésekre, átlagéletkoruk pedig 46 év volt. A roma szakemberek felkészültségét, elismertségét, a beléjük vetett bizalmat és a tenni akarásukat is mutatja, hogy a 28 megkérdezettből 12 fő cigány származású.

3. ábra
A válaszadók legmagasabb iskolai végzettsége (fő)

Az adatközlők közül 13 fő egyetemet, 9 pedig főiskolát végzett. Érettségivel 4 fő, általános iskolai végzettséggel pedig 2 fő rendelkezett. **Megállapíthatjuk, hogy a szinterek vezetőinek túlnyomó többsége (22 fő) felsőfokú végzettséggel rendelkezik.** A 28 megkérdezettből a közösségi ház vezetőjeként 22 fő nyilatkozott. A színtér alkalmazottja 3 fő volt, 3 személy pedig projektvezetőként dolgozott az interjú időpontjában.

4. ábra
A közösségi szintek fenntartók szerint (db)

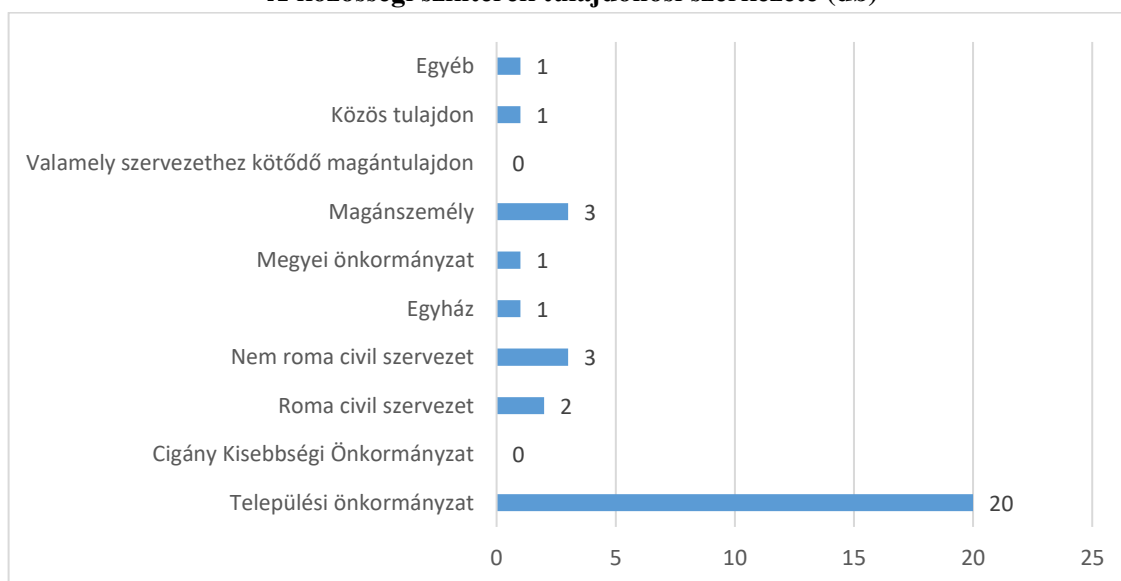
A közösségi szintek fenntartói a legnagyobb számban nem roma civil szervezetek (11 db). Ezt követik a települési önkormányzatok (9 db), majd a roma civil szervezetek (8 db). Roma közösségi területet 3 magánszemély tart fenn, egyház és cigány kisebbségi önkormányzat 1-1 esetben jelentkezik fenntartóként. **Kijelenthetjük, hogy roma közösségi szintereket többségében civil szervezetek tartanak fenn (19 db), de meghatározóak a települési önkormányzatok is (9 db).** Az egyebek kategória alatt egy településen találunk Többcélú Kistérségi Társulást (Heves). Két esetben beszélhetünk közös fenntartásról is: egy esetben a Cigány Kisebbségi Önkormányzat roma civil szervezettel, a másik esetben pedig nem roma civil szervezet magánszeméllyel tart fenn színteret.

33. táblázat
Fenntartók településtípus szerinti megoszlása (db)

Fenntartó	Megyeszékhely	Város	Község	Összesen
települési önkormányzat	2	2	5	9
Cigány Kisebbségi Önkormányzat	1	0	0	1
roma civil szervezet	1	1	6	8
nem roma civil szervezet	4	2	5	11
egyház	0	0	1	1
megyei önkormányzat	0	0	0	0
magánszemély	2	0	1	3
egyéb	0	1	0	1
Összesen	10	6	18	34

A megyeszékhelyeken többségében a nem roma civil szervezetek tartanak fenn színtereket (4 db). Települési önkormányzatok és magánszemélyek 2-2 színteret tartanak fenn. Mindezek mellett kell megemlítenünk a fenntartók között még a roma civil szervezetet és a Cigány Kisebbségi Önkormányzatot is (1-1 db). A megyeszékhelyeken kívüli városokban főként nem roma civil szervezetek és a települési önkormányzatok tartanak fenn közösségi színteret (2-2 db). A községekben a legnagyobb számban roma civil szervezetek tartanak fenn színtereket (6 db), települési önkormányzat és nem roma civil szervezet azonos számban jelentkezik fenntartóként. **A városokban főként a nem roma civil szervezetek (6 db) és a települési önkormányzatok tartanak fenn színtereket (4 db). Az is megállapítható, hogy a községekben a civil szervezetek száma meghatározó az összehasonlításban (11 db).**

5. ábra
A közösségi színterek tulajdonosi szerkezete (db)

A közösségi színtér ingatlanjának tulajdonosa az esetek többségében települési önkormányzat (20 db). A tulajdonosok között már jóval kisebb arányban ugyan, de találunk magánszemélyeket (3 db), nem roma civil szervezetet (3 db), roma civil szervezetet (2 db), egyházat és megyei önkormányzatot is (1-1 db). **Kijelenthetjük, hogy a tulajdonosok összetétele ugyan változatos, de összességében a települési önkormányzatok biztosítják a legtöbb esetben az ingatlant a roma közösségi színterek fenntartói számára. Ennek okát abban látjuk, hogy a települési önkormányzatok erre a célra hasznosítható ingatlanvagyonra a legnagyobb. A kutatás alapján – a roma házak tekintetében – Cigány Kisebbségi Önkormányzat nem rendelkezik tulajdonnal. Úgy gondoljuk azért, mert egyrészt a kötelezően elvárt feladatai között nem jelentkezik a roma közösségi színterek fenntartása, másrészt pedig az anyagi kondícióik sem teszik ezt lehetővé.**

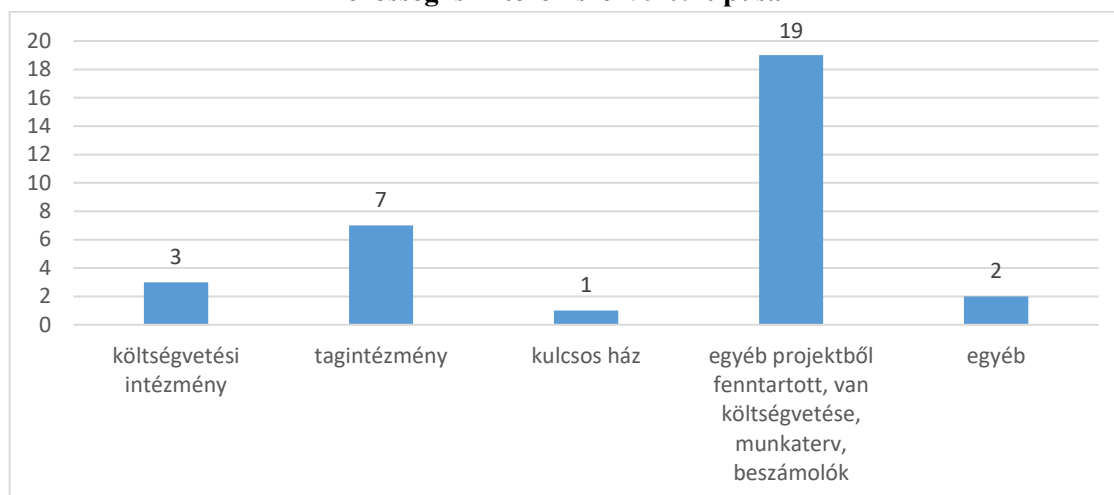
34. táblázat
Tulajdonosok településtípus szerinti megoszlása (db)

Tulajdonos	Megyeszékhely	Város	Község	Összesen
települési önkormányzat	2	6	12	20
Cigány Kisebbségi Önkormányzat	0	0	0	0
roma civil szervezet	1	1	0	2
nem roma civil szervezet	1	0	2	3
egyház	0	0	1	1
megyei önkormányzat	1	0	0	1
magánszemély	2	0	1	3
valamely szervezethez kötődő magántulajdon	0	0	0	0
közös tulajdon	1	0	0	1
egyéb	0	0	1	1
Összesen	8	7	17	32

A táblázat alapján, a megyeszékhelyeken jellemzően a települési önkormányzat és magánszemély jelentkezik tulajdonosként (2-2 db). A civil szervezetek (roma és nem roma) 1-1 ingatlan tulajdonosai, megyei önkormányzat pedig 1 ház esetében tulajdonos. A megyeszékhelyeken kívüli városokban elsősorban a települési önkormányzatok a színterek tulajdonosai (6 db) és 1 esetben találtunk roma civil szervezetet. A községekben ugyancsak a legjelentősebb tulajdonosi arányt a települési önkormányzatok jelentik (20 db). Nem roma civil szervezet 3, roma civil szervezet pedig 2 esetben tulajdonos.

A közösségi házak neve sok esetben tükrözi az alapvető céljaikat és feladataikat is. Ebből a szempontból sokféle változatot ismerünk. A leggyakoribb elnevezések a tanoda, roma közösségi ház, művelődési ház, nyitott ház, civil ház, biztos kezdet gyermekház stb. **Az épületek eredeti rendeltetését tekintve, túlnyomó többségük nem roma közösségi színtérnek épült. A színterek épületei eredeti rendeltetésük szerint többségében lakóházak és kultúrházak. Kisebbszámban találtunk általános iskolával, faluházzal, élelmiszer bolttal és autós iskolával is.**

6. ábra
A közösségi szinterek szervezeti típusai

A közösségi házak szervezeti típusait vizsgálva többféle változattal is találkoztunk. A leggyakrabban, többnyire valamilyen uniós támogatottságú projekt által fenntartott szinterről beszélhetünk (19 db). Ezek a szinterek, éppen a szigorú pályázati elszámoltatási, nyilvántartási és beszámolási kötelezettség miatt is rendelkeztek költségvetéssel, munkatervvel, beszámolókkal. Tagintézménnyel 7 esetben találkoztunk, önálló költségvetési intézményként 3 intézmény működött. Ahogy a közművelődési intézményeknél, itt is megjelennek a költségtakarékosságból adódó szervezet-átalakítási, összevonási tendenciák. Itt is látható, hogy kevés az önálló költségvetési intézményként működő szinterek száma (lásd 3. 3. fejezet).

35. táblázat
A szinterek alapterülete

Településtípus	Átlag alapterület (m ²)	Összesen (m ²)
megyeszékhelyek	130	910
városok	145	1018
községek	204	3270
Átlag/Összesen	160	5198

A vizsgált régióban az épületek használható alapterülete összesen közel 5200m². A településtípusonkénti összehasonlításban a községek vezetnek összesen 3270 hasznos m²-rel, közösségi szinterenként átlagosan 204 m²-rel. A községeket a városok követik több mint háromszor kevesebb összes négyzetméterrel (1018m²) és szinterenként átlagosan 145m²-rel. A megyeszékhelyeken található 8 szintérben dolgoznak a legszűkösebben, összesen 910m² a hasznos alapterület, a szinterek átlagosan 130m²-rel rendelkeznek. A szinterek területe átlagosan 160m². Feltevésünk szerint a községekben azért lehet nagyobb az összes és az átlagnégyzetméter száma is, mert nem egy esetben a korábbi közművelődési közösségi szinterek, művelődési házak, egyéb korábban bezárt intézmények épületeiben alakultak ki a roma közösségi szinterek.

36. táblázat
A szinterek alapterülete megyénkénti bontásban (m²)

Megye	Átlag alapterület	Összesen
B-A-Z	146	1464
Heves	109	1199
Nógrád	282	2535
Átlag/Összesen	179	5198

A megyék összehasonlításában Nógrád vezet (összesen 2535m², átlagosan 282m²). Őt követi B-A-Z megye összesen 1464 m²-rel és átlagosan szinterenként 146 m²-rel. A sort Heves megye zárja 1199 m²-tel és átlagosan 109 m²-rel.

37. táblázat
Az épületek becsült értéke összesen és átlagosan településtípusonként (Ft)

Településtípus	Összesen	A szinterek átlagos értéke
megyeszékhely	181.000.000	26.000.000
város	102.200.000.	14.600.000
község	319.000.000	19.000.000
Összesen	602.200.000	-

Az épületek becsült értéke egy hiányzó adat kivételével összesen **602.200.000 Ft**, egy szintér átlagosan a régióban **19.400.000 Ft**-ot ér. A legnagyobb becsült értékkel a községekben található szinterek rendelkeznek (319.000.000 Ft). Ez annak köszönhető, hogy nem egy esetben nagyobb értékű korábbi művelődési házakat, közösségi szintereket alakítottak át roma közösségi szinterekké. A sorrendben a megyeszékhelyek következnek 181.000.000 Ft-tal, aztán a városok 102.000.000 Ft-tal. A szinterek átlagos értéke a megyeszékhelyeken a legnagyobb (26.000.000 Ft). A városokban a legkisebb a szinterek átlagos értéke (14.600.000 Ft).

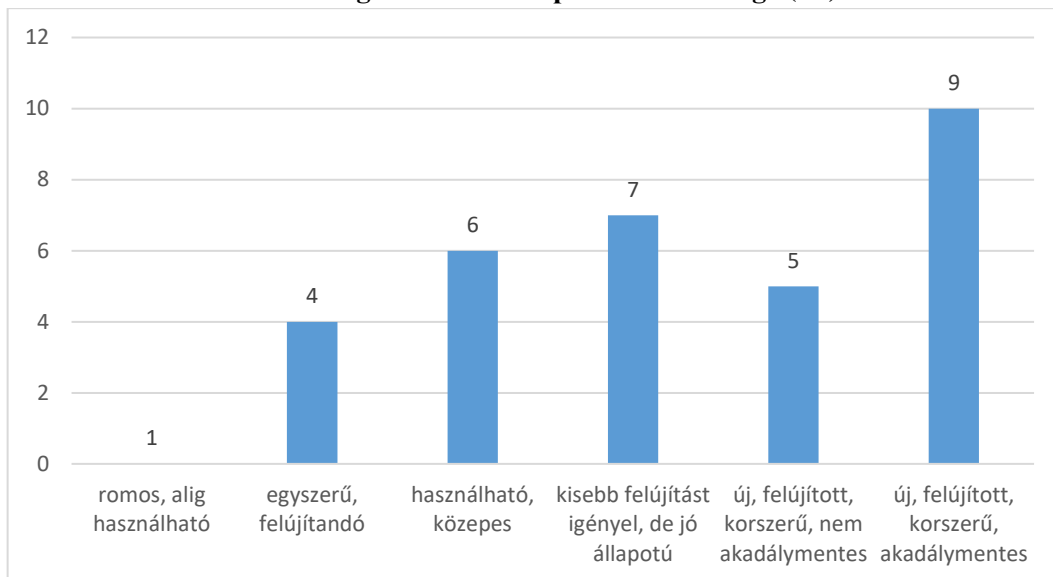
38. táblázat
Az épületek becsült értéke összesen és átlagosan megyei lebontásban (Ft)

Megye	Összesen	A szinterek átlagos értéke
B-A-Z	207.000.000	20.700.000
Heves	80.200.000.	7.300.000
Nógrád	315.000.000	31.500.000
Összesen	602.200.000	-

A megyei összehasonlításban Nógrád megyében vannak a legtöbbször becsült ingatlanok (315.000.000 Ft), amit B-A-Z megye követ 207.000.000 Ft-tal. A sort Heves megye zárja

80.000.000 Ft-tal. Ugyancsak Nógrád vezet az ingatlanok átlagos értékében 31.500.000 Ft-tal, a sort pedig Heves zárja 7.300.000 Ft-tal.

7. ábra
A közösségi szinterek állapotának minősége (db)

A régióban a közösségi házak túlnyomó többsége alapvetően jó állapotban van (22 db). Új, illetve felújított akadálymentes 10 db, új, korszerű, de nem akadálymentes 5 db, kisebb felújítást igényel, de jó állapotú 7 db. Használható, közepes kategóriába tartozik további 5 db, 4 szintér pedig felújítandó.

39. táblázat
A közösségi szinterek állapota a különböző településtípusokon (db)

Közösségi szinterek állapota	Megyei jogú város	Város	Község	Összesen
új felújított, korszerű akadálymentes	2	3	4	9
új felújított, korszerű, nem akadálymentes	1	0	4	5
kisebb felújítást igényel, de jó állapotú	3	1	3	7
használható, közepes	0	2	4	6
egyszerű, felújítandó	2	1	1	4
romos, alig használható	0	0	1	1
Összesen:	8	7	17	32

A megyei jogú városokban a szinterek túlnyomó többsége alapvetően új, illetve jó állapotban van (6 szintér). A városok közösségi szinterei közül a többség (4 szintér) újnak és korszerűnek mondható és mindössze 1 szintér szorul felújításra. A községekben is többségében jó állapotban lévőek a szinterek, hiszen 11 esetben jó állapotú ingatlant tártunk fel. A községek közösségi szintereiből mindössze 2 igényel felújítást, és mindössze 1, ami romos és alig használható minősítést kapott.

40. táblázat
A közösségi szinterek állapota megyénként (db)

Közösségi szinterek állapota	B-A-Z	Heves	Nógrád	Összesen
új felújított, korszerű akadálymentes	2	4	3	9
új felújított, korszerű, nem akadálymentes	1	0	4	5
kisebb felújítást igényel, de jó állapotú	4	2	1	7
használható, közepes	2	3	2	7
egyszerű, felújítandó	3	1	0	4
romos, alig használható	0	1	0	1
Összesen:	11	11	10	32

Borsod-Abaúj-Zemplén megyében, a legnagyobb arányban azok a szinterek vannak, amelyek kisebb felújítást igényelnek ugyan, de jó állapotúak (4 db). Új, illetve felújított állapotban 3 szintér, ebből 2 akadálymentes. Heves megyében van a legtöbb új, felújított és akadálymentesített szintér (4 db). Használható, közepes állapotban van 3 közösségi ház, kisebb felújítást igényel, de jó állapotú pedig 2 szintér. Nógrád megyében található a legtöbb új és felújított szintér (7 db), ebből 3 akadálymentesített is. Használható, közepes állapotban van 2 szintér és kisebb felújítást mindössze 1 igényel.

41. táblázat

Szakmai és egyéb szociális segítő, szolgáltató tevékenységre szolgáló helyiségek száma (db)

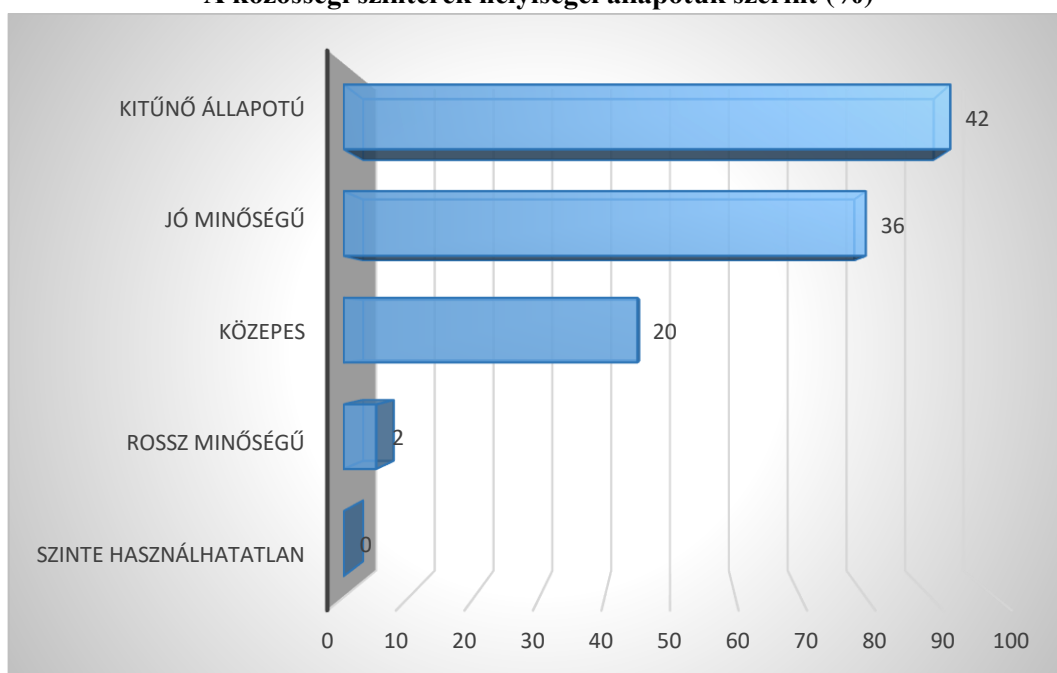
Helyiségek adatai	B-A-Z	Heves	Nógrád	Összesen/Átlagosan
helyiségek összes száma (db)	77	66	80	223
helyiségek átlagos száma (db)	8	6	8	7

helyiségek átlag területe (m²)	29	22	34	28
helyiségek összes területe (m²)	1569	1160	2196	4925

A régióban a vizsgált 32 közösségi szintérben és a hozzájuk kapcsolódó épületekben a szakmai tevékenységre alkalmas helyiségek száma 223 db. A szinterekre eső átlagos helyiségszám 7, melyek átlagos alapterülete közel 30m². A helyiségek összes alapterülete megközelítőleg 4900m². A legtöbb helyiséggel Nógrád rendelkezik, a helyiségek átlagterülete (30m²) és a helyiségek összes területe is itt a legmagasabb (2196m²). **Valamennyi közösségi házban van folyóvíz, 6%-uk azonban nem rendelkezik meleg vízzel. Fűtési lehetőség valamennyi helyiségben van.**

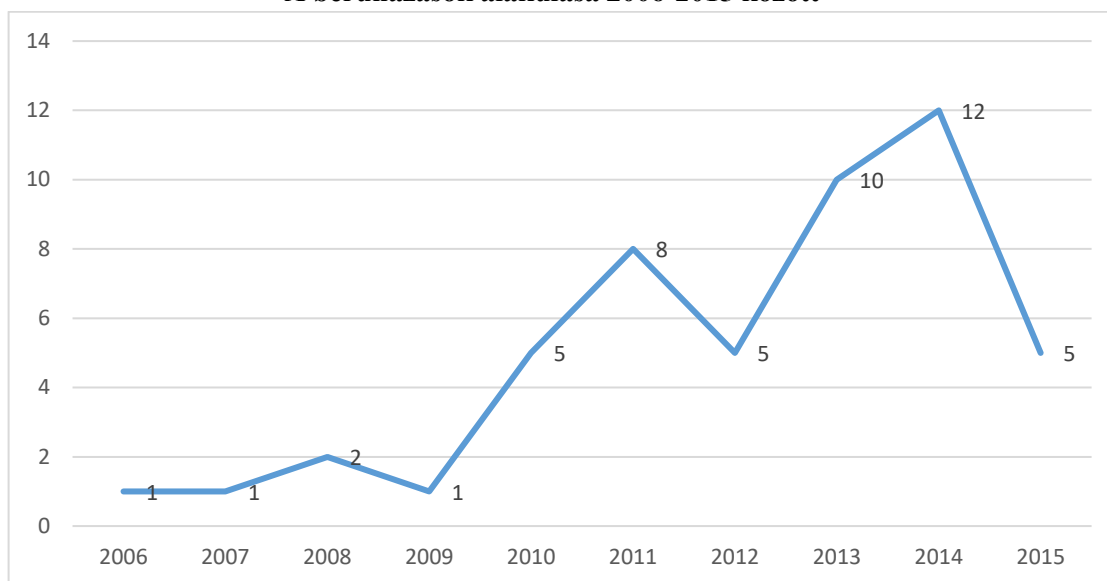
8. ábra

A közösségi szinterek helyiségei állapotuk szerint (%)

A közösségi szinterek helyiségeinek állapotát tekintve – hasonlóan a vizsgált szinterekhez – megállapíthatjuk, hogy azok többségének állapota kifogástalan (42%). Az adatközlők jó állapotúra minősítették a szinterek 36%-át és közepesre a 20%-át. Az esetek elenyésző százalékában beszélhetünk olyan közösségi szinterekről, amelyeknek rossz, illetve szinte használhatatlan az állapota (2%). A közösségi házak állapotát összevetettük azokkal a romák lakta házakkal is, amelyek az adott településrészen helyezkedtek el. **Az adatközlők szerint a közösségi szinterek túlnyomó többsége (94%) jobb állapotban van, mint a romák lakóházai, lakásai.**

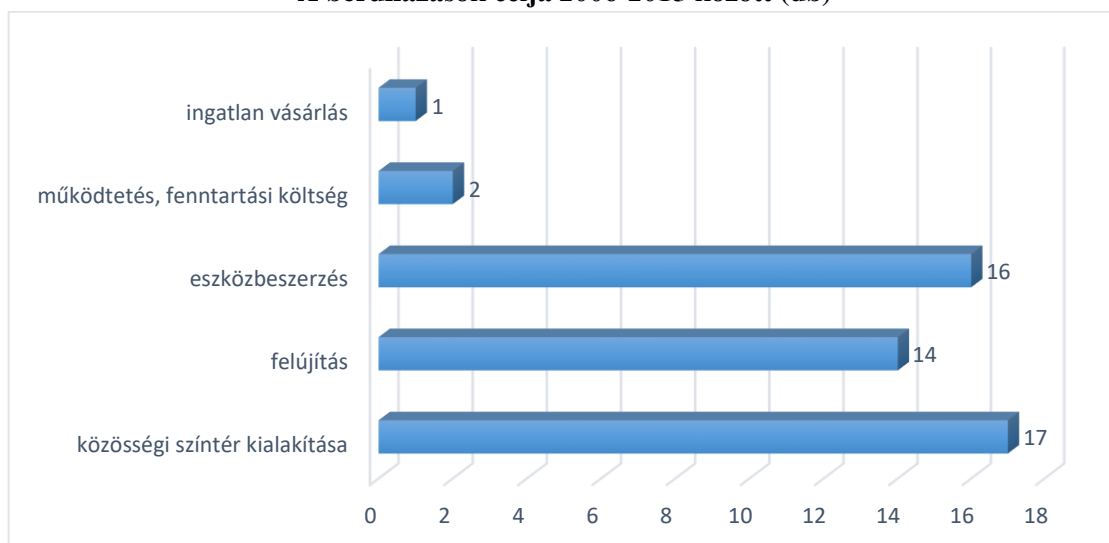
9. ábra
A beruházások alakulása 2006-2015 között ⁷⁰

A fenti ábra alapján 2006 és 2015 között a régióban közel 50 db beruházásról beszélhetünk. Megállapítható, hogy a beruházások számának folyamatos emelkedése a 2007-es évet követően indult meg. 2008-tól 2014-ig majdnem négyszeres a beruházások számának növekedése. 2011 és 2012 között figyelhető meg egy enyhe 2%-os csökkenés, majd újra dinamikus emelkedés tapasztalható. **A beruházások száma drasztikus csökkenést mutat a 2014. év után egészen napjainkig. Ennek oka, hogy azok a pályázati források, amelyek korábban megjelentek a területen egyrészt megszűntek, másrészt nem kerültek kiírásra, harmadrészt kiírásra kerültek, de elhúzódott az elbírálás folyamata. Az adatok alapján elapadtak az egyéb támogatási lehetőségek is az elmúlt két évben. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a források elapadása – a normatív támogatások hiányában – nem egy esetben a szinterek bezárásához vezetett.**

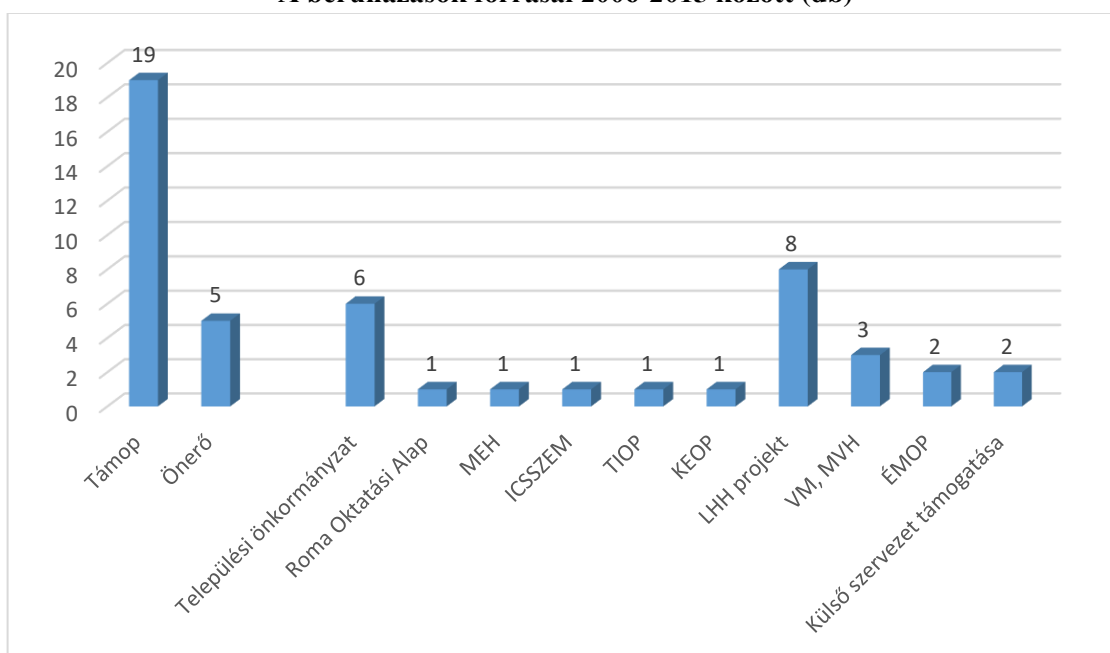
⁷⁰ Kutatásunkban kiemelt kérdés, hogy milyen beruházások valósultak meg az elmúlt időszakban. Meg kell jegyeznünk, hogy a munka során a legtöbb bizonytalansággal itt találkoztunk. Több esetben a válaszadók még nem dolgoztak a szintérben a felújítások időszakában, a beruházásról szóló dokumentációk, a beruházásban érintett dolgozók már nem voltak elérhetőek, a pontos számok is több esetben becslésként jelentek meg az adatfelvétel során. Éppen ezért is kerestük meg telefonon az adatközlőket újra, és pontosítottunk az elmúlt időszak beruházásaival kapcsolatban. Mindezek ellenére 3 közösségi szintér finanszírozási adatait nem sikerült megszerezni, 1 szintérben pedig semmilyen beruházás nem történt az elmúlt időszakban. A finanszírozás vizsgálatánál is szempontunk volt a megyék és a települések típusai közötti összehasonlítás. Éppen ezért alkalmaztunk az összehasonlítást megkönnyítő táblázatokat.

10. ábra
A beruházások célja 2006-2015 között (db)

A régióban a legtöbb beruházás közösségi színtér kialakítására irányult (17 db). Ezt közelíti meg az eszközbeszerzés (16 db), illetve az elavult színterek felújítása (14 db). Ez a magyarázata annak, hogy miért is jó többségében a színterek állapota. A kifejezetten működtetésre, fenntartásra szóló beruházás összesen 2 esetben, még ingatlan vásárlására 1 esetben került sor.

11. ábra
A beruházások forrásai 2006-2015 között (db)

A legtöbb beruházás a Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP) különböző alprogramjain keresztül érkezett a területre (19 db). Meg kell említenünk ezek közül a TÁMOP 3.3.9. sz. alprogramot, ami elsősorban tanodák kialakítását és az ahhoz kapcsolódó eszközbeszerzést segítette 9 esetben is a régióban. A TÁMOP 5.3.6. alprogram keretén belül – amelyet Komplex Telep Program néven is ismerünk – a régióban 5 alkalommal sikerült közösségi színtereknek főként eszközöket beszerezni. A TÁMOP 5.2.3. alprogramban két alkalommal

történt beruházás, amely felújítási és eszközbeszerzési célokat szolgált. A TÁMOP 5.2.5. alprogramban 1 alkalommal teljes akadálymentesítésre került sor, a TÁMOP 2.3.2. alprogramban pedig felújításra került sor ugyancsak egy alkalommal. Végül a TÁMOP 2.3.2 alprogramban egy alkalommal került sor felújításra. Jelentős forrásként kell megemlítenünk az úgynevezett LHH Programot is, amely a leghátrányosabb helyzetű kistérségek részére biztosított anyagi támogatást. Ebből a forrásból 8 beruházás valósult meg, amelyet elsősorban felújításra és eszközbeszerzésre költöttek. A sorrendben a települési önkormányzatok következnek 6 esetben. Az önkormányzati támogatás elsősorban felújítási és eszközbeszerzési célokat szolgált. A beruházáshoz önerőt 5 esetben vettek igénybe. A Vidékfejlesztési Minisztérium (VM) és a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal (MVH) forrásai 3 esetben jelentkeztek. Nevezett források közösségi szinterek részben szakmai működési célokra, részben Integrált Községi Szinterek (IKSZT) kialakítására szolgáltak. A beruházások forrásai között kisebb mértékben jelentkeztek az Észak-magyarországi Operatív Program (ÉMOP) és a külső szervezetek támogatása (4 db). Ezeket a forrásokat építésre, felújításra, ingatlan vásárlásra használták a győztes pályázók. A támogatási források között kell említenünk még a Miniszterelnöki Hivatal (MEH), az Ifjúsági Családügyi és Szociális, Esélyegyenlőségi Minisztérium (ICSSZEM), a Társadalmi Infrastruktúra Operatív Program (TIOP), a Roma Oktatási Alap, a Környezet és Energia Operatív Program (KEOP) forrásait is, amelyek elsősorban eszközvásárlásra és a szakmai működés biztosítására szolgáltak.

42. táblázat

Beruházások száma és összege a vizsgált megyékben

	B-A-Z megye	Heves megye	Nógrád megye	Összesen
Beruházások száma (db)	12	20	18	50
Beruházások összege (Ft)	352 360. 000	129. 000.000	130.600.000	611.960.000

A régióban összesen 50 beruházás valósult meg, közel 612.000.000 Ft értékben. A legtöbb beruházás Heves megyében jött létre 40%-kal, ezt követi Nógrád megye 36%-kal, a sort B-A-Z megye zárja 24%-kal. Az elnyert támogatási összeget vizsgálva azonban felborul a fenti sorrend. B-A-Z megye ugyan, a beruházások százalékos arányát tekintve, a sor végén áll, ugyanakkor az összes támogatás 58%-át nyerte meg a régióban. A másik két megye esetében, bár náluk magasabb a beruházások száma, jóval kevesebb támogatást tudtak elnyerni. Nógrád megye a támogatások több mint 21%-át nyerte, Heves megye pedig alig több mint 21%-át tudta megszerezni. Így alakult ki az, hogy bár Hevesben jelentkezett a legtöbb beruházás, a megszerzett összeg itt volt a legkevesebb, és bár B-A-Z megyében mutatkozott a legkevesebb beruházás, a legmagasabb mégis itt lett a beruházások összege. A régió legnagyobb megyéjében a nyertes támogatásokat megvizsgálva megállapíthatjuk, hogy elsősorban IKSZT-ék és tanodák kialakítására fókuszáltak és ezekben az esetekben átlagosan 30.000.000 Ft-os támogatást nyertek közösségi szinterenként. A másik két megye pályázati forrásai nem egy esetben kisebb beruházásokat, eszközbeszerzéseket szolgáltak, amelyek ugyan megnövelték a beruházások számát, de összességében elmaradtak B-A-Z megye mutatóitól.

43. táblázat
Beruházások célja és összege a vizsgált megyékben (Ft)

Beruházás célja	B-A-Z megye	Heves megye	Nógrád megye	Összesen
közösségi szintér kialakítása	281.360.000	46.000.000	85.500.000	412.860.000
felújítás	3.000.000	56.950.000	30.100.000	90.050.000
eszközbeszerzés	38.000.000	8.350.000	15.000.000	61.350.000
működtetés, fenntartási költség	30.000.000	5.700.000	0	35.700.000
ingatlan vásárlás	0	12.000.000	0	12.000.000
Összesen	352.360.000	129.000.000	130.600.000	611.960.000

44. táblázat
Beruházások célja és aránya a vizsgált megyékben (db)

Beruházás célja	B-A-Z megye	Heves megye	Nógrád megye	Összesen
közösségi szintér kialakítása	9	3	5	17
felújítás	1	6	7	14
eszközbeszerzés	2	8	6	16
működtetési, fenntartási költség	1	1	0	2
ingatlan vásárlás	0	1	0	1
Összesen	13	19	18	50

A beruházások elsődleges célja B-A-Z megyében a közösségi szinterek kialakítása volt. Ezt követi az eszközbeszerzés (15%), illetve hasonló arányban a felújítás és a működtetési, fenntartási költség (8-8%). Heves megyében a legnagyobb arányban eszközbeszerzéseket szolgáltak a beruházások (42%). Ezt követte a felújítási célú beruházások száma (32%) és a pályázati lehetőségeknek megfelelően, a közösségi terek kialakítására szánt beruházás (16%). Nógrád megyében a felújítási célú pályázatok állnak az első helyen (39%), ezt követi az eszközbeszerzés (33%) és a szintér kialakítására szánt beruházás (28%). **Összegezve a beruházások elsősorban közösségi szintér kialakítására, felújításra és eszközbeszerzésre irányultak.**

45. táblázat
Beruházások száma és összege a vizsgált településtípusokon

	Megyeszékhely	Város	Község	Összesen
Beruházások száma (db)	6	14	30	50
Beruházások összege (Ft)	248.600.000	127.800.000	235.560.000	611.960.000

A településtípusonkénti bontásban a beruházások legnagyobb számban a kistelepüléseken valósultak meg (60%). Városokban valósult meg a beruházások 28%-a, a megyeszékhelyeken pedig mindössze 12%-a. A beruházások összecsomóságát vizsgálva azonban megállapíthatjuk, hogy a megyei jogú városok jutottak a legnagyobb összegű támogatáshoz, az összes támogatás majd 41%-át sikerült megszerezniük. A községek következnek a sorban, az összes támogatás

38%-a jutott számukra. A városok a támogatások 21%-át kapták. **Össességében megállapíthatjuk, hogy a városokban történt beruházások száma jóval kevesebb, mint a községeké, mégis a városokba áramlott a támogatási összeg nagyobb része, több mint 61%.**

46. táblázat

Beruházások célja és összege a vizsgált településtípusokon (Ft)

Beruházás célja	Megyeszékhely	Város	Község	Összesen
közösségi szintér kialakítása	205.000.000	59.500.000	148.360.000	412.860.000
felújítás	31.600.000	28.600.000	29.850.000	90.050.000
eszközbeszerzés	0	39.700.000	21.650.000	61.350.000
működtetés, fenntartási költség	0	0	35.700.000	35.700.000
ingatlan vásárlás	12.000.000	0	0	12.000.000
Összesen	248.600.000	127.800.000	235.560.000	611.960.000

47. táblázat

Beruházások célja és aránya a vizsgált településtípusokon (db)

Beruházás célja	Megyeszékhely	Város	Község	Összesen
közösségi szintér kialakítása	5	4	8	17
felújítás	1	5	8	14
eszközbeszerzés	0	6	10	16
működtetés, fenntartási költség	0	0	2	2
ingatlan vásárlás	1	0	0	1
Összesen	7	15	28	50

A megyeszékhelyeken is a közösségi szinterek kialakítása volt az elsődleges cél (72%), ezt követték azonos arányban a felújítási és az ingatlan vásárlási célú beruházások (14-14%). A városokban, a legnagyobb arányban (40%) az eszközbeszerzési célú beruházásokat figyelhetjük meg. Ezután következnek a sorban a felújításra szánt beruházások (33%), majd a közösségi szintér kialakítására szánt kiadások (27%). A kistépüléseken a legnagyobb arányban az eszközbeszerzés jelentkezik 35%-kal. Ezt azonos arányban követik a közösségi szintér kialakítására és a felújításra szolgáló beruházások (29-29%).

48. táblázat
Beruházások forrása és összege a vizsgált megyékben (Ft)

Beruházás forrása	B-A-Z megye	Heves megye	Nógrád megye	Összesen
TÁMOP	243.000.000	59.300.000	29.000.000	331.300.000
önerő	9.000.000	2.000.000	100.000	11.100.000
települési önkormányzat	0	17.350.000	13.000.000	30.350.000
Roma Oktatási Alap	0	5.700.000	0	5.700.000
MEH	0	150.000	0	150.000
ICSSZEM	0	900.000	0	900.000
TIOP	0	0	32.000.000	32.000.000
KEOP	0	0	17.000.000	17.000.000
LHH projekt	0	0	18.000.000	18.000.000
VM, MVH	100.360.000	0	0	100.360.000
ÉMOP	0	43.600.000	19.000.000	62.600.000
külső szervezet támogatása	0	0	2.500.000	2.500.000
Összesen	352.360.000	129.000.000	130.600.000	611.960.000

49. táblázat
Beruházások forrása és aránya a vizsgált megyékben (db)

Beruházás forrása	B-A-Z megye	Heves megye	Nógrád megye	Összesen
TÁMOP	8	9	3	20
önerő	3	1	1	5
települési önkormányzat	0	4	2	6
Roma Oktatási Alap	0	1	0	1
MEH	0	1	0	1
ICSSZEM	0	1	0	1
TIOP	0	0	1	1
KEOP	0	0	1	1
LHH projekt	0	0	7	7
VM, MVH	3	0	0	3
ÉMOP	0	1	1	2
külső szervezet támogatása	0	0	2	2
Összesen	14	18	18	50

Az összehasonlítás alapján B-A-Z megyében történt a legtöbb beruházás, amelyek a Társadalmi Megújulás Operatív Program (TÁMOP) különböző alprogramjain keresztül valósultak meg (54%). Jelentősnek mondható az önerő beépítése a beruházásokba és a Vidékfejlesztési Minisztérium (VM) és a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal (MVH) támogatása is (23-23%). Arányában, Heves megyében is vezet a TÁMOP 49%-kal. Ezt követi a települési önkormányzatok támogatása 22%-kal, amely a legnagyobb a megyék vonatkozásában. A

megyében azonos 6-6%-os arányban jelentkezik forrásként az önerő, a Roma Oktatási Alap, a Miniszterelnöki Hivatal (MEH), az Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium (ICSSZEM), valamint az Észak-magyarországi Operatív Program is (ÉMOP). Nógrádban a legtöbb beruházás a Leghátrányosabb Helyzetű Kistérségek számára szolgáló program segítségével valósult meg (38%). Ezt követi a TÁMOP támogatási forrás 16%-kal. Jelentős forrásnak mondható még a települési önkormányzatok és a külső szervezetek támogatása is 11-11%-kal.

A finanszírozás tekintetében összességében megállapíthatjuk, hogy a legjelentősebb forrást a Társadalmi Megújulás Operatív Program, illetve annak különböző alprogramjai jelentették. A közösségi szinterek vezetői elsősorban ezeket a forrásokat tudták elsődleges céljaik megvalósítására elérni és felhasználni. Azt is kijelenthetjük, hogy a közösségi szinterek túlnyomó többségénél – sem állami, sem önkormányzati vonatkozásban – nem beszélhetünk folyamatos, normatív finanszírozásról. Éppen ezért a szinterek léte alapvetően bizonytalan, jövőjük elsősorban a pályázati források meglététől függ. Működésük éppen ezért ciklikusnak mondható. Szervezeti felépítésük, finanszírozásuk és tevékenységük igyekszik megfelelni az uniós pályázatok felhasználásánál szokásos projekt ciklus menedzsment elvárásainak. Ez önmagában is szervezettséget, magas fokú pénzügyi, számviteli fegyelmet és szakmai tudást igényel a szinterek vezetőitől. Ezek az okok is magyarázzák azt, hogy miért olyan magas a felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma a szinterekben.

50. táblázat

Beruházások forrása és összege a vizsgált településtípusokon (Ft)

Beruházás forrása	Megyeszékhely	Város	Község	Összesen
TÁMOP	205.000.000	85.300.000	41.000.000	331.300.000
önerő	0	0	11.100.000	11.100.000
települési önkormányzat	0	15.000.000	15.350.000	30.350.000
Roma Oktatási Alap	0	0	5.700.000	5.700.000
MEH	0	0	150.000	150.000
ICSSZEM	0	0	900.000	900.000
TIOP	0	0	32.000.000	32.000.000
KEOP	0	0	17.000.000	17.000.000
LHH projekt	0	6.000.000	12.000.000	18.000.000
VM, MVH	0	0	100.360.000	100.360.000
ÉMOP	43.600.000	19.000.000	0	62.600.000
külső szervezet támogatása	0	2.500.000	0	2.500.000
összesen	248.600.000	127.800.000	235.560.000	611.960.000

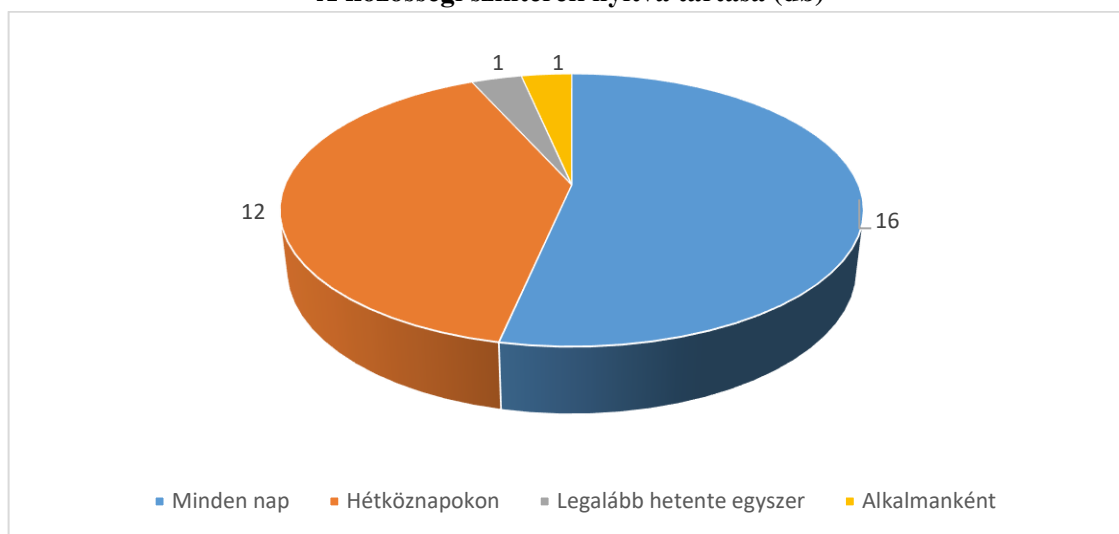
51. táblázat
Beruházások forrása és aránya a vizsgált településtípusokon (db)

Beruházás forrása	Megyeszékhely	Város	Község	Összesen
TÁMOP	5	10	4	19
önerő	0	0	5	5
települési önkormányzat	0	2	5	7
Roma Oktatási Alap	0	0	1	1
MEH	0	0	1	1
ICSSZEM	0	0	1	1
TIOP	0	0	1	1
KEOP	0	0	1	1
LHH projekt	0	2	6	8
VM, MVH	0	0	3	3
ÉMOP	1	1	0	2
külső szervezet támogatása	0	1	0	1
Összesen	6	16	28	50

A településtípusonkénti összehasonlításban is megállapíthatjuk a TÁMOP-os források túlsúlyát, amelyek elsősorban a megyeszékhelyeken jelentkeznek domináns forrásként (83%). Meg kell említenünk még az ÉMOP forrást is, amely 17%-os arányt jelent az összesítésben. A városok esetében ugyancsak meghatározó a TÁMOP aránya (62%). Az LHH Program követi ezt a sorban 13%-kal, a települési önkormányzat támogatása és az ÉMOP forrás 6-6%-ot jelent. A községekben már nem meghatározó a TÁMOP (15%), hiszen a forrásokat legnagyobb és azonos arányban az önerő, a települési önkormányzat és az LHH Projekt támogatási forrásai teszik ki (18-18-18%). Őket követi a TÁMOP forrás, amely mutatja, ha nem is meghatározó módon, de a kistelepüléseken is megjelenik ez a finanszírozási forma. A VM és MVH források is jelentősnek mondhatóak (11%). Kisebb, de azonos 4%-os arányban jelentkeznek a Roma Oktatási Alap, a MEH, az ICSSZEM, a TIOP és a KEOP forrásai.

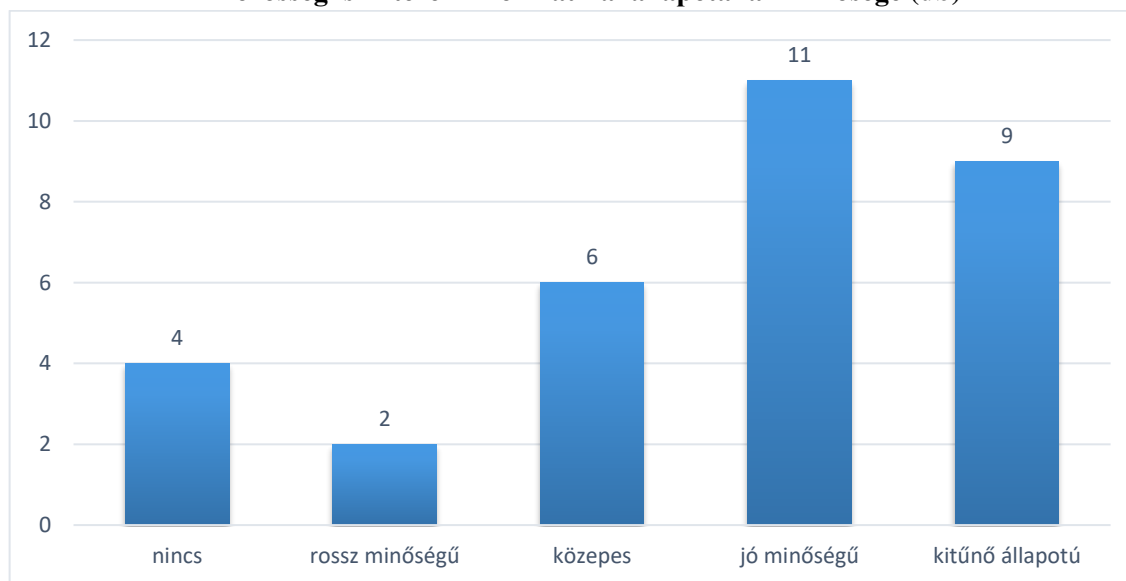
Míndezen alapján kijelenthetjük, hogy minél inkább haladunk a nagyobb településektől a kisebbek felé, annál inkább gazdagodnak a finanszírozás fajtái. A megyeszékhelyeken 2 típusú forrást, a városokban 5, a községekben már 10 féle forrást használnak fel a szinterek. A megyeszékhelyek és a rajtuk kívüli városok elsősorban az uniós forrásokat (TÁMOP, ÉMOP) használják ki. Azt tapasztaljuk, hogy a városok inkább tudják vállalni a magasabb szakértelmet, pályázatírási és megvalósítási tapasztalatot, csapatmunkát igénylő pályázatok megírását, mint a községek. Ez érthető is, hiszen a városokban, főként a megyeszékhelyeken rendelkezésre álló humán erőforrás sem minőségében, sem mennyiségében nem hasonlítható a községekéhez. Nem egy esetben a városok települési önkormányzatainak szakemberei írják ezeket a pályázatokat, melybe bevonják a szinterek szakembereit is. Úgy gondoljuk, hogy a kisebb települések az uniós alapú források kisebb számát azzal tudják kompenzálni, hogy lényegesen több féle pályázati forrással, elsősorban hazai lehetőségekkel élnek. Olyan pályázati lehetőségeket próbálnak megragadni, amelyek főként kistelepüléseket céloznak, és amelyek megírása nem igényel olyan tudást, precizitást, szakértelmet, mint egy uniós alapú pályázat.

12. ábra
A közösségi szinterek nyitva tartása (db)

A közösségi házak fele (16 db) minden nap kinyit, további 12 színtér pedig hétköznapokon is nyitva van. **Mindezek a számok azt jelzik, hogy a közösségi házak döntő többsége folyamatos nyitvatartással üzemel.** A 32 közösségi színtérből mindössze 3 olyan van, amelyikben nincs internet szolgáltatás. Internethez 29 színtér dolgozói jutnak hozzá a munkahelyükön és mindössze 2 munkahelyen van internet, amit nem használnak a dolgozók. A dolgozók az internetet a színterek túlnyomó többségében (29 db) naponta használják, alkalmanként pedig 2 intézmény esetében. 28 közösségi színtér esetében a látogatók is használhatják az internetet. A látogatók 21 színtér esetében a nyitvatartási időben korlátlanul, időkorlátok között 5 színtér esetén, alkalmanként pedig 2 színtérben használhatják. Önálló honlappal a színterek közel fele (17 db) rendelkezik, önálló e-mail elérhetőség pedig 22 színtér esetében van.

13. ábra
A közösségi színterek informatikai állapotának minősége (db)

A közösségi házak informatikai felszereltségét tekintve megjegyezhetjük, hogy 11 színtér esetében jó állapotú, 9 esetben pedig kitűnő az informatikai ellátottság. 6 ház esetében

beszélhetünk közepes minőségről. Meg kell jegyeznünk, hogy mindössze 4 szintér esetében nincs informatikai felszereltség. **Összességében megállapíthatjuk, hogy a házak többségének korszerűnek mondható az informatikai ellátottsága. Ugyanakkor 6 szintér esetében nincs, illetve rossz minőségű az informatikai felszereltség.**

52. táblázat

Közösségi szintér informatikai felszereltségének állapota a vizsgált településtípusokon

Közösségi szintér informatikai felszereltsége	Megyei jogú városokban	Városokban	Községekben	Összesen
kitűnő állapotú	3	0	4	7
jó minőségű	2	3	6	11
közepes	1	2	3	6
rossz minőségű	2	1	0	3
nincs	0	1	4	5
Összesen:	8	7	17	32

A megyeszékhelyek esetében az informatikai ellátottság kitűnőnek mondható 3 szintér esetében. Jó minőségű 2 szintér esetében és 2 szintérben rossz minőségű az informatikai felszereltség. Valamennyi szintér rendelkezik azonban számítógépekkel. A városokban az informatikai ellátottság alapvetően megfelelő, ebből jó 3 esetben, közepes pedig 2 szintér esetében. A városokban csupán 1 közösségi tér nem rendelkezik informatikai infrastruktúrával. A községek közösségi szintereiből 7 db rendelkezik kitűnő, 11 pedig jó minőségű számítógépes ellátottsággal. **Az összehasonlítás alapján, a községekben vannak a legnagyobb arányban azon szinterek, ahol nincs, illetve rossz az informatikai infrastruktúra (8 db).**

53. táblázat

Közösségi szintér informatikai felszereltségnek minősége a vizsgált megyékben

Közösségi ház informatikai felszereltsége	B-A-Z	Heves	Nógrád	Összesen
kitűnő állapotú	3	0	4	7
jó minőségű	2	3	5	10
közepes	3	4	0	7
rossz minőségű	1	1	0	2
nincs	2	3	1	6
Összesen:	11	11	10	32

Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 3 szintér informatikai felszereltsége kitűnő és 2 jó minőségű. Heves megyében a gépek többsége jó és közepes minőségű (7 db), a szinterekből azonban 3 szintér nincs ellátva informatikai eszközökkel. Nógrádban a vizsgált 10 szintérből 9 megfelelő, ebből 5 jó, 4 pedig kiváló minőségű.

54. táblázat

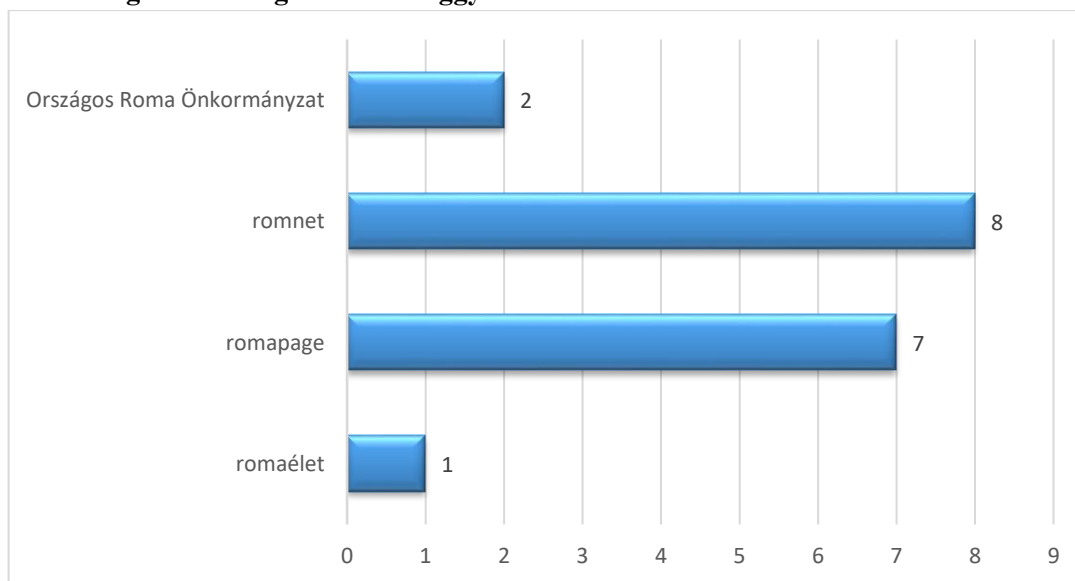
Közösségi Ház látogatói mennyi gépet használhatnak?

	Gyakoriság	Százalék
1	3	9,4
2	1	3,1
3	2	6,3
4	2	6,3
5, illetve annál több	20	62,5
Összesen	28	87,5
Hiányzó adat	4	12,5
Összesen	32	100,0

A közösségi szinterek közül 28-ban a látogatók használhatják a számítógépeket. 20 ház esetében a látogatók 5 vagy annál több számítógépet használhatnak egyszerre. 4 szintér esetében használhatnak 3, illetve 4 gépet, és csupán 3 szintér esetében áll csak egy gép rendelkezésre.

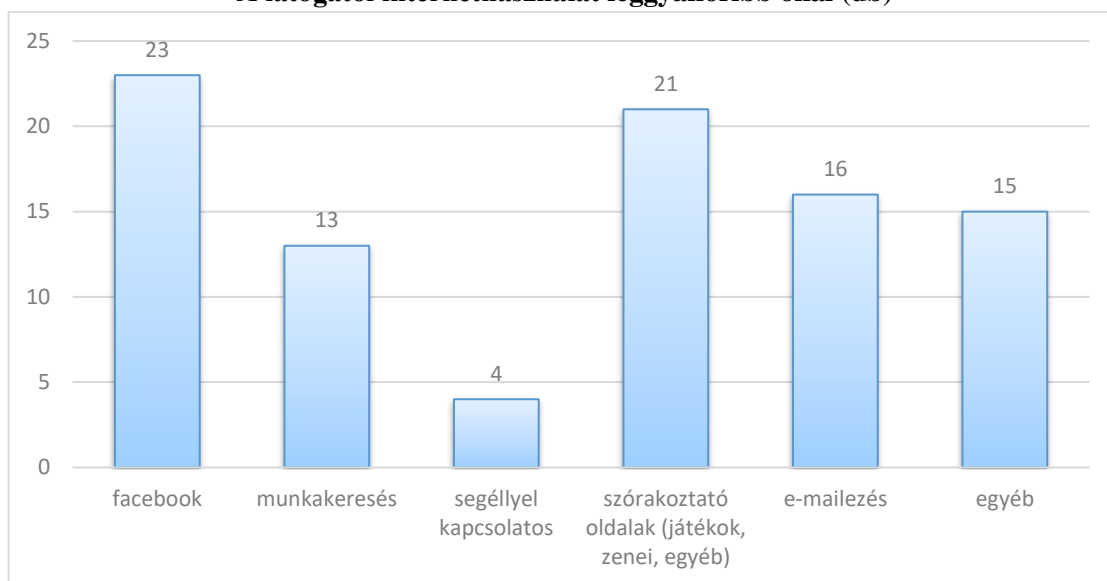
14. ábra

A látogatók és dolgozók által leggyakrabban felkeresett roma internetes oldalak

A szinterek válaszadói alapján, a roma internetes oldalak közül a legnépszerűbb a romnet (8 db), ezt követi a sorrendben a romapage 7 válaszadó alapján, majd lemaradva az Országos Roma Önkormányzat honlapja említhető még 2 interjúalany véleménye szerint.

15. ábra
A látogatói internethasználat leggyakoribb okai (db)

A látogatók által használt legnépszerűbb oldal a Facebook. Ezután a sorrendben a különböző szórakoztató oldalak következnek, de gyakori az e-mail használata is. Ezt követik a munkakereséssel összefüggő oldalak használata és a segéllyel kapcsolatos oldalak böngészése.

55. táblázat

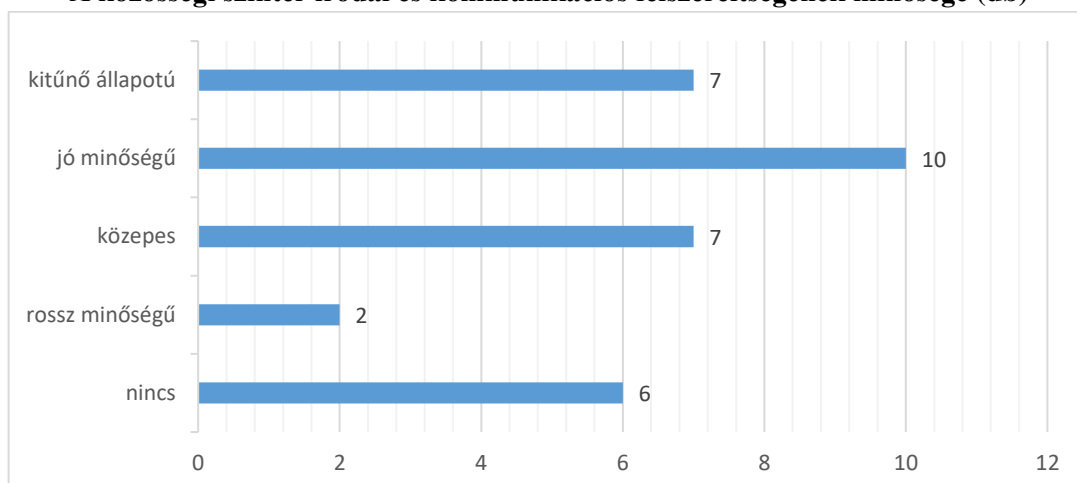
Milyen gyakran jelennek meg hírek, tudósítások a helyi újságban, helyi televízióban, képújságban a közösségi házról?

	Gyakoriság	Százalék
nem jelennek meg	5	15,6
esetenként	21	65,6
havi rendszerességgel	5	15,6
Összesen	31	96,9
Hiányzó adat	1	3,1
Összesen	32	100,0

A közösségi szintekről a helyi médiában a válaszadók szerint esetenként 21, havi rendszerességgel pedig 5 esetben jelennek meg hírek. **A közösségi házak nem rendelkeznek sem rádióműsorral, sem tv-műsorral.**

16. ábra

A közösségi szintér irodai és kommunikációs felszereltségének minősége (db)

A közösségi szinterek közül 10 irodai és kommunikációs felszereltsége jó minőségű, kitűnő állapotban van ebből a szempontból 7 közösségi ház. 7 szintér esetében közepes állagról beszélhetünk. Rossz minőségű a felszereltség 2 szintér esetében, és nincs is ilyen ellátottság 6 közösségi ház vonatkozásában.

56. táblázat

A közösségi szinterek irodai és kommunikációs felszereltségének állapota a vizsgált településtípusokon

Irodai és kommunikációs felszereltség	Megyeszékhelyen	Városokban	Községekben	Összesen
kitűnő állapotú	4	0	3	7
jó minőségű	2	3	5	10
közepes	1	2	4	7
rossz minőségű	1	1	0	2
nincs	0	0	6	6
Összesen:	7	6	17	32

A közösségi szinterek irodai és kommunikációs felszereltsége a megyeszékhelyeken lévő közösségi szinterek többségénél (6 db) kitűnő, illetve jó állapotban van. A fennmaradó szintereknél azonos arányban beszélhetünk (1-1 db) közepes és rossz minőségű ellátottságról. A városokban a szinterek felének ellátottsága jó (3 db), közepes minősítést 2 szintér kapott. A községekben közel azonos arányban beszélhetünk kitűnő (3 db), jó (5 db) és a közepes (4 db) minősítésű felszereltségről. Meg kell jegyeznünk azonban, hogy a vizsgált községekben 6 közösségi szintérben nincs irodai és egyéb kommunikációs felszereltség.

Mindezek alapján, a legjobb helyzetben a megyeszékhelyek vannak, hiszen többségében kitűnő és jó állapotú gépeik vannak. Ez elsősorban az uniós alapú támogatásoknak köszönhető, amelyekben lehetőség van ilyen típusú fejlesztésekre is. A városok közösségi szintereinek informatikai felszereltsége túlnyomó többségében jó, illetve közepes állapotban van. A községek szinterei közül azonban nem kevés azoknak a száma (6 db), ahol semmilyen irodai és kommunikációs infrastruktúra nem létezik.

57. táblázat

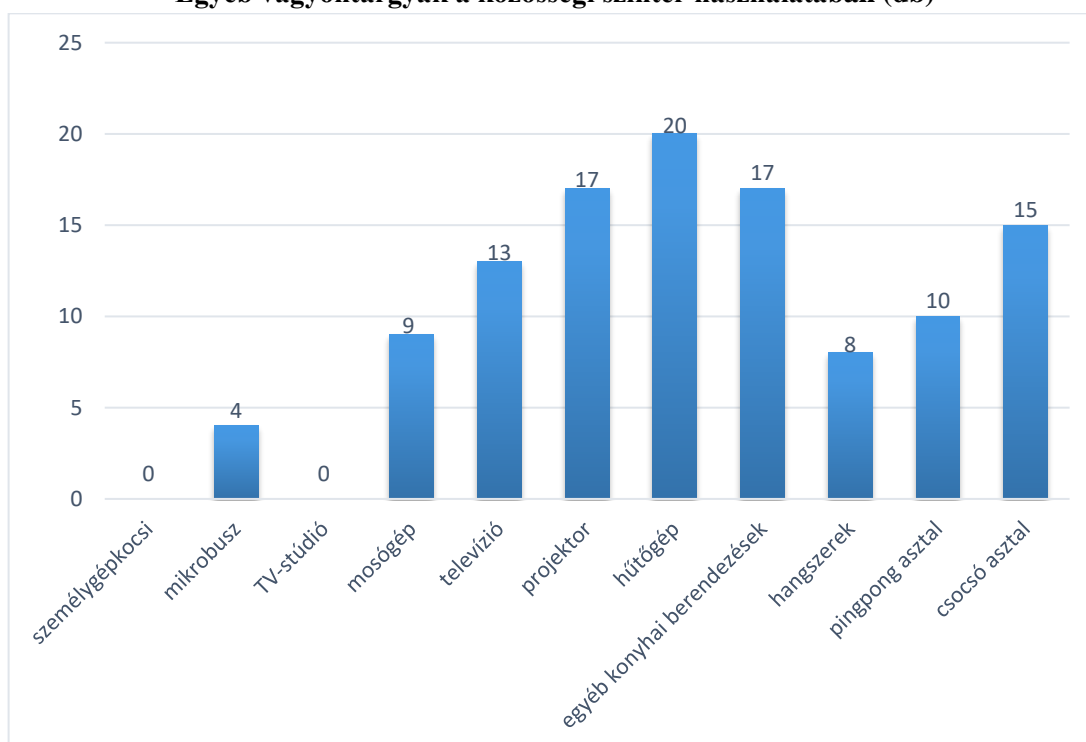
A közösségi színtér irodai és kommunikációs felszereltségének állapota a megyékben

Közösségi színtér irodai és kommunikációs felszereltsége	B-A-Z	Heves	Nógrád	Összesen
kitűnő állapotú	3	0	4	7
jó minőségű	2	3	5	10
közepes	3	4	0	7
rossz minőségű	1	1	0	2
nincs	2	3	1	6
Összesen:	11	11	10	32

B-A-Z megyében a színterek irodai és kommunikációs felszereltsége közel azonos számban kitűnő (3 db), jó (2 db), illetve közepes (3 db). Nincs ilyen ellátottság azonban 2 színtér esetében. Heves megyében a színterek többségének irodai ellátottsága közepes (4 db), illetve jó minőségű (3 db). Ebben a megyében a legtöbb azon színterek száma, ahol nincs ilyen jellegű infrastruktúra (3 db). A megyénkénti összehasonlításban látjuk, hogy a Nógrád megyei közösségi színterek rendelkeznek a legnagyobb arányban a kitűnő és jó állapotú irodai és kommunikációs felszereltséggel (9 db).

17. ábra

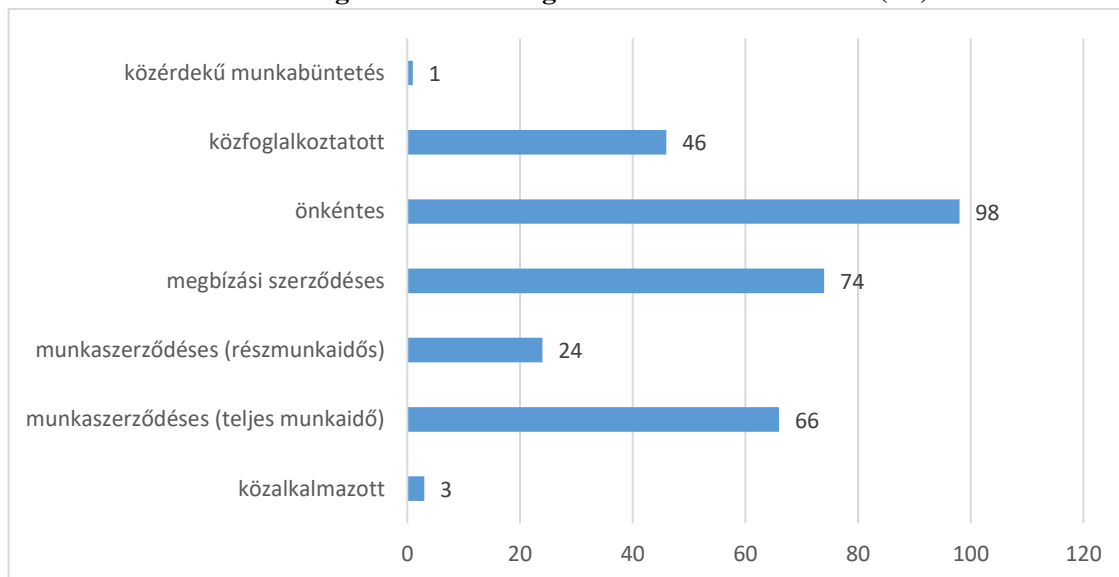
Egyéb vagyontárgyak a közösségi színtér használatában (db)

A közösségi házak egyéb vagyontárgyait tekintve megállapíthatjuk, hogy azok alapvetően a különböző feladatok és tevékenységek szolgálatában állnak. Egyrészt beszélhetünk a színtér fenntartásával, az ott dolgozók és a látogatók kiszolgálásával kapcsolatos vagyontárgyakról. Ilyen eszközök pl. a hűtőgép (20 db), az egyéb konyhai berendezések (17 db), mosógép (9 db). A másik

nagy csoport a látogatók számára meglévő szabadidős, szórakoztatási eszközök köre: projektor (17 db), csocsó asztal (15 db), televízió (13 db), pingpongasztal (10 db), hangszerek (8 db). A házak közül 4 mikrobusszal is rendelkezik.

18. ábra
A közösségi szintéren dolgozók száma és összetétele (db)

Az általunk feltárt közösségi szintereken, a vizsgálat időszakában összesen 312 fő dolgozott. Legnagyobb számban az önkéntesek tevékenykedtek (98 fő, 31%). Őket a megbízási szerződéssel rendelkezők (74 fő, 24%), a teljes munkaidős munkaszerződéses munkavállalók (66 fő, 21%) és a közfoglalkoztatottak (46 fő, 15%) követik. A szintereken dolgozók közül 24 fő részmunkaidős munkaszerződéses. Közalkalmazottként mindössze 3 fő dolgozik. A dolgozók között egy fő közérdekű munkabüntetéses fordult elő.

58. táblázat
A közösségi szintéren dolgozók száma a vizsgált településtípusokon (fő)

Közösségi házban dolgozók jogviszonyai	Megyei jogú városokban	Városokban	Községekben	Összesen
közalkalmazott	-	-	3	3
munkaszerződéses (teljes munkaidő)	29	20	17	66
munkaszerződéses (részmunkaidős)	3	10	11	24
megbízási szerződéses	24	23	27	74
önkéntes	15	63	20	98
közfoglalkoztatott	1	19	26	46
közérdekű munkabüntetés	-	1	-	1
Összesen	72	136	104	312

A településtípusonkénti bontás alapján a megyei jogú városokban a munkaszerződéses (teljes munkaidős) dolgozók száma a legnagyobb (29 fő). Őket követik a megbízással szerződéses alkalmazottak (24 fő) és az önkéntesek (15 fő). **A legtöbb önkéntest a városokban alkalmazzák (63 fő).** A teljes munkaidős munkaszerződéses alkalmazottak száma 20 fő, a megbízással szerződéses foglalkoztatottaké 23. A közfoglalkoztatottak száma 19 fő. **A legtöbb közfoglalkoztatottat a községekben alkalmazzák (26 fő).** A megbízással szerződéses dolgozók száma 27 fő, az önkénteseké pedig 20.

59. táblázat

A közösségi szintérben dolgozók számaránya a vizsgált megyékben (fő)

Közösségi házban dolgozók jogviszonyai	B-A-Z	Heves	Nógrád	Összesen
közalkalmazott	0	0	3	3
munkaszerződéses (teljes munkaidő)	30	23	13	66
munkaszerződéses (részmunkaidős)	4	14	6	24
megbízással szerződéses	24	42	8	74
önkéntes	25	51	22	98
közfoglalkoztatott	9	14	23	46
közérdekű munkabüntetés	0	0	1	1
Összesen	92	144	76	312

B-A-Z megyében 30 teljes munkaidős munkaszerződéses dolgozót foglalkoztatnak. 24 fő a megbízással szerződéses foglalkoztatottak száma. Jelentős az önkéntesek foglalkoztatása is (25 fő). Heves megyében 42 fő megbízással szerződéssel dolgozott. Az önkéntesek száma 51 fő, a közfoglalkoztatottak 14-en dolgoznak. A munkaszerződéses, teljes munkaidős dolgozók száma 23 fő a részmunkaidősök pedig 14-en vannak alkalmazásban. A többi megyéhez viszonyítva csak Nógrád esetében beszélhetünk közalkalmazotti foglalkoztatásról, itt is csak kis mértékben (3 fő). Az önkéntesek száma 22, a munkaszerződéses teljes munkaidős személyeké pedig 13 fő.

Összességében az adatok markánsan jelzik azt, hogy a viszonylagos biztonságot, folyamatos munkaviszonyt és munkajogi védelmet jelentő közalkalmazotti jogviszony lényegében elenyésző számban fordul elő a szintereken dolgozók között. Megállapítható, hogy szinte kizárólagosan a határozott idejű foglalkoztatási formák (közfoglalkoztatott, megbízással szerződéses és munkaszerződéses) fordulnak elő. Ennek a magyarázata abban kereshető, hogy a szinterek többségének fenntartása alapvetően ciklikus, többnyire valamilyen pályázathoz kötődik. Mivel nincs folyamatos, normatív támogatása ennek az intézménytípusnak, ezért a benne dolgozók alkalmazása is eseti, mindig az adott, éppen működő programhoz kötődik. Amennyiben lezárul a projekt, megszűnik a dolgozó alkalmazása is. Fontos megemlíteni, hogy jelentős a szinterek életében az önkéntesek alkalmazása is, amely a közösségi szinterek társadalmi tőkájének, tőketermelő képességének is az egyik mérőszáma (lásd 2.5. alfejezet). Az önkéntesek munkájára nagy szükség van, éppen a ciklikus alkalmazási feltételek és a bizonytalan finanszírozás miatt is.

60. táblázat

Tevékenységek gyakorisága szinterekben a munkaszerződéses, részmunkaidős és a megbízásos szerződéses dolgozók esetében (fő)

Tevékenységek gyakorisága a munkaszerződéses, részmunkaidős és a megbízásos szerződéses dolgozók esetében	Egyáltalán nem jelentkezik	Alkalmanként, előre nem tervezetten jelentkezik	Időnként félévente, évente jelentkezik	Rendszeresen, havonta, kéthavonta jelentkezik	Állandó, mindennap, hetente jelentkezik	Összesen
jogász	26	1	0	2	3	32
pszichológus	22	1	2	4	3	32
fejlesztő pedagógus	19	0	2	5	6	32
logopédus	22	0	4	0	6	32
családgondozó	23	0	0	5	4	32
közösségfejlesztő	22	0	1	3	6	32
művelődésszervező	22	1	3	4	2	32
védőnő, orvos	28	1	2	0	1	32
életvezetési tanácsadó	30	0	0	0	2	32
takarító	5	0	6	6	15	32

A tábla alapján a jogász szakfeladat a szinterek többségében egyáltalán nincs jelen (26 db), azonban 5 szintér esetében már állandó feladatot jelent. Egyáltalán nem jelentkezik a pszichológusi tevékenység 22 szintér esetében, azonban részben rendszeresen és állandó tevékenységként jelentkezik 7 szintér gyakorlatában. A fejlesztő pedagógusi feladatok már 11 szintérben jelentkeznek állandó feladatként. Markáns és állandó tevékenység a logopédusi is (6 db). Ugyanez rendszeresen jelentkezik, de nem állandó tevékenység 4 szintér életében. Állandó kiegészítő tevékenység a szinterekben a közösségfejlesztés is (9 db). A családgondozás 9 szintérben jelentkezik rendszeres, illetve állandó munkafeladatként. A művelődésszervező szakfeladat havonta, kéthavonta jelentkezik 4 szintér gyakorlatában. A védőnői, orvosi feladatok ritkán jelentkeznek a szinterek életében. Állandó feladatként 1 esetben fordult elő, az életvezetési tanácsadói feladat pedig 2 közösségi tér tevékenységében jelentkezett.

A szinterek közel fele állandó feladatként jelöli meg azon takarítói feladatokat, amelyeket munkaszerződéses, részmunkaidős és a megbízásos szerződéses dolgozók látnak el (15 db).

A számok alapján kijelenthetjük, hogy a fent jelölt tevékenységek szerves és fontos részei annak a komplex feladatsornak, amit a szinterek a társadalmi integrációs céljaik és feladatrendszerük részeként felvállalnak. Ezek közül a legjelentősebb feladatok azok, amelyeket elsősorban a gyerekek felzárkózására és a roma családok segítésére, a társadalomba való integrálására szolgálnak. Állandóan jelentkező, elsősorban a roma gyerekek fejlődését segítő tevékenység a fejlesztő pedagógusi (13 db), a logopédusi (10 db).

A roma családokat, azok társadalmi integrációját segítik elsősorban a családgondozói és közösségfejlesztői feladatok (10-10 db).

61. táblázat

Tevékenységek gyakorisága a szinterekben teljes munkaidős, az önkéntes, és a közfoglalkoztatott dolgozók esetén (db)

Tevékenységek gyakorisága a teljes munkaidős, az önkéntes, és a közfoglalkoztatott dolgozók esetén	Egyáltalán nem jelentkezik	Alkalmanként, előre nem tervezetten jelentkezik	Időnként, félévente, évente jelentkezik	Rendszeresen, havonta, kéthavonta jelentkezik	Állandó, minden nap, hetente jelentkezik	Összesen
programszervezési és lebonyolítási feladatok	2	1	2	12	15	32
adminisztráció	4	1	0	4	23	32
pályázatírás	15	8	4	2	3	32
pályázatírásban való közreműködés	7	12	6	2	5	32
takarítás	0	0	0	5	27	32
oktatásszervezés	11	2	4	4	11	32
tanácsadás	9	1	2	8	12	32
információs feladatok	6	1	2	5	18	32
roma családok mentorálása	11	0	0	2	19	32
gyerekek számára szabadidős programok	0	3	5	4	20	32
gyerekek számára fejlesztő programok	8	2	0	2	20	32
mosás felnőttek számára	25	0	0	1	6	32
tisztálkodás felnőttek és gyerekek számára	26	1	0	2	3	32

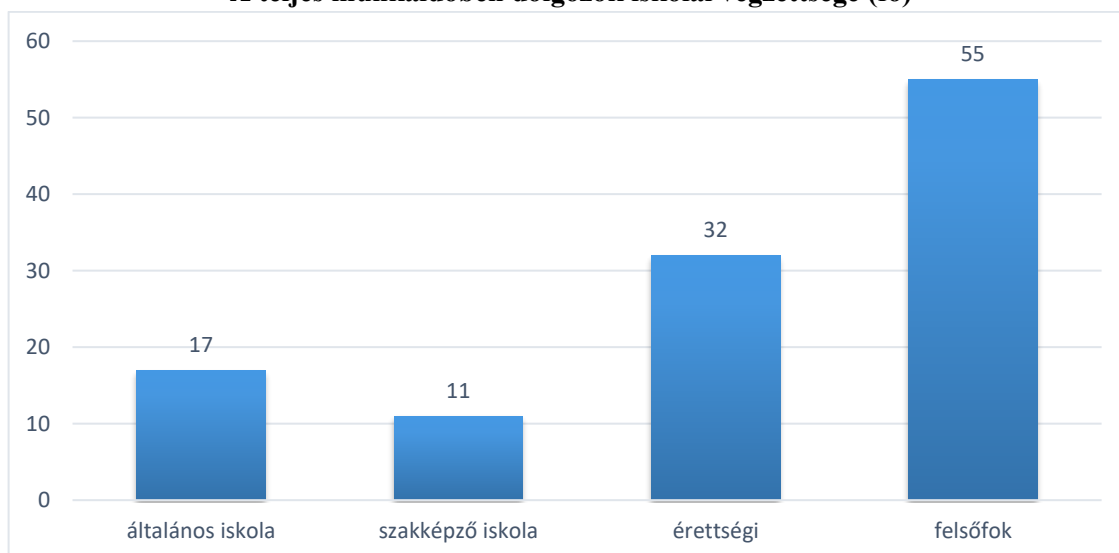
Ahogy a művelődésszervezői, programszervezői és lebonyolítási feladatok nem fő tevékenységként jelentkeznek a korábbi adatsorban, itt megállapíthatjuk, hogy a teljes munkaidős dolgozók esetén állandó tevékenységként jelentkezik 15 szintér esetében, valamint rendszeres tevékenységnek számít további 12 szintér életében. Az adminisztrációs feladatok szinte valamennyi szintér életében ugyancsak állandó tevékenységet jelentenek (27 db). A pályázatírás a szinterek közel felénél (15 db) egyáltalán nem jelentkezik feladatként és 8 közösségi ház életében is csak alkalmanként, előre nem tervezettként jelentkezik. Ez vélhetően azokban az esetekben fordul elő, ahol a fenntartó nem vonja be a szinterek dolgozóit a pályázat megírásába. A pályázatírásban való közreműködés már jóval nagyobb arányban jelentkezik. Alkalmanként vagy rendszeresen, de a szinterek többsége (25 db) részt vesz a pályázatok megírásában. Ez az elfoglaltság többségében ciklikus, hiszen igazodik a pályázati rendszerek időlegességéhez. Az oktatásszervezési feladatok ugyancsak a markáns feladatok közé tartoznak. Állandó feladatként 11 ház esetében jelentkezik, rendszeresen pedig 8 szintérben jelent elfoglaltságot. A tanácsadói tevékenység rendszeresen, illetve állandóan 22 szintér esetében jelent munkatevékenységet. Még nagyobb arányban jelentkeznek az információs feladatok. Állandó és rendszeres tevékenység 25

színtér esetében. 21 közösségi ház esetében meghatározó feladat a roma családok mentorálása. A színterek életében a számok alapján domináns elfoglaltság a roma gyerekek számára szolgáló szabadidős (29 db) és fejlesztő programok szervezése (22 db). Kisebb arányban és elsősorban a szegregátumokban, de előfordul a mosás felnőttek számára (7 db), és a tisztálkodás gyermekek és felnőttek számára (5 db).

A legjellemzőbb feladatok a közösségi színtérben teljes munkaidőben foglalkoztatott dolgozók számára elsősorban a színtér működésével, fenntartásával, valamint ebben az esetben is a gyerekek felzárkózásával és a roma családok társadalmi integrációjával kapcsolatosak. Az előző táblához képest rendszeres, illetve állandó tevékenységként jóval nagyobb arányban fordulnak elő a szabadidő szervezésével kapcsolatos feladatok: programszervezés és lebonyolítás, gyerekek számára szabadidős programok. A legjellemzőbb állandó, a társadalmi integrációt segítő szakmai tevékenységek közé tartoznak még a gyerekek számára szervezett fejlesztő programok és a roma családok részére végzett mentorálási feladatok is.

19. ábra

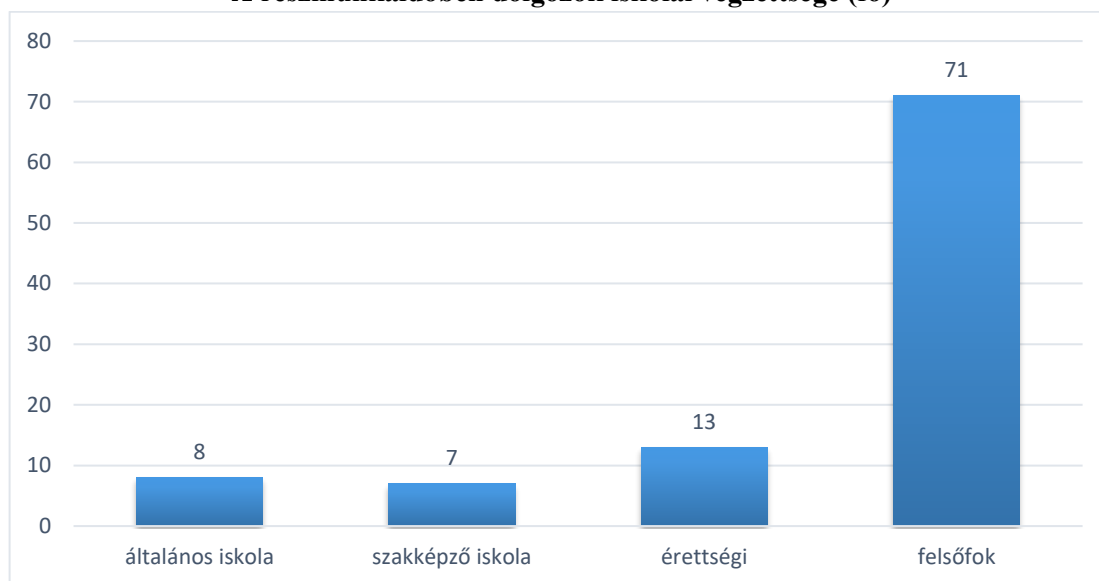
A teljes munkaidőben dolgozók iskolai végzettsége (fő)

A színterekben 115 fő teljes munkaidőben dolgozik (közfoglalkoztatottak, teljes munkaszerződésesek, közalkalmazottak). Iskolai végzettségüket tekintve megállapíthatjuk, hogy a felsőfokú végzettségűek száma 55 fő (63%), érettséggel 32 fő (37%) rendelkezett.

A diplomás munkavállalók magas számarányának többféle magyarázata is lehet. A diplomás túlképzésből adódó, úgynevezett értelmiségi munkanélküliség miatt, a felsőfokú végzettségűek nem egy esetben minden kínákozó munkalehetőséget megragadnak. A színterekben jelentkező munkafeladatok is magas szintű szakmai, pénzügyi, jogi, pályázati ismereteket követelnek meg, amelyek ellátására elsősorban a felsőfokú végzettséggel rendelkező munkavállalók alkalmazhatóak.

20. ábra
A részmunkaidőben dolgozók iskolai végzettsége (fő)

A részmunkaidőben (részmunkaidős munkaszerződéses, megbízási szerződéses, közérdekű munkabüntetéses) dolgozó 99 fő között is magasnak mondható a felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma (71 fő, 70%). A dolgozók közül 13 fő rendelkezik érettségivel, 8 fő általános iskolai, 7 fő pedig szakképző iskolai végzettséggel bír. **A felsőfokú végzettséggel rendelkezők magas aránya elsősorban az ellátandó szakfeladatokkal áll összefüggésben. A jogász, pszichológus, családgondozó, fejlesztő pedagógus, logopédus feladatok ellátására szükségszerűen, a törvényi kötelezéseknek és a pályázati elvárásoknak is megfelelően, felsőfokú végzettségű szakemberek beállítása szükséges.**

62. táblázat

A közösségi szintereken teljes munkaidőben dolgozók iskolai végzettsége a vizsgált településtípusokon (fő)

Teljes munkaidősök iskolai végzettsége	Megyeszékhely	Város	Község	Összesen
felsőfok	30	15	10	55
érettségi	11	10	11	32
szakképző iskola	5	0	6	11
általános iskola	4	3	10	17
Összesen	50	28	37	115

A megyeszékhelyeken a legnagyobb számban felsőfokú végzettségű dolgozókat alkalmaznak (30 fő), érettségivel 11 fő rendelkezik. A városok szintereiben is többségében felsőfokú végzettségűek dolgoznak (15 fő). A községekben már lényegesen kevesebb a felsőfokú végzettséggel rendelkezők számaránya (10 fő), amelynek az oka abban kereshető, hogy egyrészt a kistelepüléseken lényegesen kevesebb a diplomások száma, másrészt a kistelepülések diplomás munkavállalói vélhetően sok esetben ingáznak a közelben lévő városok munkahelyeire. Az érettségizettek száma hasonló, kicsit nagyobb a városokéhoz viszonyítva (11 fő). A községekben a legnagyobb a szakképző iskolát végzettek száma. **Megállapíthatjuk, hogy a**

településtípusonkénti bontásban is jellemző adat, hogy a közösségi szintekben elsősorban tanult, felsőfokú végzettséggel, illetve érettségivel rendelkező munkatársakat alkalmaznak.

63. táblázat

A közösségi szintekben részmunkaidőben dolgozók iskolai végzettsége a vizsgált településtípusokon (fő)

Részmunkaidősök iskolai végzettsége	Megyeszékhely	Város	Község	Összesen
felsőfok	21	20	30	71
érettségi	0	8	5	13
szakképző iskola	5	0	2	7
általános iskola	0	6	2	8
összesen	26	34	39	99

A részmunkaidőben dolgozók iskolai végzettsége a megyeszékhelyeken 21 fő. A városokban részmunkaidőben dolgozó diplomások száma 20 fő, a községekben pedig 30 fő. **A diplomások aránya (70%) tehát meghatározó a részmunkaidős munkafeladatok ellátásában is. Ennek az oka abban keresendő elsősorban, hogy a társadalmi integrációt, a felzárkózást segítő feladatok ellátáshoz elsősorban felsőfokú végzettséggel rendelkező szakemberekre van szükség.**

64. táblázat

A közösségi szintekben teljes munkaidőben dolgozók iskolai végzettsége a megyék esetében (fő)

Főmunkaidősök iskolai végzettsége	B-A-Z	Heves	Nógrád	Összesen
felsőfok	29	16	10	55
érettségi	9	7	15	31
szakképző iskola	4	3	4	11
általános iskola	7	2	9	18
összesen	49	28	38	115

A megyei összehasonlításban láthatjuk, hogy B-A-Z megyében a legnagyobb a felsőfokú végzettséggel rendelkező teljes munkaidősök száma (29 fő). Az érettségizettek száma 9 fő. Ugyancsak magasnak mondható a Heves megyei diplomások aránya (16 fő) és az érettségizetteké is (7 fő). Nógrád megye esetében már nem beszélhetünk kiugró adatokról a felsőfokú végzettséggel rendelkezők szempontjából. A többi megyéhez képest lényegesen alacsonyabb a felsőfokú végzettséggel rendelkező teljes munkaidősök száma (10 fő), azonban a megyei összehasonlításban jóval magasabb az érettségizettek száma (15 fő). Jelentősnek mondható még az általános iskolai végzettséggel rendelkezők száma is (9 fő).

65. táblázat

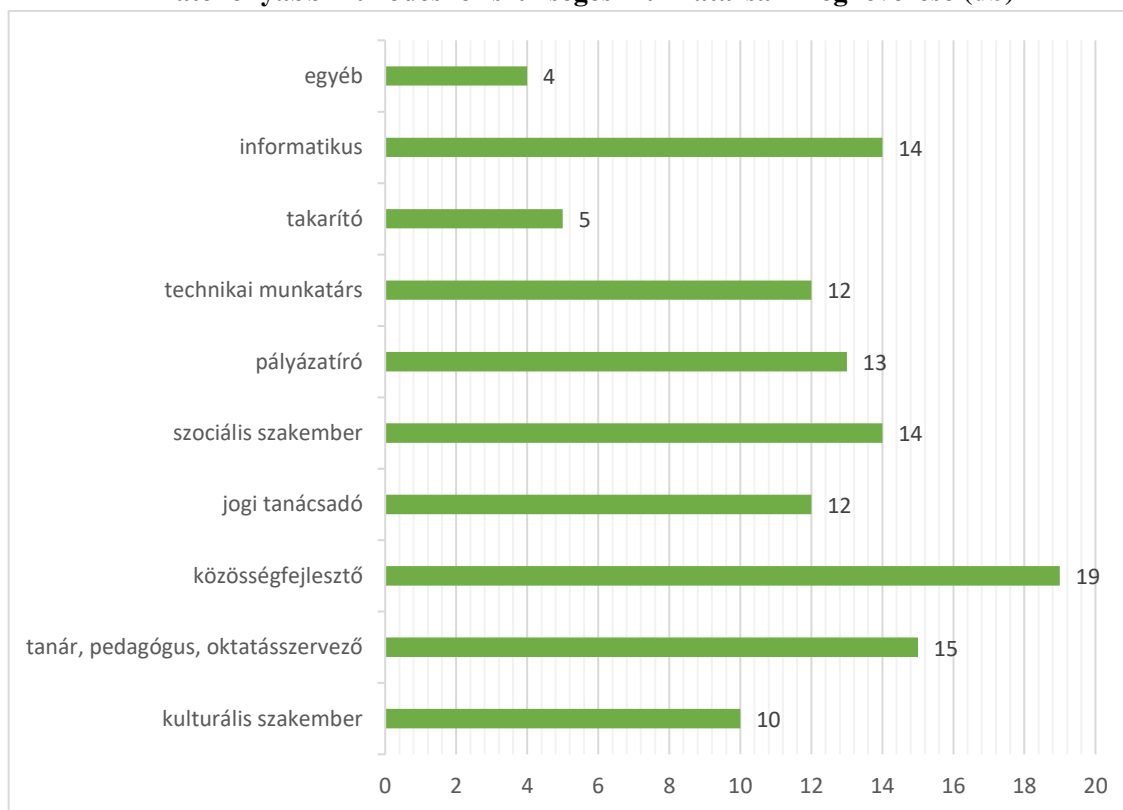
A közösségi szintereken részmunkaidőben dolgozók iskolai végzettsége a megyék esetében (fő)

Részmunkaidősök iskolai végzettsége	B-A-Z	Heves	Nógrád	Összesen
felsőfok	20	35	20	75
érettségi	0	9	4	13
szakképző iskola	0	5	0	5
általános iskola	0	6	0	6
összesen	20	55	24	99

A részmunkaidősök iskolai végzettsége tekintetében is domináns a felsőfokú végzettség. Ebben az összehasonításban B-A-Z megye szintereinek valamennyi részmunkaidőse diplomás. Nógrádban a felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma 20, míg Hevesben ez az szám 35 fő. Mindezek mellett Hevesben magasnak mondható az érettségizettek számaránya (9 fő).

21. ábra

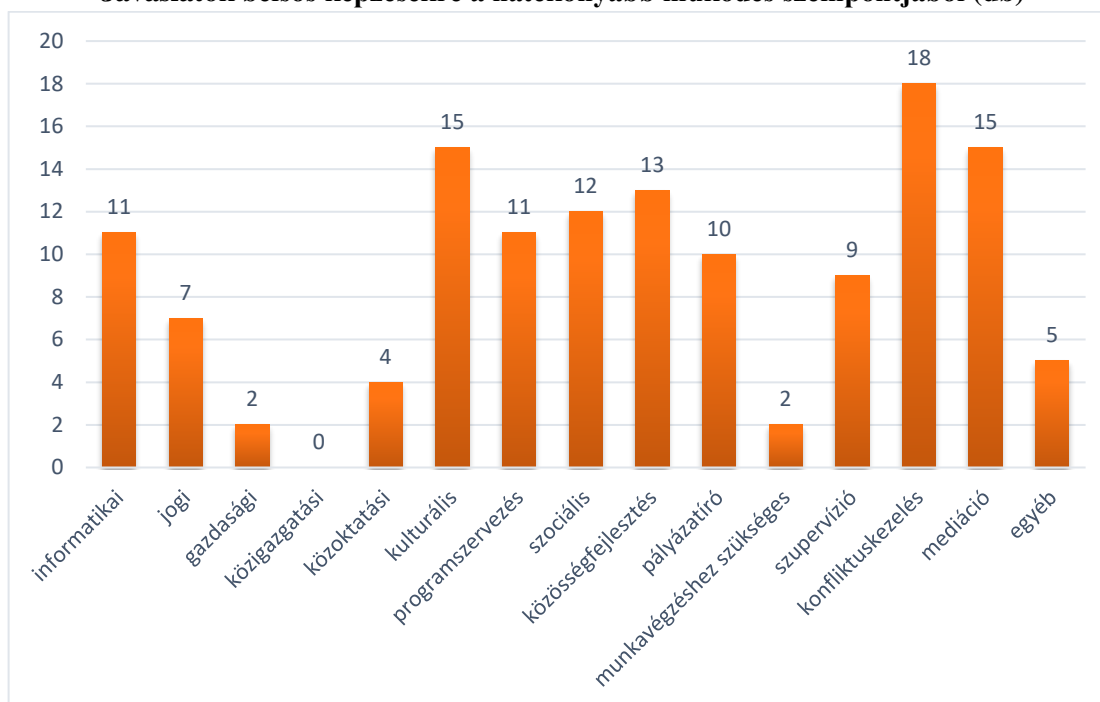
A hatékonyabb működéshez szükséges munkatársak megnevezése (db)

A 32 színtér válaszadói a legnagyobb számban (19 db) azt jelezték, hogy közösségfejlesztő szakemberre lenne szükségük. A megkérdezettek közül 15-en tanár és oktatásszervező szakemberrel is erősítenék a tevékenységet. Ezt követi a sorrendben a szociális szakember és az informatikus (14-14 db). A pályázati források fontossága miatt a pályázatírásban otthonos szakembert 13 adatközlő látna szívesen a szintereken. Jogi tanácsadóra és technikai munkatársra pedig 12-12 megkérdezett színtér szerint lenne szükség.

22. ábra

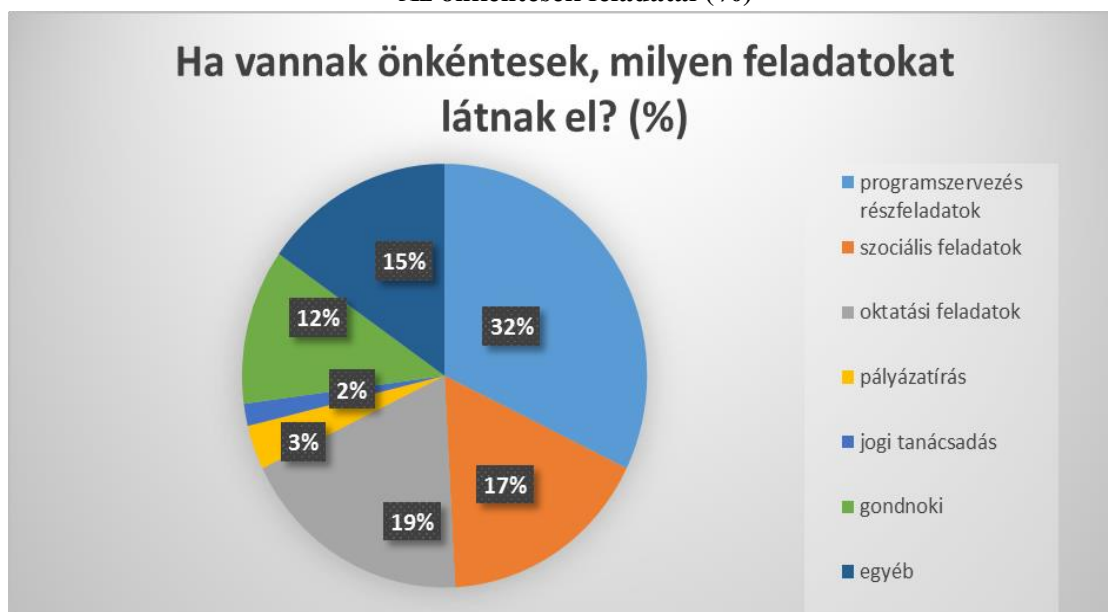
Javaslatok belső képzésekre a hatékonyabb működés szempontjából (db)

A legfontosabb képzésnek a legtöbben a konfliktuskezelést jelölték (18 db). Ezt követik a sorban a kulturális, közművelődési és a mediációval kapcsolatos képzések (15-15 db). Itt is, hasonlóan az előző táblához, a közösségfejlesztés is markáns módon jelentkezik (13 db). Fontosnak gondolják az adatközlők a szociális irányultságú (12 db) és a programszervezéssel kapcsolatos képzéseket (11 db) is. Fontosnak gondolják még a szupervíziót (9 db) és a pályázatírói képzéseket is (10 db).

A szintereken alapvetően közösségfejlesztőkre, pedagógusokra, oktatásszervezőkre, szociális szakemberekre és informatikusokra lenne szükség. A hatékonyabb működéshez pedig a szervezeten belül a konfliktuskezeléssel, a kultúrával, a mediációval, a szociális munkával és a programszervezéssel kapcsolatos képzéseket tartanák fontosnak az adatközlők. Lényegében a válaszadók ezekkel a képzésekkel a roma közösségek hatékonyabb segítségét, azok társadalmi integrációjával kapcsolatos szociális, oktatási és kulturális tevékenység fejlesztését, valamint a szervezet hatékonyabb működését szeretnék javítani.

23. ábra
Az önkéntesek feladatai (%)

A vizsgált közösségi szintereken összesen 312 fő dolgozik. Legnagyobb számban az önkéntesek találhatóak (31%, 98 fő), akik a legnagyobb arányban a programszervezésben tevékenykednek (32%). Oktatási feladatok 19%-kal jelentkeznek, melyet közel azonos arányban a szociális (17%) és a gondnoki (12%) tevékenység követ. A jogi tanácsadás (2%) és a pályázatírás (3%) ritkán fordul elő az önkéntesek vállalt feladatai között. Az egyéb, igazán nem számszerűsíthető tevékenységek a vállalt feladatok összességének közel 15%-át teszik ki.

66. táblázat
Önkéntesek tevékenységei megyénként (fő)

Tevékenységek	B-A-Z	Heves	Nógrád	Összesen
programszervezés	10	10	12	32
szociális feladatok	7	5	7	19
oktatási feladatok	7	4	9	20
jogi tanácsadás	1	0	0	1
gondnoki feladatok	1	9	1	11
pályázatírás	0	1	1	2
egyéb	7	3	3	13
Összesen	33	32	33	98

Az önkéntesek száma arányosan oszlik el a három megye vonatkozásában. B-A-Z megyében a legnagyobb számban a rendezvényszervezés jelentkezik (10 fő). Ezt követik azonos arányban a szociális és oktatási feladatok önkéntesei (7-7 fő). A jogi tanácsadás mindössze egy esetben fordul elő. Heves megyében is a legmagasabb a programszervezési feladatkörben dolgozó önkéntesek száma (10 fő). A szociális és oktatási feladatokat ellátók száma 5, illetve 4 fő. A megyék közötti összehasonlításban Nógrád megye vezet a programszervezési feladatot ellátók számában (12 fő). Ezt az oktatási feladatot végzők 9 fővel és a szociális munkát végző önkéntesek követik 7 fővel. Megállapíthatjuk, hogy az önkéntesek körében a jogi tanácsadás csak B-A-Z megyében

jelentkezik mindössze 1 fővel. A pályázatok megírásába csak ritkán vannak be a szinterek önkénteseket. Ez a feladat Heves és Nógrád megyében 1-1 fővel jelentkező feladat.

67. táblázat
Önkéntesek tevékenységei településtípusonként (fő)

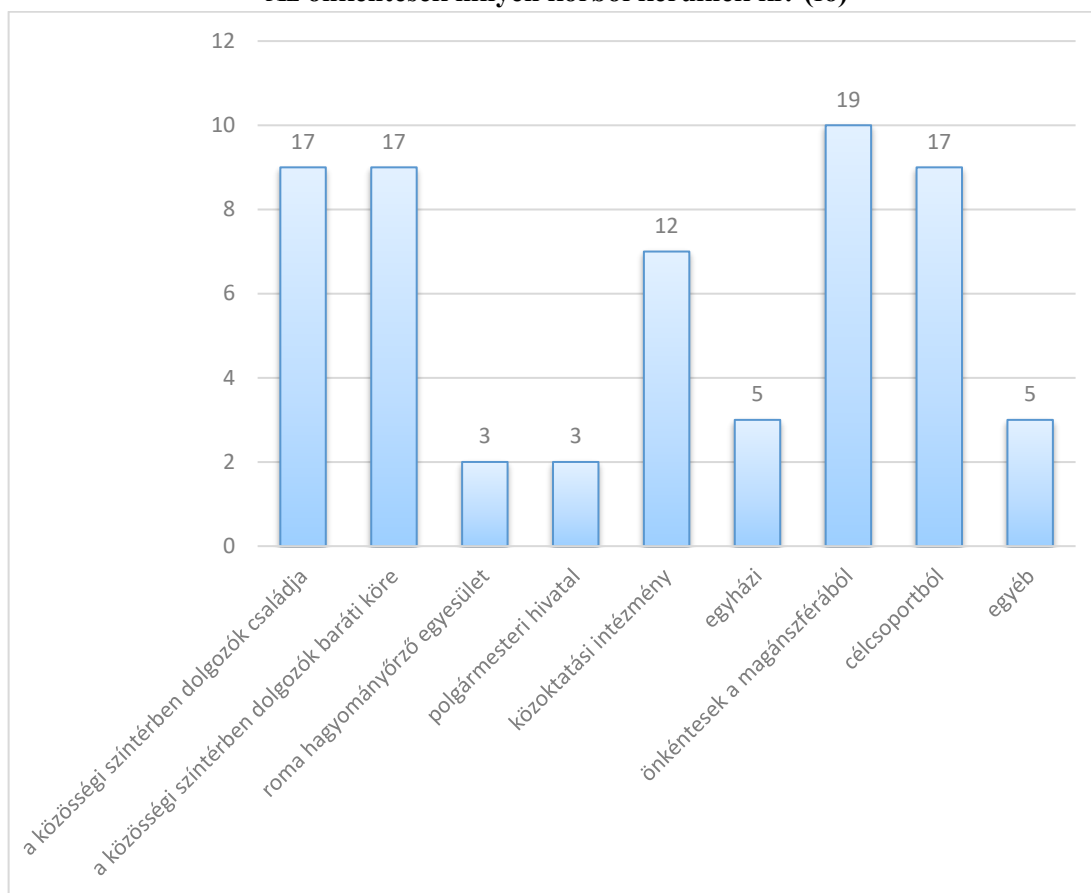
Tevékenységek	Megyeszékhely	Város	Község	összesen
programszervezés	8	11	13	32
szociális feladatok	7	7	5	19
oktatási feladatok	8	5	7	20
jogi tanácsadás	1	0	0	1
gondnoki feladatok	0	5	6	11
pályázatírás	0	0	2	2
egyéb	3	3	7	13
összesen	27	31	40	98

A településtípusonkénti bontásban is látható, hogy a megyeszékhelyeken elsősorban a rendezvények szervezésébe (8 fő), illetve oktatási feladatok ellátásába kapcsolódnak be az önkéntesek (8 fő). Magasnak mondható a szociális feladatokat ellátó önkéntesek száma is (7 fő). A városokban a programszervezési feladatok mellett (11 fő), a szociális (7 fő) és az oktatási feladatok (5 fő) ellátása jellemző az önkéntesek körében. Az önkéntesek gyakran gondnoki feladatokat is ellátnak (5 fő). A községekben is a legmagasabb a programszervező önkéntes feladatot ellátó önkéntesek száma (13 fő). Ezt követik az oktatásban szerepet vállaló (7 fő) és a gondnoki feladatot ellátó önkéntesek (6 fő). Százalékos arányukat tekintve a legtöbb önkéntes a községekben található (40%).

Összegezve megállapíthatjuk, hogy az önkéntesek elsősorban a programszervezési feladatokban veszik ki a részüket. Akár a településenkénti, akár a megyénkénti bontást nézzük, jelentősnek mondható a társadalmi integrációt és a felzárkózást szolgáló szociális és oktatási feladatok aránya is. A jogi tanácsadás csak B-A-Z megyében, ott is csak a megyeszékhelyen jelentkezik, míg a gondnoki feladatok csak a városokban és a községekben jelentkeznek. Az önkéntesek a pályázatírási folyamatokba csak kis mértékben kapcsolódnak be Heves és Nógrád kistélepülésein. Az egyéb tevékenységek között olyan feladatok is jelentkeznek, amik a felzárkózást és a társadalmi integrációt segítik: mentorálás, oktatásszervezési feladatok, életvezetési tanácsadás, gyerekekkel történő szabadidős foglalkozás. Az, hogy a közösségi szinterek munkavállalóinak közel 1/3-a önkéntes, bizonyítja a szinterekben működő társadalmi és kulturális tőke erős és meghatározó jelenlétét, hiszen az önkéntes munka azok mérőszámának fogható fel. Azt is megállapíthatjuk, hogy az önkéntes feladatok a közösségi szinterek lényegi sajátossága, meghatározó eleme.

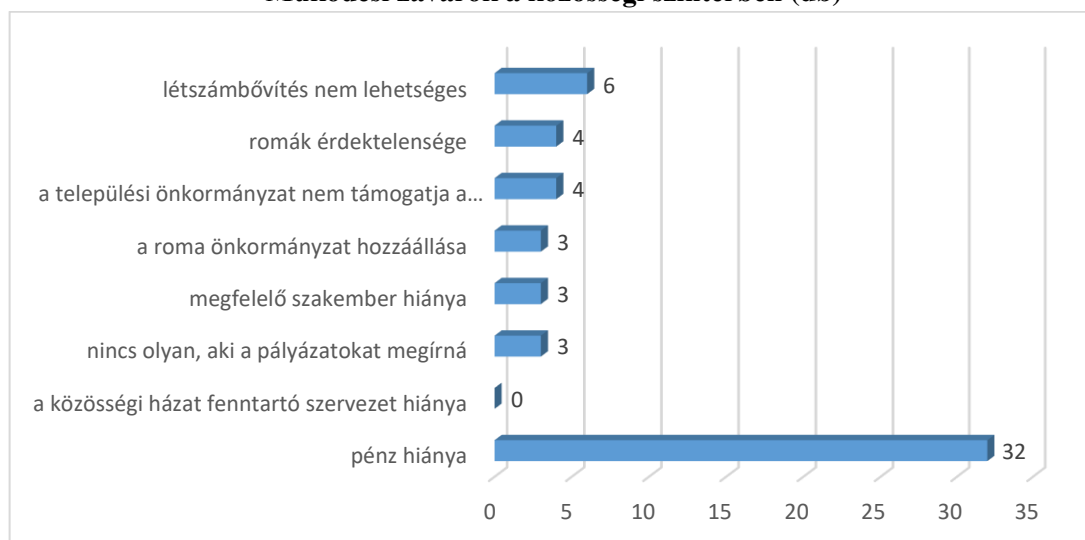
24. ábra

Az önkéntesek milyen körből kerülnek ki? (fő)

Az önkéntesek legnagyobb arányban a magánszférából kerülnek ki (19 fő). Jelentős és azonos arányban vesznek részt önkéntesek a színterek célcsoportjából, a közösségi szinten dolgozók családjából és az ott dolgozók baráti köréből (17-17-17 fő). Őket követik a közoktatási intézmények (12 fő) és kisebb arányban az egyházi intézmények önkéntesei (5 fő).

25. ábra
Működési zavarok a közösségi szintérben (db)

Az adatközlők a szinterek működésének legfőbb problémájaként a pénz hiányát jelölték meg (32 db). A következő akadály, összefüggésben a forráshiánnyal, hogy nem lehetséges a létszámbővítés (6 db). Ezt követi a sorrendben a romák érdektelensége (4 db), és az, hogy a település önkormányzata nem támogatja a színteret (4 db). Egyforma súlyú nehézségként jelentkezett még a roma önkormányzat negatív, közömbös hozzáállása, a megfelelő szakember és pályázatíró hiánya (3-3-3 db).

68. táblázat

A közösségi szintereken felmerülő működési problémák a vizsgált településtípusokon (db)

Problémák	Megyeszékhely	Város	Község	Összesen
létszámbővítés nem lehetséges	2	4	0	6
romák érdektelensége	0	1	3	4
a települési önkormányzat nem támogatja a közösségi házat	1	0	3	4
a roma önkormányzat hozzáállása	3	0	0	3
megfelelő szakember hiánya	0	0	3	3
nincs olyan, aki a pályázatokat megírná	1	0	2	3
a közösségi házat fenntartó szervezet hiánya	0	0	0	0

pénz hiánya	8	7	17	32
Összesen	15	12	28	55

A megyeszékhelyek legnagyobb problémája a pénz, a megfelelő finanszírozás hiánya (8 db). Ezt követi a roma önkormányzat nem megfelelő hozzáállása (3 db). Azonos arányban jelentkező probléma, hogy a települési önkormányzat nem támogatja a színteret és nincs megfelelő pályázati író sem (1-1-db). A pénz hiánya jelentkezik a legnagyobb arányban a városokban is (12 db). Ezt követi markáns véleményként az, hogy a városok színtereiben nem lehetséges a létszám bővítés (4 db). A kistélepüléseken is a legnagyobb arányban a finanszírozási problémákat jelezték (17 db). A romák érdektelensége, a megfelelő szakember hiánya és a települési önkormányzat támogatásának hiánya azonos arányban jelentkezett (3-3-3 db).

69. táblázat

A közösségi szintereken felmerülő működési problémák a vizsgált megyékben (db)

Problémák	B-A-Z megye	Heves megye	Nógrád megye	Összesen
létszám bővítés nem lehetséges	2	1	3	6
romák érdektelensége	0	5	0	5
a települési önkormányzat nem támogatja a közösségi házat	2	1	1	4
a roma önkormányzat hozzáállása	1	0	2	3
megfelelő szakember hiánya	0	1	2	3
nincs olyan, aki a pályázatokat megírná	1	1	0	2
a közösségi házat fenntartó szervezet hiánya	0	0	0	0
pénz hiánya	11	11	10	32
Összesen	17	20	18	55

B-A-Z megyében is a legjelentősebb probléma a pénz hiánya (11 db). Azonos számú problémaként jelentkezik, hogy az önkormányzat nem támogatja a színteret és, hogy nem lehetséges a létszám bővítés (2-2 db). Heves megyében is a legmagasabb számmal (11 db) jelentkezik a nem megfelelő finanszírozás. A romák érdektelensége is magas számot mutat (5 db). Nógrád megyében is valamennyi színtér elsősorban a pénz hiányát emelte ki (10 db). A roma önkormányzat nem megfelelő hozzáállása és a megfelelő szakember hiánya is mutatkozik az adatokban (2-2 db).

Összességében a közösségi szinterek legnagyobb, meghatározó problémája a pénztelenség és a kiszámítható finanszírozás hiánya. A településtípusonkénti összehasonlításban a megyeszékhelyeken jelentkezett ez a probléma a legkisebb, a községekben pedig a

legnagyobb arányban. A romák érdektelensége szintén nő a kistelepülések irányába. A megyeszékhelyeken ez egyáltalán nem jelentkezett problémaként, míg a Heves megyei községekben már markáns problémaként mutatkozott.

70. táblázat
Közösségi szinterek programjainak gyakorisága (db)

Programok fajtái	Feladatként egyáltalán nem jelentkezik	Alkalmanként, előre nem tervezetten	Időnkénti (félévente, évente)	Rendszeresen jelentkező, de nem állandó tevékenység (havonta, kéthavonta)	Állandó tevékenység, (mindennapi, heti)	Összesen
koncertek	20	6	6	0	0	32
bálok	22	5	5	0	0	32
diszkó	23	4	4	1	0	32
író-olvasó találkozók	27	2	3	0	0	32
civilek sz. rendezvényei	7	3	8	9	5	32
táboroztatás	11	1	17	3	0	32
gyerekek oktatása	4	0	1	4	23	32
felnőttképzés	10	3	7	6	6	32
családi napok	1	5	9	15	2	32
sport rendezvények	8	3	7	11	3	32
egészségügyi rendezvények	10	4	13	4	1	32
színházi rendezvények	17	3	11	1	0	32
jogi tanácsadás	16	4	1	6	5	32
szakkörök	11	2	3	3	13	32
vallási szervezetek rendezvényei	10	5	4	7	6	32

Fontos fejezet a közösségi szinterek tanulmányozása esetében, a szervezet és a finanszírozás tanulmányozása mellett az is, hogy milyen programok zajlanak a szinterekben és azoknak milyen a gyakorisága. A fenti táblázat alapján azt is vizsgáltuk, hogy a hagyományos közművelődési rendezvények és a társadalmi integrációt, a felzárkózást szolgáló programok, rendezvények milyen gyakorisággal valósulnak meg a szinterekben.

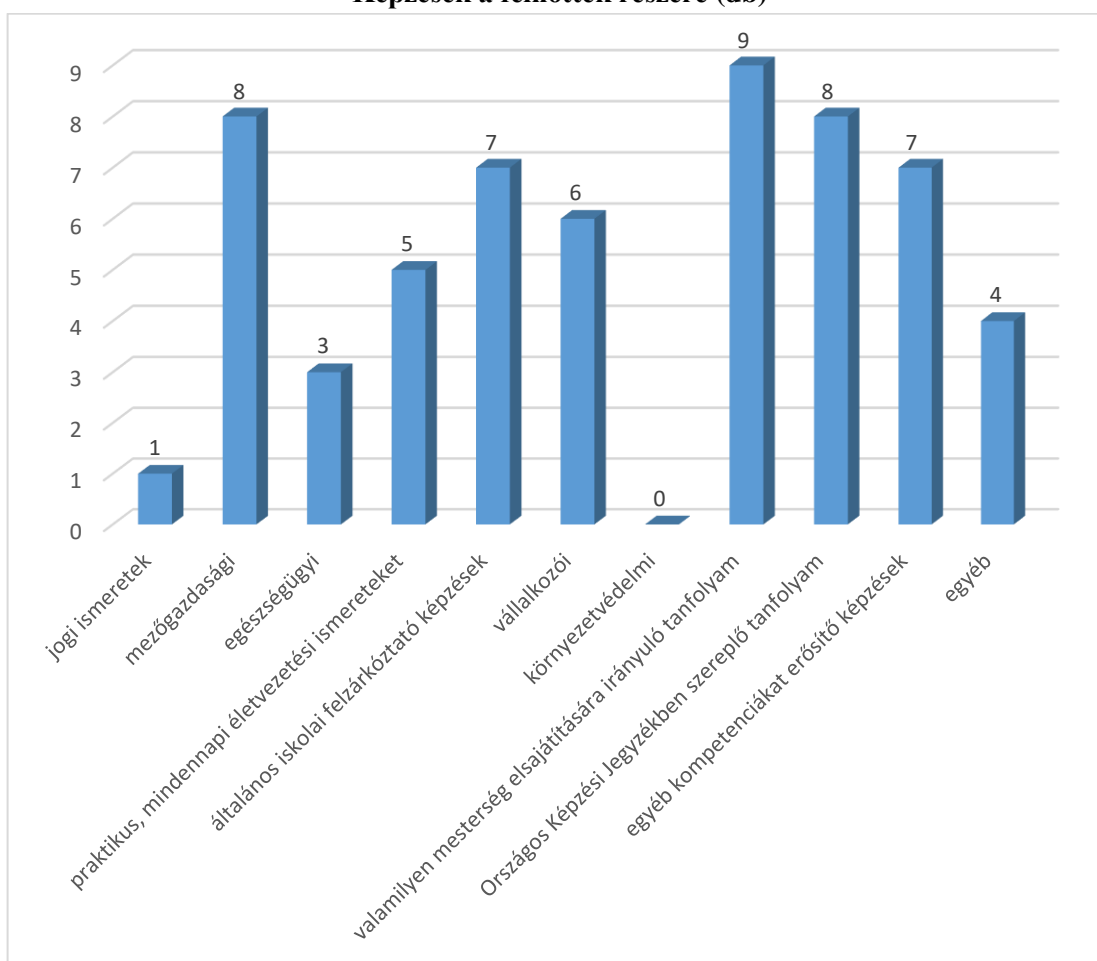
Koncertek szervezése a szinterek többségében feladatként egyáltalán nem jelentkezik (20 db). Alkalmanként, előre nem tervezetten, illetve időnként 12 szintér esetében fordul elő. A régi időkre jellemző bálokat egyáltalán nem szerveznek 22 szintér esetében, előre nem tervezetten, alkalmanként pedig 10 szintér szervez ilyen jellegű rendezvényt. A roma közösségi házak

tevékenységére a diszko sem jellemző, hiszen 23 szintér esetében feladatként egyáltalán nem jelentkezik, 12 szintér esetében is csak elvétve fordul elő. A kultúráközvetítés egyéb intézményeiben (közművelődési intézmények, könyvtárak) gyakran előforduló író-olvasó találkozók lényegében nem szerepel a szinterek programpalettáján (27 db). **Jóval markánsabb programelemként jelentkezik a szinterek életében – a társadalmi és kulturális tőke mérőszámaként is működő – a különböző civil szervezetek által szervezett rendezvények száma (lásd 2.5. fejezet).** 9 szintér esetében havonta, kéthavonta jelentkező rendszeres esemény, 5 szintér esetében pedig már állandó tevékenységként fordul elő. A közművelődési programok egyik jellemző típusa a táboroztatás is. Ez 17 szintér esetében félévente, évente fordul elő, 11 esetben viszont egyáltalán nem jelentkezik feladatként. A felzárkózást és a társadalmi integrációt segítő programok esetében a gyerekek oktatása a szinterek túlnyomó többsége esetében (23 db) állandó feladatként, 4 esetben pedig havonta, kéthavonta előforduló tevékenység. A felnőttek képzése 6 szintér esetében állandó tevékenység, további 7-nél félévente, évente, és 6 szintér esetében rendszeresen jelentkező tevékenység. Megállapíthatjuk, hogy a felnőttképzési tevékenység, 10 szintér kivételével, a közösségi házak egyik markáns feladata. A közművelődési programok nagy családjába tartozó családi napok 15 szintér esetében havonta, kéthavonta jelentkező rendezvények, 9 esetben időnként fordulnak elő, és csak 1 szintér életében nem jelentkezik feladatként. A sportos rendezvények szervezése 11 szintér életében rendszeresen jelentkező elfoglaltság, 8 esetben pedig egyáltalán nem jelenik meg feladatként. Az egészségügyi programok 13 esetben félévente, évente fordulnak elő, de 10 szintérnél egyáltalán nem jelentkezik a feladatok között. Színházi esemény a szinterek többségében egyáltalán nem fordul elő (17 db). Jogi tanácsadás a közösségi házak felénél nem jelentkezik feladatként (16 db), 11 esetben azonban már rendszeres, illetve állandó tevékenység. A szinterek közül 13-nak állandó programja a szakköri tevékenység, ugyanakkor 11-nél ez feladatként egyáltalán nem jelentkezik. A vallási szervezetek különböző rendezvényei a szinterek közül 10-ben nem jelentkeznék programként, 7 esetben azonban rendszeresen, 6 szintérnél pedig állandó tevékenység.

Megállapíthatjuk, hogy a felzárkózást és a társadalmi integrációt szolgáló programok esetében állandó, illetve rendszeresen jelentkező tevékenységként a gyerekek oktatása és a felnőttképzési tevékenység jelentkezik. A civil szervezetek romákat segítő rendezvényei és a jogi tanácsadás, ha kisebb arányban is, de szintén állandó és rendszeres tevékenység a szinterek életében. A hagyományosnak mondható közművelődési események közül a koncertek, bálók, diszkók, író-olvasó találkozók, színházi rendezvények a szinterek többségében már nem jelentkeznék a mindennapokban. Kijelenthetjük, hogy a társadalmi integrációval és a felzárkózással kapcsolatos feladatok sokkal gyakoribbak, jellemzőbbek a szinterek életében, mint a hagyományos közművelődés rendezvényei. A roma közösségi szinterek döntő többsége már szervezett korábban is oktatási, képzési programokat. Ez az adat is meggyőzően mutatja, hogy a szinterek meghatározó tevékenysége ma már az oktatás és képzés. A programok arányaiban elsősorban a gyermekek részére zajlottak le (55%), de nem sokkal maradnak le a felnőttképzési, oktatási események sem (45%).

A továbbiakban megvizsgáljuk a felnőttek és a gyermekek részére szervezett képzési, oktatási programok jellegét regionálisan, településtípusonkénti és megyei bontásban.

26. ábra
Képzések a felnőttek részére (db)

A régióban a felnőttek részére 2015-2016-ban összesen 58 képzést és programot szerveztek. Ezekben a **legnagyobb arányban a valamilyen mesterség elsajátítására irányuló képzés** valósult meg (9 db). Népszerűek voltak a **mezőgazdasággal kapcsolatos és az Országos Képzési Jegyzékben (OKJ) szereplő képzések is** (8-8 db). A sorrendben az általános iskolai felzárkóztató és az egyéb kompetenciákat erősítő képzések következnek (7-7 db). Vállalkozói képzés 6 esetben, a mindennapi életvezetési ismeretek oktatás pedig 5 alkalommal valósult meg.

71. táblázat

Képzések, programok a felnőttek részére a vizsgált településtípusokon (db)

Képzések, programok	Megyeszékhely	Város	Község	Összesen
jogi ismeretek	0	1	0	1
mezőgazdasági	0	1	7	8
egészségügyi	0	1	2	3
praktikus, mindennapi életvezetési ismeretek	0	2	3	5

általános, iskolai felzárkóztató képzések	2	2	3	7
vállalkozói	0	2	4	6
valamilyen mesterség elsajátítására irányuló tanfolyam	0	3	6	9
Országos Képzési Jegyzékben szereplő tanfolyam	0	4	4	8
egyéb kompetenciákat erősítő képzések	0	3	4	7
egyéb	1	1	2	4
összesen	3	20	35	58

A 3 megyeszékhelyen összesen csupán 3 képzés szolgált a felnőttek részére, ebből 2 általános iskolai felzárkóztató képzés volt. A városokban már 20 felnőttképzési program valósult meg. Ezek közül a legnagyobb számban valamilyen, az Országos Képzési jegyzékben szereplő tanfolyam jelentkezett (4 db), majd ezt követte a valamilyen mesterség elsajátítására irányuló tanfolyam 3 esetben, illetve a valamilyen kompetenciát erősítő képzés ugyancsak 3 alkalommal. A községekben valósult meg a legtöbb képzési program (35 db). **A legnagyobb képzési kínálattal a községek rendelkeztek, hiszen szinte valamennyi képzési fajtában szerveztek képzéseket. A legnagyobb számban, a kistéleplések természetföldrajzi elhelyezkedéséből adódóan, a mezőgazdasági jellegű képzések szerveződtek (7 db).** Ezt követte a valamilyen mesterség elsajátítására irányuló tanfolyam 6 esetben. A vállalkozói és az OKJ-és tanfolyamok és az egyéb kompetenciákat erősítő képzések azonos arányban jelentkeztek (4-4-4 db). Meg kell említenünk még a praktikus, mindennapi ismeretek átadását szolgáló képzéseket és az általános iskolai felzárkóztató képzéseket is (3-3 db).

Véleményünk szerint a megyeszékhelyek közösségi színterein azért valósultak meg képzések ilyen kis számban, mert a képzési kínálat nagysága, a felnőttképzési szervezetek számossága, minősége és mennyisége a megyeszékhelyeken nem igényelte azt. A községekben nincsenek jelen a felnőttképzési intézmények és szervezetek, éppen ezért a kistéleplések közösségi színterei felvállalták ezt a felnőttképzési feladatot és nagy számban is szervezték meg aztán azokat. A felnőtteknek szóló egyéb képzések címszó alatt példaként lehet felhozni az idegen nyelvi oktatást, a jogosítvány megszerzésére irányuló tanfolyamokat, a gitároktatást, a gyermekneveléssel összefüggő ismeretek rendszerezett átadását.

72. táblázat

Képzések, programok a felnőttek részére a vizsgált megyékben (db)

Képzések, programok	B-A-Z megye	Heves megye	Nógrád megye	Összesen
jogi ismeretek	0	0	1	1
mezőgazdasági	2	2	4	8
egészségügyi	0	1	2	3

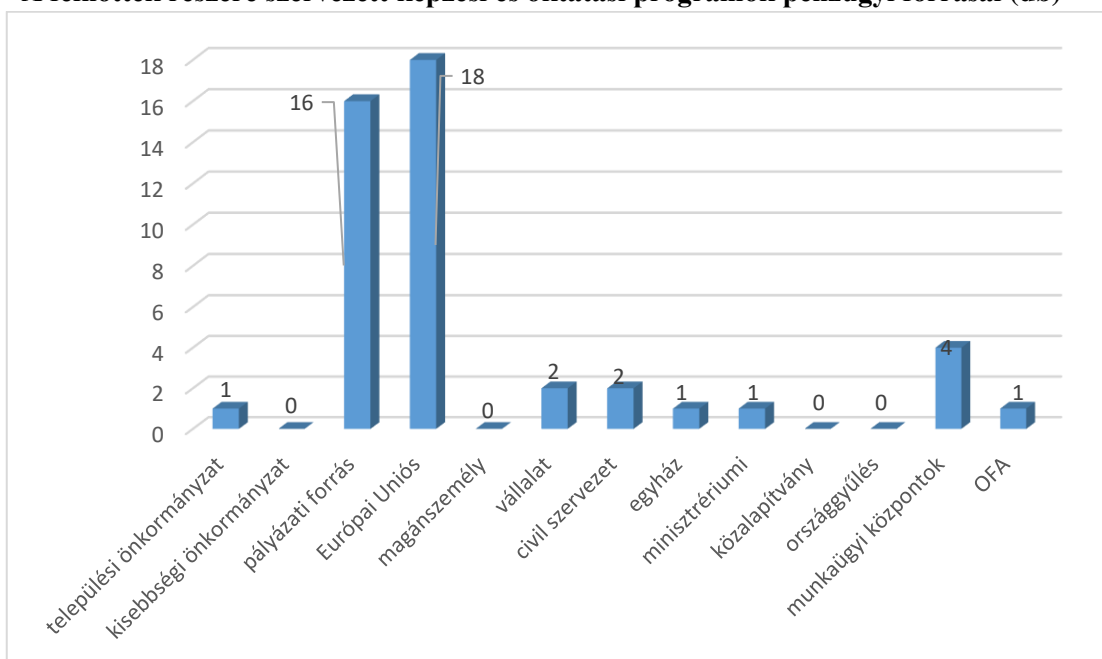
mindennapi életvezetési ismeretek	0	2	3	5
általános iskolai felzárkóztató képzés	3	1	3	7
vállalkozói	2	0	4	6
környezetvédelmi	0	0	0	0
valamilyen mesterség elsajátítására irányuló tanfolyam	1	2	6	9
Országos Képzési Jegyzékben szereplő tanfolyam	1	2	4	7
egyéb kompetenciákat erősítő képzések	2	2	3	7
egyéb	1	4	0	5
Összesen	12	16	30	58

B-A-Z megyében összesen 12 felnőttképzési program valósult meg, ebből a legtöbb az általános iskolai felzárkóztató képzés (3 db) volt. Ezt követi azonos arányban a mezőgazdasági, vállalkozói és valamilyen kompetenciát erősítő képzés (2-2-2 db). Heves megyében azonos arányban (2 db) jelentkeztek a mezőgazdasági, a praktikus életvezetési ismeretek elsajátítására, a valamilyen mesterség megszerzésére irányuló tanfolyamok, az OKJ-és képzések és egyéb kompetenciát erősítő képzések. Nógrád megyében a legtöbb képzés valamilyen mesterség elsajátítására irányuló program volt (6 db). Ezt követik a mezőgazdasági, a vállalkozói és az OKJ-és tanfolyamok (4-4-4 db). A mindennapi életvezetési ismeretek, az általános iskolai felzárkóztató képzés és az egyéb kompetenciát erősítő programok 3-3-3 esetben zajlottak le. Nógrád megyében zajlott a legtöbb felnőttképzési programok több mint fele (52%).

Fentiek alapján két nagy képzési típust különíthetünk el. Az első típusba sorolhatjuk azokat az oktatási és képzési programokat, amelyek elsősorban a társadalmi integrációt segítik elő (mesterség elsajátítására irányuló tanfolyam, OKJ-és képzések, általános iskolai felzárkóztató képzés, vállalkozói ismeretek). A képzések második fajtájaként pedig a mindennapi életet segítő, az életet megkönnyítő képzésekről beszélhetünk (egyéb kompetenciákat erősítő, mindennapi életvezetést segítő, mezőgazdasági, egészségügyi képzések).

27. ábra

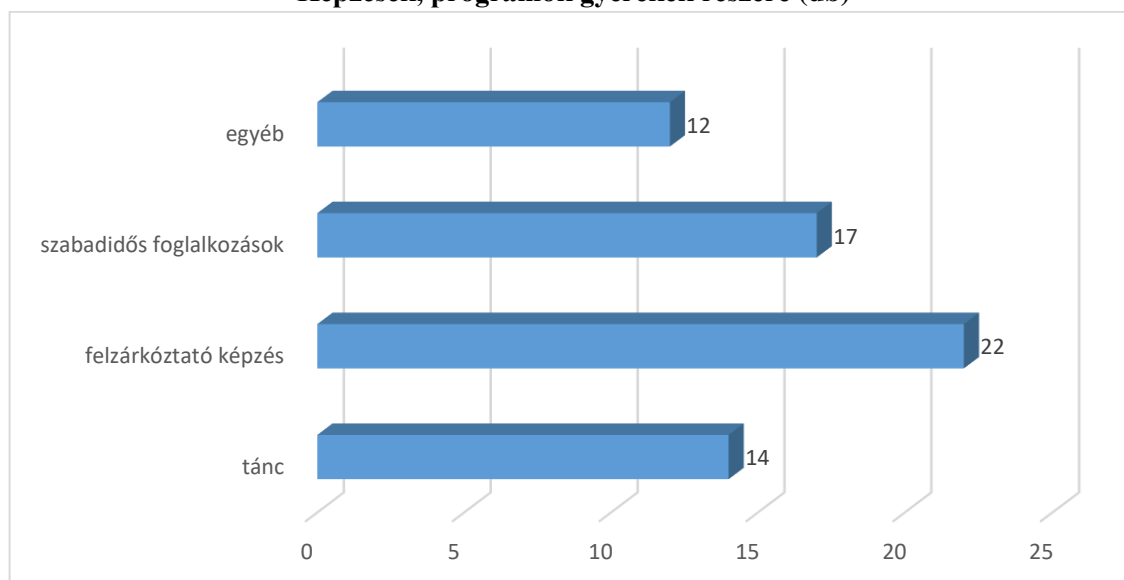
A felnőttek részére szervezett képzési és oktatási programok pénzügyi forrásai (db)

A rendelkezésre álló források közül az uniós alapúak a legfontosabbak (18 db). Ezt követik a hazai pályázatok (16 db) és a munkaügyi központok pénzügyi forrásai (4 db). Vállalatok, civil szervezetek azonos számban finanszírozták a programokat (2-2 db). Az egyházi, minisztériumi és az Országos Foglalkoztatási Közhasznú Nonprofit Alapítvány és a települési önkormányzat támogatásai lényegében elvétve fordulnak elő.

28. ábra

Képzések, programok gyerekek részére (db)

A gyermekek részére az elmúlt két évben összesen 65 db programot szerveztek. Ennek többsége felzárkóztató képzés (22 db), szabadidős foglalkozás (17 db). Táncgal kapcsolatos képzés pedig 14 db esetben fordult elő. A gyerekeknek a kategóriákba sorolt programok mellett, egyéb, a helyi igényekre is reagáló tevékenységeket, programokat szerveztek a szinterek alkalmazottai. Ezek

közül az alábbi programokat emelhetjük ki: művészetpedagógiai, informatikai és digitális kompetencia, sport foglalkozás, zenei, korrepetálás, roma filmes tábor, farsang, szüreti bál, babamasszázs (12 db).

73. táblázat

Képzések, programok gyerekek részére a vizsgált településtípusokon (db)

Képzések, programok	Megyeszékhely	Város	Község	Összesen
tánc	4	3	7	14
felzárkóztató képzés	6	7	9	22
szabadidős program	5	3	9	17
egyéb	4	2	6	12
összesen	19	15	31	65

A megyeszékhelyeken a legnagyobb arányban a felzárkóztató képzések jelentkeztek (6 db). A szabadidős foglalkozások 5 alkalommal, a táncsal kapcsolatos programok négy alkalommal kerültek megrendezésre. A városokban is a felzárkóztató képzések vannak jelen a legnagyobb számban (7 db). A községekben a felzárkóztató képzések és a szabadidős foglalkozások hasonló magas számmal szerepelnek a többihez viszonyítva (9-9 db).

74. táblázat

Képzések, programok gyerekek részére a vizsgált megyékben (db)

Képzések, programok	B-A-Z megye	Heves megye	Nógrád megye	Összesen
tánc	6	2	6	14
felzárkóztató képzés	8	7	7	22
szabadidős program	6	4	7	17
egyéb	4	5	3	12
összesen	24	18	23	65

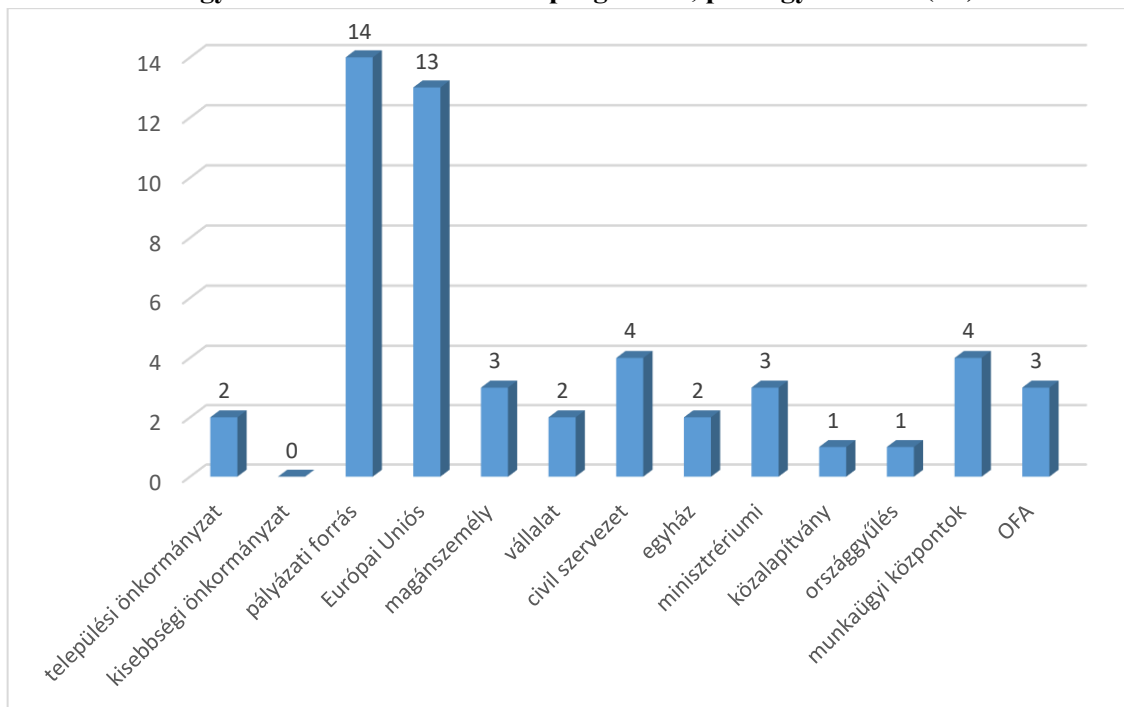
B-A-Z megyében is a legnépszerűbb, legelterjedtebb program a felzárkóztató képzés (8 db), amit azonos arányban a táncos (6 db) és a szabadidős foglalkozások követnek (6 db). Heves megyében is a felzárkóztató képzések vezetnek (7 db), amit hasonlóan az előző megyéhez, a szabadidős foglalkozások követnek (4 db). A felzárkóztató képzések azonos arányban jelentkeznek a szabadidős foglalkozásokkal (7-7 db) Nógrád megyében. Magasnak mondható a táncsal kapcsolatos képzések száma is (6 db).

A roma közösségi színterek a gyermekek részére elsősorban felzárkóztató képzéseket szerveznek. A régióban, valamennyi megyében és településen, ezek az elsődleges programok a gyerekek számára. A felzárkóztató képzések mellett nagyon fontosak az értékátadó, viselkedésmintákat is bemutató szabadidős programok is. Ezek a foglalkozások egyben tehermentesítik is a szülőket, kvázi napköziként is működnek. Nagy az érdeklődés a művészeti foglalkozások, programok iránt is. A gyerekek részére bonyolított egyéb

programok számaránya mutatja azt a tartalmi sokszínűséget is, amit a szinterek a gyerekek számára biztosítanak.

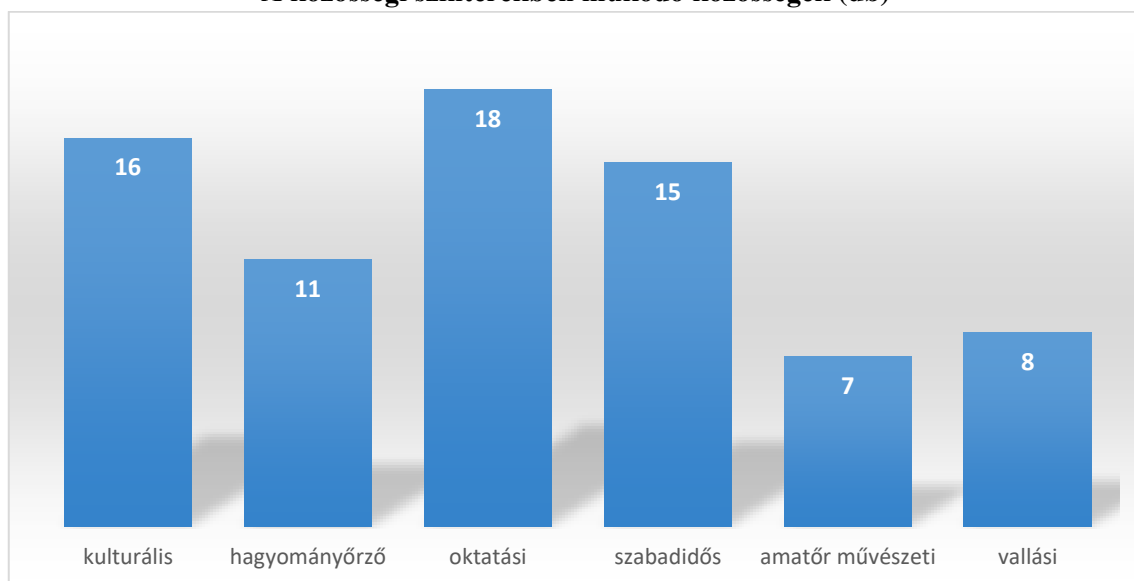
29. ábra

A gyerekek részére szervezett programok, pénzügyi forrása (db)

A gyermek részére szervezett oktatási és képzési programok finanszírozása, a felnőtt programokhoz hasonlóan, ugyancsak elsősorban uniós (13) és hazai pályázati forrásokon keresztül történik (14 db). Ezeket követik a sorrendben a civil szervezetek képzési támogatásai és a munkaügyi központok forrásai (4-4 db). A magánszemélyek és a minisztériumok azonos számban támogatják a programokat (3-3 db.) Kisebbségi arányban, de az egyház és a vállalatok is biztosítanak pénzügyi támogatást (2-2 db).

30. ábra
A közösségi szintereken működő közösségek (db)

A társadalmi tőke másik mérőszáma az önkéntesség mellett az, hogy mennyi és milyen típusú formalizált vagy nem formalizált közösség működik a szintereken. Úgy gondoljuk ebben az esetben is, a társadalmi tőke erős jelenlétét mutatja az, hogy a vizsgált szintereken összesen 75 közösség (átlagosan szinterenként 2 db) működik. Ezek közül a legnagyobb arányban a képzések, oktatások körül szerveződő, arra épülő oktatási közösségeket említhetjük (18 db). Számarányukban ezt követik a kulturális⁷¹ (16 db) és a valamilyen szabadidős tevékenységet végző közösségek (15 db). A hagyományőrző közösségek száma 11 db, a vallási alapon szerveződő közösségek pedig 8 közösséggel szerepelnek a táblázatban.

75. táblázat

A közösségi szintereken működő közösségek a vizsgált településtípusokon (db)

Közösségek típusai	Megyeszékhely	Város	Község	Összesen
kulturális	3	2	11	16
hagyományőrző	2	2	7	11
oktatási	5	3	10	18
szabadidős	3	1	11	15
amatőr művészeti	2	1	4	7
vallási	2	4	2	8
összesen	17	13	45	75

A megyeszékhelyeken a legmagasabb aránnyal az oktatási közösségek jelentkeznek (5 db). Ezt követi a kulturális (3 db) és a szabadidős közösségek számaránya (3 db). A városokban a legmagasabb a vallási közösségek száma (4 db). A kulturális és hagyományőrző egyesületek 2-2 közösséggel vannak jelen. A kistérségeken a szabadidős, illetve a kulturális közösségek érték el a legnagyobb számot (11-11 db). Mindezek mellett magasnak mondható az oktatási (10 db) és

⁷¹ Kulturális közösségeken ebben az esetben olyan csoportokat, közösségeket értünk, amelyeket a kultúra valamely ágához fűződő közös érdeklődés és tevékenység köt össze (pl. tánc, ének, színjátszás, fotó, film stb).

a hagyományőrző közösségek száma is (7 db). A községi roma házakban találtuk a legtöbb közösséget is (45 db). Ez a régió közösségeinek 60%-át jelenti.

76. táblázat

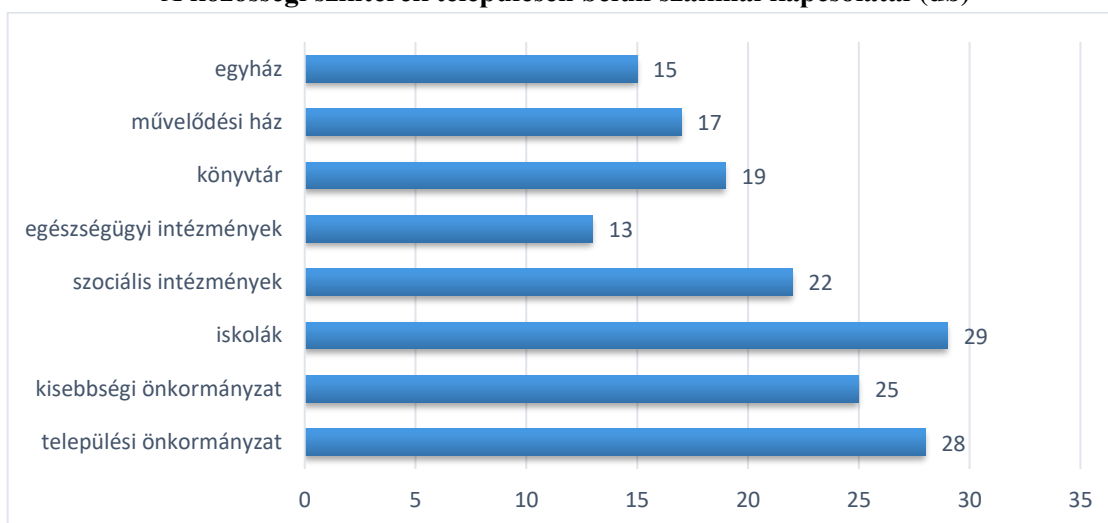
A közösségi szintekben működő közösségek a vizsgált megyékben (db)

Közösségek típusai	B-A-Z megye	Heves megye	Nógrád megye	Összesen
kulturális	5	5	6	16
hagyományőrző	2	3	6	11
oktatási	7	4	7	18
szabadidős	6	4	5	15
amatőr művészeti	3	2	2	7
vallási	0	6	2	8
Összesen	23	24	28	75

B-A-Z megyében az oktatási közösségek száma a legmagasabb (7 db). A szabadidős közösségek száma 6 db, amit az amatőr művészeti közösségek követnek (3 db). Heves megyében a vallási közösségek száma a legmagasabb (6 db). Ezután következnek azonos számmal az oktatási és a szabadidős közösségek (4-4 db). Nógrádban az oktatási közösségek száma a legmagasabb (7 db). 5 szabadidős közösségről tudunk ugyanitt, a kulturális és a hagyományőrző közösségek pedig azonos számban képviselik magukat a táblázatban (2-2 db).

31. ábra

A közösségi szintek településen belüli szakmai kapcsolatai (db)

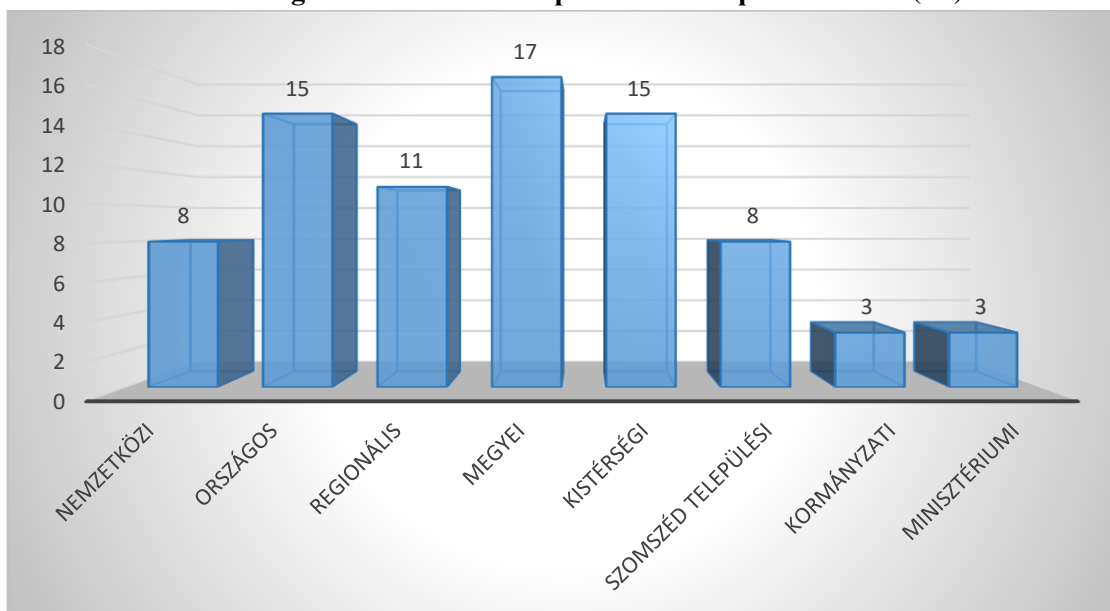

A településen belüli szakmai kapcsolatokat tekintve megállapíthatjuk, hogy a szinterek – alaptevékenységeikből, feladataikból adódóan – lényegében a településük valamennyi intézményével, szervezetével kapcsolatban állnak. Az adatközlők a legnagyobb számban az iskolákat (29 db) és települési önkormányzatokat említették (28 db). Ezeket követően szerepel a sorrendben a kisebbségi önkormányzat (25 db), amit a szociális intézmények követnek (13 db). A kulturális intézményekre való utalás is jelentősnek mondható, a könyvtár ezen belül (19 db) a művelődési házat 17 adatközlő nevezte meg. 15 adatközlő jelezte, hogy valamelyik egyházzal, és 13 szintér pedig valamely egészségügyi intézménnyel is kapcsolatban áll.

Az adatok alapján megállapíthatjuk, hogy a szinterek helyi kapcsolati tőkéje széles bázison alapszik. A kapcsolataikat elsősorban a tevékenységük struktúrája, a finanszírozásuk

módja, valamint a szervezetük mikéntje határozza meg. A társadalmi integrációs, a képzési, felzárkózási feladataik okán azokkal az intézményekkel állnak elsősorban kapcsolatban, amelyek hasonló tevékenységet látnak el (iskolák, szociális és kulturális intézmények, egyházak). Fontos az élő kapcsolat a települési, és a házak jellegéből adódóan, a kisebbségi önkormányzatokkal is.

32. ábra
A közösségi szintér szakmai kapcsolatai a településen kívül (db)

A közösségi házak a legnagyobb arányban a megyei kapcsolataikat emelték ki (17 db). Ezt követték az országos és a kistérségi kapcsolatok (15-15 db). Meg kell említenünk még a regionális (11 db) és a szomszédtelepülési együttműködéseket is (8 db). A szinterek, ha nem is nagy arányban, de rendelkeznek kormányzati, minisztériumi (3-3 db) és nemzetközi kapcsolatokkal is (8 db).

7.5. Interjúk fókuszpontjai ⁷²

7.5.1. A roma közösségi házak vezetőivel, képviselőivel felvett interjúk fókuszpontjai

A roma közösségi házak vezetőivel felvett interjúk során elsősorban a roma közösségi házakkal kapcsolatos hipotéziseink igazolására, vagy elvetésére keressük a választ (lásd 7.4. fejezet bevezető szakaszát). Kiemelten vizsgáltuk ebben az esetben is a szervezettel, tevékenységgel és finanszírozással kapcsolatos véleményeket, megállapításokat. Az interjúkat összesen 14 személlyel vettük fel. Hasonlóan a kérdőív adatközlőikhez, itt is a válaszadók többsége felsőfokú végzettséggel rendelkezik. A megkérdezettek közül négy fő érettségizett. Hat főnek egyetem a legmagasabb iskolai végzettsége, négy személy pedig főiskolai oklevéllel rendelkezik. Az interjúalanyok közül öt fő több diplomával is rendelkezik. A megkérdezettek nemük szerint azonos arányban szerepeltek: hét nő és hét férfi adott interjút. Az interjúalanyok szinte valamennyien a roma közösségi szinterek vezetői voltak. Korábbi munkahelyeiket tekintve

⁷² Hasonlóan az előző alfejezethez, itt is a lényeges megállapításokat félkövér betűtípussal emeltük ki.

elsősorban a civil, szociális, kulturális, közoktatási területről érkeztek, némelyek a közigazgatásban is dolgoztak már korábban. Valamennyi megkérdezett a korábbi munkatapasztalatokat hasznosítani tudta a jelenlegi munkája során is. A megkérdezettek 50 %-a roma származású.

A válaszadók munkájának szakmai alapelveit tekintve, azok elsősorban a társadalmi integrációs és felzárkózási folyamatok cél-és feladatrendszeréhez kötődnek. A legtöbb válaszadónál a gyermekközpontúság, és a hátrányos helyzetű gyerekekkel való kiemelt törődés jelenik meg. Kiemelt vezéreszme a gyerekszegénység csökkentése és a családi védőháló erősítése. Ugyancsak fontos szempont a differenciált bánásmód, illetve az életre való felkészítés elve is. Fontos számukra, hogy megoldást találjanak a gyerekek problémáira, segítsék őket, vegyék észre a szükségleteiket és amennyiben lehetőségük van rá, elégítsék ki azokat. A szakmai sarokkövek tekintetében a megkérdezettek a nyitottságot, hitelességet, a pontosságot, megbízhatóságot és a szakmaiságot is kiemelték. Fontos irányelv a színterek életében még a pedagógia szempontok érvényesülése és a szociális munka módszereinek az átvétele és hasznosítása, az esélyegyenlőség és a szociális érzékenység is.

„A szakmai alapelveit a pedagógia adja, mindenképpen gyermekközpontú tevékenységgel szoktam foglalkozni, ezen belül elsősorban hátrányos helyzetű gyerekekkel, vagy olyan gyerekekkel, akik nem feltétlenül a legjobb módú családokból, közösségekből kerülnek. Célkitűzésünk, hogy a lehető legösszetettebb módon tudjunk dolgozni gyerekekkel, fiatalokkal.” (Kék vonal Tanoda – Miskolc)

„Legfontosabb, hogy normális gyerekeket neveljünk. A normális alatt azt értem, hogy ne legyenek problémák és egyéb tanulászavarok, gondok a gyerekekkel. Az a legfontosabb, hogy a gyerek érvényesülni tudjon abban, amiben a legjobb, ezt szeretném, ha sikerülne.” (Tudod-e Tanoda – Mezőcsát)

A szerepüket tekintve a közösségi színterek olyan komplex és hiánypótló szolgáltatással rendelkeznek, amelyet más intézmény, vagy szervezet nem tud nyújtani az adott településen, vagy településrészen. A szolgáltatások komplexitása abból adódik, hogy a közösségi színterek egyszerre és egy időben képesek ellátni oktatási, nevelési, kulturális, szociális és egészségügyi feladatokat is. A hiánypótló szerep pedig azt jelenti, hogy az adott településen vagy nincs olyan szociális, kulturális, egészségügyi szakfeladatot ellátó intézmény, amely ezeket a feladatokat külön-külön ellátná, vagy van ugyan, de ilyen célorientáltan, ilyen komplexen, ennyire közel a célközönséghez nem képes szolgáltatásokat nyújtani. Fontos azt is megjegyezni, hogy ennek a komplex és hiánypótló szerepnek a betöltése kifejezetten fontos a szegregátumokban, vagy a szegregátumok közelében élő hátrányos helyzetű lakosság részére. Ezek a szolgáltatások a felzárkózással kapcsolatos oktatási, nevelési feladatoktól kezdve a felnőttek hivatalos ügyei intézésének segítségével át, a családgondozásig, a kulturális programokig, a mosásig, a tisztálkodási lehetőségig terjed. **A közösségi színterek ezeket a szolgáltatásokat elsősorban, de nem kizárólagosan, a település hátrányos helyzetű, leszakadt, perifériára szorult és ebből adódóan segítségre szoruló társadalmi rétegeinek nyújtják. Elsődleges célcsoportjuk a roma lakosság.**

„Hiánypótló szerepünk van egy olyan településen, mint Heves, ahol laknak tízezer pár százan, és ebből a romák aránya jó 30 %-os. Ráadásul szegregált környezetben élnek, gyakorlatilag összefüggő, egy településrész az egész. Ahonnan ők nem szívesen jönnek be, csak a hivatalos ügyek intézésére. (...)...sokan vannak, akik különféle szolgáltatásokat igénybe vennének, de nem

jönnek be a kultúrházba, nem fognak bejönni a családsegítőhöz, vagy a védőnőhöz se adott esetben. Ha nincs ott a közvetlen szomszédságukban, akkor nem keresik fel.” (Csillagpont – Heves)

„A környéken nagyon sokan vannak villany és víz nélkül, itt lehet mosni, lehet tisztálkodni, ez nagy segítség. A tanulás elősegítése is feladatunk. Két évig itt volt korrepetálás, főleg a pótvizsga időszakában volt jelentős a forgalom, akik itt voltak korrepetáláson a Csillagban azok mind át is mentek, az iskolák pozitívan értékelték, hogy a gyerekek eljártak ide.” (Csillag Szolgáltató Pont – Salgótarján)

Azt, hogy konkrétan milyen típusú szolgáltatásokat is nyújt a közösségi szintér azt több tényező is befolyásolja. Hatással van rá az adott település demográfiai, gazdasági, szociális, egészségügyi helyzete, valamint a szinterek felé irányuló társadalmi igény és szükségletek. Tevékenységében szempont az is, hogy a korábban működő szintérnek milyen feladatai és hagyományai voltak korábban, illetve az ott dolgozók milyen szakirányú végzettséggel rendelkeznek, mit tartanak szakmailag fontosnak az adott területen. A lakosok lényegében az általuk igényelt és a közösségi szintér által felajánlott szolgáltatásokat veszik igénybe, legyen az szociális, kulturális, oktatási, egészségügyi szükséglet. A szociális ügyekben például fontos a családlátogatás, a velük való napi szintű kapcsolattartás. A délelőtt inkább a felnőtteké, a délután pedig a gyerekéké, a felzárkózással kapcsolatos feladatoké és a szabadidős programoké. Nem egy esetben a közösségi szinterek erőforrásait a település önkormányzata, egyéb szervezetek, intézmények is igénybe veszik.

„Konditermet működtetünk a tanodában, ami a tanoda gyermekeinek ingyenes, de a közösség tagjai is ingyenesen használhatják. A meglévő 4 tantermet a település közösségeinek igény esetén rendelkezésre bocsátjuk. Van egy mikrobusz. Ha ezt valaki igényli, azt is megkaphatja.” (Kilátó Tanoda – Etes)

Azokat a kezdeményezéseket, innovációkat, amiket a szinterek kitalálnak és megvalósítanak, nem egy esetben a település más intézményei, civil szervezetei is átvesznek. A megkérdezettek azt is jelzik, hogy fontos szerepet töltenek ugyan be a település életében, azonban a társadalmi presztízsük ezzel nincs azonos arányban. Keserű tapasztalatok is megfogalmazódnak. Jelzik, hogy a szegények ügye, bármilyen párt is van éppen hatalmon, nem fontos. Markánsan megfogalmazott vélemény az is, hogy a szinterek szerepe elsősorban az, hogy a településen a társadalom peremére szorult, marginalizálódott rétegek arányát csökkentse.

„...azt mondom, hogy szerintem nagyon fontos szerepet töltünk be, a társadalmi megbecsültségünk azonban nem annyira magas. (...) ...megtanultam, hogy azon mérem le, hogy fontosak vagyunk-e, hány gyerek jön ide be, hány gyereknek tudunk segíteni, hány gyerek fog tudni szakmát szerezni, hány gyerek fog tudni leérettségizni, hány felnőtt ügyében tudtunk esetlegesen segítséget nyújtani.” (Roma közösségi ház-Bátönytereny)

A szinterek a társadalmi tőke építésében és megtartásában is fontos szerepet vállalnak a látogatók kapcsolati tőkéjének fejlesztésével (Bourdieu 1998), a társadalmi normák megjelenítésével és érvényesítésével (Coleman 1998; 2001), a civil önkéntesség megjelenésével és felhasználásával (Fukuyama 1999, 2000) és a dolgozók és a látogatók közötti bizalom építésével.

„...mi itt élünk a település ezen részén, szóval személyes ismerettségek vannak, baráti kapcsolatok. Úgy gondolom, hogy minket ide tesznek egyébként is, ide a Vasgyárba. Tudják, hogy

mit csinállok, sokszor megkeresnek, bekopognak hozzánk szülők, meg azok is, akiknek gyermek, gyámügyi, vagy bármilyen gondjuk van. Ismernek minket, kicsit baráti is itt a kapcsolat.” (Kalán Tanoda – Miskolc)

A roma közösségi színterek egyrészt alulról építkezve, a helyi szükségletekből, sajátosságokból adódóan, másrészt pedig a kormányzati programok és stratégiák által meghatározott folyamatok és az azokhoz rendelt ösztönzési és finanszírozási mechanizmusok eredményeként jöttek létre (lásd a 6.3. alfejezet releváns megállapításait ezzel kapcsolatban). A társadalmi integráció és felzárkózás ügyében elkötelezett emberek nem egy esetben helyben ismerték fel, hogy az oktatás – főként a kistélepeleéseken – az egyetlen olyan lehetőség, amely segíthet a társadalmi felemelkedésben. Ezek a tenni szándékozó emberek szerveződtek aztán a közös cél érdekében, egymást segítő közösségekbe, egyesületekbe. **Felismerték a közoktatási rendszert jellemző oktatási egyenlőtlenséget. Azt, hogy a hagyományos iskolatípus keretei közé egyáltalán nem, vagy csak nagyon nehezen szorítható be a hátrányos helyzetű gyerekek felzárkózásával kapcsolatos differenciált, egyéni bánásmód. Szükség van az iskolarendszer szegregatív jellegéből adódó negatív hatások iskolán kívüli eszközökkel történő csökkentésére. (Keller – Mártonfi 2006; lásd 4.2. és 5.2. alfejezetek vonatkozó megállapításait)**

„Az általános iskolában akkoriban is, és most is 100%-os a roma gyerekek aránya, és senki nem volt olyan, pedig voltak közöttük jó képességűek is, aki azt gondolta volna, hogy középiskolába, vagy érettségit adó intézménybe kellene jelentkeznie. A helyi gyűjtőiskolákban, én úgy nevezem idézőjelben, hogy „gyűjtőiskolákban” kezdték el a tanulmányaikat, ahol hamar lemorzsolódtak. Egy-két tanulóval megismerkedtem, akikkel beszélgettem a településen. Azt mondtam nekik, hogy az egyetlen kitorési pont az az oktatáson keresztül vezet, ahhoz, hogy ők valamihez jussanak az életben, ahhoz nekik érettségit adó intézménybe kell járniuk. (...) Aztán abban az időszakban kezdtük el megszervezni a civil szervezetet. Jőmagam, illetve voltak egy páran, akik egyetemre, főiskolára jártak, voltak szülők, kisebbségi képviselők, közéleti személyiségek, akik azt mondták, hogy csináljunk egy egyesületet, és azon keresztül szervezzük be a gyerekeket. Azt vettük észre, hogy megkérdeztük őket a pályaválasztás, pályaeorientáció kapcsán, hogy mi szeretnének lenni, és azt mondták, hogy nem tudom. Ezzel kellett szembenéznünk. Akkor azt mondtuk, hogy megszervezzük ezeknek a gyerekeknek a pályaeorientációs, pályaválasztási képzéseket, tanácsadásokat. Legyen képük arról, hogy mi is az, ami előttük állhat.” (Bhim Rao Tanoda – Szendrőlád)

Akadott olyan eset is, amikor a főként roma értelmiségiekből alakult egyesület elsősorban cigány érdekvédelmi, érdekérvényesítési célból alakult meg és csak később, részben a helyi igényeknek és a finanszírozási forrásoknak megfelelően kezdett társadalmi integrációt segítő tevékenységeket is felvállalni.

„... volt egy olyan típusú küldetésünk, hogy segítsünk azoknak a kisebbségi önkormányzatoknak, akik megalakultak. Azt láttuk, hogy bár van kisebbségi törvény, de helyi szinten rettenetesen sok ezzel a probléma. Nem tudnak rendeleteket értelmezni, nem értik a kisebbségi önkormányzatok feladat- és hatáskörét. Az önkormányzatok sem biztosítják azokat a feltételeket, amiket a törvény előírt. Akkor, nem közhasznú státuszban, elsősorban érdekérvényesítési céllal alakult a szervezet. A későbbiekben lett aztán közhasznú státusz, amikor maga az oktatási folyamat is elkezdődött a szervezet életében. (Roma közösségi ház-Bátónytereny)

Az országosan kiírt pályázatok arra ösztönözték részben a civil szervezeteket, részben a települési és kisebbségi önkormányzatokat, hogy éljenek a lehetőséggel, és ezen források elérésével a korábbiaknál hatékonyabb módon vegyék ki részüket a társadalmi integrációs feladatokból. A pályázati források és annak feltételei jótékony hatást gyakoroltak a különböző szervezetek, intézmények közötti együttműködésre, hiszen azokat nem egy esetben elő is írták (lásd 6.3. sz. alfejezet). Így olyan szervezetek kezdtek el együtt gondolkodni és dolgozni, mint a helyi és kisebbségi önkormányzatok, civil szervezetek, szociális, egészségügyi, közoktatási, kulturális intézmények. A civil szervezeteken belül ki kell emelnünk a Máltai Szeretetszolgálat sokoldalú tevékenységét.

„A jó önkormányzati kapcsolatnak köszönhetően a Málta elindította a jelenlegi programot, pályázat híján is. Az önkormányzati együttműködés keretében fél évig működtették úgy ezt az ingatlant, hogy akkor még a Komplex telep programnak nem volt eredménye. Végül is, ahol a Málta megjelenik, ott abszolút a cigány telepeken élőknek a segítésére próbálnak lenni, és én azt gondolom, hogy függetlenül attól, hogy az önkormányzat a fő pályázó, a Málta az, aki a szakmaiságot és az egész telepi jelenlétet adja.” (Segítő Ház – Gyöngyös)

A színterek alapítói között elsősorban – egyezően a kérdőíves kutatás tapasztalataival is – egyesületeket találunk (lásd 7.4. alfejezet). Ezeket a civil szervezeteket olyan önkéntesek alapították, akik a társadalmi integrációért, a felzárkózásért kívántak dolgozni. Az egyesületi forma egyrészt a szervezeti hatékonyság, másrészt a civil szervezetek részére kiírt pályázati lehetőségek miatt kínálkozott alkalmas lehetőségnek. Ki kell emelnünk azokat a kimagasló szakmai tudással és elhivatottsággal rendelkező egyéniségeket is, akik példamutató magatartásukkal, aktivitásukkal alapozták meg, indították el helyben a színterek munkáját. Akár egyesületről, akár egy személy kimagasló tevékenységéről beszélünk, szinte minden esetben nem csak egy komplex feladat ellátásról volt szó, hanem a helybeli közösségek fejlesztéséről, és rajtuk keresztül a társadalmi tőke építéséről is beszélhetünk.

„... volt egy nagyon jó szakember, aki Budaörsön Tanodát működtet, a Lakatos Gyuri, ő egy roma ember, amellelt szociológus és a tanodája nagyon jó, 120 fővel működik. Ő valójában tánccal, zenével foglalkozott a gyerekekkel. Nagyon magas számban vettek részt a gyerekek ezeken a foglalkozásokon. Ez nyilván nevelési célokat is szolgált.” (Segítő Ház – Gyöngyös)

„... volt itt egy olyan fajta külső, civil kezdeményezés, hogy ezzel a témával foglalkozó szakember jelent meg a telepen, ott keresett olyan kapcsolatokat, embereket, akik ebben a típusú munkában együtt tudnának működni. A közösség építése, mint olyan, tehát már korábban elkezdődött. (...) Ő vette fel a kapcsolatot a helyi, kisebbségi önkormányzattal, hogy majd akkor a kisebbségi önkormányzat házában, ami kint a Csillagpont egyébként, ott majd valamit fognak csinálni. Az első időkben, még a mi programunk előtt, már azért bemehettek oda gyerekek rajzolgatni például, volt ott egy számítógép, egy telefon asztal, tehát, amit a kisebbségi önkormányzat kapott, az ott rendelkezésre állt, és időnként használhatták. Ezt szerette volna ő tovább bővíteni, tehát valahogy így indult ez az egész, és utána jött a Gyerekesély program kiírása, amibe már lehetett pályázni beruházásra, felújításra, eszközökre, bútorokra, hogy akkor már kialakuljon egy tényleges közösségi színtér.” (Csillagpont – Heves)

A megkérdezettek túlnyomó többsége elégedett a közösségi színtér állagával és technikai felszereltségével. A működés alapfeltételei lényegében valamennyi színtérben biztosítottak. A közösségi tereket hosszú évek alatt főként pályázati, kisebb részben települési önkormányzati és kisebbségi önkormányzati támogatás révén újították fel. A megkérdezettek többsége szerint

először az infrastruktúrát erősítették meg, így alapozva meg a szakmai munkát. Az interjúalanyok ebben a vonatkozásban inkább azokon a szintereken jeleztek problémát, ahol az ingatlan tulajdonosa nem hajlandó, vagy nem tud a felújításra anyagi forrást biztosítani.

A kérdőíves finanszírozással kapcsolatos tapasztalatokat támasztja alá, hogy valamennyi megkérdezett szerint a közösségi szintér legfőbb problémája a finanszírozás szűkössége, és ciklikussága. A civil szervezetek részére, erre a célra kiírt pályázatok száma egyrészt kevés, másrészt pedig ezeken a pályázatokon csak kisebb nagyságrendű összegeket lehet nyerni. Ezen források megszerzésével ugyan apróbb szakmai programokat, beruházásokat, fejlesztéseket meg lehet valósítani ugyan, azonban a szintereket ebből az összegből fenntartani nem lehet. A főként európai uniós alapú pályázatok ciklikusak, van olyan hosszabb-rövidebb ideig tartó periódus, hogy a szinterek részére semmilyen támogatás nem áll rendelkezésre. Ilyenkor a közösségi szinterek próbálják egyéb forrásokból fenntartani magukat, illetve az ott dolgozó szakemberek térítés nélküli önkéntes munkára kényszerülnek a fennmaradás érdekében. A legrosszabb forgatókönyv, amikor a közösségi szintér kénytelen bezárni a kapuit.

„Leginkább az akadályozza a munkánkat, hogy nem tudunk nyolc, tíz órában civilkedni. Legtöbbünknek muszáj egy főállást is fenntartania, hiszen a programok nem folyamatosak, nem kapunk normatív támogatást, mindig arra vagyunk szorítkozva, hogy éppen van egy kétéves támogatott ciklus, utána van egy év, másfél év, amikor semmi nincs. Gyakorlatilag az eredményeinket akkor is fenn kell tartanunk. Leginkább ez a ciklikusság a probléma, és hogy ezeket a feladatokat napi nyolc órában nem tudjuk ellátni.” (Segítő Kéz Tanoda – Sajókaza)

A források elapadása, megszakítottsága a szakmai munkát is alapvetően meghatározza, a hosszú távú szakmai tervezési folyamatokat nagymértékben akadályozza.

„Úgy terveztük, hogy két párhuzamos tevékenység fog zajlani, és ki fogja egészíteni egymást. Klubházat, művészeti tevékenységet, speciális IT tevékenységet akartunk csinálni az egyik felében, a tanodát a maga infrastruktúrájával, emberanyagával a másik felében. Az volt nagy akadály, hogy sajnos az első forrás megszűnt, és maradt a tanoda. Akkor újra kellett tervezni az egészet, az egészet abból a forrásból kellett továbbfinanszírozni ameddig csak lehetet. Ez visszavetette az anyagi lehetőségeket, át kellett strukturálni a programot.” (Kék Vonal Tanoda – Miskolc)

A válaszadók azt is elmondták, hogy a pedagógiai tervezési munkát nehezíti a közoktatási rendszer folyamatos változása is. Nem egy esetben jelezték, hogy kinőtték a közösségi teret és szeretnének terjeszkedni az új célok megvalósítása érdekében. A gyerekekkel szeretnének már korcsoport szerint is foglalkozni.

„Amikor vége van a tanításnak, akkor szinte a valamennyi közelben élő gyerek ott köt ki a közösségi házban, mert csak ez az egy foglalkozási lehetőség van. Ott barkácsolhatnak, táncolhatnak, mert ugye van táncoktatás, számítógépet használhatnak, filmvetítések vannak, meg hát nem utolsó sorban uzsonnázhatnak. Mert sajnos ez is jelentkezik.” (Csillagpont - Heves)

A kultúra területén a megkérdezettek többsége a hagyományápolás, ezen belül is a roma tradíciók ápolását, megőrzését és továbbadásának fontosságát emelte ki. Szerintük nagyon fontos, hogy ezeket a hagyományokat átadják a fiatalabb generációnak is.

„Ha szeretnénk valamit kezdeni a településen, hogy ne gettósodjon el, és a gettósodás alatt azt értem, hogy ne váljon Csenyétévé a település, akkor a fiatalokat kökeményen képezni, felvilágosítani kell, megfelelő kulturális és szellemi tevékenységeket kell adni nekik.” (Bhim Rao Tanoda – Szendrőlád)

Fontosnak tartják azt is, hogy a családfák elemzésén keresztül megvizsgálják az adott település roma közösségének a múltját. A cigány kultúra hagyományait, pl. a zenei hagyományokat, roma napokon mutatják be. Egyes közösségi szintereken a kortárs roma festőművészek, szobrászok, költők munkásságát mutatták be a fiataloknak, ezzel is mutatva és bizonyítva a roma kultúra és hagyományok máig fontos értékeit is. Az is megfogalmazódott, hogy legalábbis a nagyobb városokban önálló roma művelődési ház jöhessen létre.

„Nekünk is volt pl. egy ilyen rendezvényünk, hogy: Kincseink. Ez pont arról szólt, hogy salgótarjáni neves romákat mutatták be a tanodai gyerekeknek. Az életükről beszéltek, saját verseiket, zenéiket adták elő. Igazából szerintem az lenne az optimális, hogy amiről már évtizedekkel ezelőtt is volt szó, abszolút lenne létjogosultsága egy önálló roma művelődési háznak Salgótarjában. Szerintem. Vagy legalábbis egy olyan helynek, ahol állandó kiállítás van a tarjáni roma művészek alkotásából, ahová bárkinek be lehet menni. Ehhez hasonló, vagy a Tanodához hasonló közösségi tér, ahol kulturális tevékenységeket is lehetne folytatni.” (Kohász Művelődési Ház – Salgótarján)

A válaszadók között akadt olyan is, aki a közösséget nevezte meg a település értékeként. Fontos szempont az is a szinterek életében, hogy a település közösségeit éppen a civil összetartás és a kulturális programok segítségével lehet egyben tartani és folyamatosan megerősíteni.

„Vannak olyan értékek, amit előtérbe kell hozni és meg kell óvni. Ezt csak úgy lehet, ha a civilek egy településen belül összetartanak, az önkormányzat pedig utat enged ennek. Ilyen dolgokban kell gondolkodni, hogy szüreti mulatságok, havi szinten összerántani az embereket, valami programot kitalálni nekik, és akkor fog erősödni ez a dolog a faluban.” (Segítő Kéz Tanoda–Sajókaza)

A válaszadók szerint a roma lakosság kulturális igényei elsősorban nem a magaskultúra (színház, kiállítások, opera, hangverseny) közvetítését szolgáló programok, hanem a tömegkulturális rendezvények iránt jelentkeznek. A romák elsősorban a szórakoztató eseményeket kedvelik, szeretik a zenés-táncos mulatságokat, a családi napokat, ahol a szervezők komplex programokat kínálnak a számukra. Ebbe beletartozik egy-két közismert, népszerű, nem egy esetben roma származású fellépő, főzés és a gyerekek számára rendezett szabadidős foglalkozás. Népszerűek a sport versenyek is. A romák elsősorban azokat a programokat részesítik előnyben, amelyek a saját hagyományaik bemutatását célozzák cigány művészek, alkotók, közéleti emberek bevonásával. A válaszadók azonban jelezték azt is, hogy a célközönség részéről nem egy esetben találkoznak elkeserítő érdektelenséggel, közönnnyel a számukra felkínált programok irányába.

„...volt egy partnerszervezetünk, aki egészségügyi képzéseket szervezett a célcsoport tagoknak, és a képzésen pszichológus, meg egészségügyi tanácsadó vett részt. Volt catering is, szendvicsekkel és egyebekkel. Megérkeztek a célcsoport tagjai, megették a szendvicset, aláírták a papírokat, a jelenléti íveket, és megkérdezték, hogy most már mehetnek-e haza? Nem vesznek tudomást róla, hogy miattuk van ez a program, azért próbáljuk ezeket a programokat

megvalósítani helyben, hogy mind a mentális, mind a materiális helyzetük javuljon.” (Bhim Rao Tanoda– Szendrőlád)

Jellemző probléma, hogy a cigányság szórakoztató, hagyományőrző rendezvényeinek megszervezésére a roma közösségi házak helyszüke miatt nem alkalmasak, a hagyományos közművelődési intézmények és közösségi színterek pedig nem szívesen engedik be ezeket a programokat az intézményeikbe. Visszatérő vélemény, hogy a roma lakosság kulturális igényeinek felkeltése hosszú évek munkáját jelenti, amihez sok-sok idő és türelem szükséges. Volt a válaszadók között olyan is, aki a közösséget nevezte meg a település értékeként. Fontos szempontként jelentkezett az is, hogy a település közösségeit éppen a civil összetartás és a kulturális programok segítségével lehet egyben tartani és folyamatosan megerősíteni.

„A lakosság kulturális igénye folyamatosan fejlődik. Amikor elkezdtük a tanodát, akkor gyakorlatilag szembesültünk azzal, hogy Sajókaza nagyon elmaradott volt ebben az értelemben is. Ma már a gyerekeket több helyre, lényegében minden olyan kulturális rendezvényre elvisszük, ami szerintünk hasznos lehet nekik. Igen, most már van igényük egy versre, egy cigány mesének a feldolgozására. Ma már nem csak a hagyományos, autentikus, mindenki által ismert lakodalmos muzsikának a szerepeltetése a fontos, hanem ilyen dolgok is előtérbe kerülnek. (Segítő Kéz Tanoda – Sajókaza)

Fontos alapelv a válaszadók részéről az is, hogy a romák ismerjék meg és fogadják el, szeressék a saját hagyományaikat és kultúrájukat is. Tudják megkülönböztetni, elválasztani azt a saját keserű, problémákkal terhes életüktől. Nem egy esetben azért nem szeretik, utasítják el a saját hagyományaikat, kultúrájukat, mert összemossák azt a mindennapi életük sokszor tragikus történéseivel. Sok esetben a szegénység, a pénztelenség is az oka annak, hogy a romák nem vesznek részt kulturális rendezvényeken.

A színterek többsége alapvetően jó viszonyt ápol a település önkormányzatával és annak hivatalával. A települési önkormányzatok sok esetben segítettek a színtér indulásánál, ingatlant ajánlottak fel, azokat – ezzel is segítve a működést – fel is újították. Be tudunk számolni több olyan példáról is, amikor az önkormányzat felkereste a színterek vezetőit, hogy miben tudnának segíteni a működés és a szakmai munka érdekében. Van olyan eset is – ami a közös együttműködést nagyban segíti – hogy a színteret működtető egyesület tagjai önkormányzati képviselők is egyben.

„Az önkormányzattal kiváló kapcsolatunk van. Tehetséggondozási tábort szervezünk gyerekeknek és felnőtteknek Egerben. Van terembérleti szerződésünk is, a polgármester mindenben támogat minket. Most már arról tárgyalunk, hogy a tanodát önkormányzati forrásokkal bővíteni tudjuk. Ettől többet nem hiszem, hogy bárhol is tudnak tenni.” (Kilátó Tanoda – Etes)

A válaszadók azt is elmondták, hogy a közösségi színterek indulása időszakában a település lakossága részéről félelem és ellenállás irányult ellenük. Ez vélhetően abból fakadt, hogy nem ismerték még a színterek tevékenységét, vállalt feladatait. Minden bizonnyal belejátszott ebbe az ellenséges érzületbe a cigánysággal kapcsolatos előítéletes gondolkodásmód is (lásd 4.1. alfejezet).

„A kezdetek voltak a nehezebbek, volt itt aláírásgyűjtés kezdeményezése, hogy ne itt legyen. Nem ez volt az első épület, ami ki lett jelölve erre a programra. Az ellen volt aláírások gyűjtése,

tiltakozások, nem is tudott megvalósulni. Akkor jött ez az ingatlan, de egyébként akkor már nem az a településvezetés volt, hanem más politikai erők voltak azok, akik ezt kezdeményezték. Aztán, most mióta ez a pályázat zajlik, nem halljuk, hogy bárki is ellene lenne.” (Segítő Ház – Gyöngyös)

Az adatközlők alapján, eltérő a megítélése a kisebbségi önkormányzattal való kapcsolatnak.

Egyes színterek együttműködési megállapodást is kötöttek az önkormányzattal, ami aztán sokféle tartalmú kölcsönös tevékenységet hozott magával. Az együttműködések egyik fontos iránya az, hogy az iskolából kimaradt, tanulási nehézséggel küzdő gyerekeket a kisebbségi önkormányzat segítségével behozzák a tanodákba, ahol aztán próbálják a felzárkózásukat biztosítani. A tartalmas együttműködés azonban sok esetben hiányzik. A színterek és a kisebbségi önkormányzatok tudnak egymásról, de ez közös cselekvést nem eredményez. Az interjúalanyok nem egy esetben panaszkodtak arra, hogy a kisebbségi önkormányzat képviselőit nem érdekli a munkájuk. A pályázati források nem egyszer elvárták a hivatalos együttműködést a kisebbségi önkormányzattal, azonban még így is, a kapcsolat az esetek többségében formális maradt. Találkoztunk aztán szélsőséges megnyilvánulással is.

„Egyetlen egyszer sem tudtunk oda szervezni korábban egy cigány kisebbségi önkormányzati ülést sem, holott elvileg az az ő házuk volt. Maga a vezető akkor azt mondta, hogy ő oda nem teszi be a lábát, tetves lesz. A mostani kisebbségi önkormányzat jelezte, hogy szeretnének majd kint tartani kihelyezett üléseket, vagy ilyen lakossági fórumokat, ennek semmi akadálya nem lenne, de addig még nem jutottunk el, hogy meg is legyen tartva.” (Csillagpont – Heves)

„Van egyfajta munkakapcsolatunk a roma önkormányzattal, de ezen felül semmi. Igazából nem keresnek, nem hallunk arról, hogy lenne bármiféle kezdeményezésük, bármiféle programjaik. Egy együttműködési megállapodást kellett kötnünk a tanodához, ez feltétele volt a pályázatnak, de ezen kívül – bár az egyik rendezvényünkre eljöttek – de soha sem érdeklődtek igazából, nem tekintették meg sosem, hogy milyen ez a munka” (Kohász Művelődési Ház – Salgótarján)

A válaszadók jelezték azt, hogy a roma kisebbségi önkormányzatok is forráshiánnyal küszködnek és leterheltek. Nem azokat a feladatokat végzik, amelyek a törvényben szerepelnek, hanem inkább égető helyi problémák megoldására kell vállalkozniuk. Mivel nem szakemberek, ezért bizonyos problémákat – ami nem is az ő feladatuk – nem tudnak jól kezelni. Fontos lenne a kölcsönös nyitás és bizalom egymás irányába. Több válaszadó is elmondta, hogy akár a települési, akár a kisebbségi önkormányzatokkal való kapcsolat kiépítését és elmélyítését nehezíti az, hogy az együttműködés nem egy esetben politikai dimenzióba kerül. A tervezett közös tevékenységek önkormányzati aktorainak nem a társadalmi integrációs célokból adódó tevékenység megvalósulása és segítése, hanem a politikai szempontok, a politikai hovatartozásból adódó determinizmusok érvényesítése a fontos. A közösségi színterek és az önkormányzatok együttműködésében komoly akadályként is jelentkezhethet az, ha valaki nem kötődik a jelenlegi kormánypárthoz és annak helyi döntéshozóihoz, vagy éppen korábbi munkahelye, beosztása alapján a korábbi hatalomhoz kötődött.

„Most volt a helyi esélyegyenlőségi program felülvizsgálata, amiben hát kinek lenne véleményformálási joga, ha nem annak, aki itt van és foglalkozik az emberek dolgával, foglalkozik a gyerekekkel. Mi még erre a fórumra se kaptunk meghívást. Felhívtam azt a hölgyet, aki ezt a fórumot szervezte, és bejelentkeztem, hogy szeretnék ott lenni. Azt nem elismerni, hogy a helyi esélyegyenlőségi program nem megfelelő, az butaság. Én próbáltam ebben a munkában konstruktív lenni, konkrét javaslatokat letenni az asztalra, és azt látom, hogy olyan emberek ülnek ott együtt, akiknek nincs véleményük semmiről. Ott van az anyag, jaj de jó, megbeszéljük tíz perc

alatt, beszámolunk, és akkor hazamentünk, és megvolt. Ez nem viszi előre a város ügyét, ha nincsenek benne a helyi szegregátumok, akkor miről beszélünk. Ha nincsenek benne konkrét dolgok, csak nagy lózung van benne, azzal ugye nem lehet mit kezdeni. Azt kell megérteni, hogy ha az ember szól, akkor nem feltétlenül azzal a szándékkal szól, hogy romboljon, hanem azzal a szándékkal, hogy építsen. Ameddig az nem kerül elfogadásra, hogy az építés az közös ügyünk, mert én is itt élek, valószínű itt is fogok maradni, itt is fogok meghalni, és itt is fogok temetkezni. Nagyon jó lenne, ha ezt az építést közösen tudnánk csinálni.” (Roma Közösségi Ház – Bátonyterenye)

A roma közösségi színterek az együttműködés további elmélyítése érdekében keresik a kapcsolatot mind a települési, mind a kisebbségi önkormányzatokkal. Meghívják őket a rendezvényeikre azzal a céllal, hogy a település képviselő-testületének, kisebbségi önkormányzatának tagjai lássák azt a munkát, amit folytatnak. Így mutassák meg magukat, és azt a tevékenységet, amit végeznek a társadalmi integráció és a felzárkózás érdekében. Úgy gondolják, több olyan programra van szükségük, ahová bejönnek a szülők és az önkormányzat képviselői is. Fontos a kétirányú kommunikáció is.

„Többet nem tudunk csinálni, csak ugyanezt. Mi továbbra is meghívjuk őket, beszámolunk, hogy lássa a munkát a polgármester. A rendezvényről készült képeket elvittük, megmutattuk neki, nézze meg, hogy mennyi gyerek van, mennyi felnőtt, milyen képzések vannak. A pedellus képzésnek most volt a bizonyítvány kiosztása kedden, és azon sem vett részt az önkormányzat részéről senki. Fontos lenne, hogy lássák, van igény mind a két házra, tehát felnőtteknél is, gyerekeknél is, és az is fontos, hogy ők is kíváncsiak legyenek arra, hogy milyen munka folyik itt.” (Csillagház - Heves)

Egyes megkérdezettek a helyi kulturális élet nagy problémájának nevezték egy igazi közművelődési közösségi szintér hiányát. Ezt az űrt alkalmanként a roma közösségi szintér próbálja betölteni azzal, hogy kulturális, közművelődési rendezvényeket szervez, bár nem ez lenne az elsődleges feladata. Több interjúalany a legnagyobb problémának az intézmények, szervezetek közötti folyamatos együttműködés és párbeszéd hiányát, és az ebből adódó zavarokat említette. A folyamatos kommunikáció jótékony hatást gyakorolna a rendezvények minőségére is, az együttműködésben rejlő szinergia pedig a programok hatékonyságát növelhetné a célcsoportok irányába. Volt, aki azt is jelezte, hogy a finanszírozási problémák miatt sajnos nagyon kevés, vagy éppen nincs is a településen kulturális program. Az adott település, vagy településrész kulturális életének szintén meghatározó problémája, hogy nincs intézményesítve a kulturális élet. Nem létezik olyan szervezet, intézmény, amelyik a felelőse lenne a helyi kulturális, közművelődési élet szervezésének. Ilyen esetekben is, éppen a roma közösségi színterek próbálják ellátni ezeket a feladatokat. Azt mondják, hogy azokon a településeken, ahol nincs közművelődési közösségi szintér, ott a roma közösségi színtereket, pl. a tanodákat kellene, lehetne ezen a téren is megerősíteni.

Az adatközlők szinte valamennyien úgy gondolják, hogy a színterek fontos szerepet töltenek be a társadalmi integráció és felzárkózás terén. Lényegében a roma felnőttek és gyermekek számára nyújtott valamennyi szolgáltatás ezt a célt szolgálja. Részt vesznek a közmunka programban, olyan képzési, átképzési programokat szerveznek, amelyben piacképes szakmát próbálnak biztosítani az érdeklődőknek. Képzési, egyben kulturális közösségi szintérként is működnek. Egyszerre látnak el a helyi szükségletek alapján szociális, egészségügyi, munkaügyi, kulturális, oktatási és nevelési feladatokat. **Meg kell jegyeznünk, hogy a társadalmi integráció értelmezése és megközelítése nem volt egységes az adatközlők esetében. Éppen ezért is, a**

roma közösségi házakban az integrációs folyamatok segítése nem egy esetben más felfogás alapján zajlik. A tevékenységet nagymértékben meghatározza a település nagysága, történelmi-társadalmi múltja, a helyben jelentkező szükségletek milyensége és mennyisége, a színterek vezetőinek elméleti felkészültsége, gyakorlati tapasztalata, valamint az, hogy a színterek milyen hagyományokkal rendelkeztek a társadalmi integrációs feladatok ellátása terén. Időnként felszínre tör a szkepszis is a társadalmi integráció folyamataival, mechanizmusával szemben.

„Elmondanám azért, hogy volt olyan többször is, hogy próbáltunk roma értelmiségi szakemberekkel beszélgetéseket szervezni, akár a saját kollégáinknak, akár külsősöknek. Itt volt egyszer Setét Jenő, aki, amikor az integráció szóba jött, ki is kelt magából egy picit, és annyit mondott, hogy: „Hova integrálódik még? Magyarul beszélek, magyarul álmodom, Magyarországon élek, hova kellene még integrálódnom?” Valahol az ilyen mondatok szembesítik az embert azzal, hogy tulajdonképpen mit akarunk.” (Csillagpont – Heves)

Egyes adatközlők azt is jelezték, hogy a társadalmi integrációnak nem azt az oldalát képviselik, ahol egy, a többség által elvárt és kanonizált magatartásformát kényszerítenek rá a kisebbségre. Arra törekednek, hogy először a látogatók, rászorulóak sajátosságait, szokásait ismerjék meg. Ezt követően pedig, az igényeikre alapozva, rugalmasan és toleránsan segítsék őket a társadalmi integráció hosszú folyamatában. Ez az elképzelés azt is jelenti, hogy a közösségi szintéren dolgozó szakember is tanul és változik is egyben. Azt is jelzik, hogy a színterekben zajló társadalmi integrációs feladatok elvégzése összetett feladat, amely egyszerre igényel a gyermekekkel és a felnőttekkel foglalkozó szakembereket is. Az egyik szintér esetében a társadalmi integrációs célok megvalósítására indirekten, közvetve tettek kísérletet.

Hátulról közelítettük meg ezt a kérdést. Nem azt mondtuk, hogy szegény gyerekekkel foglalkozunk, hanem azt mondtuk, hogy olyan tehetséges gyerekekkel, akik az informatika iránt érdeklődnek. Így is próbáltuk vállalatokhoz, cégekhez bevinni a gyerekeket. Nem nagyon vették jó néven, mert nem volt jó ajánlólevél az, hogy ezek, mégis csak szegény, roma gyerekek. Ezzel mindig meg kellett küzdeni. Ami működött, hogy össze tudtuk hozni az avasi gimnázium tanulóit ezekkel a gyerekekkel, azzal a közös tevékenységgel, amit nálunk lehetett csinálni. Náluk volt robotika, és lejött az a tanár tanítani, aki ott a robotikát tanítja. Ez összekötötte a fiatalokat és elmosódott a határ, hogy te most hova is jársz. Közösén építették a robotot.” (Kék Vonal Tanoda – Miskolc)

A megkérdezettek a társadalmi integráció szempontjából fontos szerepet szánnak a képzéseknek, átképzéseknek is. A színterek szakemberei segítenek tudatosítani azt a látogatókban, hogy tanulás nélkül nem lehet kitörni a munkanélküliség és/vagy a közmunka világából, a szegénységből, a gettók világából.

„Voltak olyan roma nők, hogy nem volt meg a hetedik, nyolcadik osztályuk. Nevelték otthon az öt-hat gyereket. Akkor utána úgy gondolták, hogy mégis elvégzik, mert már felnőttek, és szembesültek azzal, hogy nem tudnak elmenni még gyárba se dolgozni, mert akinek nincs meg a nyolc általánosa, nem veszik fel még a szalagra sem dolgozni. Vagy egyszerűen nincsen olyan szinten, hogy kitöltse, azokat a tesztek, amik ott a felvételhez kellenek. Jelentkeztek először a hetedik, nyolcadik osztályos képzésre, nem álltak meg ott, amikor bejött a pedellus képzés. Négyen voltak olyanok, akik nálunk végezték a hetedik, nyolcadik osztályt, és most a pedellus képzést, mert dolgozni szeretnének.” (Csillagház – Heves)

„Ha minden igaz, jövőre gimnáziumként, egy intézménynek telephelyet szeretnénk biztosítani az épületben. Itt lehetőséget biztosítunk azoknak a fiataloknak, akik érettségizni szeretnének, de munka mellett, vagy egyéb elfoglaltság mellett tudják csak elvégezni ezt az iskolát. (Bhim Rao Tanoda– Szendrőlád)

A szinterekben dolgozók nem egy esetben szerveznek integrációt segítő beszélgetéseket, előadásokat, amelyekre szakembereket hívnak meg. Jelzik azt is, hogy nő azoknak a civil szervezeteknek és önkénteseknek a száma, akik szeretnének bekapcsolódni a munkába. A társadalmi integráció és felzárkózás, valamint a multikulturális nevelés (Banks – Banks 2001; Torgyik 2008; 2009) szempontjából nagyon fontos és jótékony hatású, hogy a szinterekbe, főként a tanodákba, nem csak roma gyerekek, hanem a többség gyermekei is járnak.

„Mondhatni, hogy ezeknél a gyerekeknél, akik ide járnak hozzánk, nincs integrációs vagy etnikai feszültség. Elfogadják egymást, jól viszonyulnak egymáshoz, ebben maximálisan nagy szerepe van a tanodának.” (Kereszt az Aszfaltdzsungelben Tanoda - Miskolc)

„Nagyon sok arcukat adnak egymásnak a gyerekek. Azért is jó, mert a nem roma gyerekeknek roma kultúrát adunk, mindig feldolgozható, emészthető formában. Volt egy kis divatbemutató is például, egy cigánymese délután, és ez megfordítva is. A multikultúra és az interkultúra úgy jelentkezik, hogy azt saját maguk is behozzák.” (Kalán Tanoda – Miskolc)

Az adatközlők véleménye szerint a közösségi szintereknek olyan feladatot is fel kell vállalniuk, amelyet a közoktatási intézményrendszer nem tud ellátni. Olyan készségeket, képességeket és kompetenciákat szükséges fejleszteni a rászoruló gyermekeknél, amelyekre az általános és középiskolák nem képesek.

„Én nagyon szeretem, ha a gyerek jön és kérdezi, hogy hogyan kell ezt a matekpéldát megcsinálni, de hát erre az iskola való. Nem mintha nem tudnék, vagy nem akarnék neki segíteni akár én vagy a kollégáim, de itt inkább a közösségben való viselkedés, az emberek között való közlekedés, a mindennapi viselkedésformák elsajátítása a fontos” (Kereszt az Aszfaltdzsungelben Tanoda - Miskolc)

A másik ilyen, a roma közösségi szinterekben rejlő nagy lehetőség, hogy egyénileg is tudnak és képesek bánni a szinterekbe járó gyerekekkel és felnőttekkel. Ez a differenciált bánásmód aztán megjelenik a társadalmi integrációs és felzárkózási feladatok szociális, egészségügyi, oktatási, nevelési és kulturális dimenzióiban is. Úgy gondoljuk, hogy ez is abba a komplex, integrációs célokat szolgáló szolgáltatáscsoportba tartozik, amelyet egyetlen más csak a szakfeladatát ellátó intézmény, vagy szervezet sem tud ellátni ebben a formában. Az integráció ugyan hosszú távú folyamat, de a szinterek életében már rövidtávon is figyelemre méltó változásokat lehet megfigyelni.

„Látszódik azokon a gyerekeken, pozitív értelemben, hogy ők tanodások. Másabb a viselkedésük. Elvisszük őket sok helyre, sok mindent látnak ezáltal, ők is már úgy vannak, hogy lehet máshogy is élni, mint ahogy most élnek. Kazán elég súlyos a helyzet, rengeteg az olyan cigányember, aki munkanélküli generációk óta, a helyzetét kilátástalannak tartja. Ezek a gyerekeknek már másak. Ha van a faluban egy ilyen rendezvény, szemmel látható, hogy kik azok, akik hozzánk jártak tanodázni, mert ők máshogy öltözködnek és viselkednek.” (Segítő Kéz Tanoda –Sajókaza)

A közösségi ház értékeit tekintve, válaszadók közül többen jelezték, hogy nagyon jó infrastruktúrával rendelkeznek, amelyet szeretnek és rendszeresen is használnak a látogatók. **Fontos értéke a színtereknek a társadalmi tőke egyik fontos összetevője, a bizalom is** (Fukuyama 1997, 23; Csermely 2005). A látogatók lényegében minden őket érintő ügyben bátran fordulhatnak a színterek szakalkalmazottaihoz, akik próbálnak is segíteni az adott probléma megoldásában. **Az értékek között nevesítik azokat a képzési programokat, amelyek segítik a romákat a munka világába való visszatérésben, a munka megszerzésében és megtartásában egyaránt. Fontos a tudat-, és szemléletformálás is.**

„Mi csináltuk 2001-ben a népszámlálási kampányt. Itt próbáltuk elérni azt, hogy úgy érezzék, a cigányság nem szégyellendő. Azt is, hogy ezek ugyan nem kötelező kérdések, de azért fontos, hogy válaszoljanak rá. Hát annyit sikerült elérni, hogy a 2001-es népszámláláskor 156-an vallották magukat Gyöngyösön cigánynak, a népszámlálási kampányt követően a 2011-es népszámlálásnál pedig már 1179-en.” (Segítő Ház – Gyöngyös)

Az adatközlők itt is jelzik, hogy a roma közösségi házak egyik nagy értéke abban rejlik, hogy többféle feladatot tudnak ellátni. A szociális, egészségügyi, oktatási, kulturális szolgáltatások nyújtása egyaránt jellemzik a mindennapjaikat. A színterek életében gyakori feladat a tanácsadás, a hivatalos ügyek intézésében való segítség. A színtereken zajló programok egyik legfontosabb célja a roma közösségek segítése, fejlesztése, egyben tartása. **A társadalmi tőke megjelenésének egyik bizonyítéka, hogy azok a szülők is, akik ezekbe a színterekbe hordják a gyerekeiket, összetartanak és egy idő után igazi közösségként működnek.** A közösségi házak további – a társadalmi tőkével összefüggő, annak jelenlétét bizonyító – értékei az őszinteség, összetartás, egymásra figyelés, megbízhatóság, nyitottság, egyéni bánásmód, családi hangulat és az esélyegyenlőség (lásd 1.2. fejezet 4. 1. alhipotézise és a 2.5. fejezet)

Arra a kérdésre, hogy miért jó ez az intézmény a romáknak azt válaszolták, hogy a roma közösségi színterek bárki előtt nyitva állnak, aki segítségre, tanácsra szorul. **A látogatók igényeik szerint olyan sokoldalú szolgáltatást kaphatnak meg egy helyen, amelyeket máshol ebben a formában nem.** A színterek szakmai munkatársainak céljai szerint olyan készségeket alakítanak ki bennük, melyek segítségével képessé válnak hivatalos ügyeik önálló intézésére. A gyerekek pedig már kiskoruk óta olyan magatartásmintákat kapnak, amelyeket otthon nem láttak, nem tapasztaltak (Coleman 1998; 2001).

„A gyerekek az otthonuknak érzik, szeretnek idejárni. Van olyan gyerek, akinek majdnem megvolt az a hiányzasi mennyisége az iskolában, amivel kicsaphatták volna. Amióta idejár, az iskolába is rendszeresen jár. Vannak olyan családok, ahol nincs asztal, számítógép, hatan laknak egy szobában. Az a gyerek eljön ide és kap asztalt, számítógépet, megfelelő higiénés viszonyokat. Szívesen használják a konyhát, ami külön nincs is odahaza. Próbáljuk kialakítani az igényességüket a környezetükkel szemben. Tiszta mellékhelyiségeink, mosdóink vannak, ez még a renitensekre is nevelő hatással van.” (Kilátó Tanoda – Etes)

Ugyancsak a meglévő társadalmi tőkére utal, hogy a színterekben a roma felnőttek és gyerekek otthonosan érzik magukat, tudják, hogy elfogadják őket. Bízunk az ott dolgozók szakértelmében, segítő szándékában.

„...van egy olyan hely, ahová úgy lehet bemenni, hogy senki sem bántja őket azért, mert ők cigányok. Itt mindenki tudomásul veszi azt, hogy neki milyen igénye van éppen és próbál azon

dolgozni, hogy ez az igény kielégíthető is legyen.” (Kereszt az Aszfaltdzsungelben Tanoda - Miskolc)

„...ha a tanoda kinyitja a kapuit, akkor a cigányemberek, a szülők feltétel nélkül engedik el a gyerekeket, tudják, hogy jó kezekben vannak, tudják, hogy szakemberek foglalkoznak velük. Tudják, hogy nincs kivételezés a gyerekek között, mindenki egyformának számít, tudják, hogy az ő életükből, helyzetükből kiindulva is, anno jó lett volna egy tanoda, és akkor lehet, hogy nem ott tartanának, ahol most vannak.” (Segítő Kéz Tanoda – Sajókaza)

A roma közösségi szinterek sikerességét, eredményességét több feltétel együttes megléte határozza meg. A válaszadók szerint két meghatározó feltétele van a sikernek. Egyrészt az állandóságot, a folyamatos működést biztosító stabil finanszírozás, másrészt pedig a megfelelő szakembergárda. A legfontosabbnak az interjúalanyok a fenntarthatóságot jelölték meg, amely a feltétele a szinterek folyamatos működésének. Ehhez azonban kénytelenek minden pályázati és egyéb lehetőséget megragadni. Amennyiben a pályázati és egyéb források elapadnak, akkor a működés, a szolgáltatások mennyisége és minősége csorbát szenved, illetve a legrosszabb esetben a közösségi szintér bezárja a kapuit. Ebben az esetben sok éves, akár évtizedes munka megy tönkre, leállnak azok a fejlesztési folyamatok, amelyek elindultak és értelmetlenné válnak azok a beruházások is, amelyeket a szinterek infrastrukturális fejlesztésére költöttek. A szinterek sikerének másik legfontosabb tényezője a megfelelő humán erőforrás. A felkészült, elhivatott, rutinos és türelmes oktatási, szociális, egészségügyi és kulturális szakemberek megléte elengedhetetlen feltétele a szinterek működésének. Szakemberek szükségesek a szinterek fenntartásához, pénzügyi menedzseléséhez is.

„Ahhoz, hogy sikeresen meg tudjunk valósítani egy 30 millió forintos pályázatot, oda nagyon komoly szakemberek kellene. Kell, hogy legyen egyfajta pénzügyi háttere az egyesületnek, hiszen beszélünk itt hónapokra való megelőlegezésről, esetlegesen a hiánypótlások miatt pénzügyi visszatartásokról is.” (Segítő Kéz – Sajókaza)

A szakemberek alkalmazása esetében is – a normatív finanszírozás hiánya miatt – jellemző a bizonytalanság, és a sikeres pályázatok alapján létrejövő projektek korlátozottsága, ciklikussága. A projektek határozott időtartama miatt a szakembereket csak határozott időre vehetik fel, így a humán erőforrás hosszú távú tervezése nem lehetséges.

„Volt egy kislányunk, aki itt járt nálunk tanodába, itt érettségizett, itt írta meg a szakdolgozatát, óvónőképzőt végzett, évekig itt dolgozott, és egyszerűen kulturális közfoglalkoztatottként volt most bent, pitiáner pénzért. Fogták magukat és elmentek Londonba és kint vannak.” (Roma Közösségi Ház – Bátortereny)

A válaszadók a siker fontos indikátoraként jelzik azt, hogy a gyerekek milyen eredményesek a tanulás területén, hogyan érzik magukat a közösségi szintér közegeiben.

„Nekem az, amikor a gyerek azért szökik el a Gyiviből a tanodába, mert itt jól érzi magát és itt akar lenni és nem az utcán. Nekem ez határozza meg a sikert.” (Kereszt az Aszfaltdzsungelben Tanoda - Miskolc)

„Hogy a gyerek mennyire érezte jól magát, a szülő milyen eredményeket lát, illetve hogy az oktatási intézményekből is milyen visszajelzések jönnek. Szerintem ebből mérhető le. Én mindenképpen sikernek könyvelem el azt, hogy nekünk a harminc tanulóból egy bukás sem volt.” (Kohász Művelődési Ház – Salgótarján)

A siker fokmérője az is, hogy az ott dolgozó emberek, szülők, együttműködő partnerek hogyan érzik magukat a munka, az együttműködés, a segítségnyújtás, a szolgáltatások igénybe vétele során. **Az elfogadás, a bizalom az együttműködés, a társadalmi tőke megléte az alapja a szinterek sikeres és hatékony működésének.**

„... nekünk az nagyon fontos, úgy menjen el innen az ember, mondhatja ugyan azt, hogy most nem tudtatok ugyan segíteni, de emberileg kaptam most egy kicsi megerősítést, vagy reményt arra nézve, hogy egyszer majd elintéződik az én ügyem is.” (Roma Közösségi Ház – Bátonyterenye)

Fontosak továbbá a helyi igényekre, sajátosságokra reagáló rendszeres programok, a megfelelő mentorálási tevékenység, az állandó odafigyelés és a problémák kezelése is. Van olyan szegregátumban dolgozó adatközlő, aki a szintér sikerének az alapját a szociális munkában látja. Szerinte a szociális tevékenység az, amely megalapozza az oktatási, nevelési, kulturális feladatok ellátását is, hiszen elsősorban ezért jönnek be a rászorulók a házba.

A közösségi szinterek tevékenysége összetettnek és sokrétűnek mondható, amit két nagy tényező határoz meg. Az egyik az, hogy milyen tevékenységre tudnak forrást szerezni, a pályázatok pontosan milyen feladatellátást preferálnak. A másik tényező pedig, hogy helyben milyen igények, szükségletek fogalmazódnak meg a szinterek felé.

„Hozzánk általános iskolás gyerekek jönnek. Nálunk az iskolába is leginkább cigánygyerekek járnak, hozzák azt a fajta lemaradást, amit már óvodából is hoznak magukkal. Olyan feladatokat látunk el, hogy alapfokú írás, olvasás, számolás és utána tudunk ezekre építkezni.” (Segítő Kéz Tanoda – Sajókaza)

„A magyar közoktatási rendszer, és egyébként bármely közoktatási rendszer nem nagyon tudja kezelni a devianciákat. Azért az hozzátartozik, hogy sem a pozitív, sem a negatív devianciákat nem tudja jól kezelni. Kell nekik egy külön speciális hely, ahol ezeket a különbségeket tudjuk kompenzálni.” (Tudod-e tanoda – Mezőcsát)

A válaszadók alapján, a közösségi házak két fő céljának a felzárkózás és a társadalmi integráció segítése tekinthető. Minden tevékenységük lényegében ezt a két nagy célt szolgálja. A hasznos információk átadása, felvilágosítás, a segítség a hivatalos ügyek intézésében, a mentorálás, az oktatás, nevelés, a kulturális, sport és egyéb szabadidős programok szervezése, a szociális feladatok ellátása mind ezeknek a céloknak az elérését szolgálja.

Fontos és speciális feladat a közösségi szinterekben a cigányság közötti differenciált bánásmód is, hiszen itt sem beszélhetünk homogén látogatói csoportokról. A szintereket látogató romák műveltségükben, iskolázottságukban, szociális helyzetükben és egészségügyi állapotukban sem egységesek. Ez az alapvető felismerés lényegében a gyerekekkel és a felnőttekkel való bánásmódban is szempontként jelenik meg. Ebben a munkában egyrészt fontos, hogy a látogatók a saját roma identitásukban is erősödjenek, másrészt pedig – mivel több szintér esetében is, nem csak romák látogatják a házat – aki idejár, egyformán kapja meg a szinterek által nyújtott szolgáltatásokat. **A roma házak ebben az értelemben képesek a társadalmi és oktatási egyenlőtlenségek (iskolák közötti minőségi különbségek, szelekció, szegregáció) káros hatásainak csökkentésére, valamint annak a figyelembe vételére és a pedagógiai gyakorlatba való beültetésére, hogy a különböző képességű gyerekeknek különböző oktatási környezetre és szolgáltatásokra van szüksége (lásd 5.1. alfejezet).**

„Van egy olyan csoport, ahol nagyon fontos kérdés az, hogy evett-e a gyerek. Van-e villany, vagy meg tudta-e azt a rohadt gyertyát venni, vagy nem tudta megvenni? Tudnak-e világítani, hogy honnan hordja a vizet? Itt minden játszik. Van egy másik csoport, akik azért jobb helyzetben vannak. Ahol már a szülők esetleg magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, és az ő gyerekek már eljutott oda, hogy középiskolában tanul. Az egy másik csoport. Még az sem gazdag, de jobb helyzetben van, mint azok, akik nagyon mélyen vannak. Annak a gyerekeknek, aki kint volt két évig Kanadában, és franciául és angolul beszél, annak ugye teljesen mást kell nyújtani egy ilyen rendszerben, mint annak a gyermeknek, ahol az édesanya meg az édesapa esetleg nyolc osztállyal rendelkezik, és mondjuk öt éve közmunkán dolgozik. Nekünk ezt a fajta differenciálást is nyújtani kell. Ugye itt távolságok is vannak, tehát ha neki nincs cipője, a másikon meg Adidas cipő van, ezeket a különbségeket nekünk itt a tanodában valamilyen módon rendezni kell.” (Roma Közösségi Ház – Bányaterenye)

Az interjúk alapján a roma integrációs és felzárkózási célok ugyan nem változtak, de bizonyos tevékenységek módosultak, megszűntek, vagy éppen kiegészültek. Ezek a változások mindig szorosan összefüggtek a rendelkezésre álló pénzügyi forrásokkal, a pályázati elvárásoknak való megfelelés kényszerével és a helyi szükségletek figyelembe vételével. A letragikusabbnak azt a helyzetet nevezhetjük, amikor a finanszírozás megszűnik, a pályázati források elapadnak és így a szintér kénytelen becsukni a kapuit. Ezt követi a sorrendben az, hogy a finanszírozás elégtelensége miatt bizonyos tevékenységeket szüneteltetni kell. A projektek fenntartási időszakában szintén csökken a tevékenységek száma.

„...hiányát érezzük a forrásoknak, ezért megpróbáljuk most alapszinten működtetni a tanoda életét. Ebben az is közrejátszik, hogy nem csak a helyi tanodát üzemeltettük, hanem térségi tanoda hálózatot biztosítottunk öt településen. Mivel forrás hiányában vagyunk, ezért a másik négy településen ideiglenesen bezártuk kapuinkat.” (Bhim Rao Tanoda – Szendrőlád)

„Talán abban gyengültünk, hogy most már kevésbé az iskolai tevékenységeket próbáljuk pótolni, hanem most már inkább fejlesztő foglalkozásokat tartunk a gyerekeknek. Előtérbe helyeztük a kézműves foglalkozásokat, fejlesztőpedagógusunk különböző játékos feladatlapokkal köti le a gyerekeket.” (Segítő Kéz Tanoda – Sajókaza)

Összességében azonban a megkérdezettek többsége azt jelezte, hogy a tevékenységek száma nőtt az elmúlt időszakban. Nőtt azoknak a szolgáltatásoknak is a száma, ahol jogi, közigazgatási segítséget is adtak a szinterek dolgozói. A szinterek dolgozóit már időnként megkeresik a települési önkormányzat emberei egyes problémás esetekben is, mert tudják, hogy ott ők is segítséget kapnak az ügyintézés folyamatában. Főként a szegregátumokban egyre növekvő igény jelentkezik a tisztálkodási és mosási lehetőségek iránt.

„...nem, hogy egyre jobb, hanem egyre rosszabb körülmények között laknak, és mivel nem tudják a szolgáltatásokat fizetni, nagyon sok helyen kikapcsolták a vizet és a villanyt. Arra, hogy meleg vízben tud fürdeni, az utóbbi 2 hónapban egyre nagyobb igény jelentkezett. Otthon nincs mosógép, nincs víz, nincs meleg víz, így a házban 100-120 mosás van egy-egy hónapban, sőt volt olyan mikor még több, főként a téli időszakban.” (Csillagpont – Heves)

Növekvő igény jelentkezik arra is, hogy a szinteret látogatók megismerjék a saját kultúrájukat, múltjukat. Ennek alapján szerveznek programokat, képzéseket, tanfolyamokat, ismeretterjesztő előadásokat a romák részére. Azokon a szintereken, ahol bővült a tevékenység, ott elsősorban a tehetséggondozással és a felzárkózással kapcsolatos események, programok száma nőtt. Egyes

megkérdezettek jelezték, hogy a kezdeti időszakban, főként a kötelező indikátorszámok teljesítése érdekében, inkább az oktatás állt a szinterek tevékenységének középpontjában. Később jelent meg a kompetenciák fejlesztésére és a szabadidő tartalmas eltöltésére szolgáló programok sora. A válaszadók szerint ezekkel a tevékenységekkel jól lehetett motiválni is a tanulásra a roma gyerekeket.

A szintereket elsősorban a roma lakosság veszi igénybe. A tanodákba általános iskolás gyerekek járnak elsősorban, azonban a szülők is megismerkednek a szinterekben folyó munkával, elhozzák a problémáikat, részt vesznek a gyerekek oktatásán kívüli eseményeken. Lényegében ők is beszoknak a házba.

„30 gyerek folyamatosan jár ide, illetve most már nagyon sok esetben jönnek be a roma szülők is. Kicsit beszélgetnek, megvitattunk dolgokat, néha ünnepséget jönnek ide megtartani. Az a jó, ha a szülő és a gyerek azonos szinten kerül bevonásra, mert akkor látja a szülő is, hogy igen, ennek van létjogosultsága.” (Segítő Kéz Tanoda – Sajókaza)

A nem csak, vagy nem elsősorban a gyerekek képzésével foglalkozó roma közösségi szinterek esetében a roma felnőttek, családok azok, akik látogatják a házakat. A szinterek azonban nyitva állnak a nem roma lakosság számára is. Ők elsősorban a hátrányos helyzetű, a társadalom perifériájára szorult, a szegregátumok esetében a cigányság közelében lakó lakosokból kerülnek ki. Azonban megjelenésük a szinterekben jóval kisebb számban és gyakoriságban fordul elő.

„...természetesen az itt lakó magyar családok is megkeresnek bennünket, vagy mi keressük meg őket. Sokszor burgonyát, almát osztottunk. Kivétel nélkül, nem csak a romák, hanem minden egyes házból jöttek. Aranyosak, és jönnek, és köszönnek, és akkor észreveszik, hogy esetleg nekik is tudunk valamiben segíteni.” (Segítő Ház – Gyöngyös)

A szinterek, ezen belül főként a tanodák esetében kiemelt szempont a kompetenciafejlesztés, a felzárkózás, a hátrányok ledolgozása, hiszen a szinterek gyereklátogatóinak tanulmányi eredményei többségében nagyon rosszak. Az írás és olvasás, valamint a matematika területén vannak a legnagyobb lemaradások. A szinterek a helyi sajátosságokra, a helyben jelentkező szükségletekre is reagálnak. **Nagyon fontos a differenciált nevelés és oktatás, az igények és szükségletek felmérése.**

„Nálunk úgy működik a dolog, meg minden tanodában egyébként, hogy először felmérjük a gyerekeket, és megnézzük, hogy mik a szükségleteik. Mindent a szükségletekre alapozunk, mindent arra építünk rá, hiszen, ha nem ezt tennénk, akkor hamarosan egy másik iskolát csinálnánk, az pedig nem cél.” (Tudod-e tanoda – Mezőcsát)

A válaszadók többsége a tevékenységük fejlesztéséhez elsősorban a pénzügyi források folyamatosságát, normatív, rendszeres biztosítását jelezte a legfontosabb elemnek. A második legfontosabbnak – összefüggésben a normatív támogatás meglétével – a megfelelő szakemberek beállítását, megfizetését jelölték meg. **Szerintük hiányzik a megfelelő szakmai támogatás is a minisztériumok, minisztériumi háttérintézmények részéről.** Az adatközlők jelezték, hogy szívesen vennének részt a szinterek működésével kapcsolatos szakmai egyeztetéseken, workshopokon, konferenciákon. **Módszertani segédanyagok is hiányoznak, amelyek segítenék a szakmai, módszertani munkát.** Megfogalmazódik a válaszadók között az önálló intézmény létrehozásának igénye is.

„Talán egy olyan biztos, normatív támogatás segítene, egy olyan pénzügyi háttér, ami folyamatosná tudná tenni a 30-40 gyerekkel való mindennapi foglalkozást. Akkor lennének fix szakembereink, akik mindennap 2-től este 6-ig ott tudnának lenni, és ez lenne a fő csapásirány.”
(Segítő Kéz – Sajókaza)

Az adatközlők nem csak a szűkebb értelemben vett oktatási-nevelési feladatok ellátására gondolnak hosszú távon, hanem a szolgáltatások bővítésére is.

„Sok jó szakemberre lenne szükségünk, ami ugyan pedagógus vonalon megvan, de sok olyan tevékenységet tudnánk bevinni, amihez nem találunk embert. Például a roma kultúrára nem tudunk embert keresni itt a környéken. (Tudod-e tanoda – Mezőcsát)

A kiszámítható működésre vonatkozó kérdésre adott válaszokat két egymással összefüggő csoportra bonthatjuk. A szinterek szakmai működésének biztosítása szempontjából és a látogatók nézőpontjából. A szakmai működés szempontjából a tevékenység azoknál a szintereknél erős, ahol jó a kapcsolat a települési önkormányzattal, ahol a fenntartó civil szervezetnek olyan egyéb forrásai, bevételei is vannak, amellyel biztosítani tudja a fennmaradást, akár csökkentett üzemmódban, a finanszírozás nélküli időszakban. Fontos szempont az is, hogy a szinterek holdudvarában önkéntesek is rendelkezésre álljanak. Hiába vannak jövőre irányuló elképzelések, szakmai programok, munkatervek, ha a folyamatos finanszírozás hiányzik. A látogatók szempontjából pedig ott kiszámítható a tevékenység, ahol a szintér folyamatos nyitva tartása biztosított, a működés átlátható, rendszeres, kiszámítható. Több adatközlő is jelzi, hogy ehhez megfelelő kommunikációra is szükség van a szintér részéről.

Azt, hogy egy tervezett program létrejön-e vagy sem, azt elsősorban a pénzügyi, pályázati lehetőségek és a hazai és európai uniós pályázati rendszerek határozzák meg. A szinterek esetében két alapvető szisztémával, illetve ezek keveredésével találkoztunk. Az egyik az, amikor a tevékenységüket teljes mértékben a pályázati forrásokhoz igazítják. Ezekben az esetekben azt a tevékenységet valósítják meg, amire forrást tudnak szerezni, másba az esetek többségében nem kezdenek. A másik szisztéma az, amikor a településük, a szintérük és látogatóik sajátosságait és szükségleteit veszik alapul, és ez alapján döntenek el, hogy melyik pályázatra adnak be támogatási kérelmet. Megvizsgálják a helyi szükségleteket, a gyerekek kognitív és mentális állapotát. Közös beszélgetéseket szerveznek a látogatók és a munkatársak részére, így találják ki a programokat, azok struktúráját, elemeit, célcsoportjait.

„Én sajkázai vagyok, nagyon jól ismerem Sajókazát, gyakorlatilag minden szempontból. Amikor elolvasok egy pályázatot, akkor én abban vagy látom Sajókazát, vagy nem látom. Azon belül is leszűkítem a gyerekekre, és ha látjuk benne azt, hogy valamiféle olyan tevékenységhez juthatunk, ami segíti a tanodánkat, akkor rögtön pályázunk rá.” (Segítő kéz – Sajókaza)

Példaként említhető még az a szintér is, amely lényegében a gyerekszegénység csökkentésére fókuszál. Minden pályázatban ezt az aspektust keresi, és csak ilyen irányú lehetőségekre fókuszál.

„Csak arra pályázunk, ami a gyerekek szegénységével függ össze. Ami azt eredményezheti, hogy a gyerek jobb helyzetbe kerül, a társadalmi státusza erősödni fog, és ugye a családot is meg tudjuk erősíteni. Semmi másra nem pályázunk. Ez a fókuszunk, ebbe belefér a tanoda, belefér a korai

iskola elhagyás, belefér a második esély, beleférnek oktatási, képzési programok. Egyébként minden mást elengedünk.” (Roma Közösségi Ház – Bányaterenye)

Ebben az aspektusban is jelzik a válaszadók, hogy nagyon fontos a megfelelő szakember megléte, aki lényegében az ötlet megszületésétől, a program lebonyolításán át, annak zárásáig gondoskodik a folyamat zavartalan lebonyolításáról. Azonban ennek lehet olyan veszélye is, hogy egy szakember elképzelése, szakmaisága, ízlése határozza meg a szintér működését. Ez a helyzet kizárhat olyan szakmai elemeket, amelyek több szint hozhatnának a tevékenységbe. A szakmai sokszínűség, a tevékenység sokfélesége érdekében is tartják a válaszadók nagyon fontosnak a szakmai képzéseket, a szakemberek kompetenciáinak fejlesztését. A szinterek sok esetben olyan programokat szerveznek, amelyek lényegében nem kerülnek pénzbe és a gyerekeknek igényük is van rá.

A szinterek jelenlegi tevékenységük alapján és a jövőre irányuló terveik szerint is – a hagyományosnak mondható alaptevékenységük mellett – a helyi gazdaság-, közösség-, és társadalomfejlesztési folyamatokba is bekapcsolódnak. Képzéseikkel, programjaikkal szeretnék a helybeli foglalkoztatást erősíteni, a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők számát növelni. A gazdaságfejlesztés területén olyan fejlesztéseket, projekteket kívánnak megvalósítani, amik a foglalkoztatottságot növelik és az önfenntartás szándékát és szemléletét erősítik. A felnövekvő nemzedékeknek olyan erkölcsi, életvezetési mintákat kívánnak adni, amelynek az alapja a tanulás és a munka.

„A szervezetünk rendelkezik egy gombatermesztő üzemmel, ahol szeretnénk a gombatermesztést magasabb szinten művelni és fenntarthatóvá tenni, hogy állandó munkalehetőséget tudjunk biztosítani a helyi lakosoknak. Szóval a foglalkoztatásban kívánunk olyan megoldásokat kínálni a helyi lakosoknak, ami értékteremtő, piaci alapokon nyugvó és mintát adó foglalkoztatás. A többiek is, a gyerekek is lássák azt, hogy az egyetlen megoldás nem csak a közmunka program, hanem emellett van más lehetőség is.” (Bhim Rao Tanoda – Szendrőlád)

Több szintér esetében is megfogalmazódott a szociális szövetkezetek megvalósításának szándéka, amellyel a helyi közösség önfenntartását, önellátását segítenék a maguk eszközeivel. **Ezekben az esetekben a gazdaság-, társadalom-, és közösségfejlesztés összefonódik a pedagógiai, oktatási, nevelési tevékenységgel. A gyerekek és velük együtt a szülők is mezőgazdasági alapismeretekre tesznek szert, amelyek később már a megélhetésüket segítik aztán.**

„A másik gond az, hogy nem tudnak hova elhelyezkedni. Szeretnénk egy kicsit az önellátás felé menni, szociális szövetkezetben gondolkodni, hogy maguknak termeljenek. Heves mezőgazdasági terület volt, a romák nagy többsége, például az asszonyok csak mezőgazdaságban dolgoztak, és nagyon jól. A mai napig is akkor van jobb pénzszerzési lehetőségük, amikor beindul a mezőgazdasági munka, és akkor tudnak menni napszámba. Ott kint a szegregátumban hatalmas kertek vannak, hatalmas területek, és nem műveli senki. Arra felé akarunk menni, hogy termeljenek maguknak akár önellátásra, akár eladásra.” (Csillagpont – Heves)

„Szeretnénk a mezőgazdasággal kapcsolatos üvegházat megvalósítani. Itt délutáni foglalkozásokat szeretnénk tartani a gyerekeknek. Biológia, fizika, kémia, mindent lehetne itt tanítani. A terményeket a gyerekek árulhatnák. Így aztán otthon is maguk kezdenének növénytermesztéssel foglalkozni. Fontos az önfoglalkoztatás, elvisszük őket olyan családokhoz, akik önmagukat tarják fenn. Nem arra várnak, hogy valahonnan kapnak munkát, aztán azt majd

elveszítik, hanem olyan mintát lássanak, hogy dolgoznak, vállalkoznak és megélnék belőle.”
(Kilátó Tanoda – Etes)

A hagyományos feladatok keretein belül, több színtér is a sportos tevékenységet kívánja fejleszteni. A színterek tervei között szerepel a közművelődési programok erősítése is. Drámapedagógiai, kézműves, mozgásművészeti foglalkozások megvalósítása, kulturális, közművelődési programok szervezése. Itt jegyezzük meg, hogy nemzetközileg és országosan is példaértékű ebben az esetben a Snétberger Zenei Tehetség Központ Felsőörsön, amely a kultúrával, művészettel és pedagógiával segíti a társadalmi integrációs folyamatokat (Bárdos 2012).⁷³

A színterek az informatikai képzések, tanfolyamok segítségével az információs társadalomban megjelenő szükségleteket is próbálják kielégíteni. Mindezt azért úgy, hogy a hagyományos műveltséget is próbálják megőrizni és átadni.

„Kiemelt szerepet szeretnénk fordítani a sportra, a kultúrára. Úgy gondoljuk, itt nagyon nagy a kitörési lehetőségünk. Tehát ha a tehetség elegendő szorgalommal és alázattal párosul, akkor abból lehet kiugrás. Az oktatás mellett a kultúra is nagyon fontos. Erre is van az itt élők között pozitív példa, kezdve Radics Gigitől, Schnétbergerig, vagy ugyanúgy a sportolókig, mint a Botos testvérek. Azt gondolom, hogy az ilyen jellegű programok mindenképpen segítenének. Arról nem is beszélve, hogy a sportnak van egy jellemnevelő hatása is.” (Kohász Művelődési Ház – Salgótarján)

A színterek szeretnék a szakmai, módszertani tudásukkal segíteni azokon a szomszéd településeken is, ahol szintén indokolt lenne hasonló roma közösségi színtér létrehozatala.

A megkérdezettek úgy gondolják, hogy a pedagógia, az oktatás és nevelés a színterek rendkívül fontos, meghatározó célja és alaptevékenysége. Nem az az elsődleges cél, hogy mindenki egyetemre vagy főiskolára kerüljön, hanem elsősorban a tanulási teljesítmény, a felzárkózás és a roma gyerekek sikerességének megerősítése az oktatásban. Nem is elsősorban az oktatás, hanem inkább a nevelés. Az a nevelés, ami a közoktatási rendszerből hiányzik, vagy háttérbe szorul az oktatás mellett.

„Én erre azt mondom, hogy mi inkább nem oktatni, hanem nevelni szeretnénk. Ez marad el leginkább szerintem az általános iskolában. Ott inkább az oktatás kap elsődleges szerepet, a nevelésre jut a legkevesebb energia. Én azt látom, hogy a tanoda akkor működik jól, ha a nevelésben, szemléletformálásban tud nagyobb szerepet vállalni. Mindez nem azt jelenti, hogy ha segítségnyújtásra van szükség, akkor ne tudnánk az oktatási feladatokban is odatenni magunkat.”
(Kereszt az Aszfaltdzsungelben Tanoda - Miskolc)

A válaszadók többsége – hasonlóan az oktatási, nevelési feladatok ellátásához – nagyon fontosnak látja a kulturális tevékenységet is, annak folyamatos jelenlétét a színterekben. Ez a tevékenység véleményük szerint segít lebontani a cigánysággal kapcsolatos előítéletes gondolkodásmódot, erősíti a cigányság önbizalmát, identitását, összetartozását. Mindezek mellett segít a roma és nem roma lakosság egymáshoz közeledésében. A kultúra segít az

⁷³ Snétberger Ferenc gitárművész és zeneszerző olyan iskolát alapított, amelyben hátrányos helyzetű fiatal roma tehetségeket segít közvetlenül zenei karrierjük elindításához, közvetve társadalmi integrációjukhoz. A képzés hatvan gyereket tanít évente ingyenesen 12 héten keresztül.

egymással szembeni bizalmatlanság és félelem csökkentésében, megszüntetésében. A multikulturális nevelés szempontjait és gyakorlatát lehet felismerni abban, hogy többen is jelzik, az oktatási és kulturális tevékenységet nem is szabad elkülöníteni egymástól, hiszen azok összefüggnek, át és átszövik, kiegészítik egymást (Torgyik 2009; 2008; lásd 5.4. alfejezet). A nevelési, oktatási folyamatokban megjelennek a kultúra, a közművelődés elemei, a közművelődési programokban pedig óhatatlanul jelentkeznek az oktatási, nevelési aspektusok. A színterek feladatuknak tekintik a roma és a magyar kultúra megismertetését és azok ápolását a rendezvényeken, programokon keresztül. Ezt elsősorban sokoldalú családi rendezvényeken, múzeumok, kiállítások látogatásán, kézműves foglalkozásokon, hagyományőrző rendezvényeken, kultúrát közvetítő eseményeken keresztül valósítják meg. A látogatókat a kultúrán keresztül segítik az igényesebb kulturális választás folyamatában, és a világnézetük és ízlésük formálásában.

„Próbáljuk irányítani a fogyasztási szokásokat, megmutatni olyan dolgokat, amiket eddig talán nem láttak, vagy nem használtak. Elsősorban a közösségi oldalak látogatása a legfontosabb számukra és a közösségi oldalon keresztül elért kulturális tartalmak azok, amik érdeklik őket. Ezért lenne nagyon fontos, hogy velünk együtt el tudjanak jutni olyan helyekre, ahol nem feltétlenül online, hanem inkább offline szerezhetnek tapasztalatokat.” (Kereszt az Aszfaltdzsungelben Tanoda - Miskolc)

A válaszadók alapján a színterek szinte kivétel nélkül pályázati, azon belül is uniós forrásokból tartják fenn magukat. Az egyesületek által fenntartott színterek esetében szóba jöhet még a tagdíj és a magánszemélyek és az egyéb szervezetek által felajánlott adó 1%-a is. Azonban utóbbi kettő elenyésző arányban jelentkezik bevételi forrásként. **Nagyon fontos erőforrás a színterek életében, a társadalmi tőke jelenlétét igazoló önkéntesség, amely főként a forráshiányos időszakban erősödik meg.** Amennyiben van erre lehetőség, az egyesületek egyéb bevételeiket mozgósítják ilyenkor a színterek fennmaradása érdekében. Az adományok és a magánszemélyek felajánlásai előfordulnak ugyan, de nem játszanak meghatározó szerepet az életben maradáshoz. Van olyan színtér is, ahol az önkormányzat segít a forráshiányos időszakban. A települési önkormányzat így, egyes esetekben elengedi a bérleti díjat, rendezi a köztartozásokat, a működés rezszi költségeit, vagy segít közfoglalkoztatott beállításában és alkalmazásában. A színtereknek lényegében nagyon kevés mozgásterük van a finanszírozás vonatkozásában. Komoly nehézségek jellemzik a házak folyamatos fenntartását és üzemeltetését.

A válaszadók az elsődleges problémát abban látják, hogy sem az önkormányzatok, sem a kormányzat folyamatos és állandó normatív támogatást nem biztosít a színterek fenntartására és szakmai tevékenységére. A pályázatok pedig esetlegesek, ciklikusak, a folyamatos működést nem tudják biztosítani. Két pályázat között hosszú idő telik el, így a színterek léte is veszélybe kerül. Nincs garancia arra nézve sem, hogy a pályázók elnyerik a támogatást. Hosszabb távon azok a színterek, akik a leginkább kitettek ennek a folyamatnak, akiknek nem áll rendelkezésre egyéb bevétel, azok szüneteltetni kényszerülnek a tevékenységüket. A válaszadók szerint, nagyon nehéz önfenntartónak lenni. További nehézség, hogy egyrészt a szakmai munkát is el kell végezni, másrészt pedig folyamatosan „futni kell a pénz után”. További probléma – amely egyértelműen a pályázati rendszer működési mechanizmusának a hibája –, hogy a pályázatok kiírása, megírása, beadása és a nyertes programok beindulása között sokszor nagyon sok idő telik el. Ezt a problémát mélyíti el, hogy amikor végül a program beindul, akkor viszont nagyon gyorsan kell megvalósítani. Egyes pályázatok esetében a tervezett 24 hónapot 9 hónap alatt kellett megvalósítani. Ennek a jelenlegi szisztémának a vesztesei egyrészt

azok a közösségi szinterek lettek, amelyeket be kellett zárni, másrészt pedig azok a látogatók, akik a szinterek szolgáltatásait nem vehették a továbbiakban igénybe.

„Nincs normatív támogatás, nincs folytonosság. Az a legproblematisabb, hogy egyszer kiírnak egy pályázatot, akkor két évig működik és mindenki beletesz apait-anyait, majd amikor elfogy a támogatás, akkor próbálják ezeket a működéseket pusztán elkötelezettségből szinten tartani.”
(Bhim Rao Tanoda – Szendrőlád)

A válaszadók többsége szerint a kapcsolatok rendkívül fontosak a bevételek megszerzésénél, a finanszírozással kapcsolatos ügyintézés esetében. Úgy gondolják ez alól azért az európai uniós alapú pályázatok kivételek. Az adatközlők között olyanok is voltak, akik nem tartották fontosnak az ismeretségeket. Markáns véleményként fogalmazódott meg az is több interjúalany részéről, hogy **nem is igazán az ismeretség a fontos, hanem az, hogy az elvégzett szakmai munka látszódjék, annak legyen ismertsége.** A jól elvégzett munka alapján történő szakmai és közéleti ismertség és elismertség, a szakmai tekintély hozza magával hosszabb távon a támogatókat, a pályázati sikereket és a különböző szervezetekkel való együttműködéseket. A válaszadók azt is jelezték, hogy ezen a területen még nagyon sok a tennivaló.

„Azt mondom, inkább a munkánk ismertsége fontos, mert egy támogató akkor ad ide forrást, hogy ha felmegy a mi honlapunkra, vagy felmegy a Youtube-ra, vagy tagja a tanodás Facebook csoportnak, és megnézi, hogy mi történik. Mindent megosztok, ami történik, hogy lássák mi történt itt. Nem azt kérem, hogy évi 24 ezer forinttal úgy támogasson egy gyereket, hogy mi ezt nem tesszük láthatóvá. Mi mindent felteszünk, ugye a honlapon meg tudja nézni a közhasznúsági jelentést, meg tudja nézni, mennyi adomány jött be, minden ott van feketén fehéren előtte. Ezek az ismertségek nagyon fontosak. A munka ismertsége fontos. Az ismeretséget pedig a munka hozza.”
(Roma Közösségi Ház – Bátonyterenye)

„Itt inkább arra kell összpontosítani, hogy az embernek azokat az eredményeket, amiket elér, és ebben én gyengének tartom magunkat, azokat kellene publikálni. Azokat kellene megmutatni minél több helyen, minél több fórumon, és akkor az eredmények igazából utat törhetnek maguknak. Vannak, akik ismeretség alapján szereznek forrásokat, de a kisebbeknek szerintem az eredményeik alapján kell.” (Segítő Kéz Tanoda – Szendrőlád)

A további fejlesztéseket illetően határozott véleményként fogalmazódott meg, hogy a tanodák esetében fontos lesz az összefogást erősíteni. Ma már létezik Magyarországon a tanodák szövetsége, amelyet alapvetően az azokat fenntartó egyesületek hoztak létre. Fontos lenne ezen belül és ennek segítségével az együttműködést erősíteni. Fontosnak tartják a válaszadók azt is, hogy saját ingatlant tudjanak szerezni, amivel a működés zavartalanságát így is próbálnák biztosítani. Ebben az esetben a szakmai tevékenységet lehetne bővíteni, már nem kellene bérleti díjat fizetni, hanem éppen fordítva, a helységek bérbeadásából bevételre is szert lehetne tenni. Az adatközlők fontosnak tartanak a szintér infrastruktúrájának, eszközparkjának további fejlesztését, felújítását, cseréjét. A főként egyesületek által fenntartott szinterek szeretnének terjeszkedni is, a hozzájuk hasonló helyzetű szomszédos településeken is szívesen hoznának létre roma közösségi szintereket.

„A Sajókázán működő tanodát, ha azon a szinten tudjuk működtetni, ahogy eddig is működtettük, akkor azzal szerintem elégedettek volnánk. Még ha másik 3-4 helyszínen is tudnánk ezt bővíteni, akkor azt mondom, hogy elégedettek lennénk. Ez megint egy nagy falat lesz nekünk, viszont a szakemberek úgy érzem, már megvannak. Mi onnan kezdtük az egészet fejleszteni, hogy

megnéztük vannak-e szakemberek, akikre lehet számítani. Azok most már megvannak, várják a feladatot. Az az 5 éves terv, hogy minél több helyen ott legyünk.” (Segítő kéz – Sajókaza)

A színterek elsősorban a működésre és a szakmai költségekre nem találtak pénzügyi forrásokat az évek során. A szakmai programokon belül többen jelezték, hogy a kirándulások és a szabadidős foglalkozások nagyon drágák, azokra nehéz fedezetet találni. A színterek ugyancsak nehezen találnak forrást a belső, illetve a felnőtteket célzó képzésekre is, pedig ezekre is nagy szükség lenne az adatközlő véleménye szerint. Nem egy esetben probléma fedezetet találni az épület felújítására is.

„Kirándulásra nagyon nehéz fedezetet találni pedig fontos lenne. Nagyon sok gyerek, ha nem viszi az iskola, meg addig, amíg be nem kerül iskolába, ki nem jut a városból, sőt néha a Dankó utcából se. (...) Szabadidős program kellene, nekik nincs semmijük. Még egy egyszerű társasjáték sincs otthon, ha csak ezt tudja a ház, akkor már az is sokat ér. Egy csomó manuális készségfejlesztés bármilyen téren nagyon kellene oda. Sokan csinálják a lovaglást, ahol van hely, táborokat, mindegy, csak nagyon sokat foglalkozni velük, rendszeresen, nap, mint nap. (...) A felnőtteknek meg többek között munkaügyi ismeretekre lenne szükségük. Ezt most nagyon általánosan mondom, de így kellene tényleg. Az önismerettől kezdve az illetanón keresztül akár az óra ismeretén át, mindent. Ilyen szolgáltatás bővítésre nagyon kellene a pénz. (Csillagház-Heves)

A színterek többsége nem rendelkezik saját bevétellel. Azok a szervezetek, akik rendelkeznek saját forrással, azok elsősorban munkabérekre, rezsiköltségekre és a szakmai programok biztosítására használják fel azt. Az egyesületek tagjai által fizetett tagdíjak esetenként segítik a színterek fennmaradását, azonban ezek az összegek nem jelentősek és nem rendszeresek, ezért nem lehet velük számolni a hosszú távú tervezésben. A befolyó adományokat a célközönség részére juttatják el. Pénzadomány esetében, azt nem egy esetben költik tüzelőre, tartós élelmiszerre. Ezek elosztását átgondoltan és igazságosan próbálják elvégezni.

„Pénz csak annyi volt, amiből a tartós élelmiszert és a fát osztottuk karácsonytól tulajdonképpen februárig, úgy elosztva, hogy olyan mennyiségben kapják meg egyszerre, amit nem adnak el, hanem felhasználnak. Mert, ha sok van, sajnos, eladják. Ha 2 zsák fát kap egyszerre, az egyiket eladja. De, ha egy zsákot kap, és a jövő héten is kap egy zsákot, akkor azt eltüzezi. Ugyanígy volt ez az élelmiszerral is, hogy ha most sok lisztet kap, akkor azt eladja, de ha csak kettőt meg ennyi konzervet, azt nem. (Csillagpont – Heves)

A válaszadók többnyire elégedettek a színtereik szervezeti felépítésével. Azonban több adatközlő problémát fogalmazott meg a humán erőforrás területén. Ugyan van már lehetőség a közmunkások alkalmazására, de ez sok esetben csak rövidtávra szól. Gyakran, akár hónaponként is változik a közmunkások személye is, ami a folyamatos, hosszú távú munkát és tervezést nagymértékben nehezíti. Sok esetben a pályázatok sem adnak lehetőséget technikai, kiegészítő személyzet alkalmazására, amelyek szintén nehezítik a rendszerszerű működést. Véleményük szerint, egy színtér életében feltétlenül kell egy vezető, valamint minden fő feladatra legalább egy-egy alkalmazott. Tehát az az ideális állapot, amikor a szociális, kulturális és pedagógiai célokra is van alkalmazott a színtérben. Erre az alapra épülnének rá aztán a további külsős szakértők, pedagógusok, szociális, közművelődési, jogi és egyéb szakemberek. Az integráció szempontjából az is kívánatos lenne, hogy minél több roma szakember kapcsolódjon be a színterek munkájába.

A szinterek részéről felmerült az is, hogy a források elosztásában tisztább, átláthatóbb viszonyokat kellene teremteni, azok kiszámíthatóak és hosszú távúak legyenek. A pályázati rendszer így segíthetné hatékonyabban azt a társadalmi integrációt szolgáló komplex tevékenységet, amelyet a szinterek folytatnak. A források elosztásában legyenek jelen a civil szervezetek képviselői is. A civil jelenlét a szakmaiság fokozottabb érvényesülése mellett, a társadalmi kontroll aktívabb megjelenését is biztosítani tudja. A megkérdezettek közül volt olyan, aki azt javasolta, hogy minden szegregátumban fontos lenne roma közösségi szintereket telepíteni. A változtatási javaslatok között szerepelt az is, hogy a szinterekben dolgozók kapjanak olyan nekik szóló képzéseket, amelyek segítenek a tevékenység, a szervezet és a finanszírozás kérdéseiben.

„Ha komolyan veszem a kérdést, akkor azt tudom mondani, hogy tiszta, átlátható körülményeket kell teremteni a források leosztásában. Az nem jó dolog, hogy ha a roma integrációra szánt pénzeket olyan szervezetnek adják, akik nem átlátható módon költik el ezeket a forrásokat. Ez több kárt okoz, mint hasznot.” (Bhim Rao Tanoda – Szendrőlád)

„Folytonosság a pályázati rendszerben. Jelen pillanatban két évnél járunk, belement 150 millió forint, de ha leállunk, akkor ez a pénz elvész. A roma közösségi szinterek tervezését hosszú távon kellene megoldani, mert másként rengeteg energia és pénz megy kárba. Úgy valahogy, mint Ferge Zsuzsa Széchenyi mintatelep programja is, amely 20 évre tervezte magát. Sajnos abbamaradt, mert leállították. 2006-ban indult, és amikor leállították nagy üresség maradt utána, egy jó kezdeményezésnek lett vége. (Csillag Szolgáltató Pont – Salgótarján)

„Normatív támogatásra lenne szükség, de ezt már régóta mondja az, aki benne van a tanoda programokban. Ha valaki elkezd tanodázni, azt nem lehet abbahagyni. Elmennek a gyerekek, elkopik a program, nem tudod fenntartani, nem tudsz más forrást bevonni, ez nagyon nagy nehézség. Nincs áthidaló lehetőség, nincs stabil, előre kiszámítható tevékenység struktúra. A normativitás mindig kérdés volt, mikor lesz normatív finanszírozás a tanoda programoknak? Ez még most sem megoldott.” (Kék vonal Tanoda – Miskolc)

7.5.2. A látogatókkal felvett interjúk fókuszpontjai

Az alfejezetben a szintereket látogatók szokásait, céljait, látogásaik gyakoriságát és az elégedettségüket elemeztük. Fontos vizsgálati célként jelentkezett annak kiderítése is, hogy a látogatók mennyivel lesznek többek, milyen haszonnal jár az életükben az, hogy rendszeresen látogatják ezeket a házakat. Megvizsgáltuk, hogy a roma közösségi szinterek társadalmi tőkét jelentenek-e, fejlesztik-e azt odalátogató romák életében (lásd 1.2. fejezet 4.1. alhipotézis). A kérdőívben a társadalmi tőke négy meghatározó elemére: a kapcsolati tőkére, a társadalmi normák megjelenésére, a civil részvételre és a bizalomra kérdeztünk rá (lásd 2.5. fejezet). A tanulságok levonására, összefoglalására és a vonatkozó hipotézisünk verifikálására a 8. fejezetben kerül majd sor.

A strukturált interjúkat a közösségi szintereket rendszeresen látogató roma férfiakkal és nőekkel készítettük el. A régióban összesen 10 személyt kérdeztünk le. A megkérdezetteket különböző típusú közösségi szinterekből és településtípusokról választottuk ki. Három interjúalany hagyományos – bár tanoda programban már korábban részt vett – roma közösségi szintérből (Nógrád megye – Salgótarján – Csillag Szolgáltató Központ), három megkérdezett biztos kezdet gyermekházból (Heves megye – Tarnabod – Mazsola Biztos Kezdet Gyerekház), három pedig tanoda típusú közösségi szintérből lett kiválasztva (B-A-Z megye – Sajókaza – Segítő Kéz

Tanoda). A válaszadók között 9 nő és 1 férfi volt, a megkérdezettek átlagéletkora 29 év. Kilencen általános iskolát végeztek, egy pedig szakiskolát.

A válaszok alapján a látogatók tanulni és barátokat szerezni járnak a színterekbe. Jól érzik magukat a közösségben, és azt is jelzik, hogy a gyerekeik szintén szeretnek idejárni. Vonzóak a színterek által szervezett programok is. A válaszok alapján a roma közösségi terek azért népszerűek, mert egyrészt közel vannak a cigányság lakóhelyeihez, másrészt pedig olyan komplex szolgáltatást nyújtanak, ami nem található meg ebben az összetett formában, más szakintézményben.

„Elsősorban azért járunk ide, mert nekem a középső gyerek, a Gabika ide járt kézműves programra. A lánynak nagyon sokat segített a ház, amikor átment harmadikba. Segítették sok mindenben, gyógyszerben és mosásban is. Nekem ez így jó.” (1. válaszadó – Csillag Szolgáltató Központ – Salgótarján)

Az interjúalanyok részben a szervezett programokat látogatják, részben pedig az állandó szolgáltatásokat veszik igénybe a közösségi házakban. Az adatközlők sokféle tevékenységet neveztek meg, amit a házak falai között végeznek. **A válaszok között – hasonlóan a kérdőívekben adott válaszokra – oktatási, szociális, kulturális és egészségügyi programok, rendezvények és szolgáltatások egyaránt előfordulnak.** A közösségi színterek típusától függően a biztos kezdet gyermekháza elsősorban az óvodás korú gyermekeket hozzák a szülei, a hagyományos közösségi színterekbe és a tanodákba pedig az általános iskoláskorú gyermekek, szakiskolások járnak a felnőttek mellett. A megkérdezettek azt is mondják, hogy a gyermekeik fejlődése, fejlesztése az elsődleges a számukra, de szívesen járnak el az egyéb rendezvényekre is.

A válaszadók többsége napi látogató a színterekben. Van olyan is, aki naponta többször is meglátogatja a közösségi házat. A biztos kezdet gyermekháza pedig úgy hordják a gyermekeket, mintha az igazi bölcsőde lenne.

Az interjúalanyok többségükben azt is jelezték, hogy a házak látogatása során új embereket ismertek meg, így a közösségi házak segítségével, azokra épülve erősödtek a társadalmi kapcsolataik, kapcsolati tőkéjük (Bourdieu 1998). Kapcsolatba kerülnek egyrészt a színterek külsős és belsős munkatársaival, másrészt pedig megismerkednek a színtereket látogató más szülőkkel, gyerekekkel is. A közösségi házak rendszeres látogatása során ezekből az eleinte felszínes kapcsolatokból mélyebb ismeretségek, barátságok is szövődnek. Ez a társas együttlét jó a szülőknek és jó gyerekeknek is, hiszen nem csak a színterek szakalkalmazottaitól, hanem egymástól is tanulhatnak. A látogatóknak a színterek látogatása során lehetőségük nyílik egy nagyobb közösséghez tartozni, ahol a kölcsönös szimpátia, a közös együttlét, közös érdekek és szükségletek alapján találhatnak egymásra a roma gyerekek, a szülők és más, a ház szolgáltatásait igénybe vevő felnőttek is. A közösségi házakon belül szerzett kapcsolatok nem szűnnek meg a falakon kívül.

A látogatók a megszerzett kapcsolati tőkéjüket többszörös viszonylatban (Coleman 1998) is használják. A megkérdezettek többsége azt jelezte, hogy a közösségi házakon kívül is sokat beszélgetnek, megosztják a gondolataikat és problémáikat egymással. Az utcán, egymás házaiban találkoznak egymással, beszélgetnek, kisebb-nagyobb dolgokban ki is segítik egymást. Van úgy is, hogy a tapasztaltabb szülő tanácsot ad a gyereknevelésben, vagy a mindennapokkal kapcsolatos gondok megoldásában. A gyerekeknek nem egy esetben közös programot szerveznek, összejárnak. Van olyan is, amikor valamelyik szülőnek el kell mennie hazulról, akkor

rá tudja bízni a gyerekét a közösség már ismert tagjára. A megkérdezettek többségében azt is jelezték, hogy a közösségi házakban megismertek olyan embereket is, akik ugyan nem lettek a barátaik, de később sokat segítettek nekik a mindennapokban. Ezek a személyek alapvetően a színterekben dolgozó belsős, illetve a külsős szakemberek, de a válaszadók jelzik azt is, hogy ilyen segítők a házak látogatók közül is kikerülnek.

„Igen, ha valahova kellett mennem, rá tudtam bízni a gyerekeket, és fordítva is, segítettünk így egymásnak.” (2. válaszadó – Segítő Kéz Tanoda – Sajókaza)

„Hát volt ilyen. Például kérdezni akartam tőle valamit, és segített, tanácsot adott, hogy mit csináljak.” (3. válaszadó – Segítő Kéz Tanoda – Sajókaza)

A válaszadók szinte egyöntetűen jelzik azt, hogy az itt megismert emberekre számíthatnak a továbbiakban is. Véleményük szerint tartós emberi kapcsolatok, barátságok alakultak ki a közösségi házak rendszeres használata során. A látogatók között pedig így alakulnak ki a közös értékek, normák, a kölcsönös bizalom, ami egyben a társadalmi tőke működési feltétele is (Fukuyama 1997, 23; Csermely 2005). Van olyan válaszadó, aki azt is jelzi, hogy ezeknek a kötetlékeknek a lényege a nyitottság és a segítőkészség.

„Igen, bizalmi kapcsolatot alakítottunk ki. Gyöngyit mindig megvárom, mikor vége van a műszakjának és akkor megyünk együtt haza és beszélgetünk.” (3. válaszadó – Csillag Szolgáltató Központ – Salgótarján)

A társadalmi tőke politikai funkciójában fejleszti a civil társadalmat is, alapvető feltétele a közösségek működésének (Fukuyama 1999; 2000). Úgy gondoljuk, hogy a társadalmi tőke megléte az alapja, az elsősorban civil közösségekre jellemző önkéntességnek, az önkéntes feladatellátásnak is. Az interjúalanyok többsége jelezte, hogy már korábban is vállalt önkéntes munkát. Többen jelezték, hogy ugyan eddig nem láttak el önkéntes feladatokat, de amennyiben szükség van rá, akkor szívesen megteszik. A megkérdezettek elsősorban a gyerekefelügyeletben, takarításban és a táboroztatásban vállalnak önkéntes feladatokat.

„Igen. Gyerekek után elpakolni, takarítani. Mikor végeztek a tanodások, hazamentek, utána takarítani segitettem.” (1. válaszadó – Segítő Kéz Tanoda – Sajókaza)

A megkérdezettek szinte kivétel nélkül azt jelezték, hogy igazi, egymást segítő közösség tagjaivá váltak. A közösség formálásában sokat számítanak a közös programok is, amiket szintén kedvelnek a látogatók. Ezeket a programokat nem egy esetben szórakoztatónak és érdekesnek is találják.

„Van egy különös érzés, mikor ide jövök. A gyerekek szeretnek minket, szeretnek itt lenni, többször járnak ide, mindig érzem, hogy szeretik azt, amit csinálnak, amit csinálunk velük.” (2. válaszadó – Segítő Kéz Tanoda – Sajókaza)

A látogatók azzal, hogy rendszeresen járnak a közösségi színterekbe nem csak új ismeretségekre, hanem a közösséghez tartozással kapcsolatos ismeretekre, tapasztalatokra, emberismeretre tesznek szert. A gyerekek és a felnőttek is elsajátítják azokat a szabályokat és normákat (mit szabad, mit nem), amiket egy közösség elvár a tagjaitól (Coleman 1998; 2001).

A megkérdezettek szerint a színterek pedagógiai tevékenysége sokat segít a gyerekek testi és értelmi fejlődésében is, lényegében a beilleszkedési, felzárkózási és integrációs folyamatokban. Ezek a folyamatok a színterekben zajló egészségügyi, szociális, oktatási-nevelési és kulturális-közművelődési feladatokban, eseményekben és programokban manifesztálódnak. Úgy gondoljuk, mindezek alapján is, hogy a színterekben zajló művelődési és tanulási folyamatok a Bourdieu-féle inkorporált kultúra elsajátítási folyamatának felelnek meg (Bourdieu 1998).

„...nekem a kislány is úgy tekint rá, mintha kötelező volna, mint a bölcsőde. Megvan az a harmóniája, ami a gyerekeknek a fejlődését elő tudja segíteni.” (2. válaszadó – Mazsola Biztos Kezdet Gyerekház – Tarnabod)

„Nagyon jó a közösség, az emberek miatt is. A gyerekeket le tudják foglalni az itt dolgozók, nem lézengenek, nem csinálják a sorozatos balhétakat. Én is tapasztalom, hogy a gyerekek sokat javultak, otthon is, szeretnek ide járni.” (2. válaszadó – Csillag Szolgáltató Központ – Salgótarján)

„Jó, hogy létezik ez, jó a közösség. Sok a roma, vannak itt gyerekek, akik rá vannak szorulva a segítségre, tanulásilag, fejlődésben, többet kell rájuk figyelni.” (3. válaszadó – Csillag Szolgáltató Központ – Salgótarján)

„Segít a gyerekeknek, segít a felnőtteknek. A gyerek itt sok mindent megtanul, a felnőtt is.” (3. válaszadó – Mazsola Biztos Kezdet Gyerekház – Tarnabod)

„A gyerekkel tudok ott játszani, a gyerekkel tudok foglalkozni, ha kell valami segítség ott, akkor segítenek. Mert így a gyerekeket fejleszti, nem hagyja elbutulni. (4. válaszadó – Mazsola Biztos Kezdet Gyerekház – Tarnabod)

Egy válaszadó azt is jelezte, hogy a közösségi színtérben lehetőség van a roma és nem roma lakosság közötti kapcsolatok javítására, egymás kultúrájának, szokásainak megismerésére. A roma közösségi házakban zajló multikulturális tevékenység és nevelés segítségével lehet tanulni is egymástól, van lehetőség a közeledésre, a meglévő előítéletek csökkentésére és a békés egymás mellett élésre (Banks-Banks 2001).

„Fontos egymás megismerése. Egy magyar családnak másabb szokásai vannak. Mi megismerjük az ő szokásaikat, ők megismerik a mi szokásainkat. El lehet lesni egymásnak a szokásait. (...) Hogy mindenki mindenkivel itt annyira közvetlen tud lenni, én ezzel tök jól elvagyok. Nem az a kép alakul ki, hogy Úristen, őneki fehérebb a bőrszíne, én miért beszélgessek vele? Hanem ez természetessé válik. Meg akarjuk egymást ismerni!” (2. válaszadó – Mazsola Biztos Kezdet Gyerekház – Tarnabod)

A válaszadók többségében fontosnak tartják a roma hagyományokat és a nyelvet. Büszkék rá, szeretnék megőrizni, továbbvinni azt. Jelzik azt is, hogy az ő szülei még ismerték a cigány nyelvet, és ha már ők nem is, de azt azért szeretnék, hogy a gyermekeik újra beszéljék a felmenőik nyelvét.

„Én igen. A szüleim beszélnek romául, én nem, csak egy-két szót tudok. De nekem a két nagyanyám még perfektül beszél romául, van, amikor azt használják, van, amikor nem. Én ebben nőitem fel, és át akarom ezt a gyerekeknek is adni.” (3. válaszadó – Csillag Szolgáltató Központ – Salgótarján)

A válaszadók között azért vannak bizonytalanok is. Olyanok, akik egyrészt nem tudnak a kérdésre választ adni, másrészt pedig utalnak arra, hogy a többségi társadalom keretei között nagyon nehéz a roma hagyományok és nyelv megőrzése. Van olyan válaszadó is, aki úgy gondolja, hogy nem kell megőrizni a roma kultúrát, mert azt úgysem fogadja el a többség.

„Fontos volna, de nem úgy állnak hozzá.” (3. válaszadó – Mazsola Biztos Kezdet Gyerekház – Tarnabod)

„Igen. Jó lenne, hogyha megmaradna, de ha már így folyik a dolog, nem tudom.” (4. válaszadó – Mazsola Biztos Kezdet Gyerekház – Tarnabod)

A válaszadók alapvetően három nagy irányt jelöltek meg a hagyományok, a cigányság kultúrájának fennmaradására és megőrzésére. Az egyik a tanulás, a gyerekek és a felnőtt romák nevelése és oktatása. Ezt egy olyan folyamatnak képzelik el, amelyben a kulturális és a nyelvi hagyományok is hangsúlyos szerepet kapnak. Kiemelt szerepet kap ebben a folyamatban a roma identitás felismerésére és vállalására történő fokozott pedagógiai és szülői tevékenység. Az interjúalanyok szerint a hagyományok megőrzésének másik nagy pillére a kulturális hagyományőrző rendezvények, programok szervezése, amelyek bemutatják, közvetítik és népszerűsítik a roma hagyományokat. A harmadik fontos szempont az egyik válaszadó szerint a roma közösségek megerősítése, a roma közösségek számának növelése. Ennek egyik fontos eszköze a cigány nyelv újratanítása és megerősítése a fiatal roma generációk számára.

„...foglalkozásokkal, tanítjuk őket erre-arra, meg, hogy ne szégyelljék azt, hogy ők romák, mert nincs szégyellni való ebben.” (1. válaszadó – Segítő Kéz Tanoda – Sajókaza)

„El lehet játszani, zenélni. Ez a hagyományörzés. Most csinálnak ilyen programokat a romáknak, hogy a romák megismerjék a kultúrájukat. A gyerekek az öregektől tanulnak tovább romául beszélni. Az öregek jobban tudnak beszélni, mint a fiatalság. Több hagyományos roma programot kellene csinálni.” (3. válaszadó – Csillag Szolgáltató Központ – Salgótarján)

A válaszadók valamennyien elégedettek a színterek által nyújtott szolgáltatásokkal. Többségükben nem érzékelnek problémákat a közösségi házak működésében sem. Alapvetően bíznak a színterek kollektívájában, az ott folyó szakmai munkában.

„...ez így elég jó, én még régebben voltam tanodás, minenkünk sokkal rosszabb volt, mint most nekik. Nekik itt most van sok minden, nekünk még fűtés se volt, és akkor is nagyon szerettünk járni, most ez tök jó, hogy nekik van minden. Szerintem ez így tökéletes.” (2. válaszadó – Segítő Kéz Tanoda – Sajókaza)

„Nekem nagyon nagy segítség, hogy itt ki tudok mosni, meg el tudok mondani olyat, amit másnak nem szeretnék, megbízom bennük, tudom, hogy nem mondják tovább. Nem szeretném, ha megszűnne.” (1. válaszadó – Csillag Szolgáltató Központ – Salgótarján)

„Hát igen. Megfelel. Nekem megfelel, nekem nincs velük semmi bajom. Van játék, meg tízórai. Nagyon tudnak itt a gyerekek játszani.” (1. válaszadó – Mazsola Biztos Kezdet Gyerekház – Tarnabod)

Néhány adatközlő jelzi, hogy még több szabadidős programra és rendezvényre lenne szükség. Sajnálják azt, hogy a határozott ideig tartó tanoda program lezárult és a színtérben most nem zajlik ez a fajta tevékenység.

„...nekem így jó. Vissza lehetne hozni, ami volt, azt a programot, hogy tanárok jöttek. Minden volt a gyerekeknek, az nem volt rossz.” (1. válaszadó – Csillag Szolgáltató Központ – Salgótarján)

„Hát, tanárok kellenének még, mert van egy-két olyan gyerek, aki tényleg nehezebb eset, beleértve néha az enyémet is. Szigorúság kellene, sokszor a gyerekek próbálják irányítani a felnőttest, és nem nagyon engedelmessé válnak. Akár himzés, akár kézügyesség fejlesztése jó lenne, a gyerekek nagyon szeretik az ilyet. Csocsóasztal, röplabdapálya, ilyenek, amik így a gyerekeket érdeklik, valami sport. Van sok hiperaktív gyerek, nekik jó lenne.” (2. válaszadó – Csillag Szolgáltató Központ – Salgótarján)

„...hogy programok legyenek. Több legyen a foglalkozás a gyerekekkel, hogy ne csak a gépezés legyen nekik. Az udvaron is lehetne valami programot csinálni nekik, versenyek meg ilyenek. (3. válaszadó – Csillag Szolgáltató Központ – Salgótarján)

7.6. A roma közösségi szinterek fogalma és típusai a vizsgálat tapasztalatai alapján

Az alfejezetben az elméleti és empirikus kutatásunk tapasztalatai, a korábbi fogalmi megközelítések és a szervezet, tevékenység és finanszírozás tapasztalatai alapján próbáljuk definiálni a roma közösségi házakat és vizsgált típusait. A fogalom meghatározása alapján, reményeink szerint választ kapunk a 3. hipotézis felvetésére is, amelyben úgy gondoltuk, hogy a korábbi kutatások alapján, a roma közösségi szinterek a közművelődési intézményrendszer, a közösségi szinterek nagy családjához tartoznak, annak egyik alfajaként értelmezhetőek (lásd 1.2. alfejezet). Az empirikus kutatásunk alapján megnevezzük a roma közösségi házak típusait és röviden elemezzük tevékenységbeli sajátosságait.

A roma közösségi házak fogalmának megadásához a vizsgálat kezdeti szakaszában olyan alapkérdéseket tettünk fel, amelyekre a kutatás során választ adva, reményeink szerint a fogalom pontos definíciójához jutunk el. Milyen alapvető funkciót és ennek megfelelő feladatot látnak el? Milyen jogszabályok határozzák meg a tevékenységüket? Milyen szervezeti és finanszírozási szisztéma alapján végzik tevékenységüket? A válaszok során figyelembe vettük azt a sokszínű tevékenységet, finanszírozást és szervezeti változatosságot, ami jellemzi őket. Úgy gondoltuk, éppen a fentiek miatt is, nem szabad túlságosan leszűkíteni a fogalmat. A roma közösségi házak nem tiszta profilú intézmények. Sok esetben még intézményről sem beszélhetünk, hiszen nem rendelkeznek alapidokumentumokkal, munkatervvel, beszámolókkal, szervezeti és működési szabályzattal. Nem tisztán „csak” szociális, kulturális, egészségügyi, oktatási intézmények. Éppen ezért azok a szervezeti és tevékenységbeli meghatározások, jogszabályi besorolások sem érvényesek rájuk. Ugyanakkor azok is, hiszen éppen azokat a helyben jelentkező oktatási, szociális, egészségügyi és kulturális tevékenységet végzik, amelyeket más szakintézmény nem lát el. Állami és önkormányzati feladatokat is ellátnak ilyen módon, összetett szolgáltatásaikkal a helyben jelentkező szükségletekre reagálnak. Ezeket a szolgáltatásokat elsősorban, de nem kizárólagosan a roma közösség számára nyújtják. Programjaikat és szolgáltatásaikat elsősorban a romák látogatják, de mindenki számára nyitva állnak a szinterek. Látogatóik között a roma populációval együtt, vagy mellettük élő nem roma lakosság is megfordul. Szolgáltatásaikat, adományait ők is igénybe veszik, számítanak is rá (lásd 7.5.1. és 7.5.2. fejezet 161. 166. 177. o.).

A vizsgálatunk alapján a roma közösségi házaknak, az elmúlt évtized gyakorlatát figyelembe véve, négy nagy feladatköre jelentkezett. A kisebbségi közösségek fejlesztése (1), közművelődési tevékenység a lakosság részére (2), a cigány hagyományok őrzése, ápolása és

közvetítése (3) és a cigányság társadalmi integrációjával, felzárkózásával kapcsolatos feladatok (4). Ezek a feladatok többnyire egymásba fonódnak, egymással párhuzamosan, szinergiában, egymást erősítve valósulnak meg. Nem egy esetben a szinterek célja bekapcsolódni a gazdaság- és társadalomfejlesztési folyamatokba (lásd 7.5.1. fejezet 156-157. és 169-170. o.). A vizsgálat folyamán a szintereket a tevékenység és a szervezet szempontjából osztottuk típusokra. A tevékenység szempontjából ismerünk biztos kezdet gyermekházakat, tanodákat, hagyományos roma közösségi házakat, integrált közösségi szolgáltató tereket és iskolát is. A szervezet szempontjából főként uniós alapú támogatásból fenntartott házakat találunk, de tagintézményekre, költségvetési intézményekre és kis mértékben kulcsos házakra is találtunk példát.

Az Autónia Alapítvány definíciója szerint

„a roma közösségek életének megszervezésére alakított, alapvető számítástechnikai és irodai eszközökkel rendelkező, folyamatosan és üzemszerűen működő, nonprofit szervezetek által fenntartott intézmények nevezhetők roma közösségi háznak.” (Lukács 2001a, 58)

A kutatásunk tapasztalatai alapján, úgy gondoljuk, hogy bár túlnyomórészt valóban civil szervezetek (főként nem roma szervezetek) tartják fenn a közösségi házakat, ez azért nem kizárólagos. Települési önkormányzatok, magánszemélyek, egyházak és cigány kisebbségi önkormányzatok is szerepelnek a fenntartók között. A másik megjegyzésünk, hogy azért, mert egy közösségi szintér nem nyitja ki a kapuit minden nap, vagy éppen nem professzionálisan és üzemszerűen működik, attól még azt roma közösségi szintérnek nevezhetjük, hiszen, ha alkalmanként is, de különböző fontos szolgáltatásokat nyújt a főként helyi kisebbségi közösség részére, a későbbiekben pedig van esély arra, hogy rendszeressé és üzemszerűvé váljon a működése. Azzal sem értünk egyet, hogy intézménynek nevezhetőek, hiszen ahhoz Alapító Okirattal, a fenntartó által elfogadott költségvetéssel, szervezeti és működési szabályzattal, munkatervekkel, beszámolókkal kellene rendelkezniük.

A vizsgálatok alapján úgy véljük, hogy a roma közösségi szinterek a tevékenységük alapján nem szegregálnak. Látjuk, hogy a szinterek elsődleges célcsoportja a cigányság ugyan, azonban az ajtók mindenki előtt nyitva állnak. A roma közösségi házak szolgáltatásait településük valamennyi, elsősorban szegény, leszakadt, a társadalom periferiájára szorult rétegeinek nyújtják. Ezeket a szolgáltatásokat (termek, mikrobusz, adományok) a település nem roma tagjai és közösségei is igénybe vehetik. Van arra is példa, hogy azokban a helyiségekben, ahol nincs közművelődési közösségi szintér, ott a roma közösségi ház szervez kulturális eseményeket. Ugyancsak a tapasztalatok alapján, azokban a szinterekben, ahová nem csak roma gyerekek járnak, nincs etnikai feszültség, a gyerekek elfogadják egymást. A szinterek lehetőséget adnak a roma és nem roma felnőtt lakosság közötti kapcsolatok építésére, javítására is (lásd 7.5.1. és 7.5.2. fejezet 161. 166. 177. o.). Fenti megfontolások alapján, az alábbi definíciót fogadjuk el.

A roma közösségi házak olyan – elsősorban, de nem kizárólagosan – a roma lakosság helyi szükségleteinek kielégítésére szolgáló komplex – oktatási, kulturális, szociális és egészségügyi – szolgáltatást nyújtó közösségi szinterek, amelyek tevékenységükkel egyszerre szolgálják a társadalmi és oktatási integrációt, a helyi, főként kisebbségi közösségek szervezését és fejlesztését, a roma kisebbséghez tartozók kulturális örökségének megőrzését, ápolását és közvetítését, valamint a roma közösségek közművelődését.

77. táblázat

A vizsgált roma közösségi házak típusai a tevékenység szerint (db)

Tanoda	IKSZT	Iskola	Biztos Kezdet Gyerekház	Hagyományos roma közösségi házak
1. Kerecsendi Sólymok Tanoda	1. Községi Ház (IKSZT) Mátraterenye	1. Kalyi Jag Roma Nemzetiségi Gimnázium, Szakgimnázium, Szakközépiskola, Alapfokú Művészeti Iskola és Felnőttoktatási Intézmény - Miskolc	1. Mikka-Makka Biztos Kezdet Gyerekház - Erk	1. Szalai Községi Ház – Eger
2. Szent Márton Tanoda - Pétervására	2. Vizsoly – Fehér Ház IKSZT		2. Mazsola Gyerekház - Tarnabod	3. Művelődési Ház – Kál
3. Tiszta Forrás Tanoda - Váraszó	3. IKSZT – Községi Ház – Borsodbóta			4. Csillagház – Heves
4. Szebb Jövőért Tanoda - Halmajugra				5. Segítőház – Gyöngyös
5. Mátraverebély - Tanoda				6. Multifunkcionális Civil Ház - Balassagyarmat
6. Lucfalva – Tanoda				7. Művelődési Ház – Cered
7. Kilátó Tanoda – Etes				8. Plánka Ház – Karancslapujtó
8. Segítő Kéz Tanoda – Sajókaza				9. Roma Községi Ház – Bátonyterenye
9. Tudod-e Tanoda – Mezőcsát				10. Kohász Művelődési ház – Salgótarján

10. Bárka Tanoda - Miskolc				11. Csillag Szolgáltató Pont – Salgótarján
11. Kalán Tanoda – Miskolc				12. Szociális, Kulturális, és Oktatási Központ – Szendrőlád
12. Kerkai Jenő Nyitott Ház				13. Kék Vonal Klubház – Miskolc
13. Szendrőládi Református Családi Napközi				14. Csillagpont Heves
13 db	3 db	1 db	2 db	13 db

A közösségi szinterek típusait tekintve, azokat is elsősorban a finanszírozási lehetőségek, az alapítói, fenntartói szándékok és a helyben jelentkező igények határozzák meg. A vizsgálatok alapján, a roma közösségi házak négy típusával találkoztunk. Meg tudunk különböztetni nemzetiségi iskolát, mint oktatási közösségi teret (1 db), tanodákat (13 db), biztos kezdet gyermekházakat (2 db), hagyományosnak tekinthető roma közösségi házakat (13 db) és integrált közösségi és szolgáltató tereket (3 db). Mind a négy típusra jellemző, hogy különböző arányban ugyan, de komplex, oktatási, nevelési, szociális, egészségügyi és kulturális feladatokat is ellátnak.

Az alábbiakban a fenti típusok rövid elemzését végezzük el a létrejöttük és tevékenységük szempontjából.⁷⁴

Tanodák

A tanodák kialakulásában lényegében az a felismerés játszott szerepet, hogy a mai magyar iskolarendszer lényegében a hátrányos helyzetű és roma tanulók sajátos igényeihez, szükségleteihez nem tud megfelelően alkalmazkodni. Éppen ezért, egy olyan intézményre/szervezetre van szükség, amely ezt a problémát ellensúlyozni tudja. A tanoda lényegében egy olyan típusú kezdeményezés, amely részben a hátrányokat kompenzálja, részben pedig esélyt teremt. A tanoda az esetek többségében az iskolától térben is elkülönül. A tanoda fogalmát és lényegi sajátosságait jól fogalmazza meg a TanodaPlatform Szakértő Csoport.

„A tanoda nem kormányzati szervezet által működtetett, helyi sajátosságokra, a gyermekek, fiatalok önkéntes részvételére és egyéni szükségleteire építő, független infrastruktúrával

⁷⁴ Itt kell megjegyeznünk, hogy a roma közösségi szinterek különböző típusainak jellemzésére, szervezetük, finanszírozásuk, tevékenységük, számuk pontos leírására és elemzésére országos információk nem állnak rendelkezésünkre. Elemzésünket így egyrészt a disszertáció empirikus fejezeteinek megállapításai alapján, másrészt pedig a világhálóról nyert információk alapján végeztük. Ez alól bizonyos tekintetben kivételt jelentenek a tanodák, hiszen azokat összefogja, szervezi és kutatja a TanodaPlatform Hálózat. A TanodaPlatform vállalt feladata az érdekérvényesítés, egy kiszámíthatóbb finanszírozás elérése, a tanodák szerepének tisztázása, a tanodai munka elismertségének növelése, valamint a tanodák munkájának szakmai támogatása. A Platformnak lényegében sikerült országos hálózatba szervezni a tanodákat. Feladata az információgyűjtés a tanodákról, a jó gyakorlatok megismertetése, a jellemző nehézségek bemutatása, műhelybeszélgetések szervezése a tanodákat érintő szakmai kérdésekről. További részletek <http://tanodaplatform.hu>.

rendelkező közösségi szintér. A személyiségfejlődés egészét szem előtt tartó komplex szolgáltatást nyújt, melyet az oktatási rendszerben nem megfelelően elismert, a társadalmi perifériára szoruló gyermekek és fiatalok nem érhetnek el.” (Csovcsics és mások 2015)

A fenti definíció jól mutatja, hogy a tanodák elsődleges célja és feladata a hátrányos helyzetű, a társadalomban és az iskolában is perifériára szorult gyermekek és fiatalok komplex segítése. Az első tanodák lényegében már a 90-es évek közepén megjelentek, létüket akkor még elsősorban az adományoknak köszönhették (Fejes-Szűcs 2016, 13-14). A 2003. szeptember 1-jétől hatályos közoktatási törvényben már nevesítették a tanodákat és több pályázatot is kiírtak a finanszírozásuk érdekében. Ennek következtében aztán egyre nagyobb számban szerveztek tanoda típusú szervezeteket. Azonban ezek a támogatások nem folyamatosak, az egyes pályázati kiírások között esetenként évek telnek el. Ez a tény a többségükben civil szervezetek fenntartásában működő tanodák folyamatos működésének legfőbb akadályát jelenti (Lányi, 2008, 526-538). Fejes József Balázs (2014, 29-56) adatai szerint, a tanodák jelentős része mindössze egy-egy pályázati ciklus erejéig működött, és rendkívül alacsony a folyamatosan működő tanodák aránya. A források alapján, eddig mintegy 300 korábban működő tanoda működését elsősorban uniós forrásból (HEFOP, TÁMOP) támogatták. Mindezek mellett azonban más forrásokból is működhettek, működhetnek tanodák.

A tanodák tevékenységüket tekintve, lényegében az iskola feladatait egészítik ki úgy, hogy annak feladatait részben átvállalják. A tanodában a pedagógus-diák kapcsolat eltér a hagyományos iskolaitól. Jellemzőek rá az innovatív pedagógiai módszerek, a multikulturális nevelés, az informális szerepek, az elfogadó közösség és a tanulók érdeklődése alapján szervezett szabadidős elfoglaltságok. A tanodák alkalmas szinterei az elmélyült tanulásnak is. Ezzel a roma tanulók esetében, a nem megfelelő otthoni tanulási környezetet is kompenzálni tudják. A tanodák az iskolai szünetben, délutánonként és a hétvégén is tudják fogadni a gyerekeket és fiatalokat. A tanodákban a szülőket is sokkal nagyobb mértékben be lehet vonni a gyermekeik tanulási folyamataiba, mintát kapnak a megfelelő otthoni tanulási környezet kialakításához. A tanodák tanulókhoz igazodó egyéni és kiscsoportos módszerei a tehetséggondozásban is jelentős eredményeket érhetnek el. Tevékenységük révén csökkentik az iskolaelhagyást. Jelentős szerepet töltenek be a helyi közösségek életében, hiszen lényegében a településük közösségi szintereként is működnek. Programjaik nem egy esetben közművelődési, kultúraátadó, kultúraközvetítő jellegű tevékenység is. A tanodák a szocializáció szinterei is, sok esetben ellensúlyozzák a nem megfelelő szülői hozzáállást is. A tanodák közvetítő szerepet töltenek be az iskola és a szülők között. Sok esetben szociális feladatokat is ellátnak, hiszen étkezést, fűtött helyiségeket, alkalmas tanulási környezetet és tartalmas szabadidőt kínálnak a hátrányos helyzetű fiatalok számára (Csovcsics és mások 2015).

Biztos Kezdet Gyermekházak

Tapasztalati tény, hogy sok esetben (főként a romáknál) az általános iskolai és középiskolai lemaradás oka az, hogy nem állnak olyan feltételek a gyermekek korai életkori szakaszában rendelkezésre, amelyek a megfelelő testi és lelki fejlődését biztosítanák. Pedig a korai életéveknek meghatározó szerepük van a gyerekek későbbi életútja szempontjából. A kisiskolák és szakiskolák gyenge tanulói teljesítménye nem elsősorban az iskolák finanszírozási nehézségeivel, vagy a gyenge oktatói és nevelői teljesítménnyel, hanem az a tanulók kedvezőtlen szociokulturális környezetével van összefüggésben (Bővebben lásd 5.1. fejezet, Keller – Mártonfy 2006, 388). A tanodákhoz hasonlóan, a gyermekházak is olyan hiányt próbálnak betölteni, amire a jelenlegi oktatási, nevelési rendszer nem képes. Ebben az esetben a család kedvezőtlen szociokulturális

helyzetéből adódó hátrányokat próbálják kiegyenlíteni.

A rendelkezésre álló forrás szerint a Biztos Kezdet Program 2003-ban kezdődött 5 modell értékű kísérlet indításával: Vásárosnaményban és környékén, Csurgón és társult településein, valamint Ózdon, Győrben és Budapesten, Józsefvárosban.⁷⁵ A kezdeményezés a Sure Start angol program magyarországi megfelelőjeként fogható fel. 2006-ban, a minisztériumi támogatásoknak köszönhetően, már 52 ilyen jellegű elképzelés került elfogadásra. A Program hatására a megszülető Biztos Kezdet Gyermekházak elsődleges célközönsége az általános iskolai kor alatti, főként a 0-5 éves korú gyermekek és azok családjai. A gyermekházak, vállalt céljaik szerint, elősegítik a gyermekek testi, közösségi, értelmi, érzelmi, alkalmazkodási és szociális képességeinek fejlődését. Segítik a szülők gyermeknevelési kompetenciáinak fejlődését, a harmonikus szülő-gyermek kapcsolat kialakulását, az ezzel kapcsolatos pozitív minták átadását. A házak fejlesztik az egészségkultúrát, javítják a családok egészségi állapotát. Támogatják a speciális nevelést igénylő gyermekeket és családjukat. Fontosak azok a rendezvények is a gyermekházak életében, amelyekkel a helyi közösségeket, a civil aktivitást erősítik. A gyermekházak alapításában fontos szempont volt az is, hogy azok hátrányos helyzetű térségekben, településeken, településrészekben jöjjenek létre. Ilyen módon ezek a színterek közvetlenül elérhetőek és a helyi szükségletekre tudnak azonnal reagálni. Építenek a szülők aktivitására is. A közösségi terek szakmai munkatársai az adott településen, településrészen felkutatják az érintett családokat és bevonják őket a közös tevékenységbe. A gyermekek számára komplex képességfejlesztési tevékenységet látnak el a különböző foglalkozások és játéklehetőségek révén. Fejlesztik a szülői kompetenciákat a közös foglalkozások segítségével. Tanácsot adnak a gyermekek egészségével kapcsolatban, megszervezik a kötelező szűréseket. Életvezetési tanácsokkal és ezekhez kapcsolódó rendezvényekkel segítik a szülőket. Céljaik eléréhez együttműködnek a helyi iskolákkal és óvodákkal, szociális és egészségügyi intézményekkel.

Hagyományos roma közösségi színterek

A hagyományos roma közösségi színterek tevékenységében a közművelődési, közösségi feladatok száma általában magasabb, mint a tanodákban és a biztos kezdet gyermekházakban. Ezekben a színterekben a tevékenység is összetettebb. Célközönségük is már nem csak a roma gyermekek és fiatalok, hanem a településük, településrészük valamennyi lakosa számára szerveznek programokat. A tevékenységi körükben ugyan meghatározó a gyermekekkel való foglalkozás, azonban a rendszeres tevékenységeik között már megjelenik a családi napok szervezése, sport rendezvények bonyolítása, a civil szervezetek rendezvényeinek segítése, befogadása, részben egészségügyi rendezvények és időnként kiállítások szervezése. Alkalmanként, előre nem tervezetten koncerteket és bálakat is szerveznek.

Integrált közösségi és szolgáltató terek (IKSZT-ék)

A Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium 2008-ban az Új Magyarország Vidékfejlesztési Program keretében, a gazdaság és vidéki lakosság számára nyújtott alapszolgáltatásokhoz kapcsolódóan hirdetett pályázatot az „Integrált Községi és Szolgáltató

⁷⁵ A Biztos Kezdet Programról alapvetően az MTA Gyermekszegénység Elleni Program honlapján állnak rendelkezésre adatok. http://www.gyerekesely.hu/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=202. 2017. 05. 03. 19.25.

Tér (továbbiakban: IKSZT) cím” elnyerésére. A pályázat célja a vidéki lakosság megtartása érdekében, a helyben elérhető alapszolgáltatások körének bővítése, minőségének és hozzáférhetőségének javítása. Ez a pályázat többfunkciós szolgáltató központok létrehozásával, a többnyire kihasználatlan épületek felújításával és műszaki korszerűsítésével valósult meg aztán. A pályázatot az 5000 fő alatti települések önkormányzatai, nonprofit szervezetek, egyházi jogi személyek, többcélú kistérségi társulások adhatták be. A nyertes IKSZT cím tulajdonosainak olyan szolgáltatásokat kellett megvalósítania, mint helyszín biztosítása a Magyar Nemzeti Vidéki Hálózat (MNVH) tájékoztatói valamint ügyfélszolgálati pont működtetéséhez, ifjúsági közösségi programok szervezése, ifjúságfejlesztéssel kapcsolatos folyamatok generálása és folyamatkövetése, ifjúsági információs pont működtetése, a lakosság és a vállalkozások számára az információhoz való hozzájutás közösségi térben való elősegítése, internet hozzáférés biztosítása, az e-Közszolgáltatások, eTartalmak használatát segítő szolgáltatás eMagyarország program keretében), könyvtári és információs szolgáltatások biztosítása, közművelődési programok szervezése. A nem kötelezően ellátandó feladatok között szerepelt közösségfejlesztési folyamatok generálása, tanoda tér kialakítása, gyermekek (különösen a 0-5 éves korosztály) foglalkoztatását biztosító helyiség kialakítása, csatlakozás a biztos kezdet programhoz, egészségfejlesztési programok, üzlethelység kialakítása a helyi vállalkozások támogatása érdekében, postai szolgáltatás nyújtása. Ebben a működési formában van lehetőség szinte valamennyi roma közösségi ház típusának egymásba kapcsolódására: hagyományos közösségi szintér a tevékenység alapján, tanoda és biztos kezdet gyermekház (Pályázati felhívás 2008). Úgy gondoljuk az IKSZT-ék a régebbi típusú, ma már korszerűtlennek mondható művelődési házak korszerűsítésére, pótlására jöttek létre. A helyi igényeknek megfelelően nyújtanak modern közszolgáltatásokat, egyben befogadják a civil és üzleti szféra rendezvényeit és szolgáltatásait. Az IKSZT-ék fő tevékenysége kulturális, közművelődési jellegű, azonban hangsúlyos benne az oktatási és nevelési tevékenység is.

Cigány Nemzetiségi Iskola

Vizsgálatunkban mindössze egy nemzetiségi iskolát⁷⁶ találtunk (Kalyi Jag Roma Nemzetiségi Gimnázium Szakgimnázium, Szakközépiskola Alapfokú Művészeti Iskola és Felnőttoktatási Intézmény – Miskolc). Az iskola 1992-ben alakult meg, fenntartója a Kalyi Jag Roma Művészeti Inter-Európai Integrációs, Foglalkoztatási és Oktatásfejlesztési Közhasznú Egyesület. Az iskola központja Budapesten működik, 2 további telephelye pedig Kalocsán és Miskolcon található. Az iskola céljának a roma kultúra hagyományainak ápolása mellett, az alapvető értékeket képviselő középműveltségű értelmiség képzését és társadalmi integrációját jelölte meg. Az iskola alapfokú ismereteket közvetít az általános iskola 7. és 8. osztályát be nem fejezett (felzárkóztató képzés) illetve a 8. osztályt befejezett 14 - 25 éves fiataljai részére. Ezek a fiatalok többségükben állami középfokú oktatásban nem vesznek részt, illetve szakképzetlenek. Az iskola számára fontos a cigány identitástudat megőrzése is, a roma hagyományok, a kultúra és művészetek ápolása, megőrzése és átadása a hagyományos tananyag mellett. Valamennyi iskolatípusban általános műveltséget megalapozó oktatás és nemzeti etnikai kisebbségi nevelés és oktatás folyik. Kiemelt szerepet kap a lovári nyelv oktatása és nyelvvizsga megszerzése a diákok részére.

A szakgimnáziumban és a szakközépiskolában a szakmai képzés eredményeként, szakmai vizsgát és érettségit tehetnek a tanulók. Az általános iskolát elhagyók számára felzárkóztató képzéseket szerveznek. Az intézmény országos beiskolázású, nyitva áll más nemzetiségű, más

⁷⁶ A cigány nemzetiségi iskolát is roma közösségi térnek fogtuk fel. Megkülönböztetésül oktatási közösségi szintérnek is nevezzük azokat.

állampolgárságú vagy bevándorló fiatalok számára is. Szerveznek képzéseket a sajátos nevelési igényű részképesség zavarokkal küszködő, hátrányos helyzetű (főként roma) fiatalok részére is. Az alapfokú művészetoktatás a művészi készségeket fejleszti és segít az elsősorban roma hagyományok ápolásában, a nemzeti értékek megőrzésében, a különböző kultúrák iránti nyitottság kialakításában (Kalyi Jag, 2016)

7. Összefoglalás

Disszertációnk alapvetően a közművelődés, a kisebbség és a pedagógia elméleti és gyakorlati dimenzióit vizsgálta, annak megállapításait tematizálva és összegezve a közművelődési közösségi és a roma közösségi szinterekre vonatkoztatta. **Kutatási céljaink alapján tudományos igénnyel mutattuk be a közművelődés, a kisebbség és a kisebbségi oktatás, nevelés aspektusait, annak változásait a rendszerváltást követően, napjainkig. Kiemelt vizsgálati célunk volt az intézményrendszer, a közösségi szinterek, közművelődési intézmények tevékenységének, szervezetének és finanszírozásának vizsgálata. További fontos célként jelentkezett a roma közösségi házakban folyó pedagógiai tevékenység elemzése.** Empirikus kutatásunkat az elméleti fejezetekben felvázolt fogalmi rendszerekhez, elméleti keretekhez igazítottuk.

A dolgozat szerkezetét kutatási céljaink, a rendelkezésre álló szakirodalmak korábbi tanulmányozása és az ezek alapján felállított hipotéziseink figyelembe vétele alapján alakítottuk ki. A disszertáció témája szempontjából releváns alapozó fogalmakat kibontottuk, a disszertáció elméleti kereteit felállítottuk. Az elméleti fejezetekben elvégeztük hipotéziseink teoretikus megalapozását. Bemutattuk a kultúra évszázadokon keresztül kialakult fogalmi megközelítéseit, tematizált változatait. Tisztáztuk a művelődés és közművelődés elméleti alapjait és megadtuk azokat a definíciókat, amelyekre a további elméleti és empirikus fejezetekben támaszkodtunk. Elemeztük a globalizációt és annak kultúrára, a közművelődési intézményrendszerre és a roma közösségi házakra gyakorolt hatásait. Vizsgáltuk a kultúra és a közművelődés területén azokat a rendszerváltást követő változásokat is, amelyek befolyással bírtak a közművelődési tevékenységekre és azok látogatottságára. Elemeztük a kulturális átalakulás főbb csomópontjait.

A rendelkezésre álló dokumentumok alapján vizsgáltuk a magyar lakosság kultúrafogyasztási, szabadidő felhasználási szokásait. Megvizsgáltuk a tőkeelméletek kulturális vonatkozásait, főbb jellemzőit, elemeztük a közművelődés és a társadalmi tőke összefüggéseit és a társadalmi tőke megjelenésének módjait a közművelődés közösségi szintereiben. Ugyancsak górcső alá vettük a kulturális, közművelődési tevékenységet meghatározó jogszabályokat és a rendszerváltást követő kulturális jogalkotási gyakorlat kialakulását, elemeztük a kulturális intézményrendszer működését megalapozó objektív intézményvédelmi kötelezettséget és a világnézeti semlegesség elvét. Vizsgáltuk és elemeztük a közművelődés tevékenységének, szervezetének és finanszírozásának változásait, tendenciáit a rendszerváltást követően. Mindezek alátámasztására a rendelkezésre álló adatok, statisztikák másodelemzését is elvégeztük. Az empirikus kutatás elméleti megalapozásául vizsgáltuk a magyarországi romák történetét, társadalmi viszonyait, mérőszámaikat a magyarországi kezdetektől napjainkig. Fontos szempontként jelentkezett, hogy az empirikus kutatás pedagógiai dimenzióival összefüggésben, a roma közösségek oktatási helyzetképét is elemezzük a rendszerváltást követően. Feltártuk azokat a problémákat és nehézségeket, amelyek akadályozzák a roma gyerekek tanulmányi előmenetelét. Vizsgáltuk továbbá a roma közösségek és roma közösségi szinterek tevékenységének jogszabályi alapjait és a nemzetiségi jogok kulturális aspektusait, feltártuk a kulturális autonómia jelentését és összetevőit is.

Az empirikus kutatásunkat megelőzően, elemeztük a roma közösségi szinterek rendszerváltás előtti nemzetközi és hazai előzményeit és mintáit is. Úgy gondoltuk, hogy a roma közösségi házak lokális tevékenységükkel a társadalmi, oktatási egyenlőtlenség mértékét nem kis mértékben képesek csökkenteni, ezért külön fejezetben tárgyaltuk az oktatási egyenlőtlenségek kialakulását, hatását és típusait az oktatási és nevelési folyamatokban. Nézetünk szerint a magyar közoktatás ma már erősen szegregatív. Éppen ezért vizsgáltuk az iskolai szegregáció fogalomkörét,

megjelenési formáit, társadalmi hatásait is, amely az oktatási és társadalmi egyenlőtlenségek kialakulására jelentős hatással bír.

Mindezekkel összefüggésben vizsgáltuk továbbá a kisebbség és többség viszonyát alapvetően meghatározó multikulturális jelenségeket, a multikulturalizmus fogalmát, mibenlétét és típusait, korlátait és kritikai dimenzióit. Bemutattuk és elemeztük a roma közösségi színterekre is jellemző multikulturális nevelés fogalmát és sajátosságait, magyarországi jó gyakorlatait. Vizsgáltuk továbbá a hátrányos helyzetben lévő társadalmi csoportok iskolai eredményességét befolyásoló tényezőket is. A kisebbségek, ezen belül a romák oktatását történetiségében elemeztük a kezdetektől egészen napjainkig. Vizsgáltuk azokat a jogszabályokat is, amelyek meghatározzák a kisebbségi oktatás szervezetét és tevékenységét, valamint tárgyaltuk a kisebbségi oktatás formáit Magyarországon. Ugyancsak vizsgáltuk a roma közösségi házak tevékenységét is megalapozó, a romák társadalmi integrációját segítő kormányzati beavatkozások okát, sajátosságait, eredményeit és hibáit.

Bemutattuk és elemeztük vizsgálatunk kutatási előzményeit, azok eredményeit és következtetéseit. Ugyancsak bemutattuk az empirikus kutatásunk alapjait képező adatbázisokat és azok segítségével hoztuk létre a sajátunkat. Ugyancsak részletesen mutattuk be az empirikus kutatásunk során használt kutatási eszközöket, a kérdőív és az interjúk főbb vizsgálati szempontjait és szerkezetét. A további alfejezetekben pedig részletesen elemeztük a vizsgálatunk főbb fókuszpontjait, lényegi megállapításait a kutatási céljainkkal és hipotéziseinkkel összefüggésben.

A továbbiakban elvégezzük hipotéziseink és alhipotéziseink összegző vizsgálatát. Ebben disszertációnk korábbi releváns, a feltevéseinkre vonatkozó, azokat igazoló, vagy elvető megállapításaira támaszkodunk.⁷⁷

1. Hipotézis

Feltételezzük, hogy a kultúra minőségi, mennyiségi és értékbeli változásai, a kultúra digitalizációja és mediatiszációja, a kulturális globalizáció és annak magyarországi hatásai a hagyományos közművelődési tevékenységek és azok látogatói létszámának csökkenését hozta a rendszerváltást követő évtizedekben.

A globalizáció időszakában a kulturális kínálat beszűküléséről beszélhetünk. A közszolgálati és helyi kultúra értékei nagymértékben háttérbe szorulnak. Jellemző a modern tömegkulturális termékek dömpingszerű kínálata. Ez a kínálat egyre nagyobb, azonban egyre homogénebb is lesz. Az információk digitalizálása átalakítja a kultúra eddig megszokott struktúráját. A globális kultúra háttérbe szorítja a hagyományos kultúrát és annak képviselőit a transznacionális elittel szemben. Minden a fogyasztásra és nem az alkotásra készlet. Az emberek mindennapi életét alapvetően megváltoztatta az adathordozásban és adatátvitelben bekövetkezett és napjainkban is tartó óriási és dinamikus fejlődés. Mindezekkel összefüggésben előtérbe kerültek az otthoni szórakozás és kulturálódás eszközei. Az internet tömeges használatának elterjedése kéz a kézben járt a hagyományos közművelődési tevékenységek iránti érdeklődés csökkenésével.

Egyes feltételezések szerint az új adathordozók már teljesen más tartalmakat közvetítenek, mint a kultúráközvetítés korábbi színhelyei, intézményei. Sokan kimaradtak a hagyományos kultúráközvetítés rendszeréből, csökkent a kultúráközvetítő intézmények látogatottsága és

⁷⁷ A továbbiakban zárójelben jelezzük, hogy a disszertáció melyik fejezetében, milyen elméleti és empirikus adatokra támaszkodunk a hipotézisek verifikálása során.

megváltozott a kultúra fogyasztásának szerkezete. A képiség elsődlegessé vált az írásbeliséggel szemben. A rendszerváltás egyik legjelentősebb hozadéka a privatizáció mellett, a piaci szemlélet megjelenése a kultúra területén. Ez a tömegkulturális, kommersz termékek korábinál nagyobb mértékű megjelenését eredményezte, azzal együtt, hogy a művészeti ágak produktumai sok esetben már nem is jutottak el a fogyasztókhoz. A gazdasági válság miatt elszegényedő, leszakadó rétegek már nem tudtak hozzájutni a kultúra produktumaihoz. A korábbi vizsgálatok alapján, a kultúra iránt passzív réteg a nyolcvanas években a lakosság 37%-a, az 1996-os vizsgálat 43%-ot mutatott, a 2003-as pedig 60%-ot. A fentiekkel összefüggésben tehát, a nyolcvanas évektől egyre növekvő arányban vált a társadalom a kultúra iránt közömbössé. A lakosság értékválasztását tekintve, az 1996-os és 2003-as évet összehasonlítva a kultúra hátrébb szorult, a kultúra társadalmi presztízse, értéke is csökkent. Magyarországon – főként a vidéki kistelepüléseken – a rendszerváltást követően, a közösségi művelődés és egyéb közösségi programok megvalósulásának lényegében egyetlen lehetőségét a közművelődési intézményrendszer (szintér, intézmény) biztosította azzal, hogy szakembereket és infrastruktúrát biztosított erre a célra (Hidy 1997, Vitányi 1977, Hunyadi 2005).

Első számú hipotézisünk, a statisztikai adatok alapján levont következtetések szerint, csak részben igazolódott be. A vizsgálatunk során megállapítottuk, hogy egyes közművelődési tevékenységek számaránya és látogatószáma valóban csökkent, azonban akadt olyan tevékenység is, amely számarányában és látogatószámában is növekedett. A közművelődési tevékenység lényegében valamennyi ágában az 1985-1994-es időszak az általános válság és visszaesés időszaka. A **művészeti alkotóközösségek** száma majd a felére, tagságuk több mint a negyedére csökkent a vizsgált időpontban (lásd 3.2. fejezet 1. táblázat). Ennek elsődleges oka a gazdasági válság, a magas munkanélküliségi arány, a túlmunka vállalása, a kultúra iránti fizetőképes kereslet csökkenése. Ezeket követik csak a kulturális globalizáció negatív hatásai, a tömegkultúra gyors terjedése és a szabadidő felhasználásának változásai. Ezt bizonyítja az, hogy a válság lecsengését követően, a konszolidáció időszakában, az új kulturális törvény hatályba lépését követően, az alkotóközösségek száma folyamatos növekedésnek indult és 1994-2015 között a háromszorosára emelkedett. A **rendszeres művelődési formák** (klubok, körök, szakkörök) tekintetében, a közösségek számában ugrásszerű növekedés 2008 után következett be, amikor 8000-ről 14700-ra nőtt a számuk (lásd 3.2. fejezet 2. és 3. táblázat). Úgy gondoljuk ebben a rendszerváltást követő válság csökkenése, a szabadidő meghosszabbodása, a nyugdíjasok számának, szabadidejének és kulturális aktivitásának növekedése játszott közre.

A **képzések, tanfolyamok** esetében a csoportok, a résztvevők és az alkalmak száma esetében is drasztikus csökkenés olvasható ki 2005 és 2014 között (lásd 3.2. fejezet 4. és 5. táblázat). **Azonban a magyarázatok között itt sem elsősorban a hipotézisben jelzettek játszanak szerepet. A csökkenés háttérében a statisztikai adatmódosítás, és a közművelődési intézmények többségének nem megfelelő személyi és tárgyi infrastrukturális ellátottsága, valamint a nagy konkurencia állt** (lásd 3.2. fejezet).

Nagymértékben csökkent az **ismeretterjesztő előadások** száma. Az alkalmak száma 2005 és 2008 között 75%-kal, a résztvevők száma pedig mintegy 58%-kal csökkent. A 2014-es adatok szerint az előadások száma ugyan majdnem a duplájára nőtt 2008-hoz képest, azonban ezeket a változásokat inkább az adatközlők számának nagyarányú növekedésével magyarázzuk (lásd 3.2. fejezet 6. táblázat). Ebben az esetben igaznak véljük a hipotézisben megfogalmazottakat. Úgy gondoljuk, hogy ez a drasztikus és folyamatos csökkenés elsősorban az elmúlt, mintegy 30 év kultúrafogyasztási szokásainak változásaival, a kultúra digitalizációjával és mediatizációjával hozható elsősorban összefüggésbe. (Bővebben lásd 3.3. és 3.4. fejezetet)

A kiállítások, műsorok, rendezvények adatainak értékelését megnehezítette a statisztikai adatlap többszöri változása a vizsgált időszakban. 2005 és 2008 között 16%-kal csökkent a rendezvények és 33%-kal a látogatók száma. Az egy alkalomra jutó résztvevők száma is folyamatos csökkenést mutat, a legalacsonyabb (átlagosan 194 fő/alkalom) 2014-ben jelentkezik annak ellenére, hogy ebben az évben 175 000 alkalomról beszélhetünk. **Összességében azonban a rendezvények száma 2005 és 2014 között 75%-kal nőtt, a látogatók száma ugyanakkor 27%-kal csökkent** (lásd 3.2. fejezet 7. táblázat). Feltételezzük, itt elsősorban ismét a kultúrafogyasztási szokások változása, és az elsősorban tömegkulturális szolgáltatások, termékek médiában és egyéb adathordozókon történő kiszélesedése és tömeges terjedése áll a háttérben.

Összességében a rendezvények száma 2005 és 2014 között 75%-kal nőtt. **Hipotézisünket az sem igazolta, hogy az adatok alapján, a közművelődési programok nézőszáma az elmúlt tíz évben nem változott említésre méltóan, évenkénti bontásban átlagosan 73 000 000 főt tett ki** (lásd 3.2. fejezet 10. táblázat).

2. Hipotézis

Feltesszük, hogy a közművelődési feladatok ellátásában, az intézmények, közösségi színterek fenntartásában és finanszírozásában továbbra is meghatározóak a települési önkormányzatok.

A rendszerváltás egyik drámai hozadéka a közművelődés területén, hogy – párhuzamosan a termelőüzemekkel és szövetkezetekkel – sorra szűntek meg a vállalati, szövetkezeti és szakszervezeti fenntartású művelődési házak. A kultúra állami irányítása és finanszírozása meggyengült és visszaszorult, a közművelődési intézmények többsége pedig önkormányzati fenntartásba került. Ez a tendencia fordult meg a 90-es évek derekától, hiszen 2000-tól már ismét 3000 felett van a művelődési otthonok száma (lásd 3.3. fejezet 17. táblázat). A rendszerváltást követő hanyatlás után meginduló számbeli növekedésnek két fő oka is volt. Egyrészt az önkormányzatok felismerték a jelentkező társadalmi igények alapján, hogy az adott település művelődő, a szabadidejük eltöltéséhez, közösségi rendezvényeik, programjaik számára teret kereső helyben lakóknak szükségük van közösségi színterekre. Ugyancsak szükség van ilyen közösségi terekre az önkormányzatoknak és más intézményeknek is, ahol a társadalmi eseményeiket, települési és nemzeti ünnepeiket, programjaikat meg tudják szervezni. A másik normatív ok a jogalkotás szférájában keresendő. Az 1997. évi kulturális törvény kimondta, hogy a települési önkormányzatnak a közművelődési feladatok ellátására közösségi színteret, illetve közművelődési intézményt szükséges biztosítania (lásd 3.3. fejezet).

Mindezeknek köszönhetően 2004-ben, a közművelődési statisztika adatszolgáltatás alapján, 3660 közművelődési feladatellátóból 73% (2671 db) önkormányzati fenntartású. A civil szervezetek pedig a feladatellátók 26,6%-át (974 db) jelentik (lásd 3.3. fejezet 18. táblázat). Az önkormányzatok meghatározó szerepe továbbra is egyrészt a törvényi kötelezésnek, másrészt annak köszönhető, hogy a települések túlnyomó többségében ők rendelkeznek az üzemeltetéshez, fenntartáshoz és finanszírozáshoz szükséges erőforrásokkal. Az önkormányzatok dominanciája napjainkban is meghatározó, hiszen a 2006-2015 közötti adatsorokat tekintve, a közművelődési feladatot ellátó adatszolgáltatók megközelítően fele még mindig települési önkormányzat (lásd 3.3. fejezet 24. táblázat). **Fenti adatok és összefüggések alapján hipotézisünk igaznak bizonyult.**

2.1. Alhipotézis

A fenntartó önkormányzatok költségtakarékos szemlélete a közművelődési területen olyan szervezeti változásokat hoz magával, mint az intézmények összevonása, szervezeti önállóságuk megszüntetése, a feladatok egyszerűbb szervezeti formában való ellátása.

A 90-es évek tendenciája az is, hogy főként a nagyobb városok művelődési központjai helyén, nyugati mintákat alapul véve, multifunkcionális szabadidő központok épültek. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a rendszerváltást követő válság, a magas infláció hatására mind a központi költségvetésében, mind a helyi önkormányzatok büdzséjében folyamatosan csökkentek a kultúrára, a közművelődési intézményekre és közösségi szintekre szánt kiadási tételek. Az önkormányzatok a költségvetésük egyensúlyának fenntartása érdekében, a közművelődési feladatok ellátását nem egy esetben a szervezet és a tevékenység megváltoztatásával, minimalizálásával, intézményi összevonással, a közművelődési feladatok kiszervezésével látták el. Ugyancsak tendenciaként jelentkezett, hogy a feladatok racionális és költségtakarékos ellátása érdekében, a közoktatási, köznevelési, közművelődési és helyenként szociális és egészségügyi feladatok összevont intézményekben, pl. Általános Művelődési Központokban (ÁMK) és többfunkciós intézményekben kerültek ellátásra.

A rendszerváltást követően, a fenntartó szervezetek között olyan új elemek jelentek meg, mint a forprofit szervezetek, vagy a nonprofit alapon működő egyesületek, alapítványok, egyházak és később közhasznú társaságok. A 2014-es adatokat tekintve, a közművelődési feladatokat ellátó szervezetek közül már csak 51 % (1628 db) a települési önkormányzat, azonban még így is meghatározóak a közművelődési feladatellátásban, hiszen őket a közművelődési célú civil szervezetek csupán 29%-kal követik (lásd 3.3. fejezet 23. táblázat). További tendencia, hogy csökken az önkormányzati fenntartású intézmények száma. Ennek fontos és általánosítható oka a költségvetési megszigorítások okán fellépő intézményi összevonás. A települési önkormányzatok feladataik ellátását sok esetben gazdasági társaság létrehozásával látják el, amelybe a közművelődési és közösségi feladatokat és színtereiket is integrálják. A vállalkozások számának növekedése abból is fakad, hogy a közművelődési intézmény kiemelt közhasznú nonprofit formában üzemel tovább, vagy az önkormányzat a közművelődési intézményt civil szervezetnek, esetleg magánszemélynek adja át üzemeltetésre. A település nagysága is befolyásolja a szervezeti formát, ugyanis nagyobb városokban magasabb a közösségi szintet fenntartó civil szervezetek száma. Ezt a kulturális feladatokat is felvállaló civil szervezetek nagyobb száma, szervezettségük, differenciáltságuk magasabb foka, anyagi és személyes erőforrásaik megléte alapján magyarázzuk (lásd 3.3. fejezet 24. táblázat). Napjainkban is jelentkező tendencia a többfunkciós intézmények létrejötte és számarányuk növekedése. A többfunkciós intézmények létrejötte ugyancsak a racionalizálási, költséghatékonysági elképzeléseknek köszönhetőek. Az önkormányzatok nem egy esetben élnek azzal a lehetőséggel, hogy többféle szolgáltatási területet is (közművelődés, közgyűjtemény, sport, szociális, egészségügy) egy intézmény kezében vonnak össze. **A 2.1. alhipotézisünk a fentiek alapján igaznak bizonyult.**

2.2. Alhipotézis

Feltételezzük, hogy a civil szervezetek növekvő mértékben kapcsolódnak be a közművelődési feladatellátásba.

Ahogy a fentiekben is jeleztük, a rendszerváltás után, a közösségi szinterek fenntartói között már megjelentek a civil szervezetek is. 2004-ben a 3600 feladatellátó több mint 26%-a civil szervezet (lásd 3.3. fejezet 18-19. táblázat). A 2006-tól napjainkig terjedő időszakban is megfigyelhető a közművelődési célú társadalmi (civil) szervezetek számarányának folyamatos és nagyarányú emelkedése. Az arányuk 2006 és 2015 között 15%-kal nőtt a közművelődési feladatellátás területén, amely részben az önkormányzatok pragmatikusabb, rugalmasabb és költséghatékonyabb feladatellátásra való törekvésével is összefügg. Fontos szempont azonban a civil öntevékenység, valamint az is, hogy a civil szervezetek tevékenységében markáns, önként és szívesen vállalt feladatként jelenik meg a közművelődési tevékenység. A 2014-es adatokat tekintve a közművelődési feladatokat ellátó szervezetek közül már 51 % civil szervezet. **Mindezen adatok és összefüggések alapján a 2.2. alhipotézisünk igazolódott.**

3. Hipotézis

Feltételezzük, hogy a korábbi kutatásokban vizsgált tevékenységük alapján, a roma közösségi szinterek alapvetően a közművelődési intézményrendszer, a közművelődési közösségi szinterek országos hálózatába tartoznak, a közösségi szinterek egyik speciális fajtájaként értelmezhetőek. Éppen ezért a vizsgált időszakban is, a szinterek elsődlegesen közművelődési tevékenységet láttak el.

A roma közösségi házakat az Autónia Alapítvány 2001-ben országos kutatás keretében vizsgálta. A vizsgálat alapján is feltételeztük, hogy a szinterek alapvetően a közművelődési intézmények, közösségi szinterek nagy családjába tartoznak, hiszen az akkor vizsgált 78 szervezet megalakulása óta 1300 programot valósított meg, és ezekből a legtöbb támogatást kulturális, közművelődési rendezvények megvalósítására nyertek. Megelőző vizsgálataink alapján is erre a feltevésre jutottunk, hiszen a roma közösségi házak nem egy esetben, a régi rendszerváltást megelőző időszakban működő kulturális, hagyományörző, közművelődési alapon működő cigány klubokból alakultak ki. Empirikus vizsgálatunk részben igazolta, részben cáfolta hipotézisünket.

A roma közösségi házakban folyó tevékenységet az abban dolgozók munkája alapján is vizsgáltuk. Ebből a szempontból két dimenzióban is elemeztük az ott végzett feladatokat. Vizsgáltuk egyrészt a munkaszerződéses, részmunkaidős és megbízásos dolgozók, másrészt a főállású, önkéntes és közfoglalkoztatott alkalmazottak tevékenységét. Az első esetben a leggyakoribb feladatnak a roma gyerekek felzárkózásával, a roma családok segítségével, integrálásával kapcsolatos fejlesztő pedagógusi, logopédusi, családsegítői, közösségfejlesztési tevékenységek jelentkeztek (lásd 7.4. fejezet 60. táblázat).

A második esetben már jóval markánsabb számokkal jelentkeznek a programszervezési és lebonyolítási feladatok. A legjellemzőbb feladatok közé azonban itt is elsősorban a színtér működésével, fenntartásával és a gyerekek felzárkózásával és a roma családok társadalmi integrációjával kapcsolatos elfoglaltságok tartoztak (lásd 7.4. fejezet 61. táblázat). A hagyományosnak mondható közművelődési események közül a koncertek, bálók, diszkók, író-olvasó találkozók, színházi rendezvények a szinterek többségében már nem is jelentkeznek

feladatként (lásd 7.4. fejezet 70. táblázat).

Meg kell jegyeznünk azonban, hogy a vezetői interjúkban fontos és értékes megjegyzések hangzottak el a kultúra, a közművelődés hasznosságának szempontjából is. Az interjúalanyok szerint rendkívül fontos a roma tradíciók ápolása, megőrzése és továbbadása. A helyi közösségeket a civil összefogás és a kultúra segítségével lehet megőrizni, egyben tartani és erősíteni. A vélemények szerint a kultúra és a közművelődési tevékenység nagyon fontos a színterek életében, hiszen ennek segítségével lehet csökkenteni a cigánysággal kapcsolatos előítéleteket, erősíteni a cigányság önbizalmát, roma identitását és a roma közösségek összetartását. A vélemények alapján, a kultúra segít a roma és nem roma helyi állampolgárok és közösségek közeledésében is. A közművelődési tevékenység tehát háttérbe szorult ugyan, azonban az integrációval és felzárkózással kapcsolatos tevékenység fontos kiegészítője, elmélyítője és kiteljesítője maradt. Alapvetően olyan közművelődési aktivitások zajlanak a falaik között, amelyek a településük (főként roma) lakosainak iskolán kívüli öntevékeny, önművelő, kultúraelsajátító cselekvéseit is szolgálják. Tanfolyamokat, felnőttoktatási, életminőséget javító szolgáltatásokat nyújtanak. Megismertetik és gondozzák a nemzeti és kisebbségi kultúra értékeit, elősegítik a kisebbségekkel szembeni megértést és elfogadást, elsősorban a kisebbségek terén támogatják az ismeretszerző, az amatőr alkotó, művelődő közösségeket és személyeket. Fontos színterei a különböző kultúrák közötti kapcsolatok kiépítésének és fenntartásának, biztosítják a feltételeket a szabadidő kulturális célú eltöltéséhez (lásd 7.4. fejezet 61. táblázat, és 7.5.1. fejezet 160-161. o.). A roma közösségi terek a vonatkozó jogszabály szerint sem tekinthetők közművelődési közösségi színtérnek, mert ugyan a helyi lakosság rendszeres vagy alkalmi közművelődési tevékenységének, a lakosság önszerveződő közösségeinek támogatása érdekében is működnek, de többnyire nem önkormányzati fenntartásban, önkormányzatok társulásában, vagy közművelődési megállapodás alapján működtetett közösségi térről beszélhetünk. A vizsgálataink alapján a roma házak a helyi szükségletek kielégítésére szolgáló komplex – oktatási, kulturális, szociális és egészségügyi – szolgáltatást nyújtó, többnyire rendszeresen működő közösségi színterek. **Fentiek alapján 3. hipotézisünk hamisnak bizonyult.**

4. Hipotézis

Úgy gondoljuk, hogy a közoktatási intézményekhez hasonlóan, a közművelődési intézményekben és közösségi színterekben is megjelenik és hasznosul a társadalmi és kulturális tőke.

Disszertációnkban elvégeztük a hipotézisünk szempontjából fontos tőkeelméletek, ezen belül is a társadalmi és kulturális tőke közművelődési szempontú elemzését. A feltárt szakirodalmak alapján, a társadalmi tőke olyan viszonyfogalom, amely meghatározóan az egyén és valamilyen közösség relációjában merül fel, közöttük minden esetben valamilyen relációt feltételez. Az egyén részéről törekvést, szándékot jelent valamilyen fontosnak tartott erőforrás megtartására és/vagy megszerzésére. Hálózatokban működő cserekapcsolatokon is alapul és a szervezeteken keresztül képes az intézményesülésre. A hatalom egyik fajtájaként is értelmezhető, közjószágként, valamint kulturális jelenséggént is értelmezett. Mint kulturális jelenség, az integráló hatása rendkívül erős. További sajátossága, hogy megjelenésében és működésében a társadalom, illetve az adott közösség normái és szankciói meghatározó jelentőséggel bírnak. Az egyének vonatkozásában, működésének alapvető feltétele a bizalom (lásd 2.5. fejezet 27. o.).

Coleman (1998) alapján, amely jelzi, hogy a társadalmi tőke a családon kívüli dimenziókban is megtalálható, úgy gondoltuk, hogy a közművelődési intézményrendszer, vagy a közösségi színterek hálózata maga is társadalmi tőkét indukál. Lényegében hasonló módon, mint az iskola, vagy éppen egy szülőváros, mert a társadalmi tőke szempontjából olyan körülményeket, társadalmi kapcsolatokat, kapcsolati tőkét biztosít, amire a művelődő közösségek épülnek. Azok

a művelődő közösségek, klubok, egyesületek, tanulóközösségek, amelyek a közművelődési intézményekben, közösségi szintereken, vagy a roma közösségi házakban működnek, a csoportba szerveződés, a közösség kialakulásának, a társadalmi tőke megjelenésének és hasznosulásának a formáját jelentik.

A vizsgált közösségi szinterek tevékenységük alapján lehetővé teszik a Bourdieu-féle (1997, 1998) kulturális és társadalmi tőke intézményesülését is, hiszen alkalmakat, helyeket és gyakorlatokat teremtenek az egyén közösségbe szerveződése számára (lásd 2.5. fejezet, 27-28. o.). Úgy gondoljuk, hogy Bourdieu (1997; 1998) alapértelmezésében vett kulturális tőke elsajátítására alkalmasak a közművelődési intézményekben zajló művelődési folyamatok (szakkörök, foglalkozások, klubok, művelődő közösségek tevékenységei), a nem formális képzések és az informális tanulás lehetőségei. A közművelődési intézményrendszer időt és teret ad az inkorporált kultúra elsajátítási folyamatához is. Ez a folyamat pedig, amelyhez tanulási időre is szükség van, tulajdonképpen a közösségi szintereken zajló művelődési, tanulási folyamatként értelmezhető. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a közösségi szintereken zajló közművelődési, kultúraelsajátító, valamint informális, formális és nem formális tanulás végeredményben az inkorporált kulturális tőke elsajátításának folyamata. Bourdieu (1997; 1998) objektívált kulturális tőkéjének a közvetítése lényegében pedig olyan tevékenység (kulturaközvetítés), amely a közművelődés egyik legmarkánsabb tevékenységi formája (kiállítások, művész mozi, író-olvasó találkozók, színházi produkciók stb.).

Coleman (1998) alapján olyan formáról is beszélhetünk, amikor a különböző közösségek közötti kapcsolatokból szövődik társadalmi tőke. Ezt Coleman többszörös viszonynak hívja, amelyben az egyén az egyik dimenzióban létrejött tőkéjét egy másik, vagy éppen egy harmadik viszonyban is felhasználhatja. Ez a többszörös viszony ugyancsak jellemző a közösségi szinterek vonatkozásában is. A közösségi terek többszörös viszonyai között megjelenő társadalmi tőke végső soron az emberi tőkét fejleszti azáltal, hogy javítja az életminőséget, bővíti a társadalmi kapcsolatokat, fejleszti az egyéni kompetenciákat. **Fentiek alapján 4. hipotézisünk igaznak bizonyult.**

4.1. Hipotézis

Feltételezzük továbbá azt is, hogy a roma közösségi szinterek – hasonlóan a hagyományos közművelődési intézményekhez, közösségi szinterekhez – társadalmi és kulturális tőkét hordoznak, azt fejlesztik.

Empirikus kutatásunk kérdőíves felmérésében a társadalmi tőke szempontjából fontos közösségek meglétére is rákérdeztünk. Megállapítottuk, hogy a vizsgált szintereken összesen 75 közösség működött. Ezek a közösségek, ahogy fentebb is jeleztük, a társadalmi tőke megjelenésének és hasznosulásának a keretét, formáját jelentik (lásd 7.4. fejezet 30. ábra, 75. és 76. tábla). Ugyancsak a társadalmi tőke jelenlétét mutatja az önkéntesség megjelenése és mértéke a vizsgált szintereken. Magáért beszélő adat, hogy a vizsgált közösségi szintereken összesen 312 fő dolgozott. Az itt dolgozók 31%-a, 98 fő önkéntesként tevékenykedett (lásd 7.4. fejezet 59. és 66-67. táblázat, 23. ábra.). Megjegyzendő, hogy a kérdőíves vizsgálatok alapján, az önkéntesek munkájára akkor is nagy szükség van, amikor átmenetileg megszűnik a finanszírozás és a folyamatos működést éppen az önkéntesek térítésmentesen vállalt munkája biztosítja. Ugyancsak, a kérdőív tapasztalata alapján jelenthetjük ki, hogy a roma közösségi házak kapcsolati tőkéje is magasnak mondható. Elsősorban helyi, területi és regionális kapcsolatrendszerrel bírnak (lásd 7.4. fejezet 31. és 32. ábra). A közösségi házak vezetőivel felvett interjúk alapján is megerősíthetjük, hogy a társadalmi tőke már a házak alapításánál is jelentkezett, hiszen az alapítók azok a civil szervezetek és önkéntesek, akik tenni akartak valamit a cigányság kultúrájáért, a társadalmi

integrációért és a felzárkózásért. Azt is meg kell jegyeznünk a kutatás tapasztalatai alapján, hogy nem csak a fentiekkel kapcsolatos feladatok ellátásában gondolkodtak, hanem a helybéli közösségek építéséről, fejlesztéséről, így a közösségeken keresztül – talán „nem-akartan és nem-tudón” – a társadalmi tőke építéséről is. A vezetői kérdőív alapján, a közösségi házak további – a társadalmi tőkével összefüggő, annak jelenlétét bizonyító – értékei az őszinteség, összetartás, egymásra figyelés, megbízhatóság, nyitottság, egyéni bánásmód, családi hangulat, bizalom (lásd 7.5.1. fejezet 157-158. és 166-168. o.). A látogatói kérdőívben a társadalmi tőke olyan fontos elemeire kérdeztünk rá, mint a kapcsolati tőke, a társadalmi normák megléte, a segítőkészség, a civil, önkéntes részvétel, valamint a roma közösségi házakban, illetve azok irányában meglévő bizalom. A válaszok alapján a látogatók főként tanulni és barátokat szerezni járnak a színterekbe. Alapvetően jól érzik magukat a közösségben, és azt is mondják, hogy a gyerekeik szintén szeretnek idejárni. Vonzóak a színterek által szervezett programok is. Többségükben azt is jelezték, hogy a házak látogatása során új embereket ismertek meg, így a közösségi házakra támaszkodva erősödtek a társadalmi kapcsolataik, kapcsolati tőkéjük. A vélemények szerint, a látogatóknak a színterek látogatása során lehetőségük nyílik egy nagyobb közösséghez tartozni, ahol a kölcsönös szimpátia, a közös együttlét, közös érdekek és szükségletek alapján találnak egymásra a roma gyerekek, a szülők és más, a ház szolgáltatásait igénybe vevő felnőttek is. A látogatók az itt megszerzett kapcsolati tőkéjüket használják is, hiszen a közösségi házakon kívül is sokat beszélgetnek, megosztják a gondolataikat és problémáikat egymással. A válaszadók szinte egyöntetűen jelzik azt is, hogy az itt megismert emberekre számíthatnak a továbbiakban is. Úgy gondolják tartós emberi kapcsolatok, barátságok alakultak ki a közösségi házak rendszeres használata során. A látogatók között az idők folyamán így alakult, alakulhatott ki a kapcsolatok alapja: a kölcsönös bizalom. A megkérdezettek többségében azt is jelezték, hogy a közösségi házakban megismertek olyan embereket is, akik ugyan nem lettek a barátaik, de később sokat segítettek nekik a mindennapokban. A megkérdezettek szinte kivétel nélkül azt jelezték, hogy igazi, egymást segítő közösség tagjaivá váltak. Az interjúalanyok többsége már korábban is vállalt – a társadalmi tőke egyik fontos szegmensét is jelentő, azt fejlesztő – önkéntes munkát (lásd 7.5.2. fejezet 178-182. o.). Összességében a közösségi színterekben zajló közösségi művelődési, oktatási és nevelési tevékenység, az informális tanulás, a nem formális és formális képzések, a közösségek fejlesztése, a felnőttképzési programok társadalmi tőkét jelentenek, azt fejlesztik és végső soron az emberi tőke gazdagodásához járulnak hozzá. Mindezek alapján úgy gondoljuk, hogy a Coleman-féle társadalmi és a Bourdieu-féle kulturális tőke jelenléte egyben elsajátítási folyamata a roma közösségi színterek egyik lényegi sajátossága. **Úgy gondoljuk, hogy hipotézisünk mind az elméleti, mind az empirikus vizsgálatunk alapján beigazolódott.**

5. Hipotézis

Úgy gondoljuk, hogy a társadalmi integrációt szolgáló szociokulturális tevékenységek ma már meghatározóak a roma közösségi színterek életében.

A szakirodalom tanulmányozása és a kutatás alapján is kijelenthetjük, hogy társadalmi integráció fogalmának és gyakorlatának egyelőre nem létezik társadalomtudományos elmélete. A cigányok társadalmi integrációs útját bemutató mű, szöveggyűjtemény nem ismeretes számunkra.

Úgy gondoljuk, hogy a roma közösségi házak vállalt társadalmi integrációs szerepkörüket lényegében, a disszertáció elméleti és empirikus részében feltárt, szociokulturális tevékenységükön keresztül töltik be. Munkánkban ennek a tevékenységnek a kulturális, oktatási, nevelési, egészségügyi és szociális aspektusait tártuk fel. A kulturális, közművelődési tevékenységek közé tartoznak a koncertek, bálók, diszkók, író-olvasó találkozók szervezése, a

civilek kulturális rendezvényei, táboroztatás, családi napok szervezése, sport, színházi rendezvények, szakkörök, kiállítások, vallási szervezetek kulturális rendezvényei, szabadidős programok szervezése a gyerekek és felnőttek részére, valamint speciális feladatként a közösségfejlesztés. Az oktatási, nevelési és képzési tevékenységkörbe tartoznak a gyermekek és felnőttek oktatása és nevelése, a fejlesztő pedagógus által ellátott tevékenység, a logopédiai és felzárkózással kapcsolatos tevékenység. A gyermekek és felnőttek számára szervezett képzések és programok típusait és gyakoriságát a 7.4. fejezet 26. és 28. ábráján részletezzük. Az egészségügyi tevékenységek közé soroljuk a védőnői és orvosi szolgáltatásokat a színtér falain belül, az egészségvédelemmel kapcsolatos rendezvényeket, programokat és előadásokat. A szociális feladatok közé soroltuk a családgondozói, a roma családok mentorálásával, az életvezetéssel, a mindennapi praktikus tanácsadással kapcsolatos tevékenységeket.

A roma közösségi színterekben, a felzárkózást és a társadalmi integrációt szolgáló programok esetében, állandó, illetve rendszeresen jelentkező tevékenységként a gyerekek oktatása és a felnőttképzés is jelentkezik. A civil szervezetek romákat segítő rendezvényei és a jogi tanácsadás, ha kisebb arányban is, de szintén állandó és rendszeres elfoglaltság a színterek életében. Ebben a vonatkozásban is bizonyítást nyert, hogy a társadalmi integrációval és a felzárkózással kapcsolatos feladatok ma már elsődlegesebbek, sokkal gyakoribbak, jellemzőbbek a színterek életében, mint a hagyományos közművelődés rendezvényei. Ezek közül a legjelentősebb feladatok a gyerekek felzárkózására és a roma családok segítésére, a társadalomba való integrálására szolgálnak. Állandóan jelentkező, tevékenység a fejlesztő pedagógusi és a logopédusi. A roma családokat, azok társadalmi integrációját segítik elsősorban a családgondozói és közösségfejlesztői feladatok. (A társadalmi integrációt és felzárkózást segítő szociokulturális tevékenységek részletes kibontása a 7.4. fejezet 60. és 61. táblázatában, a 70-74. táblázatban, a 26. és 28. ábra adatsoraiban és az azokat követő szöveges elemzésekben található meg.)

Fentieket erősítik meg a színterek vezetőivel történt interjúk tapasztalatai is. A válaszadók a közösségi házak két fő céljának a felzárkózást és a társadalmi integráció segítségét gondolták. Többségük szerint minden tevékenységük alapvetően ezt a két nagy célt szolgálja. Azt is el kell mondanunk azonban, hogy a társadalmi integráció értelmezése és megközelítése nem volt egységes az adatközlők esetében, éppen ezért is, a roma közösségi házakban az integrációs folyamatok segítése nem egy esetben más felfogás alapján zajlik, amely egy további kutatás iránya is lehet a továbbiakban. A házakban folyó szakmai munkát olyan szempontok határozzák meg, mint a település nagysága, történelmi-társadalmi múltja, a helyben jelentkező szükségletek milyensége és mennyisége, a színterek vezetőinek elméleti felkészültsége, gyakorlati tapasztalata, valamint az, hogy a színterek milyen hagyományokkal rendelkeztek a társadalmi integrációs feladatok ellátása terén. Nagyon fontos észrevételként jelentkezett, hogy az oktatási és kulturális tevékenységet nem is szabad elkülöníteni egymástól, hiszen azok – a multikulturális nevelés pozitív példái alapján is – összefüggnek, át és átszövik, kiegészítik egymást. A nevelési és oktatási folyamatokban természetesen jelen van a kultúra, a közművelődési programokban pedig óhatatlanul jelen vannak az oktatási, nevelési aspektusok is. Ugyanez jelentkezik a szociális és egészségügyi programok, fejlesztések esetében is. A színterek feladatuknak tekintik a roma és a magyar kultúra megismertetését és azok ápolását is, amit elsősorban a családi rendezvényeken, múzeumok, kiállítások látogatásán, kézműves foglalkozásokon, hagyományőrző rendezvényeken, kultúrát közvetítő eseményeken keresztül valósítanak meg. A látogatókat éppen a kultúrán keresztül segítik az igényesebb kulturális választás folyamatában, a világnézetük és ízlésük formálásában, választási szabadságuk kiterjesztésében. A tolerancia, egymás elfogadása szempontjából nagyon fontos és jótékony hatású, hogy a színterekbe, főként a tanodákba nem

csak roma gyerekek, hanem a többség többnyire hátrányos helyzetű gyermekei is járnak (lásd 7.5.1. fejezet 160-162. o.). **Fentiek alapján 5. hipotézisünket igaznak fogadjuk el.**

5.1. Alhipotézis

Azt is gondoljuk, hogy a pedagógiai, oktatási, nevelési tevékenység a szinterek egyik meghatározó tevékenységévé vált az elmúlt években.

Empirikus vizsgálatunk alapján kijelenthetjük azt is, hogy a roma közösségi szinterek egyik meghatározó tevékenysége ma már az oktatás, nevelés és képzés. Hipotézisünk erre vonatkozó magállapítását igazolja, hogy a programok elsősorban a gyermekek részére zajlottak le. A szinterek a gyermekek részére a vizsgált két évben összesen 65 db programot szerveztek (lásd 7.4. fejezet 28. ábra, 73-74. táblázat). Ennek többsége felzárkóztató képzés. Mindezek mellett nagyon fontosak az értékátadó, viselkedésmintákat is bemutató szabadidős foglalkozások is. Nagy volt az érdeklődés a művészeti foglalkozások, programok iránt is. A felnőttek részére 2015-2016-ban összesen 58 programot szerveztek. A legnagyobb arányban a valamilyen mesterség elsajátítására irányuló képzés valósult meg, de népszerűek voltak a mezőgazdasággal kapcsolatos és az Országos Képzési Jegyzékben (OKJ) szereplő képzések is.

Az empirikus vizsgálatok alapján két nagy képzési típust különíthetünk el. Az első típusba tartoznak azok az oktatási és képzési programok, amelyek elsősorban a társadalmi integrációt segítik elő (mesterség elsajátítására irányuló tanfolyam, OKJ-és képzések, általános iskolai felzárkóztató képzés, vállalkozói ismeretek). A képzések második fajtájaként pedig a mindennapi életet segítő, az életet megkönnyítő képzésekről beszélhetünk. Ilyenek az egyéb kompetenciákat erősítő, mindennapi életvezetést segítő, mezőgazdasági, egészségügyi képzések (lásd 7.4. fejezet 26. ábra és 71-72. táblázat).

A vezető interjúalanyok többségének szakmai alapelvei is elsősorban a társadalmi integrációs és felzárkóztató folyamatok cél- és feladatrendszeréhez kötődnek. A legtöbb válaszadónál a gyermekközpontúság, és a hátrányos helyzetű gyerekekkel való kiemelt törődés, a gyerekszegénység csökkentése és a családi védőháló erősítése jelenik meg. Fontos szempont a differenciált bánásmód, illetve az életre való felkészítés és a pedagógia szempontok érvényesülése az esélyegyenlőség és a szociális érzékenység is. A roma közösségi szinterek megalakulását tekintve részben alulról építkezve, a helyi szükségletekből, sajátosságokból adódóan, részben pedig az állami, kormányzati folyamatok és az azokhoz rendelt ösztönzési és finanszírozási mechanizmusok eredményeként jöttek létre. A válaszadók azt is jelezték, hogy a pedagógiai tervezési munkát nehezíti a közoktatási rendszer folyamatos változása. A szinterek alapítói is felismerték, hogy a hagyományos, ma már szegregatív iskolatípus keretei közé egyáltalán nem, vagy csak nagyon nehezen szorítható be a hátrányos helyzetű gyerekek felzárkóztatásához szükséges differenciált bánásmód. Az adatközlők véleménye szerint, a közösségi szintereknek olyan feladatot is fel kell vállalniuk (pl. készség-, és kompetenciafejlesztés), amelyet a közoktatási intézményrendszer nem képes ellátni. A roma közösségi szinterekben rejlő nagy lehetőség, hogy egyénileg is tudnak és képesek bánni a szinterekbe járó gyerekekkel és felnőttekkel. Ez a differenciált bánásmód megjelenik ugyanitt a társadalmi integrációs és felzárkóztató feladatok szociális, egészségügyi, oktatási, nevelési és kulturális dimenzióiban is. Úgy gondoljuk, hogy ez is abba a komplex, integrációs célokat szolgáló szolgáltatáscsoportba tartozik, amelyet egyetlen más, csak a szakfeladatát végző intézmény, vagy szervezet sem tud ellátni ebben a formában. Fontos egyrészt, hogy a látogatók a saját roma identitásukban erősödjenek, másrészt pedig – mivel több szintér esetében is, nem csak romák látogatják a házat – aki idejár, az egyformán kapja meg a szinterek által nyújtott szolgáltatásokat (lásd 7.5.1. fejezet 155., 157., 169. o.). Éppen ezért is, a roma közösségi házak nem tekinthetők szegregáló

intézményeknek. A szinterek jelenlegi tevékenységük alapján és a jövőre irányuló terveik szerint is – a hagyományos alaptevékenységük mellett – a helyi gazdaság-, közösség-, és társadalomfejlesztési folyamatokba is bekapcsolódnak. Ezekben az esetekben a gazdaság-, és közösségfejlesztés összefonódik a pedagógiai, oktatási, nevelési tevékenységgel. A gyerekek és velük együtt a szülők is mezőgazdasági alapismeretekre tesznek szert, amelyek később már a megélhetést is segíthetik. Nem az az elsődleges cél, hogy mindenki egyetemre vagy főiskolára kerüljön, hanem elsősorban a tanulási teljesítmény, a felzárkózás és a roma gyerekek sikerességének megerősítése az oktatásban. **Hipotézisünket a fentiek alapján igaznak fogadjuk el. Az oktatási és nevelési tevékenység a roma közösségi terek meghatározó feladatává vált.**

6. Hipotézis

Feltételezzük, hogy a fenntartók szűkös anyagi forrásai, a központi normatíva hiánya miatt a szinterek léte elsősorban a rendelkezésre álló pályázati lehetőségektől függ. Mivel nem áll rendelkezésre olyan központi és helyi finanszírozás, amely biztosítaná a közösségi szinterek folyamatos működését, azok léte esetleges, nem kiszámítható. Éppen ezért is, az azokban folyó tevékenységből hiányzik a biztos, kiszámítható jövőkép, a koncepcionális, hosszú távú tervezés biztonsága.

Hipotézisünk verifikálására elsősorban a szinterek pénzügyi helyzetének, beruházásainak elemzése révén került sor. A vizsgált időszakban, a régióban 50 darab beruházás valósult meg, közel 612.000.000 Ft értékben. A legtöbb beruházás roma közösségi szinterek kialakítására, eszközbeszerzésre és felújításra irányult (lásd 7.4. fejezet 9-10. ábra). Beszédesebb adat az is, hogy a fenntartásra és működtetésre szóló források aránya csupán 4%. A legjelentősebb forrást az uniós alapú, ugyancsak ciklikusan működő Társadalmi Megújulás Operatív Program különböző alprogramjai jelentették (38%). Az LHH projektek 14%-ot, a települési önkormányzatok támogatása 12%-ot, az önerő pedig 10%-ot jelentett. A vizsgálat során megállapítottuk, hogy a szinterek nem rendelkeznek folyamatos, normatív támogatással sem országos, sem helyi szinten (lásd 7.4. fejezet 11. ábra, 42-51. tábla). A szinterek sikerének másik fontos tényezője a megfelelő humán erőforrás bázis. A szakemberek alkalmazása esetében is – a normatív finanszírozás hiánya miatt – jellemző a bizonytalanság. A finanszírozás esetlegessége, határozott időtartama miatt a szakembereket csak határozott időre vehetik fel, így a humán erőforrás és a szakmai munka hosszú távú tervezése nem lehetséges. Az adatok rámutattak arra, hogy a fenti bizonytalan finanszírozás miatt folyamatos munkaviszony lényegében elenyésző számban fordul elő a szinterekben dolgozók között. Megállapítható, hogy szinte kizárólagosan határozott idejű foglalkoztatási formák fordulnak elő (lásd 7.4. fejezet 18. ábra, 58-59. táblázat).

Az interjúalanyok véleménye szerint is, a finanszírozás szűkössége és ciklikussága alapvetően akadályozza a hosszú távú szakmai tervezési folyamatokat. Amennyiben a pályázati és egyéb források elapadnak, akkor először a működés időtartama csökken, így a szolgáltatások mennyisége és minősége szenved csorbát. Legrosszabb esetben a közösségi szintér bezárja a kapuit. Így sok éves, akár évtizedes munka megy tönkre, leállnak a fejlesztési folyamatok, megszűnik a tevékenység. Értelmetlenné válnak azok a sokmilliósi beruházások is, amelyeket a szinterek infrastrukturális fejlesztésére költöttek (lásd 7.5.1. fejezet 159. o.). A tevékenység változásával kapcsolatban, a vélemények szerint, a roma integrációs és felzárkózási célok ugyan nem változtak, de bizonyos tevékenységek módosultak, megszűntek, vagy éppen kiegészültek. Ezek a változások mindig szorosan összefüggtek a rendelkezésre álló pénzügyi forrásokkal, a pályázati elvárásoknak való megfelelés kényszerével és a helyi szükségletek figyelembe vételével. Egyes megkérdezettek jelezték, hogy a kezdeti időszakban, főként a kötelező

indikátorszámok teljesítése miatt, inkább az oktatás állt a szinterek tevékenységének középpontjában. Később jelent meg a kompetenciák fejlesztésére és a szabadidő tartalmas eltöltésére szolgáló programok sora. A válaszadók többsége, a tevékenységük fejlesztéséhez elsősorban a pénzügyi források folyamatosságát, normatív, rendszeres biztosítását jelezte a legfontosabb elemnek. **Mindezek alapján, hipotézisünket igaznak fogadjuk el.**

7. Hipotézis

Feltesszük azt is, hogy komoly problémát jelent azoknak a szakembereknek a hiánya, akik képesek a roma közösségi házak vezetésére, fenntartására, vagy pályázatírásra, az uniós projektek lebonyolítására.

Az empirikus kutatásunk alapján a teljes munkaidőben dolgozók 78%-a érettségivel és felsőfokú végzettséggel rendelkezik, ebből a diplomások számaránya 51%. A részmunkaidőben dolgozók (88 fő) között is magas a felsőfokú végzettséggel rendelkezők száma (81%). A dolgozók 10%-a rendelkezik érettségivel, 5%-uk általános iskolai, 4%-uk pedig szakképző iskolai végzettséggel bír (lásd 7.4. fejezet 3. ábra). A felsőfokú végzettséggel rendelkezők magas aránya elsősorban az ellátandó szakfeladatokkal van összefüggésben. A jogász, pszichológus, családgondozó, fejlesztő pedagógus, logopédus feladatok ellátására szükségszerűen, a törvényi kötelezéseknek és a pályázati elvárásoknak is megfelelően, felsőfokú végzettségű szakemberek beállítására van szükség. További magyarázat a felsőfokú végzettséggel rendelkezők magas arányára, hogy a szinterek szervezete, finanszírozásának módja, pénzügyi technikája és tevékenysége igyekszik megfelelni az európai uniós pályázatok szigorú szakmai, költségvetési és adminisztratív elvárásainak. Ez önmagában szervezettséget, magas fokú pénzügyi, számviteli fegyelmet és szakmai tudást igényel a szinterek vezetőitől és kollégáitól. További magyarázó ok, hogy a diplomás túlképzésből adódó, úgynevezett értelmiségi munkanélküliség miatt a felsőfokú végzettségűek sok esetben minden kínálkozó munkalehetőséget is megragadnak. **Mindezek alapján úgy gondoljuk, hogy hipotézisünk nem állta meg a helyét. A roma közösségi házak rendelkeznek azzal a felkészült, megfelelő iskolai végzettséggel rendelkező szakembergárdával, amelyek képesek a szinterek fenntartására, működtetésére és pénzügyi menedzselésére.**

Az összefoglaló fejezet részeként, hipotéziseink verifikálása után, disszertációnk új tudományos eredményeit, társadalmi és gyakorlati hasznosulását, a dolgozatunkból adódó jövőre irányuló elképzeléseket mutatjuk be.

Az új tudományos eredmények vonatkozásában olyan átfogó munkát terveztünk, amelyet más szakirodalom, tanulmány korábban ebben az összefüggésben nem részletezett. A művelődés-, a nevelés-, és a kisebbségtudomány megállapításai, összefüggései ebben a vonatkozásban még nem kerültek feldolgozásra. A közművelődés rendszerváltást követő időszakáról a szervezet, a tevékenység és a finanszírozás vonatkozásában ilyen összegzés korábban még nem készült, az összefüggések magyarázatára, feltárására ebben a történeti síkban korábban nem került sor. Úgy gondoljuk, hogy a korábbi, közművelődéssel kapcsolatos adatok és vizsgálati megállapítások másodelemzésével, új összesítő táblázatok elkészítésével és az abban rejlő szakmai összefüggések és tendenciák feltárásával a közművelődés tudományos ismeretanyagát bővíteni tudtuk.

Disszertációnkban olyan, más tudományágakból származó elméleti kereteket állítottunk fel, amelyek korábban nem hasznosultak, és vélhetően új, tudományosan is feldolgozható

eredményeket hoznak a közművelődés, illetve a roma közösségi színterek számára. Úgy gondoljuk, hogy a tőkeelméletek, a társadalmi és kulturális tőke közművelődési és kisebbségi szempontú feldolgozását korábban más tanulmány nem végezte el. Mind az elméleti, mind az empirikus részekben is bizonyítottuk, hogy a társadalmi tőke a közművelődési intézmények és közösségi színterek, valamint a roma közösségi házak lényegi sajátossága. Úgy gondoljuk bizonyítani tudtuk, hogy a roma közösségi színterek fontos és kihagyhatatlan elemei a társadalmi integrációnak, a társadalmi felzárkózás folyamatának, a szegénység elleni küzdelemnek.

A roma közösségi házak feltárásával bemutattuk és elemeztük az abban folyó oktatási-nevelési tevékenységet, amivel a pedagógia tudományos ismerettárát bővítettük. Úgy gondoljuk, hogy elméleti elemzéseinkkel és empirikus vizsgálatunkkal kiszélesítettük a kisebbségi közösségekkel kapcsolatos tudományos vizsgálatok körét és új kutatási dimenziókat nyitottunk meg.

Úgy véljük, hogy a közösségtanulmányok alfejezetben (lásd 1.4. fejezet) vázolt és elemzett módszertani alapok és orientációk hasznosulnak majd a jövőben a közművelődés tudományos alapú kutatásai és vizsgálatai terén. A közművelődés egyik fő célja ma már a lokális közösségek fejlesztése és megerősítése. Ennek a tevékenységnek a kiindulási pontja pedig a közösségek tudományos szempontú vizsgálata kell, hogy legyen. Ehhez fontos a korábbi, közösségekkel kapcsolatos elméleti és gyakorlati ismeretek áttekintése, kritikai elemzése, mai korra való adaptálása. Jelenti ez a meglévő módszertani bázis továbbfejlesztését, új módszerek kimunkálását is, amelyhez az első lépést – reményeink szerint – disszertációnk vonatkozó alfejezetében megtettük.

Úgy gondoljuk, hogy a társadalmi és kulturális tőkével kapcsolatos megállapításaink mind a közművelődési tevékenység, mind a roma közösségi házak munkájának fontosságát igazolják. Növelik szakmai, társadalmi és politikai elismertségüket, presztízsüket, és reményeink szerint további források megszerzését is segítik majd. Azt is gondoljuk, hogy a társadalmi és kulturális tőkével kapcsolatos vizsgálatunk, az azokban megfogalmazott megállapítások és eredmények további kutatások és tanulmányok alapjává válhatnak majd. Kedvező feltételek esetén, a roma közösségi házakban és a közművelődési intézményekben megjelenő társadalmi és/vagy kulturális tőkére irányuló vizsgálatok országos vizsgálatá is szélesíthetőek.

A roma közösségi házak vizsgálata alapján további lehetőség mutatkozik a pedagógiai tevékenység és az ott használt nevelési és oktatási módszerek elmélyültebb elemzésére is. Újabb kutatási célként jelentkezhethet, hogy a színterekben milyen elméleti és módszertani alapok mentén valósítják meg a társadalmi integrációval és felzárkózással kapcsolatos pedagógiai tevékenységet, milyen tapasztalatokra és általánosítható következtetésekre tettek szert. Vizsgálati szempont lehet az is, hogy egyrészt a differenciált, másrészt pedig a multikulturális nevelés milyen eszköztárával rendelkeznek a közösségi színterek munkatársai.

A kutatás tapasztalatai alapján az alábbi gyakorlati javaslatokat tudjuk megfogalmazni.

A jövőre irányuló kutatások szempontjából szükséges lenne, hogy a közművelődési statisztika kisebbségekre vonatkozó adatsorai egészüljenek ki a kisebbségi közművelődési tevékenységre vonatkozó adatsorokkal is. Mindezek alapján lehetővé válna, hogy létrehozzuk a kisebbségi közművelődéssel foglalkozó szervezetek adat- és információs bázisát, amely további kutatások alapjául szolgálhat majd.

A roma közösségi házak létét és működését alapvetően a finanszírozás esetlegessége és

ciklikussága veszélyezteti. Éppen ezért rendkívül fontos, hogy hasonlóan a közművelődési és közgyűjteményi normatívához, a színterek – bizonyos szervezeti, tevékenységbeli és infrastrukturális feltételek és garanciák megléte esetén – normatív állami finanszírozásban részesülhessenek. Ennek a kritériumrendszernek a kidolgozásához olyan szakmai bizottságra lenne szükség, amelynek tagjai, többek között a roma közösségi házak tapasztalt és felkészült tagjai lehetnének.

A szakmai munka elmélyítésére, a tapasztalatok és információk megosztására, az érdekérvényesítés fokozására javasolt a roma közösségi házakat, nem csak a tanodákat, hálózatba szervezni. A rendelkezésre álló humán erőforrás szakmai tudásának elmélyítésében sokat segítenének a részükre szervezett speciális tanfolyamok, képzések, konferenciák. Javasolt, hogy roma kultúraközvetítő és roma közösségi ház vezetői képzés indulhasson a felsőoktatásban.

A mai napig nem működik a roma kisebbség vonatkozásában olyan országos hatáskörű kulturális és oktatási szakmai-módszertani központ, amely ezen a területen segíthetné a közművelődési intézmények és roma közösségi színterek munkáját. Ennek létrehozása fontos lenne a hálózatosodás, a szakmai munka elmélyítése és az érdekérvényesítés fokozása érdekében is. Javasoljuk azt is, hogy a Nemzeti Művelődési Intézet emelje be feladatkörébe a kisebbségi közművelődéssel foglalkozó szervezetek és a roma közösségi házak szakmai-módszertani segítségét. A szakmai munka ergonomikus és szinergiában való ellátása érdekében folyamatos együttműködésre, egyeztetésekre és közös programok kialakítására lenne szükség a közművelődési, a közoktatási és a kisebbségi terület képviselői és szervezetei között.

A disszertáció gyakorlati hasznosulását segítheti elő mindezek alapján olyan ajánlás elkészítése, amelyek a szakminisztériumok és háttérszervezetek részére készül. Ennek célja pedig nem más, mint a közösségi színterekkel kapcsolatos döntések előkészítésének megalapozása és ezen döntések végrehajtásának segítése.

8. Summary

This dissertation is aimed at the scientific exploration of various aspects of community culture, minorities and the education of minorities as well as the changes that took place in these areas from the change of the political and economic system in Hungary until today. A priority objective was to examine the activities, organisational structure and financing of the institutional system, the community venues and the particular institutions linked to community culture, these being characteristic aspects of their operation. An additional important objective was to analyse the pedagogical and educational activities conducted in Roma community centres. The empirical study was aligned with the conceptual and theoretical frameworks developed in the theoretical chapters. The structure of the dissertation was formulated with consideration to the research objectives, the previous findings of available literature on the theme, as well as the hypotheses based on these. The relevant key terms were defined in detail, and the dissertation's theoretical framework was established. A combination of deductive (theoretical) and inductive (empirical) research strategies was applied in order to realise the objectives set by the research. In the part devoted to the analysis of community culture after the change of the political and economic system in Hungary, data tables from previously published studies about the theme, as well as statistical data pertaining to community culture were used. Whenever a comparison was possible, aggregate tables were made using the afore-mentioned data with the indication of the sources, and a secondary analysis was conducted. Of the available empirical research methods, the combination of quantitative and qualitative methods proved to be the most productive. The main method with which the hypotheses were tested was a survey conducted in 2015 and 2016 using a questionnaire with quantitative and primarily closed-ended questions. The questionnaires were filled in by the heads of the operating organisations as well as by the senior staff members working at the community centres surveyed within the scope of the study. As far as we are aware, data was recorded in North Hungary in 32 out of the existing 35 facilities, i.e. 91% of the region's Roma community centres were contacted and questionnaire surveys were conducted with their representatives. The questionnaires were accompanied by partly structured interviews, which were conducted with the heads of fourteen community venues in the region. Another, structured draft interview was also made to survey the Roma men and women attending community centres. Ten face-to-face interviews were conducted in the region. The questionnaire and the interviews were drawn up based on the theoretical findings. The study was conducted regionally, and the empirical study is hoped to cover the period from 2001 to 2015. The trial surveys were completed in the first phase of the research, and wherever needed, the questions were reformulated. A comparative analysis of the theme was also important for the purpose of the study, which is why comparisons were drawn between the counties, settlement types and types of venues (children's house, tanoda, traditional community house, IKSZT, school). In regard to new scientific findings, the research sought to be comprehensive and was aimed at exploring the theme not previously discussed by other literatures and studies in this particular context. The stipulations made by this dissertation about community culture, education and minority studies, as well as the links pointed out between these spheres have not yet been researched. No similar work has been written about the organisational structure, activities and financing of community culture in the period after the change of the political and economic system in Hungary, and no previous study provides such in-depth explanations in the given historical context as this work. It is our contention that the secondary analysis of previously published data and scientific findings about community culture, as well as the new summary tables, together with the links and tendencies revealed by them will enlarge the scholarly corpus about community culture. The theoretical frameworks contained in this dissertation were borrowed from other disciplines, and since they were previously not used

to research the themes explored by this dissertation they are expected to produce new, scientifically worthwhile results in community culture and prove beneficial for the various Roma community venues. We believe that no previous studies undertook the task of researching capital theories – those pertaining to social and cultural capital – and applied them to the sphere of community culture.

Both the theoretical and the empirical section of the dissertation clearly confirm that social capital is a quintessential feature of community culture institutions, community venues, and Roma community centres. We believe that the dissertation also confirms that Roma community venues are important and essential elements of social integration, the process of social inclusion and the fight against poverty. The examination of Roma community centres includes the presentation and analysis of the educational activity conducted in these institutions, hence increasing the body of scientific knowledge in the area of pedagogy. The theoretical analyses and empirical study of the dissertation are believed not only to have broadened the scope of scientific studies conducted about minority communities but also to open up new research dimensions.

9. Felhasznált irodalom, jogszabályok, dokumentumok

- ALLPORT, G. W. (1999): *Az előítélet*. Budapest, Osiris.
- BABUS ENDRE– GÁTI ZOLTÁN– MÉSZÁROS ÁGNES (1984): A cigányság helyzete egy magyar faluban. *Szociálpolitikai értesítő*, 2. évfolyam, 80-126. p.
- BÁRDOS JENŐ (2012): A zene felemel... és megtart. A Snétberger Zenei Tehetség Központ, mint pedagógiai kihívás és iskolakísérlet. *Társadalmi együttélés*. 3. szám. http://www.tarsadalmiegyutteles.hu/id-56-tarsadalmi_egyutteles_2012_3_szam_bardos.html. 2013. 11. 11. 10. h. 08. s.
- BABBIE, EARL (2003): *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata*. Budapest, Balassi.
- BALÁZSI ILDIKÓ–SZABÓ VILMOS–SZALAY BALÁZS (2005): A matematikaoktatás minősége, hatékonysága és az esélyegyenlőség. A PISA 2003. nemzetközi tudásmérés magyar eredményei. *Új Pedagógiai Szemle*, 11. szám, 3-21. p.
- BANKS, J. A. – BANKS, C. A. M. (2011): *Handbook of research on multicultural education*. San Francisco, Jossey – Bass. 11. p.
- Banks, James A. (2006): Multicultural education. Development, dimension, and challenges. In: JAMES A. BANKS: *Race, culture, and Education. The selected works of James A. Banks*. Routledge, London and New York, 129-140. p.
- JAMES A. BANKS: Multiculturalism's Five Dimensions – Michelle Tuckers' interview for the NEA Today's online readers. <https://www.learner.org/workshops/socialstudies/pdf/session3/3.Multiculturalism.pdf>. 2016. 10. 10. 11. h. 07. s.
- BÁRDOSI MÓNKA – LAKATOS GYULÁNÉ – VARGA ALAJOSNÉ (2004): *A kultúra helyzete Magyarországon. [Találkozások a kultúrával 4.]* Budapest, Magyar Művelődési Intézet. 117-120. p.
- Bayer József (2000): *Globális média, globális kultúra*. www.valtozovilag.hu/t365/tux0627.htm. 2009. 08. 11. 15. h. 13. s. 3-9. p.
- BERKES LILLA (2010): A multikulturalizmus fogalmának kialakulása és jelentése. *Délkelet-Európa – South-East Europe International Relations. Quarterly*, Vol. 1. No. 4, 1-7. p.
- Becker, Gary: Preferenciák és értékek (1998). In LENGYEL GYÖRGY – SZÁNTÓ ZOLTÁN (szerk.): *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapest, Aula, 101-129. p.
- Becker, Gary (1997): Az emberi viselkedés ökonómiai megközelítése. In LENGYEL GYÖRGY–SZÁNTÓ ZOLTÁN (szerk.): *Gazdasági rendszerek és intézmények szociológiája*. Budapest, Aula, 13-31. p.
- Benedek Mariann (2009): Kulturális kitekintő – A kultúra finanszírozásának nemzetközi tapasztalatai. In ANTALÓCZY TÍMEA – FÜSTÖS LÁSZLÓ – HANKISS Elemér (szerk.): *[Vész]jelzések a kultúráról*. Budapest, MTA PTI. 115-151. p.
- Bindorffer Györgyi – Dóczé Nikolett – Kállai Ernő (2010): A magyarországi nemzeti közösségek történelme és jelene. In GYULAVÁRI TAMÁS – KÁLLAI ERNŐ (szerk.): *A jövevényektől az államalkotó tényezőkhöz. A nemzetiségi közösségek múltja és jelene Magyarországon*. Budapest, Országgyűlési Biztos Hivatala. 49-144. p.
- BÍRÓ GÁSPÁR (2014): *Az 1993. évi törvény létrejöttének körülményei*. http://nemzetisegek.hu/repertorium/2014/01/belivek_23-44.pdf. 2015. 05. 24. 14 h. 15. s. oldalszám nélkül: o. n.
- Bourdieu, Pierre (1997): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In ANGELUSZ

- RÓBERT (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Budapest, Új Mandátum, 156-177. p.
- Bourdieu, Pierre (1998): Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. In LENGYEL GYÖRGY– SZÁNTÓ ZOLTÁN (szerk.): *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapest, Aula, 155-177. p.
 - Bujdosó Dezső (2006): *Műveltség vagy képzettség. Előadás a Szegedi Közművelődési Nyári Egyetemen*. www.mmhir.hu/org/csongrad/. 2008. 12. 21. 16. h. 23. s. o.n.
 - CASTELLS, MANUEL (2009): *Új társadalom*. o.n. www.inco.hu/inco7/kitekint/cikk0h.htm. 2015. 01. 09. 10 h. 22. s.
 - COHEN, ANTHONY, P. (1985): *The Symbolic Construction of Community*. London, Tavistock.
 - COLEMAN, JAMES, S. (1966): *Equality of Educational Opportunity. Department of Health, Education and Welfare*. Washington DC. o.n. <http://files.eric.ed.gov/fulltext/ED012275.pdf>. 2016. 10. 27. 08. h. 34. s.
 - COLEMAN, JAMES S. (1988): Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, 95-120. p. <http://courseweb.ischool.illinois.edu/~katewill/for-china/readings/coleman%201988%20social%20capital.pdf>. 2016. 09. 29. 09. h. 30. s.
 - COLEMAN, JAMES, S. (1990): *Foundation of Social Theory*. Cambridge, Harvard University Press. o.n. <https://sisphd.wikispaces.com/file/view/Coleman-Foundations+of+Social+Theory-ch+12.PDF>. 2016. 09. 29. 09. h. 33. s.
 - Coleman, James, S. (2001): Társadalmi tőke. In LENGYEL GYÖRGY– SZÁNTÓ ZOLTÁN (szerk.): *A gazdasági élet szociológiája*. Budapest, Aula, 99-129. p.
 - Coleman, James, S. (1998): Társadalmi tőke az emberi tőke termelésében. In LENGYEL GYÖRGY– SZÁNTÓ ZOLTÁN (szerk.): *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapest, Aula, 11-45. p.
 - CSABA LÁSZLÓ (2006): *A fölemelkedő Európa*. Budapest, Akadémiai Kiadó. 182-185. p.
 - Csalog Zsolt (1974): A jászfényszarui cigányság 1971-ben. In TÓTH JÁNOS (szerk.): *A Jász Múzeum Jubileumi Évkönyve*. Jászberény, Jász Múzeum, 219-239. p.
 - CSAPÓ BENŐ – MOLNÁR GYÖNGYVÉR – KINYÓ LÁSZLÓ (2009): A magyar oktatási rendszer szelektivitása a nemzetközi összehasonlító vizsgálatok eredményeinek tükrében. *Iskolakultúra*, 3–4. szám, 3–13. p.
 - CSEFKÓ F. PÁLNÉ – KOVÁCS I. (szerk.): *Kisebbségi önkormányzatok Magyarországon, 1994-1998*. Budapest, 1999, Osiris-MTA Kisebbségkutató Műhely – MTA Regionális Kutatások Központja.
 - Csepeli György – Prazsák Gergő (2009): Új szegénység. A digitális egyenlőtlenség kulturális hatásai. In ANTALÓCZY TÍMEA– FÜSTÖS LÁSZLÓ – HANKISS Elemér (szerk.): *[Vész]jelzések a kultúráról*. Budapest, MTA PTL. 87-115. p.
 - CSERMELY PÉTER (2005): *Hálózatok sejtjeinkben és mindenütt*. o.n. www.origo.hu/attached/20050912csermely.rtf. 2008.12. 21.16. h. 35. s.
 - Csoma Gyula (2010): Közoktatás és művelődés. In TÖRÖK JÓZSEF (szerk.): *Közművelődési Nyári Egyetem 1999-2008*. Szeged, Csongrád Megyei Népművelők Egyesülete, 181-200. p.
 - CSOVCSOVICS ÉS MÁSOK (2015): *Miért kell tanoda?* o.n. http://tanodaplatform.hu/wp-content/uploads/2014/04/miert_kell_tanoda.pdf. 2017. 05.

02. 17. h.19. s.

- DUDÁS KATALIN – HUNYADI ZSUZSA (2005): *A hagyományos és a modern tömegkultúra helye és szerepe a kulturális fogyasztásban. [Találkozások a kultúrával 6.]* Budapest, Magyar Művelődési Intézet, MTA Szociológiai Kutató Intézet. 103-109. p.
- DURKÓ MÁTYÁS – SÁRI MIHÁLY (2002): *Bevezetés a közművelődés-elméleti ismeretekbe.* Budapest, Tankönyvkiadó.
- DURST JUDIT (2001a): A bordói „nem igazi cigányok”. Esettanulmány a paraszt cigány identitásról. *Beszélő*, 7-8. szám, 95-99. p.
- DURST JUDIT (2001b): „Nekem ez az élet, a gyerekek.” Gyermekvállalási szokások változása egy kistalusi cigány közösségben. *Századvég*, ősz, 71-92. p.
- Egedy Gergely (2010): *(Multi)kultúra – konzervatív olvasatban.* o.n. http://www.magyar szemle.hu/cikk/20060815_multikultura_-_konzervativ_olvasatban. 2016. 10. 09. 15. h. 40. s.
- Erős Ferenc – Mészáros Ágnes (1994): Pszichológiai szempontok és problémák a magyarországi cigányság helyzetére vonatkozó kutatásokban. In ERŐS FERENC (szerk.): *A válság szociálpszichológiája.* Budapest, T-Twins, 128-148. p.
- FALUS IVÁN (szerk.): *Bevezetés a pedagógiai kutatás módszereibe.* Budapest, 2004, Műszaki Kiadó.
- FALUS IVÁN – OLLÉ JÁNOS (2008): *Az empirikus kutatások gyakorlata. Adatfeldolgozás és statisztikai elemzés.* Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- FAYOL, HENRY (1984): *Ipari és általános vezetés.* Budapest, KJK.
- FISH, STANLEY (1998): Butik-multikulturalizmus, avagy miért képtelenek a liberálisok a gyűlölet beszédéről gondolkodni. *Lettre magazin* 31. szám, tél. o.n. <http://www.c3.hu/scripta/lettre/lettre31/fish.htm>. 2016. 09. 09. 08. h. 44. s.
- FEJES JÓZSEF BALÁZS (2014): Mire jó a tanoda? *Esély*, 26. 4. sz. 29–56. p.
- Flap, H. D. – De Graaf, N. D. (1998): Társadalmi tőke és megszerzett foglalkozási státus. In LENGYEL GYÖRGY– SZÁNTÓ ZOLTÁN (szerk.): *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája.* Budapest, Aula. 129-155. p.
- FLECK GÁBOR – VIRÁG TÜNDE (1999): *Egy beás közösség múltja és jelene.* Budapest, MTA PTI Regionális Kutató Központ.
- Feischmidt Margit – Szuhay Péter (1997): A sűrű leírás. In KOVÁCS ÉVA (szerk.): *Közösségtanulmány – Módszertani jegyzet.* (s.l.), Néprajzi Múzeum – PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 243-260. p.
- Feischmidt Margit (1997): Multikulturalizmus: Kultúra, identitás és politika új diskurzusa. In: uő: (szerk.): *Multikulturalizmus.* Budapest, Osiris Láthatatlan Kollégium, 7-29. p.
- Feischmidt Margit (2007): Sűrű leírás. In KOVÁCS ÉVA (szerk.): *Közösségtanulmány – Módszertani jegyzet,* (s.l.), Néprajzi Múzeum – PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék. 234-243. p.
- Fejes József Balázs – Szűcs Norbert: A tanodaszféra és a TanodaPlatform kapcsolódási pontjai (2016). In FEJES JÓZSEF – LENCSE MÁTÉ – SZÜCS NORBERT (szerk.): *Mire jó a tanoda.* www.tanodaplatform.hu. 2016.11.10. 09. h. 23. s. 13-14. p.
- FOGARASI JÓZSEF– IVANICS IMRE– KISS LÁSZLÓ (2001.): *A helyi önkormányzatok.* Budapest, Unió Kiadó. 53-85. p.
- Furray R. Katalin – Juhász Erika (2009): A felnőttkori tudáskorrekciós elköteleződés és autonóm tanulás. In uők (szerk.): *Nonformális – informális – autonóm tanulás.* Debrecen, Egyetemi Kiadó. 12-38. p.

- FORRAY R. KATALIN – HEGEDŰS T. ANDRÁS (2003): *Cigányok, iskola, oktatáspolitikai*. Budapest, Oktatókutató – Új Mandátum.
- FÖLDIÁK ANDRÁS (2006): *A művelődés a globalizáció sodrásában*. Előadás a *Szegedi Közművelődési Nyári Egyetemen*. o.n.
www.mmhir.hu/org/csongrad/. 2008. 12. 21. 16.00 h.
- FRASER, ANGUS (1996): *A cigányok*. Budapest, Osiris. 9-17. p.
- FUKUYAMA, FRANCIS (1997): *Bizalom. A társadalmi erények és a jólét megteremtése*. Budapest, Európa. 23. p.
- FUKUYAMA, FRANCIS (1999): *Social Capital and Civil Society*. o.n.
www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/1999/reforms/fukuyama.htm. 2010. 05. 23. 16. h. 24 s.
- FUKUYAMA, FRANCIS (2000): *A nagy szétbomlás*. Budapest, Európa. 32-44. p.
- Geertz, Clifford (1994): Sűrű leírás – „A bennszülöttek szemszögéből”. Az antropológiai megértés természetéről. In NIEDERMÜLLER PÉTER (szerk.): *Az értelmezés hatalma*. Budapest, Századvég, 170-220. p.
- Gelencsér Katalin (2010): A köz művelődése. In TÖRÖK JÓZSEF (szerk.): *Közművelődési Nyári Egyetem (1999-2008)*. Szeged, Csongrád Megyei Népművelők Egyesülete. 563-577. p.
- GLASER, BARNEY – STRAUSS, ANSELM (1967): *The Discovery of Grounded Theory: Strategies of Qualitative Research*.
http://www.sxf.uevora.pt/wp-content/uploads/2013/03/Glaser_1967.pdf. 2016. 09. 28. 22. h. 51. s.
- GRANOVETTER, MARK (1973): The strenght of weak ties. *American Journal of Sociology*. 78; 1360-1380.
https://sociology.stanford.edu/sites/default/files/publications/the_strength_of_weak_ties_and_exch_w-gans.pdf. 2016. 09. 28. 22. h 53. s.
- GRUNZÓ ZSÓFIA (2014): *Kisebbségben: Multikulturalizmus és asszimilációs modell*. o.n.
<http://www.maszol.ro/index.php/kisebbségben/29245-kisebbségben-multikulturalizmus-es-asszimilacios-modell>. 2016. 09. 09. h. 16. s.
- Hansen, Randall (2003): Migration to Europe since 1945: Its History and its Lessons. In SARAH SPENCER (edit.): *The Politics on Migration: Managing Opportunity, Conflict and Change*. Blackwell Publishing, 25-38. p.
- HAHN ENDRE – TOMKA MIKLÓS – PÁRTOS FERENC (1979): *A közvélemény a cigányokról. Tanulmányok, beszámolók, jelentések*. Budapest, Tömegkommunikációs Kutatóközpont.
- HAJNAL LÁSZLÓ ENDRE (1998): *Nagyvárosi cigányok (Fotóesszé)*. (s. l.), (s. n.), 167-178. p.
- Hajnal László Endre (2000): Nagyvárosi cigányok. In KEMÉNY ISTVÁN (szerk.): *A romák/cigányok és a láthatatlan gazdaság*. Budapest, Osiris – MTA Kisebbség Kutató Műhely, 140-162. p.
- HAVAS GÁBOR – KEMÉNY ISTVÁN – KERTESI GÁBOR (1998): A relatív cigány a klasszifikációs küzdőtéren. *Kritika*. 3. szám, 193-201. p.
- HAVAS GÁBOR – LISKÓ ILONA (2005): *Szegregáció a roma tanulók általános iskolai oktatásában*. Budapest, Felsőoktatási Kutatóintézet. 25-30. p.
- HAVAS GÁBOR – KEMÉNY ISTVÁN - LISKÓ ILONA (2002): *Cigánygyerekek az általános iskolában*. Budapest, Oktatókutató Intézet – Új Mandátum Könyvkiadó. 5-51. p.
- HIDY PÉTER (1997): *A magyar társadalom kulturális állapota*. Budapest. MTA Szociológiai Intézete. 137-157. p.

- HORKHEIMER, MAX – ADORNO, THEODOR W. (1969): *A felvilágosodás dialektikája*. Budapest, Gondolat – Atlantisz. 147. p.
- HORVÁTH KATA (2002a): Savanyú mondja. Gömbaljai cigány nők életéről és gyermeknevelési szokásairól. *Beszélő* 6. szám, 70-80. p.
- Horváth Kata (2002b): „Gyertek ki nálunk, hogy jobban megismerjük egymást” Epizódok egy falusi magyar cigány közösség életéből. In KOVÁCS NÓRA – SZARKA LÁSZLÓ (szerk.): *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 241-327. p.
- HUNTINGTON, SAMUEL, P. (2006): *A civilizációk összecsapása és a világtrend átalakulása*. Budapest, Európa.
- HUNYADI ZSUZSA (2004a): *A budapestiek kulturális szokásai. [Találkozások a kultúrával 3.]* Budapest, Magyar Művelődési Intézet – MTA Szociológiai Kutató Intézet. 112-116. p.
- HUNYADI ZSUZSA (2004b): *A művelődési házak közönsége, helye, szerepe a kulturális fogyasztásban. [Találkozások a kultúrával 1.]* Budapest, Magyar Művelődési Intézet – MTA Szociológiai Kutató Intézet. 46. p.
- HUNYADI ZSUZSA (2004c): *Fesztiválok közönsége, helye, szerepe a kulturális fogyasztásban. [Találkozások a kultúrával 2.]* Budapest, Magyar Művelődési Intézet – MTA Szociológiai Kutató Intézet. 34-36. p.
- HUNYADI ZSUZSA (2005): *Kulturálódási és szabadidő eltöltési szokások, életmód csoportok. [Találkozások a kultúrával 7.]* Budapest, Magyar Művelődési Intézet – MTA Szociológiai Kutató Intézet. 67. p.
- JUHÁSZ ERIKA – LUDÁNYI ÁGNES (2008): Kompetenciák egy életen át. *Pedagógusképzés*, 3. szám, 93-105. p.
- Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor (2009): A kultúra változása – Változások kultúrája. In ANTALÓCZY TÍMEA– FÜSTÖS LÁSZLÓ – HANKISS ELEMÉR (szerk.): *[Vész]jelzések a kultúráról*. Budapest, MTA PTI. 18-42. p.
- Kállai Ernő (2014): Kormányzati romaprogramok a rendszerváltozás után. In: ANTAL ISTVÁN, FRÁNYÓ-KELLER KATALIN (szerk.): *Melyik úton?* Budapest, Jezsuita Roma Szakkollégium, 34-51. p.
- KÁLLAI ERNŐ (2014a): Vannak-e cigányok, és ha nincsenek, akkor kik azok? *Régió*, 22. évfolyam 2. szám, 114-146. p.
- Kállai Ernő (2014b): Kormányzati romaprogramok a rendszerváltozás után. In: ANTAL ISTVÁN – FRÁNYÓ-KELLER KATALIN (szerk.): *Melyik úton?* Budapest, Jezsuita Roma Szakkollégium, 14-51. p.
- KÁLLAI ERNŐ (2011a): *A nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának jelentése a nemzeti és etnikai kisebbségi általános iskolai nevelés – oktatás helyzetéről*. 77-80. p.
<http://www.kisebbségiombudsman.hu/data/files/217986220.pdf>. 2016. október 6. 15. h. 33. s.
- KÁLLAI ERNŐ (2011b): *A nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának jelentése a nemzetiségi felsőoktatás helyzetéről*. 14-15. p.
<http://www.kisebbségiombudsman.hu/hir-709-jelentes-nemzetisegi-felsooktatás.html>. 2016. október 6. 15. h. 52. s.
- KÁLLAI ERNŐ (2010): *A nemzeti és etnikai kisebbségi jogok országgyűlési biztosának jelentése a kisebbségi kulturális jogok érvényesülésének vizsgálatáról*. 131-488. p.
<http://www.kisebbségiombudsman.hu/data/files/165788766.pdf>. 2016. október 6. 15. h.

40. s.

- Kállai Ernő (2009): Cigányok/romák Magyarországon. Társadalomtörténeti vázlat. In KÁLLAI ERNŐ – KOVÁCS LÁSZLÓ (szerk.): *Megismerés és elfogadás. Pedagógiai kihívások és roma közösségek a 21. század iskolájában*. Budapest, 2009, Nyitott Könyvműhely. 155-175. p.
- Kállai Ernő (2006): Kormányzati romapolitika az elmúlt négy évben (2006). In KÁLLAI ERNŐ – TÖRZSÖK ERIKA (szerk.): *Átszervezések kora. Cigánynak lenni Magyarországon. Jelentés 2002 - 2006*. Budapest, EOKIK. 187-203 p.
- Kállai Ernő (2005): Legislation and Government Programs Relating to the Roma Population in Hungary since the Political Changes of 1989–90. In: KEMÉNY, I. (ed.): *Roma of Hungary*. Athlantic Research and Publications, Highland Lakes, New Jersey.
- KÁLLAI ERNŐ (szerk.): *Helyi cigány kisebbségi önkormányzatok Magyarországon*. Budapest, 2004, MTA ENKI – Gondolat Kiadói Kör, 175 p.
- KÁLLAI ERNŐ – TÖRZSÖK ERIKA (szerk.): *Helybenjárás. Cigánynak lenni Magyarországon. Jelentés*. Budapest, 2004, EOKIK.
- KÁLLAI ERNŐ (szerk.): *The Gypsies/The Roma in Hungarian Society*. Budapest, 2002, Teleki László Alapítvány.
- KÁLLAI ERNŐ – TÖRZSÖK ERIKA (szerk.): *Cigánynak lenni Magyarországon. Jelentés 2000*. Budapest, 2000, EOKIP.
- KARSAI LÁSZLÓ (1992): *A cigánykérdés Magyarországon 1919-1945*. Budapest, Cserépfalvi. 12-13. p.
- Keller Judit – Mártonfi György (2007): Oktatási egyenlőtlenségek és speciális igények. In HALÁSZ GÁBOR – LANNERT JUDIT (szerk.): *Jelentés a magyar közoktatásról – 2006*. Budapest, Országos Közoktatási Intézet. 377- 404. p.
- KEMÉNY ISTVÁN (1997): A magyarországi roma (cigány) népességről. *Magyar Tudomány*, 1997/6. szám. 644-655. p.
http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/romak/tanulmanyok_a_ciganysag_helyzete/pages/010_a_magyarorszag_i_roma_nepessegről.htm. 2016. 10. 04. 14. h. 06. s.
- Kemény István (2009): A romák/cigányok és az iskola. In KÁLLAI ERNŐ – KOVÁCS LÁSZLÓ (szerk.): *Megismerés és elfogadás. Pedagógiai kihívások és roma közösségek a 21. század iskolájában*. Budapest, Nyitott Könyvműhely. 193-215. p.
- KEMÉNY ISTVÁN (szerk.): *A magyarországi romák*. Budapest, 2000a. 3-17. p.
- Kemény István (szerk.): *Cigányok/ romák és a láthatatlan gazdaság*. Budapest, 2000b, AKM – Osiris. 84-85. p.
- KEMÉNY ISTVÁN – JANKY BÉLA– LENGYEL GABRIELLA (2004): *A magyarországi cigányság 1971 – 2003*. Budapest, Gondolat – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet.
- KEMÉNY ISTVÁN – RUPP KÁLMÁN – CSALOG ZSOLT – HAVAS GÁBOR (1976): *Beszámoló a magyarországi cigányok helyzetével foglalkozó 1971-ben végzett kutatásról*. Budapest, MTA – Szociológiai Kutató Intézet.
- KERTESI GÁBOR (1998): Az empirikus cigánykutatások lehetőségeiről. *Replika*, 29. szám, 201-222. p.
- KERTESI GÁBOR – KÉZDI GÁBOR (1998): *A cigány népesség Magyarországon*. Budapest, Socio-Typo.
- KERTESI GÁBOR – KÉZDI GÁBOR (2009): Általános iskolai szegregáció Magyarországon az ezredforduló után. *Közgazdasági Szemle*, LVI. évfolyam, november, 959-100. p

- KISS ENDRE (2007): *Globalizáció és jövő kutatás. Új komplexitás és új törvényszerűségek a két terület áthatásaiban.* o.n.
www.matud.iif.hu/07sze/04html. 2009. 08. 01. 12. h. 38. s.
- KISS ZOLTÁN (2006): *A kultúra és a tömegkommunikáció jogi szabályai.* Budapest, L'Harmattan. 12-15.
- KONCZ GÁBOR (2004): Mélységes mély a nemrég...” Vázlat a kultúra fogalmáról. *Szín*, 9/3. szám. 56-72. p.
- KONCZ GÁBOR (2005): A kultúra mai finanszírozási szisztémája Magyarországon. *Szín*, 10/6. szám. 38-48. p.
- KONCZ GÁBOR (2006): Mecenatúra, közvetett-, láthatatlan- és rejtett finanszírozás a kultúrában. *Szín*, 11/6. szám, 16-19. p.
- KONCZ GÁBOR – NÉMETH JÁNOS – SZABÓ IRMA (szerk.): *Közművelődési fogalomtár.* Budapest, 2007, OKM Közművelődési Főosztály. 14-17. p.
- KONCZ GÁBOR – KUTI ÉVA – LOVAS TÜNDE (1989): *A kultúra és a kulturális fejlődés hosszútávú elgondolásai.* Budapest, Országos Közművelődési Központ.
- Kotics József (2007): A magyar közöség tanulmányok huszadik századi története. In KOVÁCS ÉVA (szerk.): *Közöség tanulmány – Módszertani jegyzet.* (s. 1.), Néprajzi Múzeum – PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék. 23-43. p.
- KOVAI CECÍLIA (2002): Az átokról. „Cigány beszéd” a gömbaljaiak között. *Tabula*, 272-289. p.
- Kovács Éva (2007): A közöség tanulmánytól a lokális megismerésig. In KOVÁCS ÉVA (szerk.): *Közöség tanulmány – Módszertani jegyzet.* (s. 1.), Néprajzi Múzeum – PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék. 9. p.
- KOVÁTS ANDRÁS (szerk.): *Roma migráció.* (s. 1.), 2002, MTA Kisebbségkutató Intézet – Nemzetközi Migrációs és Menekültügyi Kutatóközpont.
- Kováts Flórián (2006): Kultúrpolitika. In CZIBERE KÁROLY et al (szerk.): *Szakupolitikák a rendszerváltás utáni Magyarországon.* Budapest, Rejtjel, 238-281p.
- KOVALCSIK JÓZSEF (1986): *A kultúra csarnokai.* 1-3. kötet. Budapest, Művelődéskutató Intézet. 1:16. p.
- Kozma Tamás (1977): A kultúrafogalom értelmezései a polgári társadalomkutatásban. In *Népi kultúra – népi társadalom.* X. köt. Budapest, Akadémiai Kiadó, 279-303. p.
- KOZMA TAMÁS (2009): *Az összehasonlító neveléstudomány alapjai.* Eger, EKF Líceum, 279. p.
- KOZMA TAMÁS – SIKE EMESE (2004): *Pedagógiai informatika. A neveléstudomány szakirodalmi alapjai.* Debrecen, DE Kossuth Egyetemi Kiadója
- Kuti Éva (2009): A kultúra iránti érdeklődés és a kultúrafogyasztás alakulása a Nemzeti Médiaanalízis adatai alapján. In ANTALÓCZY TÍMEA– FÜSTÖS LÁSZLÓ – HANKISS Elemér (szerk.): *[Vész]jelzések a kultúráról.* Budapest, MTA PTI. 151-201. p.
- KUTI ÉVA– MARSHALL MIKLÓS (1991a): *Az állam szerepe a kulturális szférában.* Budapest, Művelődéskutató Intézet.
- KUTI ÉVA– MARSHALL MIKLÓS (1991b): Ki finanszírozza a kultúrát, miért és hogyan? *Társadalmi Szemle*, 3. szám, 15-24. p.
- LADÁNYI JÁNOS – SZELÉNYI IVÁN (1997): Ki a cigány? *Kritika*, 12. szám, 3-6. p.
- LADÁNYI JÁNOS – SZELÉNYI IVÁN (1998a): Az etnikai besorolás objektivitásáról. *Kritika*, 3. szám. 201-209. p.
- LADÁNYI JÁNOS – SZELÉNYI IVÁN (1998b): Még egyszer az etnikai besorolás objektivitásáról. *Replika*, 30. szám, 179-181. p

- LADÁNYI JÁNOS – SZELENYI IVÁN (2004): *A kirekesztettség változó formái. Közép- és délkelet-európai romák történeti és összehasonlító szociológiai vizsgálata*. Budapest, Napvilág.
- LAKATOS ELZA (2000a): Lóvé te kerem. Roma régiségkereskedők. *Beszélő* 5. szám, 106-112. p.
- Lakatos Elza (2000b): Akik elmennek az üzletért a világ végére is – roma régiségkereskedők. In KEMÉNY ISTVÁN (szerk.): *A romák/cigányok és a láthatatlan gazdaság*. Budapest, Osiris – MTA Kisebbségi Kutató Intézet, 163-175. p.
- LÁNYI ANDRÁS (2008): Esélyek és egyenlőtlenségek a pályázatfinanszírozásban. *Educatio*, 17. 4. sz. 526–538.
- LENGYEL GABRIELLA (1974): A letenyei muzsikuskis cigányok. *Zalai tükör II*, 25-41. p.
- LEVIN, BEN (2003): *Approaches to equity in policy for Lifelong Learning. Paper for the OECD*. University of Manitoba. Winnipeg. o.n.
<http://www.oecd.org/education/school/38692676.pdf>. 2016. október 07. 17. h. 02. s.
- Lin, Nan (1997): Társadalmi erőforrások és társadalmi mobilitás – a státuselérés strukturális elmélete. In ANGELUSZ RÓBERT (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei*. Budapest, Új Mandátum. 383-418. p.
- Lipóth Ágnes (2009): A keresztény értékrend jelenléte a magyar fejekben és szívekben. In ANTALÓCZY TÍMEA– FÜSTÖS LÁSZLÓ– HANKISS ELEMÉR (szerk.): *[Vész]jelzések a kultúráról*. Budapest, MTA PTI. 201-217. p.
- LISKÓ ILONA (2002): A hátrányos helyzetű tanulók oktatásának minősége. *Új Pedagógiai Szemle*, 2. szám, 56-69. p.
- LOURY, G. C. (2006): *A faji egyenlőtlenségek anatómiája*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- LŐRINCZ LAJOS– TAKÁCS ALBERT (2001): *A közigazgatás-tudomány alapjai*. Budapest, Rejtjel. 119-135. p.
- LUKÁCS GYÖRGY (2001a): *Roma közösségi házak Magyarországon. Kutatási beszámoló*. Budapest, Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal. 9-64. p.
- LUKÁCS GYÖRGY (2001b): *Beszámoló az USAID Roma Községi Központ programjairól*. Kézirat, Budapest, Autonómia Alapítvány. 3-8. p.
- LYNCH, KEVIN (1960): *The image of the City*. Cambridge (Mass) – MIT Press.
http://interactive.usc.edu/wp-content/uploads/2013/10/Image_of_the_City.pdf. 2016. 09. 28. 22. h. 55. s.
- MAJTÉNYI BALÁZS – MAJTÉNYI GYÖRGY (2012): *Cigánykérdés Magyarországon 1945-2010*. Budapest, Libri. 108-151. p.
- Marshall Miklós (2004): A kultúrafinanszírozás nemzetközi modelljei és trendjei. In TÖRÖK JÓZSEF (szerk.): *A szükséges pénz*. Szeged, Csongrád Megyei Közművelődési Tanácsadó Központ. 441-450. p.
- MARÓTI ANDOR (2006): *A Műveltség-fogalom változásai*. Előadás a Szegedi Közművelődési Nyári Egyetemen. o.n
www.mmhir.hu/org/csongrad/ 2008. 12. 21. 16. h. 01 s.
- MÁRTONFI GYÖRGY (2005): Vélemények az eredményességről és a hatékonyságról, *Iskolakultúra*, 12. sz. o.n.
<http://epa.oszk.hu/00000/00011/00099/pdf/iq200512.pdf>. 2015. 03. 14. 21. h. 06. s.
- MÁRTONFI GYÖRGY (2004): Szakiskolai képzés – Egy felmérés és két tanulmányút tapasztalatai. *Szakképzési Szemle*. 4. szám. 566-571. p.

- MÁTRAI LÁSZLÓ (1977): *A kultúra történetisége. Válogatott tanulmányok és cikkek.* Budapest, Gondolat. 195-200. p.
- MERKEL, ANGELA: *The speech at the meeting of the Christian Democratic Party in Germany – 2010. október 17.* Hanganyag.
<http://www.bbc.com/news/world-europe-11559451>. 2016. 10. 08. 15. h. 23. s.
- MÉSZÁROS MARGIT (2005): *Nemzeti sokszínűség – multiethnicitás – multikulturalitás. Egy biztonságosabb Európa felé.* Kutatási füzetek 6. 49-50. p.
- MOLNÁR EMÍLIA (2002): *Atyáskodás és kizorítósdí. Helyi intézmények, cigányok, kisebbségi önkormányzatok. Beszélő, 1. szám, 74-84. p.*
- NEMZETI MŰVELŐDÉSI INTÉZET ORSZÁGOS TUDOMÁNYOS ÉS FELSŐOKTATÁSI SZAKMAI KÖZPONT (2016): *Közművelődési statisztika.* Kézirat, Budapest, Nemzeti Művelődési Intézet.
- NEMZETI MŰVELŐDÉSI INTÉZET ORSZÁGOS TUDOMÁNYOS ÉS FELSŐOKTATÁSI SZAKMAI KÖZPONT (2015): *EFOP Háttér tanulmány.* Kézirat, Budapest, Nemzeti Művelődési Intézet.
- ORBÁN ANNAMÁRIA–SZÁNTÓ ZOLTÁN (2005): *Társadalmi tőke. Erdélyi társadalom.* 3. évfolyam. 2. szám. 6-7. p.
- PALÁNKAI TIBOR (2007): *A globális átalakulás kihívásai – Elkerülhetők-e a kataklizmák. Magyar Tudomány* 2. szám, 204. p.
- PONYI LÁSZLÓ (2015): *Kulturális jog – kulturális feladatellátás – kulturális alapellátás. Megjegyzések a kulturális alapellátás fogalom- és rendszerbeli megközelítéseiről. Kulturális Szemle. Online Tudományos Folyóirat.* 2015. évi 1. szám, 32-42. p.
http://kultuszemle.nmi.hu/storage/upload/Kulturalis%20Szemle%203/KulturalisSzemle2015_1.pdf. 2016. 02. 21. 15. h. 09. s.
- Ponyi László (2014a): *A kulturális jog kialakulása és változásai, a kultúrpolitika fogalmi megközelítései.* In FEKETE ILONA – HERPAINÉ LAKÓ JUDIT (szerk.): *Tanulmányok a kultúra és felnőttképzés köréből.* Eger, Líceum, 69-81 p.
- Ponyi László (2014b): *Közösségi Művelődés és a tőkeelméletek. Kulturális Szemle. Online Tudományos Folyóirat.* 2014. évi 1. szám, 33-41. p.
http://kultuszemle.nmi.hu/storage/upload/Kulturalis_szemle2014_1.pdf 2014. 02. 14. 15. h. 48. s.
- Ponyi László (2013): *Roma közösségi házak vizsgálata Magyarországon. Egy kutatási tervről és annak előzményeiről vázlatosan. Társadalmi együttélés. Online Tudományos folyóirat.* 4. szám.
http://www.tarsadalmiegyuttes.hu/data/files/ponyi_laszlo_MWUk+G.pdf. 2014. 01. 10. 21. h. 05. s.
- Ponyi, László – Fekete, Ilona Dóra (2013): *Social Cultural Activities and Capital Theories.* In KARLOVITZ, JÁNOS TIBOR (ed.): *Questions and Perspectives in Education.* Komarno, International Research Institute, 193-198. p.
- Ponyi László (2011): *A kulturális jog változásai a rendszerváltást követően, a kulturális tevékenység alkotmányos alapjai.* In ERDEI GÁBOR (szerk.): *Andragógia és közművelődés. Régi és új kihívások előtt a közművelődés az új évtizedben.* Debrecen, Debreceni Egyetem, 509-516 p.
- Ponyi László (2010a): *Community Culture and Adult Learning.* In: ZOLTÁN ÁRPÁSI (et al.): *Practice and Theory in Systems of Education.* Pedagogical Journal of Association of Educational Sciences, Volume 5. Number 2, 193-198 p.
- Ponyi László (2010b): *A kultúra globális kihívásai.* In KOZMA TAMÁS – CEGLÉDI TÍMEA

- (szerk.): *Régió és Oktatás: A Partium esete c. tanulmánykötet*. Debrecen, Cherd Hungary, 130-136 p.
- PRÁGER LÁSZLÓ (2000): *Európából a bővülő Európába*. Budapest, Aula. 127-139. p.
 - PRÓNAI CSABA (szerk.): *Cigányok Európában 2. Olaszország*. Budapest, 2002, Új Mandátum.
 - PUKÁNSZKY BÉLA – NÉMETH ANDRÁS (1999): *Neveléstörténet*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó. 474-480. p.
 - Pulay Gergő (2007): Migráció, etnicitás és munkaerőpiac. In KOVÁCS ÉVA (szerk.): *Közösségtanulmány – Módszertani jegyzet*. (s.l.), Néprajzi Múzeum – PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék. 103-115. p.
 - PULEDDA, SALVATORE (2000): *Globalizáció: fenyegetés a kulturális sokszínűségre*. o.n. www.freeweb.hu/aranymalinko/visios/globalisatio.htm. 2009. 07. 28. 15. h. 00 s.
 - PUSZTAI GABRIELLA (2009): *A társadalmi tőke és az iskola*. Budapest, Új Mandátum.
 - PUTNAM, ROBERT, D. (2000): *Bowling alone. The collapse and revival of American community*. New York, Simon and Schuster.
 - Radó Péter (2000): Egyenlőtlenségek és méltányosság a közoktatásban. In HALÁSZ GÁBOR - LANNERT JUDIT (szerk.): *Jelentés a magyar közoktatásról 2000*. Budapest, Országos Közoktatási Intézet, 343 -360. p.
 - RAJNAI JUDIT (2012): Lehet másképp?! – avagy pedagógiai alternatívák a hátrányos helyzetű roma fiatalok nevelésében. *Új pedagógiai szemle* 62. évfolyam. 11-12. szám, 54-75. p.
 - RÁCZ ATTILA (2000): *Alapvető jogok és kötelességek*. Budapest, BKÁE Államigazgatási kar. 58-61. p.
 - Rosen, Sherwin (1998): Emberi tőke. In LENGYEL GYÖRGY– SZÁNTÓ ZOLTÁN (szerk.): *Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája*. Budapest, Aula, 71-101. p.
 - SÁGI MATILD – SZÉLL KRISZTIÁN (2015): *Hatásvizsgálatok alapszintű kézikönyve. Módszertani segédkönyv oktatásfejlesztők számára*. 11-25. p. http://ofi.hu/sites/default/files/attachments/1406447_hatasvizsgalatok_alapszintu_kezik_onyve_beliv.pdf. 2017. 02. 23. 14.32.
 - SÁRI MIHÁLY (2007): *A kultúra intézményrendszereinek történeti-funkcionális változásai*. Pécs, PTE FEEK. 110-130. p.
 - Sárkány Mihály (2000): Közösségtanulmányok és összehasonlításuk lehetőségei. In uő (szerk.): *Kalandozások a 20. századi kulturális antropológiában*. Budapest, L'Harmattan, 57.p.
 - SCHULTZ, T. W. (1983): *Beruházás az emberi tőkébe*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 48-72. p.
 - SMITH, ADAM (1992): *A nemzetek gazdagsága*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Kiadó. 278-286. p.
 - SPREEN, MARINUS (1992): Rare populations, hidden populations, and link-tracing designs: what and why. *Bulletin de Méthodologie Sociologique*. No. 36, September, 34-58. p.
 - STEWART, MICHAEL, SINCLAER (1994): *Daltestvérek. Az oláh cigány identitás és közösség továbbélése a szocialista Magyarországon*. Budapest, MTA Szociológiai Intézet.
 - Szuhay Péter (2007): Romakutatások. In KOVÁCS ÉVA (szerk.): *Közösségtanulmány – Módszertani jegyzet*. (s. l.), Néprajzi Múzeum – PTE BTK Kommunikáció- és

Médiatudományi Tanszék. 88-103. p.

- Taylor, Charles (1997): Az elismerés politikája. In FEISCHMIDT MARGIT (szerk.): *Multikulturalizmus*. Budapest, Osiris Láthatatlan Kollégium. 124-153. p.
- TAYLOR, F. W. (1983): Az üzemművelődés. A tudományos vezetés alapja. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- TALATA-DUDÁS KATALIN (2009): A közművelődés helyzetének alakulása a 2005-2008-as közművelődési statisztika tükrében. *Szín*, 14/5. szám, 4-43. p.
- TALATA-DUDÁS KATALIN (2011): A közművelődés helyzete a 2006-2010-es közművelődési statisztika alapján. *Szín*, 16/5. szám, 4-12. p.
- TAKÁCS ALBERT (2000): *A szociális – kulturális igazgatás – a kultúra igazgatása*. Budapest, BKÁE Államigazgatási kar. 5-10. p.
- TAUBER ISTVÁN (1984): A cigánysággal kapcsolatos előítéletek problémái, *Szociálpolitikai értesítő*. 2. szám, 174-188. p.
- Tímár Judit (2007): Társadalmi nemek, aprófalusi- és közösségtanulmányok. In KOVÁCS ÉVA (szerk.): *Közösségtanulmány – Módszertani jegyzet*. (s. l.), Néprajzi Múzeum – PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék. 115-134. p.
- Tomka Miklós (1991): Gazdasági változás és a cigánysággal kapcsolatos közvélemény. In UTASI ÁGNES – MÉSZÁROS ÁGNES (szerk.): *Cigányélet*. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete, 8-36. p.
- Torgyik Judit (2009): Jó gyakorlatok a multikulturális nevelés köréből. In: KÁLLAI ERNŐ – KOVÁCS LÁSZLÓ (szerk.): *Megismerés és elfogadás – Pedagógiai kihívások és roma közösségek a 21. század iskoláiban*. Budapest, Nyitott Könyvműhely, 31-42. p.
- TORGYIK JUDIT (szerk.): *Minden nap ünnep. Multikulturális gyakorlatok itthon*. Budapest, 2008, Educatio.
- Tönnies, Ferdinand (2000): Közösség és társadalom In: FELKAI GÁBOR – NÉMEDI DÉNES – SOMLAI PÉTER (szerk.): *Szociológiai irányzatok a XX. század elejéig*. Budapest, Új Mandátum. 441-459. p.
- T. Kiss Tamás (2006): A művelődés két oldala. In TÖRÖK JÓZSEF (szerk.): *Közművelődési Nyári Egyetem 1999 – 2008*. Szeged, Csongrád Megyei Közművelődési Tanácsadó Központ, 441-450. p.
- Vajda Zsuzsa (1991): Cigányok és magyarok együttműködése egy Pest megyei településen. In UTASI ÁGNES – MÉSZÁROS ÁGNES (szerk.): *Cigányélet*. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete, 145-160. p.
- Vámos Ágnes (1999): Kisebbségi oktatás, cigány tanulók oktatása. In BÁBOSIK ISTVÁN – RÁCZ SÁNDOR (szerk.): *Romapedagógia*. Budapest, ELTE BTK Neveléstudományi Tanszék – Pro Educatione Gentis Hungariae Alapítvány, 19-31. p.
- Váradi Mónika Mária (2007a): Szegénység, kirekesztettség. In KOVÁCS ÉVA szerk.: *Közösségtanulmány – Módszertani jegyzet*. (s. l.), Néprajzi Múzeum – PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 69-88. p.
- Váradi Mónika Mária (2007b): Utak, elágazások – a közelmúlt falukutatásai. In KOVÁCS ÉVA (szerk.): *Közösségtanulmány – Módszertani jegyzet*. (s. l.), Néprajzi Múzeum – PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék. 43-69. p.
- VARGA A. TAMÁS – VERCSEG ILONA (2001): *Közösségfejlesztés*. Budapest. Magyar Művelődési Intézet.
- VERCSEG ILONA (1989): *A közművelődés fejlődésének tendenciái a '80-as évek Magyarországon. (Innováció a közművelődésben.)* Budapest, Művelődéskutató Intézet, 28. p.

- VERCSEG ILONA (1993): *Közösség. Eszme és valóság*. Budapest, Közösségfejlesztők Egyesülete, 39. p.
- VERCSEG ILONA (1990): A közösségfejlesztés további magyar sajátosságai. *Kultúra és Közösség*, 3. szám, 113–122. p.
- Virág Tünde (2007): Migrációs folyamatok aprófalvakban. In KOVÁCS ÉVA (szerk.): *Közösségtanulmány – Módszertani jegyzet*. Néprajzi Múzeum – PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 137-147. p.
- VITÁNYI IVÁN (1981): *Társadalom, kultúra, szociológia*. Budapest, Kossuth. 81-107. p.
- VITÁNYI IVÁN (1997): *A magyar társadalom kulturális állapota*. Budapest, Maecenas, 5-71. p.
- WEBER MAX (1987): *Gazdaság és társadalom. A megértő szociológia alapvonalai I.* Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 66-68. p.
- WEBER, MAX (1994): *Az uralom szociológiája*. In LŐRINCZ LAJOS (szerk.): *Közigazgatás-tudományi antológia*. Budapest, Uniós, 42. p.
- Wessely Anna (1998): Előszó: A kultúra szociológiája. In uő: *A kultúra szociológiája*. Budapest, Osiris Kiadó Láthatatlan Kollégium. 7-28. p.
- Williams, Raymond (1988a): Kultúra. In WESSELY ANNA (szerk.): *A kultúra szociológiája*. Budapest, Osiris Kiadó Láthatatlan Kollégium. 28-32. p.
- Williams, Raymond (1988b): A kultúra elemzése. In WESSELY ANNA (szerk.): *A kultúra szociológiája*. Budapest, Osiris Kiadó Láthatatlan Kollégium. 32-40. p.
- WIZNER BALÁZS (2005): *Osztok, keverek – Cigán programok és roma szervezetek finanszírozása a rendszerváltás után*. o.n.
http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/romak/kisebbsgek_kisebbsge/pages/kk_14_wizner.htm. 2016. 10. 19. 08. h. 26. s.
- ZONGOR ATTILA ÁRPÁD (2008): *Az Európai Unió kulturális politikája az elméletben és a gyakorlatban*. PhD értekezés, Budapest, Corvinus Egyetem.

Jogszabályok

Törvények:

- Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.).
- 2015. évi C. törvény Magyarország 2016. évi központi költségvetéséről.
- 2014. évi C. törvény Magyarország 2015. évi központi költségvetéséről.
- 2012. évi CLXXXVIII. törvény a köznevelési feladatot ellátó egyes önkormányzati fenntartású intézmények állami fenntartásba vételéről.
- 2011. évi CLXXXIX. törvény Magyarország helyi önkormányzatairól.
- 2011. évi CLXXIX. törvény a nemzetiségi jogairól.
- 2005. évi CL. Törvény az Nkat. átfogó módosításáról.
- 2005. évi LXXXIX. Törvény az Örökségvédelmi törvény átfogó módosításáról.
- 2004. évi CXXXVII. törvény a Nemzeti Audiovizuális Archívumról.
- 2004. évi II. törvény a mozgóképről.
- 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról.
- 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről.
- 1997. évi CLVI. törvény a közhasznú szervezetekről.

- 1997. évi CXL. törvény a kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről.
- 1997. évi LIV. törvény a műemlékvédelemről.
- 1997. évi XV. törvény a Helyi Önkormányzatok Európai Chartájáról.
- 1996. évi I. törvény a rádiózásról, és televíziózásról.
- 1995. évi LXVI. törvény a közokiratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről.
- 1993. évi XCII. törvény a Polgári Törvénykönyv egyes rendelkezéseinek módosításáról.
- 1993. évi XLVI. törvény a statisztikáról.
- 1990. évi LXV. törvény a helyi önkormányzatokról.
- 1949. évi XX. törvény – A Magyar Köztársaság Alkotmánya.

Kormányrendeletek

- 288/2009. (XII.15.) Korm. rendelet az Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program adatgyűjtéseiről és adatátvételeiről.
- 1/2007. (I. 9.) Korm. rendelet az oktatásügyi közvetítői szolgálat, a könyvtári intézet, a közművelődési szakmai tanácsadó és szolgáltató szerv és a műbíráló szerv kijelöléséről.
- 167/2006 (XII.28.) Korm. rendelet az oktatási és kulturális miniszter feladat- és hatásköréről.
- 243/2003. (XII. 17.) Korm. rendelet a Nemzeti alaptanterv kiadásáról, bevezetéséről és alkalmazásáról.
- 2/1960. (I. 6.) Korm. rendelet a művelődési otthonokról.

Rendeletek:

- 23/2005. (VIII. 9.) NKÖM rendelet a közművelődési feladatellátás országos szakfelügyeletéről.
- 4/2004. (II. 20.) NKÖM rendelet a helyi önkormányzatok könyvtári és közművelődési érdekeltség-növelő támogatásáról.
- 1/2000 (II.14) NKÖM rendelet a kulturális szakemberek szervezett képzési rendszeréről, követelményeiről és a képzés finanszírozásáról.
- 32/1997. (XI. 5.) MKM rendelet a nemzeti, etnikai kisebbség óvodai nevelésének irányelve és a nemzeti, etnikai kisebbség iskolai oktatásának irányelve kiadásáról.
- 3/1979. MT rendelet a művelődési otthonokról
- 3/1960. (VI.16.) MM számú rendelet a művelődési otthonokról szóló 2/1960. (I. 6.) Korm. számú rendelet végrehajtásáról.

Határozatok:

- 1430/2011. (XII. 13.) Korm. határozat a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégiáról, valamint végrehajtásának a 2012-2014. évekre szóló kormányzati intézkedési tervéről.
- 1105/2007. (XII. 27.) Korm. határozat a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervhez kapcsolódó, a 2008-2009. évekre szóló kormányzati intézkedési tervről.
- 1073/2001. (VII.13.) Korm. határozat melléklete Középtávú intézkedéscsomag a cigányság életkörülményeinek és társadalmi helyzetének javítására.
- 1047/1999. (V. 5.) Korm. határozat a cigányság életkörülményeinek és társadalmi helyzetének javítására irányuló középtávú intézkedéscsomagról.

- 1093/1997. (VII. 29.) Korm. határozat a cigányság élethelyzetének javítására vonatkozó középtávú intézkedéscsomagról.
- 1125/1995. (XII. 12.) Korm. határozat a cigányság helyzetével kapcsolatos legsürgetőbb feladatokról.
- 1120/1995. (XII. 7.) Korm. határozat a Cigányügyi Koordinációs Tanács létrehozásáról.
- Cigányság helyzetének megjavításával kapcsolatos egyes feladatokról. Az MSZMP KB Politikai Bizottságának 1961. június 20. határozata. In MEZEY BARNA (szerk): *A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422-1985*. Budapest, 1986, Kossuth, 240-242. p.
- 1986/2009.(XI.26.) Föv. Kgy. határozata a Fővárosi Roma Oktatási és Kulturális Központ alapításáról.
- 68/2007. (VI. 28.) OGY. határozat a Roma Integráció Évtizede Program Stratégiai Tervről.

Dokumentumok

- *OSAP adatlap (2015) – Jelentés a 2015-ben folytatott közművelődési tevékenységről.* <http://kultstat.emmi.gov.hu/cikkek/adatlapok-letoltese-pdf>. 2016. 05. 21. h. 18.00. s.
- *OSAP kitöltési útmutató (2015) a közművelődési tevékenységek adatairól szóló jelentéshez.* <http://kultstat.emmi.gov.hu/cikkek/adatlapok-letoltese-pdf>. 2016. 05. 21. h. 18.00. s.
- *Fővárosi Roma Oktatási és Kulturális Központ (FROKK) Alapító Okirata.* http://www.frokk.hu/images/pdf/alapito_okirat_2015_jun.pdf. 2016. október 29. 10. h. 32. s.
- *Civil társadalmi jelentés a Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia megvalósításáról Magyarországon 2012-ben (2013).* Budapest, Roma Integráció Évtizede Titkárság Alapítvány. http://www.romadecade.org/cms/upload/file/9270_file9_hu_civil-society-monitoring-report_hu.pdf. 2016. I. 10. 14. h. 25. s.
- *Nemzeti Társadalmi Felzárkózási Stratégia – Mélyszegénység, Gyermekszegénység, Romák – (2011-2020)* <http://romagov.kormany.hu/download/8/e3/20000/Strat%C3%A9gia.pdf>. 2016. október 16. 15. ó. 15. s.
- WORLD BANK: *What is Social Capital?* www.worldbank.org/poverty/scapital/whatsc.htm. 2010. 05. 23. 17. h. 45 s.
- *Lisszaboni Szerződés (2009).* http://europa.eu/lisbon-_treaty/full_index_hu.htm. 2010. 05. 24. 11. h. 36. s.
- ÁLLAMI SZÁMVEVŐSZÉK (2008): *A magyarországi cigányság helyzetének javítására és felemelkedésére a rendszerváltás óta fordított támogatások mértéke és hatékonysága. Összegző, helyzetfeltáró tanulmány 2008. április.* Budapest, ÁSZ Fejlesztési és Módszertani Intézet. <https://www.asz.hu/storage/files/files/Szakmai%20kutat%C3%A1s/2008/t206.pdf> 2016. 10.18. 10. h. 12. s.
- *Maastrichti Szerződés (2002).* http://europa.eu/maastricht-_treaty/full_index_hu.htm. 2010. 05. 24. 11.50 s.
- *Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (1966).* In KOVÁCS ISTVÁN – SZABÓ IMRE (szerk.): *Az emberi jogok dokumentumokban.* Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 422-437. p.

- *Tartalomfejlesztés a közművelődésben (2007-2009)*. Kézirat, Budapest, 2010, Oktatási és Kulturális Minisztérium Közművelődési Főosztály.
- *A közművelődés infrastrukturális fejlesztése (2007-2009)*. Kézirat, Budapest, 2010, Oktatási és Kulturális Minisztérium Közművelődési Főosztály.
- Roma Education Fund (2012): A Roma Oktatási Alap és a Nyílt Társadalom Alapítvány pályázati felhívása tanodák számára. <http://www.romaeducationfund.hu/news/ref/news-and-events/roma-oktatasi-alap-es-nyilt-tarsadalom-alapitvany-palyazati-felhivasa-tanod>. 2017. 05. 04. 06. h. 13. s.
- A Biztos Kezdet Programok szakmai összefoglalása. http://www.gyerekesely.hu/index2.php?option=com_content&do_pdf=1&id=202. 2017. 05. 03. 19. h. 25. s.
- Pályázati felhívás Integrált Közösségi és Szolgáltató Tér Cím elnyerésére. Kódszám: IKSZT/2008/1. [http://umvp.kormany.hu/download/d/8e/30000/IHpf_2008_\(VII_18\)_P%C3%A1ly%C3%A1zati_felh%C3%ADv%C3%A1s_Integr%C3%A1lt_K%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9gi_%C3%A9s_Szolg%C3%A1ltat%C3%B3_T%C3%A9r_c%C3%ADm_elnyer%C3%A9s%C3%A9re.pdf](http://umvp.kormany.hu/download/d/8e/30000/IHpf_2008_(VII_18)_P%C3%A1ly%C3%A1zati_felh%C3%ADv%C3%A1s_Integr%C3%A1lt_K%C3%B6z%C3%B6ss%C3%A9gi_%C3%A9s_Szolg%C3%A1ltat%C3%B3_T%C3%A9r_c%C3%ADm_elnyer%C3%A9s%C3%A9re.pdf). 2017. 05. 03. 17. h. 47. s.
- Kalyi Jag Roma Nemzetiségi Gimnázium Szakgimnázium, Szaakközépiskola Alapfokú Művészeti Iskola és Felnőttoktatási Intézmény Pedagógiai Programja 2016. <http://www.kalyi-jag.hu/wp-content/uploads/2016/09/Kalyi-Jag-Pedag%C3%B3giai-%C3%A9s-Szakmai-Program-2016-2017.pdf>. 2017. 05. 03. 16. h.15. s.

10. Függelék – ábrák, táblázatok, térképek jegyzéke

Ábrák

1. Közművelődési statisztikát beküldők száma (2001-2014)	34
2. A közművelődési programok alkalmainak aránya (2014)	40
3. A válaszadók legmagasabb iskolai végzettsége	103
4. A közösségi szinterek fenntartóik szerint	104
5. A közösségi szinterek tulajdonosi szerkezete	105
6. A közösségi szinterek szervezeti típusai	107
7. A közösségi szinterek állapotának minősége	109
8. A közösségi szinterek helyiségei állapotuk szerint	111
9. A beruházások alakulása 2006-2015 között	112
10. A beruházások célja 2006-2015 között	113
11. A beruházások forrásai 2006-2015 között	113
12. Közösségi szinterek nyitva tartása	120
13. A közösségi szinterek informatikai felszereltségének minősége	120
14. A látogatók és dolgozók által leggyakrabban felkeresett roma internetes oldalak.....	122
15. A látogatói internethasználat leggyakoribb okai	123
16. A közösségi szintér irodai és kommunikációs felszereltségének minősége	124
17. Egyéb vagyoni eszközök a közösségi szintér használatában	125
18. A közösségi szintérben dolgozók száma és összetétele	126
19. A teljes munkaidőben dolgozók iskolai végzettsége	130
20. A részmunkaidőben dolgozók iskolai végzettsége	131
21. A hatékonyabb működéshez szükséges munkatársak megnevezése	133
22. Javaslatok belső képzésekre a hatékonyabb működés szempontjából.....	134
23. Az önkéntesek feladatai	135
24. Az önkéntesek összetétele	137
25. Működési zavarok a közösségi térben.....	138
26. Képzések, programok a felnőttek részére	142
27. A felnőttek részére szervezett képzési és oktatási programok pénzügyi forrásai	145
28. Képzések, programok gyerekek részére	145
29. A gyerekek részére szervezett programok pénzügyi forrása	147
30. A közösségi szinterekben működő közösségek	148
31. A közösségi szinterek településen belüli szakmai kapcsolatai	149
32. A közösségi szintér szakmai kapcsolatai a településen kívül	150

Táblázatok

1. Művészeti csoportok (alkotó művelődési közösségek)	35
2. Klubok, körök, szakkörök (rendszeres művelődési közösségek)	36
3. Klubok, körök, szakkörök jellemzői (2014)	36
4. Képzések, tanfolyamok	37
5. Saját képzések adatai (2014)	38
6. Ismeretterjesztő előadások	38
7. Kiállítások, műsorok, rendezvények	39
8. Kiállítások, műsorok, rendezvények (2014)	39
9. Szolgáltatások (2014)	41
10. Látogatószámok	41
11. Látogatók tevékenység szerint (2014)	42
12. Kisebbségi közművelődési feladattal foglalkozók aránya	42
13. A települések hány %-án foglalkozik legalább egy szervezet a romákkal?	42
14. A települések hány százalékán foglalkoznak kisebbségi feladatokkal – legalább 30 fő él a településen / a lakosság 3%-át kitevő kisebbség esetén (2009)	43
15. A települések hány %-án foglalkozik legalább egy közművelődési szervezet a roma kisebbség közművelődésével	43
16. Kisebbségi közművelődési feladatokat ellátó szervezetek az Észak-magyarországi régióban (2015)	44
17. A művelődési ház típusú hálózat alakulása az 50-es évektől 2008-ig	45
18. A fenntartók megoszlása és százalékos aránya (2004)	46
19. A nonprofit fenntartású szervezetek megoszlása (2004)	46
20. Adatszolgáltatók a fenntartók szerint	47
21. A statisztikai adatlapot beküldő szervezetek típus szerinti megoszlása (2015)	48
22. A települések intézményi ellátottsága (2015)	48
23. Közművelődési tevékenységet ellátó szervezetek típusai (2014)	48
24. Az adatszolgáltatók megoszlása szervezeti típusonként éves bontásban	49
25. A kultúrát finanszírozó forrásközpontok a rendszerváltást követően	53
26. Tartalomfejlesztés a közművelődésben (2007-2009).....	55
27. A közművelődés infrastrukturális fejlesztése (2007-2009)	56
28. Közművelődési szervezetek bevételei (2015)	57
29. Közművelődési szervezetek kiadásai (2015)	57
30. Települések Borsod-Abaúj-Zemplén megyében	101

31. Települések Heves megyében	101
32. Települések Nógrád megyében	102
33. Fenntartók településtípus szerinti megoszlása	104
34. Tulajdonosok településtípus szerinti megoszlása	106
35. A szinterek alapterülete	107
36. A szinterek alapterülete megyénkénti bontásban	108
37. Az épületek becsült értéke összesen és átlagosan településtípusonként	108
38. Az épületek becsült értéke összesen és átlagosan megyei lebontásban	108
39. A közösségi szinterek állapota a különböző településtípusokon.....	109
40. A közösségi szinterek állapota megyénként	110
41. Szakmai és egyéb szociális segítő, szolgáltató tevékenységre szolgáló helyiségek száma	110
42. Beruházások száma és összege a vizsgált megyékben	114
43. Beruházások célja és összege a vizsgált megyékben	115
44. Beruházások célja és aránya a vizsgált megyékben	115
45. Beruházások száma és összege a vizsgált településtípusokon	115
46. Beruházások célja és összege a vizsgált településtípusokon	116
47. Beruházások célja és aránya a vizsgált településtípusokon	116
48. Beruházások forrása és összege a vizsgált megyékben	117
49. Beruházások forrása és aránya a vizsgált megyékben	117
50. Beruházások forrása és összege a vizsgált településtípusokon	118
51. Beruházások forrása és aránya a vizsgált településtípusokon	119
52. Községi szintér informatikai felszereltsége a vizsgált településtípusokon.....	121
53. Községi szintér informatikai felszereltsége a vizsgált megyékben	121
54. Községi Ház látogatói mennyi gépet használhatnak?.....	122
55. Milyen gyakran jelennek meg hírek, tudósítások a helyi újságban, helyi televízióban, képújságban a közösségi házról?.....	123
56. A közösségi szinterek irodai és kommunikációs felszereltsége a vizsgált településtípusokon	124
57. A közösségi szintér irodai és kommunikációs felszereltsége a megyékben	125
58. A közösségi szintérben dolgozók aránya a vizsgált településtípusokon	126
59. A közösségi szintérben dolgozók aránya a vizsgált megyékben	127
60. Tevékenységek gyakorisága a munkaszerződéses, részmunkaidős és a megbízásos szerződéses dolgozók esetében	128
61. Tevékenységek gyakorisága a teljes munkaidős, az önkéntes, és a közfoglalkoztatott dolgozók esetén.....	129

62. A közösségi szintekben teljes munkaidőben dolgozók iskolai végzettsége a vizsgált településtípusokon.....	131
63. A közösségi szintekben részmunkaidőben dolgozók iskolai végzettsége a vizsgált településtípusokon.....	132
64. A közösségi szintekben teljes munkaidőben dolgozók iskolai végzettsége a megyék esetében.....	132
65. A közösségi szintekben részmunkaidőben dolgozók iskolai végzettsége a megyék esetében.....	133
66. Önkéntesek tevékenységei megyénként.....	135
67. Önkéntesek tevékenységei településtípusonként	136
68. A közösségi szintekben felmerülő működési problémák a vizsgált településtípusokon..	138
69. A közösségi szintekben felmerülő működési problémák a vizsgált megyékben	139
70. Községi szintek programjainak gyakorisága	140
71. Képzések, programok a felnőttek részére a vizsgált településtípusokon	142
72. Képzések, programok a felnőttek részére a vizsgált megyékben	143
73. Képzések, programok gyerekek részére a vizsgált településtípusokon.....	146
74. Képzések, programok gyerekek részére a vizsgált megyékben	146
75. A közösségi szintekben működő közösségek a vizsgált településtípusokon	148
76. A közösségi szintekben működő közösségek a vizsgált megyékben.....	149
77. A vizsgált roma közösségi házak típusok szerint.....	180

Térképek

1. A vizsgálatban érintett települések Borsod-Abaúj-Zemplén megyében	100
2. A vizsgálatban érintett települések Heves megyében	101
3. A vizsgálatban érintett települések Nógrád megyében	102
4. A vizsgálatban érintett települések a régióban	102

11. Mellékletek

1. sz. Melléklet A kutatás kérdőíve

Tisztelt Kolléga!

A roma közösségi házak, színterek lényegében a kulturális intézményrendszer azon elemei, amelyek – éppen társadalmi meghatározottságuk alapján – olyan szociokulturális, nevelési, oktatási tevékenységeket látnak el, amelyek a társadalmi integrációt szolgálják. Kutatásunkban vizsgáljuk, hogy a roma közösségi színterek hogyan járulnak hozzá a társadalmi integrációhoz, a társadalmi felzárkózás folyamatához, a szegénység elleni küzdelemhez. Vizsgáljuk, hogy a roma közösségi színterek nevelési, oktatási, felnőttképzési és kulturális tevékenysége milyen módon támogatja a roma lakosság társadalmi integrációját. Vizsgálatunk eredményeképpen javaslatokat kívánunk megfogalmazni a roma közösségi színterek fejlesztésére a színtereket működtető, és azokról döntő plénumok felé. Vizsgálatunk három nagy iránya a szervezet, a finanszírozás, valamint a tevékenység alakulására terjed ki. A kutatás 2015. júniusától 2016. júniusáig tart. A megadott adatok a feldolgozás során elveszítik egyediségüket, minden tekintetben az adatvédelmi előírásoknak megfelelően kezeljük azokat. A kutatás eredményeiről annak összesítése, feldolgozása után tájékoztatjuk. Ha bármilyen véleménye, javaslata van a kutatással kapcsolatban, vagy további információkhoz szeretne jutni, kérem, keressen meg az alábbi elérhetőségek valamelyikén:

Ponyi László

+30-928-6195

lponyi@gmail.com

Köszönjük a közreműködését!

A kérdezőbiztos:

Neve:

Elérhetősége:

Az adatfelvétel ideje:

1. Település neve:

2. Megye:

3. Cigány Kisebbségi Önkormányzat a településen? (karikázd be a választ)

1. Van
2. Nincs

4. A település lakosainak száma:

5. Ki a válaszadó? (több válasz lehetséges, karikázd be a választ, a válaszadó az a személy, aki a ház vezetője, vagy a legtöbb információt tud adni a házról):

1. Községi ház munkatársa
2. Községi ház vezetője
3. Polgármester
4. Civil szervezet képviselője, vezetője
5. Egyházi vezető, képviselő
6. Kisebbségi önkormányzat képviselője

7. Egyéb, éspedig:.....

6. Ki a Közösségi Ház fenntartója? (közös fenntartás esetén több válasz is lehetséges, karikázd be a választ):

1. Települési önkormányzat
2. Cigány Kisebbségi Önkormányzat
3. Roma civil szervezet
4. Nem roma civil szervezet
5. Egyház
6. Megyei Önkormányzat
7. Magánszemély
8. Egyéb, éspedig:.....

7. Ki az ingatlan tulajdonosa? (karikázd be a helyes választ)

1. Települési önkormányzat
2. Cigány Kisebbségi Önkormányzat
3. Roma civil szervezet
4. Nem roma civil szervezet
5. Egyház
6. Megyei önkormányzat
7. Magánszemély
8. Valamely szervezethez kötődő magántulajdon
9. Közös tulajdon
10. Egyéb, éspedig:.....

8. Közösségi Ház neve:

9. Hogy hívja a lakosság?.....

10. Milyen a Közösségi Ház típusa? (karikázd be a helyes választ)

1. Költségvetési intézmény (Alapító okirattal, SZMSZ-szel, munkatervekkel, beszámolókkal)
2. Tagintézmény – nem önálló, de intézményben működik
3. Kulcsos ház
4. Egyéb projektből fenntartott, van költségvetés, munkaterv, beszámolók vannak, minden a projektre épül
5. Egyéb, éspedig:.....

11. Az épület roma Közösségi Háznak épült? (karikázd be a megfelelő választ)

1. Igen
2. Nem

12. Mikor épült az épület?.....

13. Mi volt az eredeti rendeltetése? (karikázd be a megfelelő választ):

1. Kultúrház
2. Roma közösségi ház
3. Volt cigányklub
4. Volt lakóház
5. Egyéb, éspedig:.....

14. Mekkora a teljes használható alapterülete:

15. Mennyi az épület becsült értéke? (számmal írd ki a teljes összeget):

16. Sorolja fel a szakmai és egyéb szociális segítő, szolgáltató tevékenységre szolgáló helyiségeket és minősítse a berendezést!

(ha van még a felsoroltakon kívül, írd bele a helyiségeket és minősítsd őket)

sz.	helyiségek megnevezése	darab	Területe összesen /m ² /	berendezése /minősítés / Kitűnő állapotú (5) Jó minőségű (4) Közepes (3) Rossz minőségű (2) Szinte használhatatlan (1)
1.				
3.				
4.				
5.				
6.				
7.				

17. Van-e a Községi Házban folyóvíz? (karikázd be a megfelelő választ)

1. Van
2. Nincs

18. Van-e a Községi Házban melegvíz? (karikázd be a megfelelő választ)

1. Van
2. Nincs

19. Van-e a Községi Házban vízőblítéses WC? (karikázd be a megfelelő választ)

1. Van
2. Nincs

20. Van-e a Községi Házban fűtési lehetőség? (karikázd be a megfelelő választ)

1. Van
2. Nincs

21. Milyen a községi ház állapota? (karikázd be a választ)

1. Romos, alig használható
2. Egyszerű, felújítandó
3. Használható, közepes
4. Kisebb felújítást igényel, de jó állapotú
5. Új, felújított, korszerű nem akadálymentes
6. Új, felújított, korszerű, akadálymentes

22. A romák lakóházaihoz képest milyen a községi ház állapota? (karikázd be a választ)

1. Rosszabb
2. Ugyanolyan
3. Jobb

23. Milyen beruházások voltak az elmúlt 10 évben? (Felújítások egyéb fejlesztések a hangszerektől a nyúlketrecig. Ha nem lehet tudni, vagy nem voltak, akkor ugorj a következő kérdésre.)

időpont	összeg (Ft)	milyen célra	forrás

24. Milyen a községi ház nyitva tartása? (karikázd be a helyes választ)

1. Minden nap (kivéve szombat 8-19 között)
2. Hétköznapokon
3. Legalább hetente egyszer

4. Legalább havonta egyszer
5. Félévenként
6. Egyszer egy évben
7. Alkalmanként

25. Milyen a közösségi ház informatikai felszereltsége? (karikázd be a helyes választ)

1. Nincs
2. Rossz minőségű
3. Közepes
4. Jó minőségű
5. Kitűnő állapotú

26. Van-e lehetőségük a közösségi színtér számítógépét, számítógépeit használni a látogatóknak? (karikázd be a helyes választ, ha nincs lehetőségük, ugorj a 28-as kérdésre)

1. Igen
2. Nem

27. Ha igen, hány gépet használhatnak? (karikázd be a helyes választ)

- 1
- 2
- 3
- 4
- 5, illetve annál több

28. Minősítse a közösségi ház irodai és kommunikációs (nyomtató, fénymásoló, fax, telefon) felszereltségét (karikázd be a megfelelő választ):

1. Nincs
2. Rossz minőségű
3. Közepes
4. Jó minőségű
5. Kitűnő állapotú

29. Milyen egyéb vagyontárgyak találhatóak meg a közösségi ház használatában? (karikázd és írd be a megfelelő választ):

1. Személygépkocsi
2. Mikrobusz
3. TV-stúdió
4. Mosógép
5. Televízió
6. Projektor
7. Hűtőgép
8. Egyéb konyhai berendezések
9. Hangszerek
10. Pingpong-asztal
11. Csocsó asztal
12.
13.

30. Van-e Internet a házban? (karikázd be a megfelelő választ):

1. Van
2. Nincs

31. Ha van Internet, a dolgozók használják-e? (karikázd be a megfelelő választ):

1. Igen használják, értenek hozzá
2. Nem, nem használják, nem értenek hozzá

32. Ha nem rendelkezik a Községi Ház Internettel, akkor a dolgozók hol veszik igénybe azt? (karikázd be a megfelelő választ, ha a 31-es kérdésre igen a válasz, akkor ugorj át a kérdést):

1. Polgármesteri Hivatal
2. Könyvtár
3. Művelődési Ház
4. Egészségügyi intézmény

5. Általános iskola
6. Máshol sem használják
7. Egyéb, éspedig.....

33. Milyen gyakran használják a dolgozók az Internetet? (karikázd be a megfelelő választ):

1. Naponta
2. Hetente
3. Havonta
4. Alkalmoszerűen

34. A Községi Ház látogatói használhatják-e az Internetet (karikázd be a megfelelő választ):

1. Használhatják
2. Nem használhatják

35. Amennyiben a látogatók használhatják az Internetet, mikor használhatják? (karikázd be a megfelelő választ):

1. A nyitvatartási időben mindig használhatják
2. A nyitvatartási időben időkorlátok között használhatják
3. Alkalmoszerűen

36. Rendelkezik önálló honlappal a Községi Ház? (karikázd be a megfelelő választ):

1. Igen
2. Nem

37. Rendelkezik önálló e-mail elérhetéssel a Községi Ház? (karikázd be a megfelelő választ):

1. Igen
2. Nem

38. A Községi Ház látogatói és dolgozói által leggyakrabban felkeresett roma internetes oldalak (karikázd be a megfelelő választ, írd be):

1. Cigány.lap.hu
2. Romaélet
3. RomaPage
4. RomNet
5. Országos Roma Önkormányzat
6.
7.

39. A Községi Ház látogatói által leggyakrabban felkeresett tematizált internetes oldalak (karikázd be a megfelelő választ):

1. Facebook
2. Munkakeresés
3. Segéllyel kapcsolatos
4. Szex
5. Szórakoztató oldalak (játékok, Youtube, zenei, egyéb)
6. E-mailezés
7. Egyéb, éspedig:.....

40. Milyen gyakran jelennek meg hírek, tudósítások a helyi újságban, helyi televízióban, képiújságban a Községi Házzal? (karikázd be a megfelelő választ):

1. Nem jelennek meg
2. Esetenként
3. Havi rendszerességgel
4. Heti rendszerességgel

41. Van-e a Községi Háznak hírlevele? (karikázd be a megfelelő választ):

1. Van
2. Nincs

42. Van-e a Községi Háznak rádió-műsora? (karikázd be a megfelelő választ)

1. Van
2. Nincs

43. Van-e a Községi Háznak Tv-műsora? (karikázd be a megfelelő választ)

1. Van
2. Nincs

44. A Községi Házban dolgozók száma (hány fő, számokban kifejezve):

Munkaviszony típusa	fő
Köztisztviselői jogviszony	
Közalkalmazotti jogviszony	
Munkaszerződéses (teljes munkaidő)	
Munkaszerződéses (részmunkaidős)	
Megbízási szerződéses	
Önkéntes	
Közfoglalkoztatott	
Közérdekű munkabüntetés	
Összesen:	

45. Melyek a leggyakoribb tevékenységek, amiket a munkaszerződéses részmunkaidős és a megbízásos szerződéses kollégák látnak el? (Értékeld a megadott számok alapján, egyszerre több helyre is lehet a megfelelő számot írni, beírhatasz más tevékenységet is, de azt is értékelj)

	Állandó tevékenység (mindennapi, heti) (5) Rendszeresen jelentkező, de nem állandó tevékenység (havonta, kéthavonta) (4) Időnkénti (félévente, évente) (3) Alkalmanként, előre nem tervezetten (2) Feladatként egyáltalán nem jelentkezik (1)
jogász	
pszichológus	
fejlesztő pedagógus	
pedagógus	
logopédus	
családgondozó	
közösségfejlesztő	
művelődésszervező	
takarító	

46. Melyek a leggyakoribb tevékenységek a Községi Házban teljes munkaidős, az önkéntes és a közfoglalkoztatott dolgozók számára? (Értékeld a megadott számok alapján, egyszerre több helyre is lehet a megfelelő számot írni, beírhatasz más tevékenységet is, de azt is értékelj)

	Állandó tevékenység (mindennapi, heti) (5) Rendszeresen jelentkező, de nem állandó tevékenység (havonta, kéthavonta) (4) Időnkénti (félévente, évente) (3) Alkalmanként, előre nem tervezetten (2) Feladatként egyáltalán nem jelentkezik (1)
Programszervezési és lebonyolítási feladatok	
Adminisztráció	
Pályázatírás	

Pályázatírásban való közreműködés	
Takarítás	
Oktatásszervezés	
Tanácsadás	
Információs feladatok	
Roma családok mentorálása	
Gyerekek számára szabadidős programok	
Gyerekek számára fejlesztő programok	
Mosás felnőttek számára	
Tisztálkodás felnőttek és gyerekek számára	

47. Mi a Közösségi Házban teljes és részmunkaidős dolgozók iskolai végzettsége?

	teljes munkaidős (fő)	részmunkaidős (fő)
általános iskola		
szakképző iskola		
érettségi		
felsőfok (egyetem, főiskola)		
egyéb oktatásban, képzésben, tanfolyamokon részt vettek		

48. Milyen szakemberekre, munkatársakra lenne szükség a Közösségi Ház működtetésében? (Több válasz is adható, karikázd be a megfelelő választ:)

1. Kulturális szakember- programszervező
2. Tanár, pedagógus, oktatásszervező
3. Közösségfejlesztő, roma közösségek, egyesületek számára
4. Jogi tanácsadó
5. Szociális szakember
6. Pályázatíró
7. Technikai munkatárs
8. Takarító
9. Informatikus
10. Egyéb, éspedig:.....

49. Milyen képzéseket tartana a legfontosabbaknak a dolgozók részére a Közösségi Ház hatékonyabb működéséhez? (karikázd be a megfelelő választ, egyszerre több válasz is adható):

1. Informatikai
2. Jogi
3. Gazdasági
4. Közigazgatási
5. Közoktatási
6. Kulturális (roma kultúra oktatása, tanítása)
7. Programszervezés
8. Szociális
9. Közösségfejlesztés
10. Pályázatíró
11. Munkavégzéshez szükséges
12. Szupervízió
13. Konfliktuskezelés
14. Mediáció
15. Egyéb, éspedig:.....

50. Ha vannak önkéntesek, milyen feladatokat látnak el? (karikázd be a megfelelő választ, több válasz is lehetséges):

1. Programszervezés részfeladatok

2. Szociális feladatok
3. Oktatási feladatok (korrepetálás)
4. Pályázatírás
5. Jogi tanácsadás
6. Gondnoki
7. Egyéb, éspedig.....

51. Az önkéntesek milyen körből kerülnek ki? (karikázd be a megfelelő választ, több válasz is lehetséges):

1. A közösségi szintérben dolgozók családja
2. A közösségi szintérben dolgozók baráti köre
3. Roma hagyományőrző egyesület
4. Polgármesteri Hivatal
5. Közoktatási intézmény
6. Egyházi
7. Szociális intézmény
8. Politikai párt
9. Önkéntesek a magánszférából
10. Célcsoportból
11. Egyéb, éspedig:.....

52. Melyek a legfőbb problémák, amelyek a Községi Ház működését, a továbblépést akadályozzák? (karikázd be a megfelelő választ, több válasz is lehetséges, írd be további válaszokat)

1. Pénz hiánya
2. A közösségi házat fenntartó szervezet hiánya
3. Nincs olyan, aki a pályázatokat megírná
4. Megfelelő szakember hiánya
5. A roma önkormányzat hozzáállása
6. A települési önkormányzat nem támogatja a közösségi házat
7. Romák érdektelensége
8. Létszámbővítés nem lehetséges
9.
10.

53. Melyek a leggyakoribb programok a Községi Házban? (Értékelj a megadott számok alapján, egyszerre több helyre is lehet a megfelelő számot írni, beírhatod más tevékenységet is, de azt is értékelj)

	Állandó tevékenység (mindennapi, heti) (5) Rendszeresen jelentkező, de nem állandó tevékenység (havonta, kéthavonta) (4) Időnkénti (félévente, évente) (3) Alkalmanként, előre nem tervezetten (2) Feladatként egyáltalán nem jelentkezik (1)
Koncertek	
Bálok	
Kiállítások	
Diszkó	
Író-olvasó találkozó	
Civil szervezet rendezvénye (Ki mit csinál?)	
Táboroztatás	
Gyermekek oktatása	

Felnőttek képzés	
Családi programok, családi nap	
Sport rendezvények	
Egészségügyi rendezvények	
Színházi rendezvények	
Jogi tanácsadás	
Szakkörök	
Vallási szervezetek rendezvényei (bibliaolvasás, istentisztelet, egyebek)	

54. Az elmúlt években voltak-e oktatási, képzési programok a Községi Házban?

(karikázd be a megfelelő választ):

1. Igen
2. Nem

55. Ha igen, milyen jellegűek voltak? (több válasz is lehetséges karikázd be a megfelelő választ):

1. Gyermek részére
2. Felnőttek részére

56. Milyen jellegű képzéseket, programokat szerveztek a felnőttek részére? (karikázd be a megfelelő választ, egyszerre több válasz is lehetséges, írd be, ha új válasz merül fel)

1. Jogi ismeretek
2. Mezőgazdasági
3. Egészségügyi
4. Praktikus, mindennapi életvezetési ismeretek
5. Általános iskolai felzárkóztató képzések
6. Vállalkozói
7. Környezetvédelmi
8. Valamilyen mesterség elsajátítására irányuló tanfolyam
9. Országos Képzési Jegyzékben szereplő tanfolyam
10. Egyéb kompetenciákat erősítő képzések (önismereti, tánc)
11. Egyéb, éspedig.....

57. Milyen jellegű képzéseket, programokat szerveztek a gyermekek részére? (karikázd be a megfelelő választ, egyszerre több válasz is lehetséges, írd be, ha új válasz merül fel)

1. tánc
2. felzárkóztató képzés
3. tehetségkutató képzés
4.
5.
6.

58. Milyen pénzügyi forrásból szervezték meg a felnőttek részére a képzési, oktatási programokat? (karikázd be a megfelelő választ, egyszerre több választ is lehet adni)

1. Települési önkormányzat
2. Kisebbségi önkormányzat
3. Pályázati forrás
4. Európai Unió
5. Magánszemély
6. Vállalat
7. Civil szervezet
8. Egyház
9. Minisztériumi
10. Közalapítvány
11. Országgyűlés
12. Munkaügyi központok

13. OFA
14.
15.

59. Milyen pénzügyi forrásból szervezték meg a gyermekek részére a képzési, oktatási programokat? (karikázd be a megfelelő választ, egyszerre több választ is lehet adni)

1. Települési önkormányzat
2. Kisebbségi önkormányzat
3. Pályázati forrás
4. Európai Unió
5. Magánszemély
6. Vállalat
7. Civil szervezet
8. Egyház
9. Minisztériumi
10. Közalapítvány
11. Országgyűlés
12. Munkaügyi központok
13. OFA
14.
15.

60. Értékelje a különböző források elérhetőségét 1-5 skálán. Egyáltalán nem elérhető (1), nagyon nehezen elérhető (2), nehezen, de elérhető (3) elérhető (4), könnyen elérhető (5), nem tudja (9) (karikázd be a helyes választ)

források fajtái	1	2	3	4	5	nem tudja (9)	Felbecsülve a teljes támogatási összeg hány %-át adják	nem tudja, hogy a teljes támogatási összeg hány %-át adják
Állami támogatás (pl. közalapítványok, OFA, munkaügyi központok, országgyűlés)								
települési, kisebbségi önkormányzatok								
Minisztériális támogatások								
Civil források								
Eu-s források								
Magánszemélyek								
Egyéb, éspedig:								

61. Milyen közösségek működnek a Házban?(karikázd be a megfelelő választ, több válasz is lehetséges):

1. Kulturális
2. Hagyományőrző
3. Oktatási (tanoda)
4. Szabadidős
5. Amatőr művészeti
6. Vallási.....

7.

62. Milyen szervezetekkel, intézményekkel van szakmai kapcsolatban a Községi Ház a településen belül? (karikázd be a megfelelő választ, egyszerre több válasz is lehetséges)

1. települési önkormányzat
2. kisebbségi önkormányzat
3. iskolák
4. szociális intézmények
5. egészségügyi intézmények
6. könyvtár
7. művelődési ház
8. egyház
9.
10.
11.

63. Milyen szakmai kapcsolatai vannak a Községi Háznak a településen kívül? (karikázd be a megfelelő választ, több válasz is lehetséges):

1. nemzetközi
2. országos
3. regionális
4. megyei
5. kistérségi
6. szomszéd települési
7. kormányzati
8. minisztériumi
9.
10.

64. Kik látogatták az elmúlt években a Házat? (karikázd be a megfelelő választ):

1. Csak romák
2. Elsősorban romák

65. Kik látogatják jelenleg az intézményt? (karikázd be a megfelelő választ):

1. Csak romák
2. Elsősorban romák

66. Amennyiben csak romák látogatják jelenleg az intézményt akkor közülük főként kik? (karikázd be a megfelelő választ):

1. Gyermekek
2. Nők
3. Férfiak
4. Vegyesen

67. Amennyiben nem csak romák látogatják az intézményt, akkor közülük főként kik? (karikázd be a megfelelő választ):

1. Gyermekek
2. Nők
3. Férfiak
4. Vegyesen

2. sz. Melléklet

Interjúvázlat a roma közösségi szinterek vezetőivel, szakmai alkalmazottaival

Általános kérdések

Milyen iskolai végzettsége van?

Milyen korábbi munkahelyei voltak?

Milyen szakmai alapelveket követ a munkája során?

Milyen szerepet töltenek be a település életében?
 Milyen okok játszottak közre a ksz. kialakulásában?
 Kik voltak az alapítói a ksz-nek?
 Elégedettek-e az intézmény küllemével, állagával, technikai felszereltségével?
 Mi akadályozza leginkább munkájukat?
 Milyenek ítéli a lakosság kulturális igényeit, aktivitását?
 Milyenek látja a település vezetése, a hivatal és a ksz. kapcsolatát?
 Milyenek látja a közösségi szintér és a roma önkormányzat kapcsolatát?
 Melyek e téren a teendők?
 Önök szerint melyek a város/község főbb kulturális értékei? Miként lehet (kell) ezeket óvni, erősíteni?
 Milyen intézményi, intézményközi szervezeti, szervezési működési zavarokat látnak a helyi kulturális életben?
 Miként lehet ezeken javítani?
 Milyen szerepet tölt be a ksz. a társadalmi integráció, a felzárkózás szempontjából?
 Mik azok az értékek, amelyek a ksz-t jellemzik?
 Miért jó ez az intézmény a romáknak?
 Mi határozza meg a közösségi ház sikerességét, eredményességét.

Tevékenység

Milyen speciális réteg-feladatot látnak el?
 Az elmúlt tíz évben hogyan változott, milyen új elemekkel bővült a tevékenysége, milyen tevékenységek gyengültek, vagy szűntek meg?
 Mi ezeknek az oka?
 Kik veszik igénybe a ksz-t?
 Mi határozza meg a tevékenységüket?
 Mire lenne szükségük a tevékenységük fejlesztéséhez?
 A tevékenység mennyire kiszámítható, vagy esetleges?
 Milyen szempontok határozzák meg azt, hogy egy program létrejön, vagy nem? (támogatás, ötlet, helyi sajtóosságok)
 Milyen irányban, milyen célok érdekében és milyen területeken kívánnak új tevékenységi formákat beindítani?
 Mennyire fontos a pedagógiai, oktatási tevékenység?
 Mennyire fontos a kulturális tevékenység?

Finanszírozás

Milyen támogatásokból tartja fenn magát a ksz.?
 Milyen nehézségek jellemzik a finanszírozást?
 Fontosak-e az ismerettségek a bevételek megszerzésénél?
 Vannak-e normatív támogatások?
 Milyen pénzügyi támogatásokra lenne szükségük?
 Milyen jellegű fejlesztést igényelnének a következő öt évben?
 Mely területekre nem tudtak pénzügyi fedezetet találni az elmúlt öt évben?
 Van-e és ha igen mire fordítják a saját bevételüket?

Szervezet

Elégedett-e az intézmény jelenlegi szervezeti felépítésével, létszámával, összetételével?
 A szervezeti háttér hatékonyan segíti-e az integrációt?
 Milyen változtatásokat látna szükségesnek?

3. sz. Melléklet

Interjú vázlat a roma közösségi színterek látogatóival

LÁTOGATÓI INTERJÚ

Roma közösségi házak vizsgálata Magyarországon 2016.

Az interjú időpontja: 2016. _____ hónap ___ nap ___

A megkérdezett adatai

Mi az válaszadó neme? (A kérdezőbiztos kérdés nélkül állapítsa meg!)

1. férfi
2. nő

Melyik évben született?

99. nincs válasz

Milyen iskolába jár jelenleg? (Karikázd be a választ!)

1. Általános Iskola
2. Szakiskola
3. Szakközépiskola
4. Gimnázium
5. Felsőfok BA/ főiskolai képzés
6. Felsőfok MA/ egyetemi képzés
7. PhD képzés
8. Egyéb, éspedig.....
9. Nem jár iskolába

99. nincs válasz

Legmagasabb iskolai végzettsége? (Karikázd be a választ!)

1. Általános Iskola
2. Szakiskola
3. Szakközépiskola
4. Gimnázium
5. Főiskola
6. Egyetem
7. PhD doktori fokozat
8. Egyéb, éspedig.....
9. Nincs iskolai végzettsége

99. Nincs válasz

Kérdések:

1. **Miért látogatja elsősorban a házat?** (Konkrétan kérdezz rá! Pl.: koncertek, felnőttképzés, családi programok, család gondozás, jogi tanácsadás, egészségügyi rendezvény, szakkör, egyesület, mosás, tisztálkodás, gyermekek oktatása, képzése stb.)
2. **Van-e gyereke, hány évesek?**
3. **Milyen programokra, tevékenységekre hozza a gyermekét a házba?** (Itt is kérdezz rá, pontosan, hogy mire is hozza! Táboroztatás, logopédus, fejlesztő pedagógus, oktatás stb.)

4. **Járt-e ide valamilyen felnőttet érintő képzésre, tanfolyamra?**
5. **Ha igen, milyen képzésre?** *(Mi a képzés neve, óraszama, milyen végzettséget adott?)*
6. **Milyen gyakran jár ide?** *(Pl. naponta többször, naponta, hetente, havonta többször stb.)*
7. **Ismert meg új embereket/barátokat a házban?** *(Ha igen, milyen tevékenység révén?)*
8. **Találkozott-e velük a házon kívül, mit csináltak, amikor találkoztak? Tartják a kapcsolatot?**
9. **Volt arra példa, hogy valamiben segítették is egymást a házon kívül? Mi volt az?** *(Konkrétan kérdezz rá!)*
10. **Úgy érzi, hogy a későbbiekben is számíthat ezekre az ismerősökre és barátokra?** *(Ha igen a válasz, indokolja, hogy miért is számíthat rájuk. Ha nem a válasz, akkor is indokolja, hogy miért nem?)*
11. **Találkozott a házban olyan személlyel (külsős vagy belsős), aki ugyan nem lett a barátja, de valamiben tudott aztán segíteni?** *(Ki volt az és miben segített?)*
12. **Úgy érzi, hogy egy igazi csapat (közösség) tagjává vált a ház rendszeres látogatása során?** *(Ha igen, miért? Ha nem, miért nem?)*
13. **Tagja-e valamilyen a Házban működő egyéb (pl. vallási, kulturális) közösségnek, egyesületnek?** *(Ha igen, melyiknek?)*
14. **Vállalt-e a Házban önkéntes munkát?** *(Ha igen, mi volt az?)*
15. **Miért szeret idejárni? Miért jó ez a ház a cigányságnak?** *(Indokolja!)*
16. **Fontosnak tartja a roma hagyományok, a nyelv megőrzését?** *(Ha nem miért nem?)*
17. **Ha igen, akkor véleménye szerint ezt milyen eszközökkel lehet elérni?**
18. **Elégedett a Közösségi Ház által nyújtott szolgáltatásokkal?** *(Mivel igen, mivel nem? Indokolja a választ!)*
19. **Milyen problémákat érzékel a Ház működésében?**
20. **Mit javasolna az intézmény vezetőinek a Ház még jobb működése érdekében?**

**4. sz. Melléklet
Fotódokumentáció**

Jelmezbál – Szébb Jövőért Tanoda – Halmajugra

Segítő Ház – Gyöngyös

Csillagpont Községi Ház – Heves

Gyereknep – Szalai Községi Ház – Eger

Gyerekfoglalkozás – Szalai Községi Ház – Eger

Családi nap – Szebb Jövőért Tanoda – Halmajugra

Számítógépes foglalkozás – Plánkaház – Karancslapujtó

Gyerekfoglalkozás – Csillagpont – Heves

Oktatási Szociális és Kulturális Központ – Szendrőlád

**Számítógépes foglalkoztató – Kék Vonal Tanoda –
Miskolc**

Segítő Kéz Tanoda – Sajókaza

Vizsoly – Fehér Ház Integrált Közösségi és Szolgáltató Tér